

Latvijas Republikas
tiesībsarga
2010.gada
pārskats

www.tiesibsargs.lv

SATURS

Tiesībsarga ievadvārdi	4
1. Pilsoniskās un politiskās tiesības	6
1.1. Tiesība uz taisnīgu tiesu.....	8
1.1.1. Tiesība uz aizstāvību.....	9
1.1.2. Pieeja tiesai.	11
1.1.3. Termiņa skaitījums	14
1.1.4. Valsts nodeva.....	15
1.1.5. Pārsūdzības iespēja	17
1.1.6. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi	20
1.1.7. Dienesta nolaidības sekas	21
1.2. Tiesība uz personas brīvību un neaizskaramību	22
1.3. Spīdzināšanas un pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegums	24
1.3.1. Ieslodzījuma vietās	26
1.3.2. Policijas iestādēs un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās	30
1.3.3. Konvoja telpās tiesā.....	31
1.4. Tiesība uz privāto dzīvi	32
1.4.1. Goda un cieņas aizskārums internetā.....	33
1.4.2. Tiesība tikt ar tuviniekiem.....	34
1.4.3. Rīcības spējas ierobežošana	35
1.4.4. Personas kods.....	36
1.5. Pārlicības brīvība	39
1.6. Vārda brīvība	40
1.7. Pulcēšanās brīvība.....	42
1.8. Tiesība uz tiesisko statusu	44
1.9. Tiesība balsot un tikt ievēlētām	48
2. Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības.....	52
2.1. Tiesība uz īpašumu	53
2.2. Tiesība uz darbu.....	55
2.3. Tiesība uz sociālo nodrošinājumu	56
2.4. Tiesība uz veselības aizsardzību.....	63
2.5. Tiesība dzīvot labvēlīgā vidē	65
2.6. Tiesība uz mājokli.....	66
3. Diskriminācijas aizliegums	68
3.1. Tiesiskā vienlīdzība	70
3.2. Diskriminācija veselības stāvokļa dēļ.....	74
3.3. Dzimuma diskriminācija.....	76
3.4. Vecuma diskriminācija	78
3.5. Diskriminācija rases, ādas krāsas vai tautības dēļ	80
3.6. Diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ	82
3.7. Multiplā diskriminācija.....	83

4. Bērna tiesības.....	84
4.1. Speciālu zināšanu apguve bērna tiesību aizsardzības jomā	91
4.2. Vecāku pienākums ievērot bērna tiesības	92
4.3. Tiesība uz veselības aizsardzību un bērna pārstāvība.....	95
4.4. Bērna tiesība uz apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību.....	96
4.5. Bērna tiesību garantijas un tiesībsargājošās iestādes	98
4.5.1. Bērna tiesību ievērošana konvojēšanas laikā	98
4.5.2. Bērna tiesību ievērošanas uzraudzība konvoja telpās	99
4.5.2.1. Tiesībsarga tiesība apmeklēt telpas un tikties ar personām	99
4.5.2.2. Tiesība tikt pasargātam no ļaunprātīgas apiešanās	101
4.5.2.3. Higiēnas prasību nodrošināšana.....	102
4.5.3. Neefektīva izmeklēšana	103
4.5.4. Tiespsiholoģisko ekspertīžu pieejamība	104
4.6. Bērna tiesību ievērošanas uzraudzība brīvības ierobežošanas iestādēs	106
5. Laba pārvaldība.....	110
5.1. Balsošanas sarīkošana	110
5.2. Administratīvo sodu uzlikšana.....	112
5.3. Pašvaldības.....	118
5.4. Tiešā pārvalde	122
6. Tiesībsarga biroja informācija	127
6.1. Biroja struktūra un resursi.....	127
6.2. Sabiedrības informēšanas pasākumi	129
6.3. Tiesībsarga konference	132
6.4. Starptautiskā sadarbība	139
6.5. Tiesībsarga statistika	140
7. Pielikumi.....	143
7.1. Viedokļi Satversmes tiesai 2010.gadā	143
7.2. Atzinums Ilzes Naglas lietā.....	146
7.3. Viedoklis Satversmes tiesai stipendiju diskriminācijas lietā.. ..	153
7.4. Viedoklis Satversmes tiesai Operatīvās darbības likuma lietā.	155
7.5. Viedoklis Satversmes tiesai „piespiedu nomas” lietā	159
7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījumu vietās	163
7.7. Viedoklis par Černobiļas avārijā cietušo tiesībām	174

Tiesībsarga ievadvārdi

Godātais lasītāj!

Cetrus gadus pildu Saeimai un Latvijas tautai doto solījumu veikt tiesībsarga amata pienākumus, godīgi un taisnīgi aizstāvēt personu tiesības un brīvības saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi, likumiem un starptautiskiem līgumiem.

Atskatoties uz šo laiku un tā izaicinājumiem, vispirms vēlos pateikties ikvienam, kas devis savu artavu cilvēktiesību un labas pārvaldības veicināšanā Latvijā – gan valsts un pašvaldību institūcijām, gan nevalstiskajām organizācijām, gan plašsaziņas līdzekļiem un ikvienam iedzīvotājam. Tikai mērķtiecīgi sadarbojoties, varēsim panākt aizvien pilnīgāku cilvēktiesību izpratni, kā arī to ievērošanu ikdienas praksē.

Daudzos gadījumos tiesībsarga ieteikumi un atzinumi tiek ņemti vērā, taču, manuprāt, vēl paies krietns laika posms, līdz tiesībsargs Latvijā kļūs tikpat respektēta amatpersona, kāda tā ir Ziemeļvalstīs, kur ombuda institūcijas darbojas vairākus desmitus un pat simtu gadu.

Lai arī tiesībsarga institūcijas atpazīstamība pieaug lēnām, ir vērojama arī pozitīva tendence, proti, iedzīvotājiem kļūst arvien lielāka izpratne par to, kādos jautājumos var vērsties pēc tiesībsarga palīdzības.

Nododu lasītāju vērtējumam tiesībsarga 2010. gada ziņojumu, kurā apkopota informācija par pagājušajā gadā paveikto un vērtētas cilvēktiesību un labas pārvaldības aktualitātes Latvijā, kā arī to attīstības tendences.

2010. gadā kopumā Tiesībsarga birojā saņemti 1359 rakstveida iesniegumi, dažkārt gan vienā iesniegumā minētas vairākas atšķirīgas problēmas, kas tiek skatītas kā atsevišķi jautājumi; sniegtas apmēram 1840 mutvārdu konsultācijas klātienē vai pa tālruni, aizvien biežāk personas izmanto e-pastu.

Tiesībsarga biroja darbinieki arī pērn aktīvi piedalījušies dažādu ministriju darba grupās, komisijās, kā arī veikuši eksperta pienākumus. Esam snieguši atzinumus un viedokļus gan valsts un pašvaldību iestādēm, gan privātpersonām. Aizvien biežāk sadarbojamies ar Satversmes tiesu. Parasti Satversmes tiesas spriedumā minētie apsvērumi sakrīt ar tiesībsarga viedokli.

Pērn veiktas pārbaudes veselības aprūpes vietās, pansionātos, psihoneiroloģiskajās slimnīcās un ieslodzījuma vietās. Tiesībsarga biroja darbinieki piedalījās arī 10. Saeimas vēlēšanu novērošanā slēgtā un daļēji slēgtā tipa soda izciešanas iestādēs, vadīja dažādas lekcijas un seminārus, rīkoja tiesībsarga ikgadējo konferenci un tikās ar dažādu valsts un

pašvaldību iestāžu un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem. Tādējādi darba apjoms Tiesībsarga birojam faktiski nav mazinājies. Tas ir pat palielinājies, jo kļāt nākuši vēl divi uzdevumi: 1) vispārēja uzraudzība pār Latvijas ratificēto ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām; 2) uzraudzība pār patvēruma meklētāju tiesību ievērošanu.

Tiesībsarga likumā ir skaidri noteikta funkcija arī informēt un izglītēt sabiedrību par cilvēktiesībām. Tam 2007. un 2008.gadā Tiesībsarga birojs pievērsa palielinātu uzmanību. Diemžēl sakarā ar neadekvātu budžeta līdzekļu samazināšanu (salīdzinot ar 2008.gadu, Tiesībsarga biroja budžets 2010.gadā samazināts jau par 57%), ir pamatoti apdraudēta ne tikai nepieciešamā sabiedrības informēšana un izglītošana par cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumiem, bet arī – laikus veikta un kvalitatīva pārbaudes lietu izskatīšana un attiecīgu juridisko atzinumu sagatavošana.

Lai arī 2007.gadā Tiesībsarga biroju izveidojām ar rūpīgi pārdomātu un darbam atbilstošu biroja struktūru un darbinieku skaitu, jau 2009.-2010.gadu mijā nepietiekamā finansējuma dēļ biju spiests Tiesībsarga biroju pilnībā reorganizēt, atstājot tikai divas nodaļas, likvidējot visus struktūrvienību vadītāju amatus un atbrīvojot 24% personāla, gan maksimāli saglabājot juristu štata vietas.

Manuprāt, ar šādu nodrošinājumu likumdevējs un valdība vistiešākā veidā parāda attieksmi gan pret cilvēktiesību jautājumu nozīmi un svarīgumu valstī, gan arī pret valsts institūciju, kurai uzticēts veikt atbilstošus pasākumus. Nedz Igaunijas, nedz Lietuvas parlaments pat ekonomiskās krīzes apstākļos nav samazinājuši finansējumu savu valstu ombudu institūcijām.

Vēlos uzsvērt, ka tiesībsarga institūcija nav tā saucamo „labo laiku” greznība, no kuras grūtos laikos varētu atteikties. Tiesībsargs uzrauga cilvēktiesību ievērošanu Latvijā un strādā, lai iespēju robežās aizsargātu katra Latvijas iedzīvotāja tiesības, kā arī sekmētu tiesisku valsts un pašvaldību rīcību.

Cilvēktiesību aspektu pakārtošana ekonomiskās krīzes apstākļiem nav pieļaujama! Šo, kā savu pēdējo ieteikumu tiesībsarga amatā iesniedzu Saeimai, lai likumdevējs, lēmumus pieņemdams, to turpmāk ņemtu vērā.

Cieņā

tiesībsargs Romāns Apsītis

2011.gada 11.februārī

1. Pilsoniskās un politiskās tiesības

[1] Atbilstoši Karela Vasaka (*Karel Vasak*) paustajam, cilvēktiesības vēsturiski pieņemts iedalīt trīs „paaudzēs”:

- ✓ pilsoniskās un politiskās tiesības;
- ✓ ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības;
- ✓ solidaritātes tiesības.¹

Vēsturiskais iedalījums palīdz izprast konkrētās cilvēktiesības dabu, taču nav uztverams kā atsevišķu tiesību savstarpējā hierarhija.

[2] „Pilsoniskās” tiesības piemīt jebkuram cilvēkam mūsdienu sabiedrībā, tās ir izaugušas no Lielās franču revolūcijas centieniem. Mūsdienu demokrātiskai un tiesiskai valstij ir pienākums radīt normatīvo tiesību aktu un institūciju sistēmu, lai šīs indivīda tiesības nodrošinātu. Pirmās paaudzes cilvēktiesības ir detalizēti izvērstas starptautisko tiesību avotos, tās faktiski nav atkarīgas no valsts labklājības līmeņa un to saturs ir daudzkārt slīpēts dažādās cilvēktiesību aizsardzības institūcijās. Šo cilvēktiesību satura „sašaurināšanas” mēģinājumi nonāktu acīmredzamā pretrunā ar tiesību sistēmu, it īpaši ar vispārējiem tiesību principiem – demokrātisku iekārtu un tiesisku valsti.

Pilsoniskās un politiskās tiesības aptver ļoti plašu cilvēktiesību loku:

- ✓ tiesību uz dzīvību,
- ✓ spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegumu,
- ✓ tiesību uz brīvību un drošību,
- ✓ tiesību uz taisnīgu tiesu,
- ✓ tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi,
- ✓ tiesību brīvi pārvietoties valsts teritorijā,
- ✓ tiesību brīvi izbraukt no valsts un tajā atgriezties u.c.

¹ Britu enciklopēdija. *Human Rights: The content of human rights: Three „generations” of rights*. Skat www.britannica.com, arī *Juristu Žurnāls*, 1996, № 5 (*Cilvēktiesību Žurnāls*, 1996, № 6).

[3] Tiesībsarga darbības gados ir saņemti vairāki tūkstoši personu iesniegumu par pilsonisko un politisko tiesību pārkāpumiem. Visaktuālākie un biežāk izskatītie ir jautājumi, kas attiecas uz personas tiesībām uz taisnīgu tiesu. Tāpat, personām vairāk apzinoties savas tiesības, nav samazinājies to iesniegumu skaits, kas attiecas uz personu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību, to vidū jautājumus par goda un cieņas aizskārumiem. 2010. gadā tiesībsargs ir izskatījis arī jautājumus saistībā ar personu ievietošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Arī turpmāk šim jautājumam būs jāpievērš palielinātā uzmanība, jo **tiesībsargs uzraudzīs ANO Konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” īstenošanu Latvijā**. Šajā konvencijā ietvertās tiesības ir aktuāls diskusiju temats visās Eiropas valstīs. Tāpat kā iepriekšējos gados, pilsonisko un politisko tiesību jomā ir tēmas, par kurām ir saņemts maz sūdzību vai tādas nav saņemtas vispār. Tā, piemēram, arī 2010. gadā iedzīvotāji nav vērsušies pie tiesībsarga par tiesībām brīvi pārvietoties valsts teritorijā vai mājokļa neaizskaramību.

[4] Problemātiskie un aktuālie jautājumi pilsonisko un politisko tiesību jomā šajā gadsimtā īpaši nav mainījušies. Viens no nozīmīgākajiem jautājumiem, kas jālemj cilvēktiesību jomā šogad, būs rīcībspējas institūta reforma. Saskaņā ar Satversmes tiesas spriedumu lietā № 2010-38-01 „Par Civillikuma 358.panta un 364.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”, **personas rīcībspēja nav ierobežojama vairāk, kā tas nepieciešams** pašas personas tiesību aizsardzībai. Ir jāparedz tādi rīcībspējas ierobežošanas mehānismi, kas ietver **individuālu situācijas izvērtējumu** un katrai konkrētajai situācijai nosaka piemērotāko ierobežojumu. Normatīvā regulējuma grozīšanas termiņš ir 2012.gada 1. janvāris, kad zaudē spēku apstrīdētās tiesību normas.

1.1. Tiesība uz taisnīgu tiesu

Latvijas Republikas Satversmes 92.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 10. un 11.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. un 15.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pants

ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.”

Latvijas Republikas Satversmes 92.pants: „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumīgās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.”

[5] Tiesība uz taisnīgu tiesu ietver vairākus aspektus:

- ✓ tiesas pieejamību;
- ✓ tiesību aizstāvēt sevi pašam vai ar aizstāvja palīdzību;
- ✓ tiesas taisnīguma, atklātuma, neatkarības, savlaicīguma un objektivitātes principus;
- ✓ nevainīguma prezumpciju un citas garantijas tiesas procesā iesaistītajām pusēm.

[6] Rakstveida sūdzību saturs pēdējos gados ievērojami nav mainījies.² Personai tiesībsargam lūdz palīdzību situācijās, kas saistītas ar personas tiesībām pirmstiesas procesā, kā arī norāda uz ilgajiem tiesvedības procesiem vai lietu novilcināšanas gadījumiem. Dažreiz personas lūdz atcelt vai labot jau pieņemtos tiesas nolēmumus.

[7] Tomēr no pērn saņemtajām sūdzībām izriet arī jaunas problēmas:

- ✓ konstatēti pārkāpumi, kas saistīti ar personas tiesību saņemt aizstāvja palīdzību pirmstiesas procesā;
- ✓ aktualizēts jautājums par cietušās personas tiesību uz taisnīgu tiesu gadījumā, ja tiek novilcināts kriminālprocess un iestāties kriminālatbildības noilgums;
- ✓ Satversmes tiesas pieejamība personai, kurai nav pietiekamu līdzekļu juridiskās palīdzības saņemšanai;
- ✓ pieeja tiesai personai, kura nezina valsts valodu;
- ✓ pieeja tiesai personai, kurai nav pietiekamu līdzekļu valsts nodevas nomaksai;
- ✓ par personas, kurai Kriminālprocesa likuma ietvaros piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi, tiesību saņemt tiesas nolēmumu.

² Skat. tiesībsarga 2007.gada ziņojums. –Rīga: Tiesībsarga birojs, 2008, 15.lpp.

1.1.1. Tiesība uz aizstāvību

Aizturētai personai ir tiesība tikt ar savu advokātu nekavējoties, un viņiem jānodod iespēja apspriesties un veidot aizstāvību tā, kā uzskata par nepieciešamu. Īpaši jau aizturēšanas brīdī juridiskais padoms aizturētai personai var būt ļoti noderīgs un efektīvs turpmākai savu tiesību aizsardzībai.

[8] Pēc zvērināta advokāta palīga iesnieguma tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par šķēršļiem, kas likti aizstāvjiem sakarā ar viņu profesionālo pienākumu pildīšanu. Iesniedzējs norādīja, ka Aizkraukles iecirkņa īslaicīgās aizturēšanas vietā ap pulksten 22.15 viņam tika liegta iespēja sniegt juridisko palīdzību aizturētajam.

Iesniedzējs sākotnēji bija vērsies Valsts policijas Iekšējās drošības birojā, kura atbildi apstrīdēja Valsts policijas priekšniekam. Iestādes pārkāpumu nesaskatīja un atzina, ka tikšanās liegums pēc naktsmiera iestāšanās nav uzskatāms par šķēršli aizturētajai personai saņemt juridisko palīdzību.

[9] Personas brīvību drīkst ierobežot īslaicīgi uz laiku līdz 48 stundām, ja atsevišķi fakti dod pamatu uzskatīt, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Aizturētā tiesību garantijas ir norādītas Kriminālprocesa likuma 63.pantā. Konkrētajā situācijā saistošs ir minētā panta pirmās daļas 1. punkts, kurš paredz, ka **aizturētajam ir tiesība nekavējoties uzaicināt aizstāvi un noslēgt ar viņu vienošanos** vai izmantot valsts nodrošināto juridisko palīdzību, ja viņš pats par saviem līdzekļiem nevar noslēgt vienošanos ar aizstāvi. Aizturētajam ir tiesība saņemt no procesa virzītāja attiecīgajā tiesas apgabalā praktizējošo advokātu sarakstu, kā arī aizstāvja uzaicināšanai bez maksas izmantot telefonu. Savukārt 4. punkts paredz aizturētajam tikt ar aizstāvi sarunas konfidencialitāti nodrošinošos apstākļos bez īpašas procesa virzītāja atļaujas un bez laika ierobežojumiem.

Apzinoties to, ka aizturētās personas tiesība uz advokātu ir minimālā garantija, kas valstij ir jānodrošina, turklāt saskatīdams neprecīzu Kriminālprocesa likuma 63.panta interpretāciju, tiesībsargs uzskatīja par nepieciešamu izpētīt šo jautājumu plašāk.

Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīta informācija no Latvijas Zvērinātu advokātu padomes un atsevišķām Valsts policijas reģionu pārvaldēm. Tiesībsargs vaicāja, vai personai, kas aizturēta vēlā vakara stundā vai brīvdienās un ievietota valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietā, tiek nodrošināts advokāts, ja šāds lūgums izteikts. Saņemtā informācija apstiprināja, ka Kriminālprocesa likuma 63. panta piemērošana valsts policijas reģionu pārvaldēs ir atšķirīga. Vērojama tendence, ka advokātiem ar klientiem iespējams tikt darba dienas laikā līdz pulksten 17.00. Pēc tam priekšnieka vīzu uz pieprasījuma par tikšanos ar aizturēto personu faktiski saņemt nav iespējams un jāgaida nākamā darba diena. Piemēram, Kurzemes reģiona pārvaldē, arī Madonā. Pilnīgi cita pieeja vērojama Rīgas reģiona pārvaldes īslaicīgās aizturēšanas vietā. Vispusīgas un nepastarpinātas informācijas iegūšanai Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja minēto pārvaldi. Policijas amatpersonu, aizturēto personu sniegtā

informācija un reģistrācijas žurnālos atzīmētā informācija nepārprotami apstiprina, ka aizturētais ar advokātu var tikties jebkurā diennakts laikā. Rīgas reģiona pārvaldes īslaicīgās aizturēšanas vieta ir valstī lielākā, tajā var ievietot apmēram 80 personas.

Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka **saskaņā ar tiesisko regulējumu aizturētai personai ir tiesība tikties ar savu advokātu nekavējoties un viņiem abiem ir jādod iespēja apspriesties un veidot aizstāvību tā, kā uzskata par nepieciešamu**. Īpaši jau aizturēšanas brīdī juridiskais padoms aizturētai personai var būt ārkārtīgi noderīgs un efektīvs turpmākai savu tiesību aizsardzībai. Ja pēc aizturēšanas personu ir nepieciešams nopratināt, kas var notikt arī naktī, un aizturētais izsaka vēlmi tikties ar savu advokātu, šāda prasība ir jānodrošina. Kriminālprocesa likuma 63. pants nosaka vispārējas aizturētās personas garantijas, ko nevar ierobežot, atsaucoties uz naktsmiera iestāšanos vai policijas amatpersonu darba laiku.

[10] Vienveidīgas prakses ieviešanai tiesībsargs nosūtīja vēstuli Valsts policijas priekšniekam ar lūgumu veikt nepieciešamos pasākumus, lai reģionu policijas pārvalžu īslaicīgās aizturēšanas vietās aizturētajām personām tiktu nodrošināta pieeja advokātam atbilstoši tiesību normām.

1.1.2. Pieeja tiesai

Personas tiesība uz valsts nodrošināto (bezmaksas) juridisko palīdzību ir attiecināma arī uz procesu Satversmes tiesā. Pieveja Satversmes tiesai un process tajā ir pārāk sarežģīts personai bez juridiskās sagatavotības.

[11] Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu Satversmes tiesas procesā. Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tika konstatētas nepilnības Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā.

No Satversmes 92.panta pirmā un ceturtā teikuma kopsakarības izriet, ka ikviena tiesība uz advokāta palīdzību saprotama kā subjektīva tiesība uz kvalificētas juridiskās palīdzības saņemšanu. Proti, personai nolūkā aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā ir tiesība saņemt tai nepieciešamo juridisko palīdzību no personas, kas ieguvusi attiecīgas zināšanas un iemaņas. Tiesība uz advokātu Satversmes 92.panta izpratnē ietver tiesību uz kvalificētu juridisko palīdzību un valsts pienākumu šādu palīdzību sniegt personām, kuras pašas nevar to atļauties.³ Tādējādi Satversmes 92.pants paredz personai tiesību noteiktos gadījumos saņemt valsts nodrošinātu (bezmaksas) juridisku palīdzību.

Satversmes 89.pants nosaka, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Personas tiesība uz taisnīgu tiesu noteikta arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantā personai garantētā tiesība ir tulkojama paplašināti, t.i., attiecinot to arī uz efektīvu pieeju tiesai, kuras kompetencē ir attiecīgā strīda risināšana.⁴ Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmā daļa var uzlikt valstij pienākumu nodrošināt juridisko palīdzību gadījumos, kad tā nepieciešama, lai efektīvi īstenotu tiesību uz pieeju tiesai. Tas var būt gadījumos, kad juridiskā pārstāvība ir obligāta, ņemot vērā procesa sarežģītību.⁵ Līdz ar to, ja lieta ir uzskatāma par sarežģītu, bet personai nav nepieciešamās juridiskās sagatavotības, lai argumentētu savu viedokli/prasību, tad taisnīguma interesēs ir nozīmēt šai personai juridisku palīdzību.

[12] Tādējādi bija nepieciešams noskaidrot, vai persona bez juridiskās sagatavošanas var efektīvi īstenot savu tiesību uz taisnīgu tiesu procesā Satversmes tiesā. Proti, vai pieteikuma iesniegšana (efektīva pieeja tiesai) un process Satversmes tiesā ir uzskatāms par sarežģītu.

³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija spriedums lietā Nr.2003-04-01.

⁴ В.А.Туманов, Л.М.Энтина. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения. Москва, 2002., 86. lpp.

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979.gada 9.oktobra spriedums lietā *Airey* pret Īriju.

Satversmes tiesas likuma 1.panta pirmā daļa nosaka, ka Satversmes tiesa ir neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietas par likumu un citu normatīvo tiesību aktu atbilstību Satversmei. Minētā likuma 18.panta pirmās daļas 4.punkts nosaka, ka prasības pieteikumā jānorāda tā juridiskais pamatojums. Tātad likumdevējs ir noteicis pienākumu personai, kura uzskata, ka normatīvais tiesību akts pārkāpj Satversmē garantētās tiesības, konstitucionālā sūdzībā (pieteikumā Satversmes tiesai) juridiski pamatot savu viedokli. Tādējādi **pieeja Satversmes tiesai un process tajā ir uzskatāms par sarežģītu personai bez juridiskās sagatavotības.**

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka sūdzību iesniegšana Satversmes tiesai ir iekšējā jautājuma risināšanas iespēja.⁶ Proti, ja ieinteresētā persona apstrīd Latvijas likumu vai citu aktu, vai tā daļu kā neatbilstošu Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai un ja Latvijas Republikas Satversme garantē minētās tiesības, lietai jābūt izskatītai Satversmes tiesā pirms tās iesniegšanas Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Tādējādi **Satversmes tiesa ir uzskatāma par valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma elementu.**

[13] Likumdevēja mērķis, nosakot Satversmē ikvienam tiesību uz juridisko palīdzību kā tiesības uz taisnīgu tiesu neatņemamu sastāvdaļu, bija nodrošināt visām personām kā civilprocesā, tā administratīvajā procesā, kriminālprocesā un Satversmes tiesas procesā savlaicīgu, pieejamu un kvalitatīvu juridisku palīdzību. Tas balstās uz vienu no universālākajiem nacionālo un starptautisko tiesību principiem – taisnīguma principu,⁷ – kas uzskatāms par tiesiskas valsts principa neatņemamu sastāvdaļu. Līdz ar to personas tiesība uz valsts nodrošināto (bezmaksas) juridisko palīdzību ir attiecināma arī uz procesu Satversmes tiesā.

[14] 2005.gada 1.jūnijā stājās spēkā Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, kura mērķis ir veicināt fiziskās personas tiesības uz taisnīgu tiesu aizsardzību. Likumā noteikts, ka Juridiskās palīdzības administrācija nodrošina juridisko palīdzību vienīgi civillietās, privātās apsūdzības lietās kriminālprocesā cietušajiem un administratīvās lietās apelācijas procedūrās patvēruma piešķiršanas procesā līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim. 2010.gada 12.oktobra vēstulē № 1-8/92/1 Juridiskās palīdzības administrācijas direktore Ļitvinova norāda, ka Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums neparedz iespēju sniegt juridisko palīdzību likumā nenoteiktajiem gadījumiem. Ņemot vērā, ka process Satversmes tiesā Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā nav minēts, personai faktiski tiek liegta tiesība saņemt valsts nodrošināto (bezmaksas) juridisko palīdzību tiesvedībai Satversmes tiesā. Tādējādi personas zemais labklājības līmenis var viņai liegt iespēju efektīvi aizsargāt savas intereses Satversmes tiesā, bet tas ir pretrunā ar vienlīdzības principu likuma un tiesas

⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā par Jeļenas Grišankovas un Oļega Grišankova sūdzības pret Latviju pieņemamību.

⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003.gada 6.oktobra spriedums lietā Nr.2003-08-01.

priekšā. **Tiesība uz taisnīgu tiesu nav īstenojama, ja valsts personai, it sevišķi trūcīgai, nenodrošina juridisko palīdzību.**

[15] Lai gan tiesība uz taisnīgu tiesu nav absolūta, tomēr Satversme *expressis verbis* neparedz gadījumus, kuros tā varētu tikt ierobežota. Latvijas Republikas Satversmes tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinušas,⁸ ka tiesība uz taisnīgu tiesu var tikt ierobežota tiktāl, ciktāl tā netiek atņemta pēc būtības. Tomēr šim ierobežojumam jābūt noteiktam likumā, kā arī attaisnotam ar leģitīmu mērķi un samērīgam.

[16] Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma izstrādes mērķis bija īstenot Satversmes 92.pantā garantēto tiesību un ieviest Eiropadomes Direktīvu Nr. 2003/8/EK par juridisko palīdzību pārrobežu strīdos.⁹ Tomēr Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā netika paredzēta personas tiesība uz valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanu Satversmes tiesas procesā. Tādējādi personai, kura materiālu apsvērumu dēļ nevar izpildīt Satversmes tiesas pieteikumam izvirzītās prasības, tiek ierobežota Satversmes 92.pantā garantētā tiesība.

[17] Satversmes tiesas likums prasa, lai apstrīdētais tiesību akts (norma) aizskartu pieteikuma iesniedzēja pamattiesības. Jēdziens „aizskar” ietverts likumā ar mērķi norobežot konstitucionālo sūdzību no sūdzības vispārības labā.¹⁰ Tādējādi ir noteiktas nepārprotamas prasības Satversmes tiesai iesniedzamā pieteikuma formai un saturam. Līdz ar to nav nepieciešams materiālo apstākļu dēļ radies papildu ierobežojums personai īstenot Satversmes 92.pantā garantēto tiesību.

[18] Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka **valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nesniegšana personām ar zemu labklājības līmeni, lai tās vērstos Satversmes tiesā, nesamērīgi ierobežo Satversmes 92.pantā garantēto tiesību**, un aicināja izstrādāt grozījumus Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, lai novērstu Satversmē garantētās cilvēktiesības nesamērīgu ierobežojumu.

⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2002-09-01 un Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1975.gada 21.februāra spriedums lietā *Golders v United Kingdom*.

⁹ <http://www.saeima.lv> .

¹⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2001.gada 22.februāra spriedums lietā Nr.2001-06-03.

1.1.3. Termina skaitījums

Administratīvo pārkāpumu lietās, kurās sods pielīdzināms kriminālsodam, personām, kuras nepārvalda valsts valodu, tiesas pieņemto nolēmumu pārsūdzības termiņš jāskaitīt no nolēmuma tulkojuma saņemšanas brīža.

[19] Tiesībsargs, pamatojoties uz personas iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu par iespējamiem šķēršļiem pārsūdzēt Administratīvo pārkāpumu kodeksa ietvaros pieņemto tiesas nolēmumu. Iesniegumā persona norādīja, ka ar tiesas lēmumu pieteicējs tika atzīts par vainīgu administratīvā pārkāpuma izdarīšanā un sodīts ar administratīvo arestu uz 12 diennaktīm, naudas sodu 500 latu apmērā un transportlīdzekļa vadītāja tiesību atņemšanu uz trim gadiem.

Ņemot vērā apstākli, ka pieteicējs nepārvaldīja pilnībā valsts valodu, tiesas sēdē viņam tika pieaicināts tulks, kas iztulkoja pieņemtā lēmuma būtību mutvārdiem. Tiesas nolēmuma tulkojumu pieteicējs saņēma pa pastu un likumā noteiktajā termiņā (piecu dienu laikā) nosūtīja apelācijas sūdzību par pirmās instances tiesas nolēmumu. Tiesa atteica ierosināt apelācijas tiesvedību, motivējot atteikumu ar procesuālā termiņa nokavējumu, norādot, ka pārsūdzēšanas termiņš personai skaitāms nevis no nolēmuma tulkojuma saņemšanas dienas, bet gan no nolēmuma pasludināšanas dienas. Pieteicējs uzskatīja, ka viņam ir tiesība saņemt tulka pakalpojumu visas administratīvās tiesvedības laikā un tiesība iesniegt apelācijas sūdzību piecu dienu laikā no tiesas nolēmuma tulkojuma saņemšanas. Apstākli, ka kriminālprocesā apelācijas sūdzības iesniegšanas termiņš tiek skaitīts no tulkojuma saņemšanas dienas, bet administratīvajā procesā – no lēmuma pasludināšanas dienas, pieteicējs uzskatīja par diskriminējošu un lūdza tiesībsargu izvērtēt minēto gadījumu, kaut arī lietā bija pieaicināts tulks.

[20] Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs nekonstatēja personai garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, jo pārbaudes lietā netika gūts apstiprinājums tam, ka tiesa ir maldinājusi pieteicēju par lēmuma pārsūdzēšanas termiņa sākumu un maldība par procesuālajiem jautājumiem ir radusies tiesas vainas dēļ.

Slēdziens minētajā pārbaudes lietā bija pieteicējam nelabvēlīgs, jo sods bija pamatots un procedūra ievērota. Tomēr, lai novērstu iespējamus pārpratumus nākotnē, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar priekšlikumu **izvērtēt grozījumu nepieciešamību** Administratīvo pārkāpumu kodeksā vai Administratīvā procesa likumā gadījumos, kad **personām, kuras nepārvalda valsts valodu**, iespēju īstenot procesuālās tiesības, tostarp tiesību pārsūdzēt tiesas nolēmumus, ierobežo **tulkojuma saņemšana lietas dalībniekam saprotamā valodā**, it īpaši gadījumā, ja sods, kas administratīvā pārkāpuma lietā ir piemērots lietas dalībniekam, pēc savas bardzības ir pielīdzināms kriminālsodam.

1.1.4. Valsts nodeva administratīvajā tiesā

Administratīvā procesa likumā ietvertās tiesību normas nenosaka, ka augstākai tiesai būtu pienākums atbrīvot lietas dalībniekus no valsts nodevas samaksas, ja, sākotnēji vērsties tiesā, persona tikusi atbrīvota no valsts nodevas samaksas, pamatojoties uz tai piešķirtu trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusu.

[21] Pie tiesībsarga vērsās persona, no kuras iesnieguma izrietēja, ka Administratīvā rajona tiesa 2009.gada augustā, izskatīdama personas pieteikumu, pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 128.panta trešo daļu, nolēma atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas par pieteikuma [par labvēlīga administratīvā akta izdošanu] iesniegšanu tiesā un norādīja lēmumā, ka tā ņem vērā pieteicēja intereses, vērsties tiesā, t.i., centienus panākt trūcīgas personas statusa un sociālo pabalstu piešķiršanu. 2010.gada martā Administratīvā rajona tiesa pieņēma personai nelabvēlīgu spriedumu lietā, par ko viņa iesniedza apelācijas sūdzību un lūdza atbrīvot no valsts nodevas samaksas par apelācijas sūdzības iesniegšanu. Ar 2010.gada aprīļa Administratīvās rajona tiesas lēmumu personas apelācijas sūdzība tika atstāta bez virzības, un lūgums atbrīvot no valsts nodevas samaksas tika noraidīts. Par minēto tiesas lēmumu pieteicējs iesniedza blakus sūdzību.

Izvērtējot pirmās instances tiesas un apelācijas instances tiesas lēmumus, kuros tika lemts jautājums par pieteicēja atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, kopsakarā ar Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 6.pantu, Administratīvā procesa likuma 124., 128., 129.pantu un Ministru kabineta noteikumiem № 214, pārbaudes lietā netika konstatēts pieteicējam garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpums.

[22] Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka valstīm jāņem vērā, ka, ierobežojot pieeju tiesai, jāievēro šādi apsvērumi:

- 1) valstij ir jāpārlicinās, vai attiecīgais ierobežojums neliedz vai nemazina personai garantēto pieeju tiesai tādā veidā vai apjomā, ka tiesības saturs tiktu ievērojami pasliktināts, un
- 2) ierobežojumam ir jābūt leģitīmam mērķim un pamatotam samērīgumam starp izmantoto līdzekli un sasniedzamo mērķi.¹¹

Lai arī administratīvajās lietās valsts nodevas apmērs, sākotnēji vērsties tiesā un iesniedzot apelācijas sūdzību, Administratīvā procesa likumā ir noteikts samērīgs (20 un 10 lati), šis maksājums tomēr personai varētu kļūt par šķērsli tiesības vai tiesisko interešu aizstāvībai tiesā, tādēļ tiesas pienākums būtu vērtēt, vai pastāv pamats pieteicēju pilnībā vai daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas. Formālais pamats personas atbrīvošanai no valsts nodevas samaksas (vai valsts nodevas apmēra samazināšana) ir attiecīgs personas lūgums. Savukārt objektīvais pamats personas atbrīvošanai no valsts nodevas samaksas ir tādu

¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1995.gada 13.jūlija spriedums lietā *Tolstoy Miloslavsky* pret Apvienoto karalisti 59.punkts.

apstākļu konstatēšana, kas apliecina, ka konkrētās fiziskās personas mantiskais stāvoklis neļauj tai īstenot tiesību uz taisnīgu tiesu likumā noteiktās valsts nodevas apmēra dēļ.¹²

[23] Administratīvā procesa likuma 128.panta trešā daļa atkarībā no fiziskās personas mantiskā stāvokļa piešķir tiesnesim zināmu rīcības brīvību, proti, ļauj samazināt valsts nodevas apmēru vai pilnībā atbrīvot no tās samaksas. Ar šāda regulējuma palīdzību likumdevējs ir nodrošinājis Satversmes 91.pantā noteiktā vienlīdzīguma principa un Satversmes 92.pantā ietvertā taisnīgas tiesas principa ievērošanu.

[24] No Administratīvās apgabaltiesas prakses izriet, ka personas pilnīgai atbrīvošanai no valsts nodevas ir jābūt izņēmumam no vispārējā principa, pretējā gadījumā valsts nodevai zustu jēga, jo tā vairs nepildītu likumdevēja noteiktās funkcijas.¹³

[25] Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka Administratīvā procesa likuma 124.pantā noteiktais ierobežojums ir piemērots legītimā mērķa sasniegšanai, ir nepieciešams un atbilstīgs, un vērsa uzmanību uz to, ka personas lūgumu atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas tiesa var skatīt ne tikai pieteikuma pieņemšanas brīdī, bet arī lemjot jautājumu par apelācijas sūdzības virzību. Kā vienā, tā otrā procesa stadijā tiesai būtu jāvērtē personas mantiskais stāvoklis, kas var mainīties.

Virzot lietu izskatīšanai apelācijas instances tiesā, tiesas rīcībā var būt plašāka informācija par personas materiālo stāvokli, un šo informāciju tiesa var iegūt arī no pamata prāvā izvērtētiem pierādījumiem. Pārbaudes lietas gadījumā, nekonstatējot pamata prāvā pieteicēja atbilstību trūcīgas personas statusam, tiesa noraidīja lūgumu atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu.

[26] Administratīvā procesa likums nenosaka, ka tiesai būtu katru reizi jāatbrīvo lietas dalībnieki pilnībā no valsts nodevas samaksas visas tiesvedības garumā, ja, sākotnēji vērsoties tiesā, tie tika atbrīvoti no valsts nodevas samaksas un viņām bija piešķirts trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss.

[27] Vērtējot tiesu rīcību, lemjot jautājumu par personas atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, tiesībsargs secināja, ka tiesas jautājumu lemj pēc būtības. Tiesas analizē un sniedz savu vērtējumu personas blakus sūdzībā norādītajiem apstākļiem, ar ko tiek pamatots lūgums pilnībā atbrīvot personu no valsts nodevas samaksas.

Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka tiesas nav pārkāpušas savu kompetenci un ir ievērojušas normatīvo regulējumu, paredzēdamas nosacījumus attiecībā uz blakus sūdzības pieņemšanu apelācijas instances tiesā, turklāt šie nosacījumi nav apgrūtinājuši pieteicēja tiesību uz pieeju tiesai un nav bijuši nesamērīgi Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 6.panta 1.punkta izpratnē.

¹² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 3.novembra lēmums lietā SKA 792-2009, 5.punkts.

¹³ 2010.gada 10.augusta Administratīvās apgabaltiesas lēmums lietā Nr.AA43-2779-10/7, 7.punkts.

1.1.5. Tiesvedības izbeigšana bez pārsūdzības iespējas

Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.⁹ pants (Ja persona, kura iesniegusi apelācijas sūdzību vai protestu, neierodas uz tiesas sēdi bez attaisnojoša iemesla, tās sūdzību vai protestu atstāj bez izskatīšanas) **nenodrošina personas tiesību uz taisnīgu tiesu.**

[28] Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par personas iesniegumu – Administratīvā apgabaltiesa pieņēma lēmumu atstāt bez izskatīšanas personas apelācijas sūdzību, jo viņa neieradās uz tiesas sēdi un nepaziņoja neierašanās iemeslus. Šo lēmumu personai nebija tiesības pārsūdzēt.

[29] 2009.gada 1.janvārī spēkā stājās grozījumi Administratīvo pārkāpumu kodeksā, ar kuriem tika mainītas vairākas tiesību normas, kā arī pieņemti vairāki jauni panti, arī 286.⁹ pants. Šī panta piektā daļa nosaka: „Ja persona, kura iesniegusi apelācijas sūdzību vai protestu, neierodas uz tiesas sēdi bez attaisnojoša iemesla, tās sūdzību vai protestu atstāj bez izskatīšanas.”

[30] Izskatot pārbaudes lietu, pirmkārt, tika secināts, **ja persona neierodas uz tiesas sēdi** un tiesai nepaziņo savas neierašanās iemeslus, **tiesa var lemt, ka persona nav ieradusies neattaisnotu iemeslu dēļ.** Arī Augstākās tiesas Senāts lietā № 107026707 SKA – 754/2008, nolēma, ka „tiesai neierašanās iemesli jākonstatē brīdī, kad tie rodas, tas ir, tajā tiesas sēdē, uz kuru persona neierodas, un neierašanās iemeslu vērtējums jāatspoguļo tiesas lēmumā.” Ja persona nav paziņojusi neierašanās iemeslu, var uzskatīt, ka persona nav ieradusies bez attaisnojoša iemesla. Jo tas ir personas pienākums – gadījumā, ja tā nevar ierasties uz tiesas sēdi, paziņot par savas neierašanās iemesliem. Turklāt paziņošanu var veikt dažādos veidos, arī telefoniski. Arī Administratīvā procesa likuma 135.panta pirmā daļa nosaka, ka personai, kuru aicina vai izsauc uz tiesu, ir pienākums būt sasniedzamai. Administratīvā procesa likuma 148.panta pirmās daļas 1.punkts nosaka administratīvā procesa dalībnieka pienākumu ierasties pēc aicinājuma tiesā un saskaņā ar minētā panta otro daļu savas tiesības izmantot un pienākumus pildīt godprātīgi. Ar šīm tiesību normām ir noteikts personas sadarbības pienākums, proti, personai ir jārespektē tiesneša lēmums attiecībā uz tiesas sēdes laiku un jāpieliek visas pūles, lai lēmumu pildītu. Personai attiecīgi arī ir jāizrāda interese par lietu, kas ierosināta sakarā ar tās apelācijas sūdzību.

[31] Otrkārt, tika vērtēts, vai regulējums, saskaņā ar kuru jau pirmajā reizē, kad persona neattaisnoti neierodas uz tiesas sēdi, tiesnesim ir pienākums pieņemt lēmumu par lietas atstāšanu bez izskatīšanas, turklāt neparedzot iespēju šādu lēmumu pārsūdzēt, nesamērīgi neierobežo personas tiesību uz pieteikumu tiesai.

Līdz grozījumu spēkā stāšanās brīdim uz administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšanu tiesā attiecās Administratīvā procesa likuma 279.pants, kas nosaka: „Tiesa var atstāt pieteikumu bez izskatīšanas, ja pieteicējs, kuram paziņots par tiesas sēdes norises laiku un vietu, atkārtoti neierodas uz tiesas sēdi bez attaisnojoša iemesla un nav lūdzis izskatīt lietu viņa prombūtnē.”

Tādējādi jaunā kārtība, ar kuru tiesai jau pirmajā reizē, kad apelācijas sūdzības iesniedzējs neierodas uz tiesas sēdi, ir pienākums atstāt sūdzību bez izskatīšanas atšķirībā no iepriekšējās kārtības, kad tiesa varēja sūdzību atstāt bez izskatīšanas tikai tad, ja persona atkārtoti neieradās uz tiesas sēdi (turklāt arī šādā gadījumā tiesai tas nebija obligāti jādara), pasliktina personas tiesību attiecībā uz pieeju tiesai. Tomēr tas pats par sevi nenozīmē, ka tiesību norma ir pretrunā cilvēktiesībām.

[32] Lai vērtētu tiesību normas atbilstību cilvēktiesībām, tā jāvērtē kopsakarībā ar citiem grozījumiem Administratīvo pārkāpumu kodeksā, it īpaši Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.¹⁴ pantā. Šis pants paredz, ka „apelācijas instances tiesas spriedums nav pārsūdzams un stājas spēkā tā sastādīšanas dienā.” Satversmes tiesā tika izskatīta lieta par Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.¹⁴ panta atbilstību tiesībai uz taisnīgu tiesu, un 2010.gada 7.oktobra spriedumā № 2010-01-01 atzīts, ka tiesību norma atbilst cilvēktiesībām. Arī tiesībsargs atzinumā Satversmes tiesai norādīja, ka šāda tiesību norma nepārkāpj personas tiesību uz taisnīgu tiesu. Tāpēc tiesību norma atkārtoti netika vērtēta, uzskatot, ka esošā sistēma ar pārsūdzības iespēju apelācijas instancē ir atbilstoša cilvēktiesībām. Tomēr tieši tā iemesla dēļ, ka administratīvo pārkāpumu lietās vairs nav paredzēta kasācijas instance, arī izskaidrojams, kāpēc apelācijas instances tiesas lēmums par apelācijas sūdzības atstāšanu bez virzības nav pārsūdzams. Tā kā apelācijas sūdzību administratīvā pārkāpuma lietā var iesniegt vienīgi par pirmās instances tiesas spriedumu, atzīstams, ka arī blakus sūdzību var iesniegt vienīgi par pirmās instances tiesas vai tiesneša lēmumu. Tātad apelācijas instances tiesas vai tiesneša lēmums administratīvā pārkāpuma lietā vairs nav pārsūdzams.¹⁴

[33] Protams, tiesība uz taisnīgu tiesu nav absolūta tiesība, un tā var tikt ierobežota. Ja kāda tiesību norma ierobežo personas cilvēktiesības, lai varētu teikt, ka personas tiesības nav pārkāptas, nepieciešams pārliecināties, ka tiesību normai ir leģitīms mērķis un ka šis mērķis ir samērīgs ar personai nodarīto aizskārumu.

[34] Minētie grozījumi Administratīvo pārkāpumu kodeksā tika iesniegti priekšlikumu veidā citiem grozījumiem otrajam lasījumam, tāpēc šiem priekšlikumiem nav anotācijas un nav zināmi to virzītāju apsvērumi. Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.⁹ panta pieņemšana ir saistīta ar 286.¹⁴ panta pieņemšanu, tāpēc izdarīto grozījuma mērķi un pamatojumu var atrast jau minētajā Satversmes tiesas spriedumā par Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.¹⁴ panta atbilstību tiesībai uz taisnīgu tiesu. Saeima apstrīdētās normas pieņemšanu pamatoja ar nepieciešamību aizsargāt citu personu tiesības. Citu personu tiesības tiek aizsargātas tādējādi, ka apstrīdētā norma, nosakot Administratīvo apgabaltiesu par galīgo tiesu instanci administratīvo pārkāpumu lietās, nodrošināšot administratīvo lietu ātrāku izskatīšanu un mazināšot tiesu noslogotību. Mērķis nodrošināt strīdu ātrāku un efektīvāku izskatīšanu, mazinot tiesu noslogotību, var tikt atzīts par leģitīmu mērķi

¹⁴ Skat. Augstākās tiesas Senāta spriedumu lietā № A42765309 SKA-363/2009.

Satversmes 92. pantā noteiktās tiesības ierobežošanas gadījumā. Tāpat tiesība uz taisnīgu tiesu var tikt ierobežota, lai nodrošinātu tiesu darbības efektivitāti.

[35] Mērķis panākt lietu ātrāku un efektīvāku izskatīšanu, mazinot administratīvo tiesu noslogotību, ir leģitīms. Lai noskaidrotu, vai ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi, kuru valsts, nosakot šo ierobežojumu, vēlējusies sasniegt, nepieciešams pārbaudīt, vai tiek nodrošināts saprātīgs līdzsvars starp personas pamattiesību ierobežojumu un sabiedrības interesēm.

[36] Mērķis optimizēt tiesas darbu nevar tikt panākts uz tā rēķina, ka atsevišķos gadījumos administratīvo pārkāpumu lietās vispār tiek liegta lietas pārskatīšana pēc būtības apelācijas instancē. It īpaši, ņemot vērā, ka administratīvo pārkāpumu lietas sankciju bardzības dēļ nereti samērojamas ar krimināllietām, kā to atzinusi arī Tieslietu ministrija.¹⁵ Savukārt Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7. protokola 2. pants nosaka, ka jābūt iespējai pārsūdzēt tiesas nolēmumu augstākas instances tiesā krimināltiesiskas sankcijas piemērošanas gadījumā. Turklāt nevienā citā procesā nav paredzēti tik stingri ierobežojumi. Civilprocesā un administratīvajā procesā paredzēts, ka lēmumu par lietas atstāšanu bez izskatīšanas apelācijas instancē var pieņemt tikai tad, ja persona atkārtoti neattaisnoti neierodas uz tiesu un šo lēmumu var pārsūdzēt. Arī Kriminālprocesa likumā paredzēts, ka persona par šādu tiesas lēmumu var iesniegt blakus sūdzību.

[37] Lai panāktu lietu ātrāku izskatīšanu, likumdevējs jau noteicis, ka lēmums atstāt lietu bez izskatīšanas nav pārsūdzams. Šādā gadījumā nav samērīgi paredzēt vēl papildu ierobežojumu, ka jau pirmajā reizē, kad persona neierodas neattaisnotu iemeslu dēļ, tiesnesim ir jāpieņem lēmums par lietas izbeigšanu. Šādā veidā tiek panākts, ka tiesai vairs netiek dota iespēja pārliecināties, ka persona tiešām ir zaudējusi interesi par procesu, un tādējādi atsevišķos gadījumos labticīgai personai tiek liegta pieeja apelācijas instancei administratīvo pārkāpumu lietās. Šie gadījumi varētu būt tad, ja personai pēkšņi radušies apstākļi, kuru dēļ tā nevar ierasties uz tiesas sēdi un tai nav iespējams paziņot neierašanās iemeslu tiesai. Otrkārt, tie varētu būt gadījumi, kad personai ir bijis, viņasprāt, attaisnojošs iemesls, bet tiesa to nav uzskatījusi par attaisnojošu. Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 279.pantu tiesa pēc pirmā šāda gadījuma informē lietas dalībnieku, ka neatzīst minēto iemeslu par attaisnojošu, un norāda, ka jau nākamajā reizē, ja persona neieradīsies neattaisnojošu iemeslu dēļ, sekas būs pieteikuma atstāšana bez virzības. Kā norādījis Senāts, tad šāda kārtība arī disciplinē sūdzības iesniedzēju un ļauj tiesai pārliecināties, ka persona patiešām zaudējusi interesi par procesu. Augstākās tiesas Senāts lietā № 107026707 SKA – 754/2008 norādīja: „Minētā tiesību norma piemērojama gadījumos, kad tiesa guvusi pārliecību, ka pieteicējs ir zaudējis interesi par lietu un ignorē tiesas aicinājumus ierasties uz tiesas sēdi.” Ja persona tikai vienu reizi nav ieradusies, tad tiesai patiesībā nemaz nav dota

¹⁵ Satversmes tiesas 2010.gada 7.oktobra sprieduma № 2010-01-01 ceturtais punkts.

iespēja pārliecināties, ka pieteicējs ir zaudējis interesi par lietu. Turklāt gadījumā, kad persona nav varējusi tiesai paziņot neierašanās iemeslus, tiesai netiek dota iespēja mainīt savu lēmumu, izvērtējot blakus sūdzībā minētos neierašanās iemeslus.

[38] Tiesībsargs secināja, ka **likumdevējs konkrētajā gadījumā legītimā mērķa sasniegšanu centies panākt uzreiz ar diviem ierobežojumiem** – ar lēmuma pārsūdzības liegšanu un uzliedot tiesnesim par pienākumu jau pirmajā tiesas sēdē, kurā pieteicējs nav ieradies neattaisnojošu iemeslu dēļ, pieņemt lēmumu par lietas izbeigšanu. **Katrs no šiem ierobežojumiem pats par sevi vēl varētu tikt uzskatīts par samērīgu, tomēr, pielietojot abus šos ierobežojumus kopā, legītimais mērķis tiek sasniegts, nesamērīgi ierobežojot personas tiesības.** Līdz ar to arī nav nodrošināts taisnīgs līdzsvars starp likumdevēja pienākumu optimizēt tiesu darbu un personas tiesību uz pieeju tiesai. Šāds ierobežojums neatbilst samērīguma principam un ir prettiesisks.

Tieslietu ministrijai lūgts sniegt savu vērtējumu par iespējām virzīt grozījumus Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.⁹ pantā, lai norma atbilstu cilvēktiesībām.

1.1.6. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi

[39] 2010.gadā tiesībsargs, izskatīdams vairākus iesniegumus no personām, kurām Kriminālprocesa likuma ietvaros tiesa ir pieņēmusi lēmumus par medicīniska rakstura līdzekļu piemērošanu, konstatēja, ka dažkārt personas par šāda tiesas lēmuma pieņemšanu nav informētas, jo viņas uz tiesas sēdi netiek aicinātas un viņu intereses saskaņā ar Kriminālprocesa likumā ietvertajām tiesību normām pārstāv aizstāvis un pārstāvis, kurš arī pēc tam saņem tiesas nolēmuma norakstu, bet tālāk neinformē par to konkrēto personu. Tādējādi dažkārt veidojās situācijas, ka cilvēki tika bez brīdinājuma aizturēti uz ielas un nogādāti slimnīcā piespiedu ārstēšanai.

[40] Tiesībsargs, veicinot personas tiesību uz taisnīgu tiesu, aicināja Tieslietu ministriju **atbalstīt grozījumus Kriminālprocesa likuma 605.pantā, lai tajā paredzētu, ka nolēmuma kopija par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu tiek nosūtīta arī personai, pret kuru notika process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai, neatkarīgi no tā, vai persona ir piedalījusies tiesas sēdē vai nav.** Šis priekšlikums tika atbalstīts un tiks tālāk virzīts izskatīšanai Saeimā.

1.1.7. Dienesta nolaidības sekas

Valsts ir atbildīga par cietušās personas tiesību aizskārumu, kas noticis, amatpersonām rupji pārkāpjot Kriminālprocesa likumā ietvertās tiesību normas un nolaidīgi pildot dienestu, kā rezultātā noziedzīgs nodarījums atklāts, ir noskaidrota vainīgā persona, bet neattaisnota pirmstiesas izmeklēšanas novilcināšana, ko konstatējusi atbildīgā iestāde, radījusi kriminālatbildības noilguma iestāšanos.

[41] Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par tādas personas iesniegumu, kura kriminālprocesa ietvaros bija atzīta par cietušo – vai viņai nav liegta pieeja tiesai. Iesniedzēja tiesībsargam norādīja, ka aktīvi īstenodama savas kā cietušās personas tiesības, galvenokārt apstrīdējama kriminālprocesa ietvaros pieņemtos lēmumus prokuroram, kurš vairākkārt tos arī atcēla, bija nonākusi situācijā, ka tika pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu, jo lietā bija iestājies noilgums.

[42] Kriminālprocesa likuma 6.pants nosaka: „Amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesi, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesi un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam.”

[43] Pārbaudes lietas ietvaros, izvērtējot iesniegumā sniegto informāciju kopsakarā ar Kriminālprocesa likuma 6.pantu, tiesībsargs, neskatoties uz to, ka pati persona jau bez pozitīva rezultāta bija vērsusies prokuratūrā, uzskatīja par nepieciešamu lūgt Ģenerālprokuratūru veikt padziļinātu pārbaudi.

Rīgas tiesu apgabala prokuratūra konstatēja, ka policijas amatpersonas pieļāvušas rupjus Kriminālprocesa likuma pārkāpumus, dienesta pienākumu nolaidīgu pildīšanu, kā rezultātā noziedzīgs nodarījums atklāts, ir noskaidrota vainojamā persona, bet pirmstiesas izmeklēšana neattaisnota novilcināšana novedusi pie kriminālatbildības noilguma iestāšanās. Atbildīgās amatpersonas saņēma stingru aizrādījumu.

[44] Tiesībsargs personai savā atzinumā norādīja, ka likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 5.panta trešā daļa paredz personai tiesību celt prasību civiltiesiskā kārtā pret valsti par tāda morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies, izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības dēļ. Pēc šāda prasības pieteikuma apmierināšanas valsts regresa kārtībā varētu vērsties pret vainojamo amatpersonu, ievērojot normatīvajos tiesību aktos noteiktos ierobežojumus.¹⁶

¹⁶ Vispārējais amatpersonas atbildības pienākums noteikts Valsts pārvaldes iekārtas likuma 90.pantā, speciālajās tiesību normās atbildības pamats varētu tikt ierobežots, piemēram, tiesnešiem.

1.2. Tiesība uz personas brīvību un personas neaizskaramību

Latvijas Republikas Satversmes 94. pants

*ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un
politiskajām tiesībām 9. pants*
*Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību
aizsardzības konvencijas 5. pants*

*Eiropas
Savienības
Pamattiesību hartas
6.pants*

Personas brīvības garantija tiek attiecināta uz personas spēju fiziski pārvietoties. Taču šie panti negarantē pārvietošanās brīvību vispār, bet gan brīvību no personas ievietošanas dažāda tipa aizturēšanas iestādēs. Brīvības atņemšana var būt attaisnota tikai tad, ja tā ir atņemta likumā noteiktos gadījumos un kārtībā, saskaņojot brīvības atņemšanu ar likumā noteikto procedūru un citiem noteikumiem. Tai ir jābūt pamatotai, un tā nevar notikt patvaļīgi. Tiesība uz brīvību ietver sevī arī nosacījumu, ka persona nevar tikt turēta nebrīvē bez tiesas sprieduma, neesot attiecīgam pamatojumam. Valstij ir pozitīvs pienākums darīt visu iespējamo, lai persona tiktu pakļauta tiesas procesam saprātīgās laika robežās.

[45] Ar katru gadu samazinās iesniegumu skaits par personai piemēroto drošības līdzekli – apcietinājumu. To varētu izskaidrot, ka tiesnešu lēmumi ir motivēti un veiksmīgi darbojas Kriminālprocesa likumā noteiktais pārsūdzības mehānisms.

[46] Palielinājies personu skaits, kas Tiesībsarga birojā vēršas sakarā ar nepamatotu ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Par šādiem gadījumiem pērn ierosinātas deviņas pārbaudes lietas, tai skaitā viena pēc tiesībsarga iniciatīvas, kā arī sniegtas 33 mutvārdu konsultācijas. Domājams, ka sūdzību skaita pieaugums nav saistīts ar to, ka pārkāpumu būtu kļuvis vairāk, bet gan pacienti kļūst zinošāki par savām tiesībām saistībā ar piespiedu ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Regulējums Ārstniecības likumā par piespiedu stacionēšanu ir spēkā jau kopš 2007.gada, tomēr izpratne par šo regulējumu gan pacientu, gan piemērotāju vidē veidojas lēni. Tiesībsarga birojs ir iesaistījies izglītošanas pasākumos – informējot gan sabiedrību, gan likuma piemērotājus. Izpratnes līmenis joprojām ir nepietiekams un problēmas rodas gan ar aizstāvju (advokātu) darbu, tiem pārstāvēt pacientu intereses tiesā, gan ar pašu tiesnešu izpratni par savu lomu šī procesa ietvaros.

[47] Vēl arvien pastāv problēma ar tā saucamajiem „brīvprātīgajiem” pacientiem, kuri slimnīcā iestājušies brīvprātīgi, bet vēlāk mainījuši savas domas un nevēlas turpināt ārstēties, savukārt viņiem netiek nedz nodrošināta iespēja brīvi atstāt slimnīcu, nedz tiek uzsākts process piespiedu ārstēšanas nepieciešamības izvērtējumam likumā noteiktajā kārtībā. Arī Pacientu tiesību likums, kas stājās spēkā 2010.gada 1.martā, situāciju nav jūtami uzlabojis.

[48] Pērn tika veikta pārbaudes vizīte pašvaldības pansionātā, par kuru tika saņemta informācija, ka pansionāta administrācija bez pamatojuma pansionāta iemītniekus (to vidū personas, kuras pārvietoja ratiņkrēslā) ievieto izolatorā un atstāj bez medicīniskās aprūpes.

Pārbaudes laikā tika konstatēts, ka izolatoram izvēlētā telpa pilnībā nav droša un var apdraudēt ievietoto personu dzīvību un veselību, kā arī ievietoto personu uzraudzību neveic tāda persona, kurai ir medicīniskā izglītība. Pēc tiesībsarga ieteikuma pansionāta vadība veica visus nepieciešamos pasākumus, lai novērstu konstatētos trūkumus. Aptaujājot pansionāta iemītniekus, neguva apstiprinājumu informācijai, ka minētajā izolatorā bieži tiek ievietoti pansionāta iemītnieki.

[49] Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura pastāvīgi uzturējās valsts sociālās aprūpes centrā, bet slimības saasinājuma gadījumā ar ātro palīdzību un policijas palīdzību roku dzelžos tika nogādāta psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

No Ārstniecības likuma izriet, ka pacientam ir jādod piekrišana uzturēties slimnīcā, bet šāda piekrišana netika saņemta, un līdz ar to konkrētajā gadījumā tika konstatēts Ārstniecības likuma 68.panta pārkāpums. Tiesībsargs savā ieteikumā ārstniecības iestādei norādīja uz konstatēto pārkāpumu un ieteica turpmāk pievērst lielāku uzmanību pacientu tiesību ievērošanai, kā arī ieteica rakstiskā veidā atvainoties konkrētajai personai. Savukārt personai atzinumā papildus izskaidroja tiesības lūgt no slimnīcas materiālu kompensāciju par nodarīto morālo kaitējumu un nepieciešamības gadījumā vērsties tiesā.

[50] Izskatot pārbaudes lietas, **divos gadījumos tika konstatēts, ka personas nogādātas un ievietotas psihoneiroloģiskajā slimnīcā, pārkāpjot normatīvo tiesību aktu prasības,** vienā pārbaudes lietā vēl notiek pārbaude.

[51] Tiesībsarga birojā vērsās persona, kurai tūrisma autobusā radās konfliktsituācija ar grupas vadītāju, tāpēc grupas vadītājs izsauca gan ātro medicīnisko palīdzību, gan policiju. Persona pret savu gribu tika nogādāta psihoneiroloģiskajā slimnīcā, kur pēc konsultācijas ar ārstu tika palaista mājās.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka persona bija nogādāta slimnīcā, pārkāpjot Ārstniecības likuma 68.panta prasības, un konkrētajā gadījumā personas tiesība uz brīvību tika pārkāpta.

Persona vēlējās atgūt materiālos zaudējumus, kas radās sakarā ar neizmantoto ceļojumu, un vērsās ar pieteikumu Administratīvajā rajona tiesā, lai atzītu gan ātrās medicīniskās palīdzības, gan policijas amatpersonas rīcību par prettiesisku.

[52] 2010.gadā netika saņemta neviena sūdzība par tiesības uz brīvību pārkāpšanu nelegālo imigrantu un patvēruma meklētāju centros, tomēr tika veiktas pārbaudes vizītes Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki” un Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā „Olaive”, lai uz vietas pārliecinātos par situāciju. Nozīmīgi pārkāpumi netika konstatēti, vienīgi abās vietās konstatēta problēma saistībā ar darbinieku nepietiekamajām svešvalodu zināšanām, kas rada grūtības sazināties ar iemītniekiem.

1.3. Spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegums

Latvijas Republikas Satversmes 95.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 5.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 7. un 10.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants

Starptautiskie un nacionālie normatīvie tiesību akti aizliedz cietsirdīgu izturēšanos un spīdzināšanu. Minētajam aizliegumam ir absolūts raksturs, t.i., nav pieļaujami nekādi izņēmumi vai atkāpes. Praksē šīs tiesību normas biežāk piemēro slēgta tipa iestādēs, kur personas tiesība sevi aizstāvēt ir ierobežota, taču var izpausties arī citviet pret jebkuru pakļauto personu – skolēnu, pansionāta iemītnieku, dienestpersonu u. tml.

Nosakot radīto ciešanu smagumu, tiek vērtēts soda izpildes veids un metodes, soda daba un konteksts, iepriekšējais nodoms un sistemātiskā organizēšana, personas vecums, soda ilgums, ietekme uz veselību, personas veselības stāvoklis soda izciešanas laikā, soda sabiedriskā nozīme, tas, vai valsts iestādēm bija citas rīcības iespējas, drošības nolūkos piemēroto līdzekļu nepieciešamība un samērīgums.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka cietsirdīga apiešanās, sodīšana vai pazemošana ir **rīcība, kas, pat ja nenodara reālus miesas bojājumus, ir saistīta ar intensīvu vai regulāru fizisko vai garīgo ciešanu radīšanu personai**. Minētā rīcība upuros izraisa baiļu, pazemojuma un mazvērtības sajūtu, kas spēj tos pazemot, kā arī iespējams lauzt to fizisko un morālo pretestību. Līdzīgu atzinumu ir sniegusi arī ANO Cilvēktiesību komiteja – tas, kā aizliegtā apiešanās vai sods tiek klasificēts, ir atkarīgs no apiešanās rakstura, mērķa un smaguma pakāpes. Turklāt ikviena no minētajām izturēšanās pakāpēm ietver ne tikai fiziskas, bet arī garīgas ciešanas.

Jo īpaši attiecībā uz personām, kam atņemta brīvība, Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants uzliek valstij pozitīvu pienākumu nodrošināt, lai visi ieslodzītie tiktu turēti apstākļos, kas ir savienojami ar cilvēka cieņu, lai soda izpildes veids nepakļautu attiecīgo personu tādas intensitātes grūtībām vai pārbaudījumiem, kas pārsniedz neizbēgamo ieslodzījuma piemītošo ciešanu līmeni, un lai, ņemot vērā ieslodzījuma praktiskās prasības, ieslodzītā veselība un labklājība tiktu adekvāti

nodrošinātas.¹⁷ Ieslodzījumā esošai personai jābūt nodrošinātam cilvēktiesību minimumam, kas nevar tikt atņemts, lai nepārkāptu personas tiesību uz cilvēcīgu izturēšanos.¹⁸

Spīdzināšanas aizliegumā minami divi aspekti:

- ✓ apstākļi slēgta tipa iestādēs (cietumos, valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās),
- ✓ nepamatota fiziska spēka pielietošana, vardarbība (policija vai cietuma darbinieki).

[53] **Sūdzību raksturs par sadzīves apstākļu neatbilstību cilvēktiesību prasībām nav mainījies** vairāku gadu garumā. Sadzīves apstākļu uzlabošana ieslodzījuma vietās ir cieši saistīta ar valsts sociāli ekonomisko stāvokli un politisko gribu. Neapšaubāmi, bez politiskās gribas nav iespējams veikt radikālas izmaiņas cietumos.

Cietumu sistēmas sakārtošanu Latvijā vairums valdību neuzskatīja par augstas prioritātes uzdevumu. Katrs no ministriem, stājies amatā, veica vizītes brīvības atņemšanas vietās un publiski pauda, ka sistēmā ir problēmas un nepieciešams tās risināt, būvēt jaunas ieslodzījuma vietas. Taču neviena ieslodzījuma vieta nav uzbūvēta. Pakāpeniski katru gadu ieslodzījuma vietu atsevišķās nodaļās tiek veikti remontu. Piemēram, uzlaboti apstākļi uz mūžu notiesātām personām Daugavgrīvas cietumā. 2007.gadā slēgts Pārlielupes cietums, kurā bija visnepiemērotākie apstākļi ieslodzīto turēšanai.

[54] Vairākus gadus bija vērojams, ka Ieslodzījuma vietu pārvalde pievēršas pārspīlētiem drošības jautājumiem, pastiprinātai ieslodzīto uzraudzībai ar represīvām metodēm, pilnīgi ignorējama demokrātiskas darbības formas, kurām bija jābūt virzītām uz ieslodzīto nodarbināšanu, izglītošanu. Tieši **Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam un viņa darbiniekiem jāveido jauni priekšstati, jauns virziens soda izpildes jautājumos.**

¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004.gada 2.decembra sprieduma lietā „Farbtuhs pret Latviju”51.punkts, 2002.gada 15.jūlija sprieduma lietā „Kalašņikovs pret Krieviju” 95.punkts.

¹⁸ sk. Latvijas Augstākās tiesas Senāta 2006.gada 15.jūnija lēmuma lietā №SKA-348/2006 11.punktu, 2007.gada 14.februāra lēmuma lietā №S KA-186/2007 7.punktu, 2007.gada 15.jūnija lēmuma lietā №SKA-404/2007 11.punktu.

1.3.1. Ieslodzījuma vietās

[55] 2010.gadā tiesībsargs saņēma 67 rakstveida iesniegumus par necilvēcīgiem un pazemojošiem apstākļiem ieslodzījuma vietās. Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem iesniegumu un ierosināto pārbaudes lietu skaits ir samazinājies. Tiesībsarga biroja darbinieki veica vairākas pārbaudes vizītes ieslodzījuma vietās. Tika apmeklēti Brasas cietums, Rīgas Centrālcietums, Jēkabpils cietums, Daugavgrīvas cietums, Valmieras cietums. Tiesībsargs atbildīgās institūcijas regulāri informē par saskatītajiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

[56] **Sadzīves apstākļu nenodrošināšana atbilstoši cilvēktiesību prasībām ir problemātiska gandrīz visos Latvijas cietumos, un uzlabojumi noris gausi.** Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 19.oktobra spriedums lietā „Bazjaks pret Latviju” kārtējo reizi akcentēja, ka Latvijā ir nopietnas problēmas Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.panta (spīdzināšanas aizliegums) ievērošanā. Sadzīves apstākļi, kādos bija spiests uzturēties Bazjaks, neatbilda minimāliem cilvēktiesību standartiem (kameras pārāpdzīvotas, bez dienas gaismas, mitras, aukstas). Tiesībsargs vairākkārt ir uzsvēris, ka valstij **pareizāk būtu sakārtot cietumus, nevis turpināt maksāt kompensācijas par pārkāpumiem.** Turklāt šis spriedums arī parāda, ka laikus neņem vērā nacionālo un starptautisko institūciju ieteikumus, tādējādi ļauj problēmām samilt.

[57] 2010.gadā lielākā daļa iesniegumu par neatbilstošiem apstākļiem ir saņemti no Daugavgrīvas cietuma un Rīgas Centrālcietuma.

[58] Veicot pārbaudes Rīgas Centrālcietuma karantīnas telpās, apstiprinājās, ka kameras ir tumšas, bez dabiskā apgaismojuma, jo logiem priekšā piestiprinātas dzelzs konstrukcijas. Sanitārie mezgli noliekti un neīri. Šādi apstākļi ir neatbilstoši cilvēktiesību prasībām.

Turpinot izskatīt 2009.gadā ierosinātās pārbaudes lietas, bez iepriekšēja brīdinājuma veikta vizīte Brasas cietumā, kur tika pārbaudīti soda izolatoru un karantīnas kameru apstākļi. Lai arī Brasas cietuma 2.korpusa soda izolatoros 2009.gadā ir veikts remonts, Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka tie neatbilst starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Ūdens padeves krāns atrodas vien 30 – 40 cm augstumā no sanitārā mezglā. Ieslodzītie, kad vēlas padzerties vai izmazgāt traukus, ir spiesti noliekties pār sanitāro mezglu. Vienīgais mazais vēdlodziņš iziet uz gaiteni, līdz ar to nenodrošina pietiekamu dabisko apgaismojumu. Arī mākslīgais apgaismojums vājš un nav pietiekams, lai varētu lasīt. Tiesībsarga ieteikumi ir ņemti vērā, visos izolatoros ir uzstādītas izlietnes. Parasti tiesībsarga ieteikumus sadzīves apstākļu uzlabošanā neizpilda, atsaucoties uz finanšu trūkumu.

[59] Sākot ar 2007.gadu, kompleksai problēmu apzināšanai Tiesībsarga biroja darbinieki reizi gadā kādā no Latvijas cietumiem veic monitoringa vizīti, kuras laikā tiek pārbaudīta iestādes dokumentācija, normatīvo tiesību aktu ievērošana, iztirzātas iepriekš apkopotās sūdzības, kā arī norisinās tikšanās ar iestādes personālu un ieslodzītajiem. Arvien vairāk izkristalizējas secinājums, ka Latvijā viena režīma cietumos tiek dažādi interpretētas un

piemērotas atsevišķas Latvijas Sodū izpildes kodeksa un Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumu tiesību normas.

[60] 2010.gada 21., 30.septembrī un 21.oktobrī notika monitoringa vizīte Valmieras cietumā. Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka Valmieras cietuma Izmeklēšanas izolatora apstākļi ir neatbilstoši ne tikai apcietinātajiem, bet arī cietuma darbiniekiem. Izmeklēšanas izolatora pagrabstāvā ir četri soda izolatori un vairākas kameras, kurās veikts neliels kosmētiskais remonts un vairs nav tik netīrs kā Tiesībsarga biroja darbinieku 2008.gada vizītes laikā. Taču joprojām soda izolatora kamerās nav dabiskā apgaismojuma, ventilācija ir nepietiekama, sanitārais mezgls nav norobežots no pārējās telpas. Griesti veidoti arkas veidā un sānu daļās nav pietiekami augsti, lai pieaudzis cilvēks varētu nostāties visā augumā, pie griestiem veidojas pelējuma sēnīte.

Tiesībsarga ieskatā, **Valmieras cietuma izmeklēšanas izolatora pagrabstāvā ieslodzīto turēšana nav pieļaujama.**

Visā cietumā, kamerās un dzīvojamās zonās tika konstatēta pārapdzīvotība. Bija vērojama arī ārkārtīgi liela atšķirība sadzīviskās kārtības nodrošināšanā. Radīja izbrīnu, ka atsevišķas vienību telpas bija ļoti nekārtīgas. Vairāki ieslodzītie bija atgūlušies gultās, kuras novietotas viena otrai blakus. Dvieļi izkarināti uz gultas malām, kas aizklāj skatu uz telpu, vairākās gultās atradās ieslodzīto virsdrēbes vai citas mantas. Zem gultām somas, maisi, tukšas pudeles, apavi. Virsmas apkrautas ar mantām. Iespējams, ka šāda situācija ir tāpēc, ka ieslodzītajiem nav kur novietot savas mantas un izžāvēt veļu. Mantu noliktava arī pieputējusi, redzams, ka ilgi nav bijusi uzkopta, jo mētājās tukši iepirkuma maisiņi un dažādi atkritumi. Nepārprotami, ka sadzīviskās vides uzturēšanai kārtībā ir liela nozīme paša ieslodzītā attieksmei pret kārtību. Taču nav pieļaujams, ka kārtības jautājums tiek atstāts pašplūsmā.

Tiesībsargs **ieteica cietuma administrācijai rūpēties par sadzīviskās kārtības uzturēšanu visā cietumā.** Raudzīties, lai ieslodzītie laikus uzkoptu telpas, izmazgātu izlietnes, nomazgātu sienas un uzklātu gultas. Turklāt šie pasākumi neprasa finanšu līdzekļus, bet vien attieksmes maiņu un rūpes par cietuma inventāru.

[61] Tiesībsarga biroja darbinieki 2010.gadā pievērsa pastiprinātu uzmanību izmeklētāja lomai ieslodzījuma vietās. Tika konstatēts, ka **šobrīd pastāvošā izmeklēšanas prakse nav uzskatāma par atbilstošu Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantam.**

[62] Neapšaubāmi, noziedzīgu nodarījumu atklāšana cietumā ir apgrūtināta, kas izriet no ieslodzījuma specifikas, tomēr, izvērtējot gan resoru pārbaudīto materiālus un arī lēmumus par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pārņem sajūta, ka dažkārt traumu raksturs ir tāds, kas pirmtvērumā rada iespaidu, ka ir notikusi vardarbība. Savukārt izmeklēšanas rezultātos parādās informācija, ka ieslodzītais atsauc iesniegumu vai arī neviens neko nav redzējis. Tomēr, ja šo informāciju pārbaudītu ar kriminālprocesuālajiem līdzekļiem un jo īpaši tiktu garantēta cietušo un liecinieku aizsardzība, iespējams, ka rezultāts būtu cits. Tiesībsargs atbildīgajām institūcijām norādīja – ja izmeklēšana nav objektīvi virzīta uz notikušā

noskaidrošanu, tā nav uzskatāma par efektīvu. Turklāt tāda izmeklēšana neveicina noziedzīgu nodarījumu novēršanu (prevenciju) un ieslodzīto uzticību. Konstatējot ieslodzītajam jebkāda rakstura un smaguma miesas bojājumus, ieslodzījuma vieta ir atbildīga par šo miesas bojājumu izcelsmi un tai ir pienākums noskaidrot šo miesas bojājumu cēloņus.

[63] Cita starpā ieslodzītās personas pērn sūdzējās par:

- ✓ cietuma administrāciju Latvijas Sodū izpildes kodeksā ietverto tiesību normu atšķirīgu izpratni un piemērošanu vienāda režīma ieslodzījuma vietās;
- ✓ veselības aprūpes problēmām;
- ✓ kvalitatīvu resocializācijas pasākumu nenodrošināšanu;
- ✓ sadzīviska rakstura jautājumu nerisināšanu brīvības atņemšanas iestādēs;
- ✓ nepārvietošanu uz ieslodzījuma vietu, kas atrodas tuvāk radnieku dzīvesvietai.

[64] Saistībā ar medicīnisko aprūpi 2010.gada jūnijā tika sastādīts tiesībsarga atzinums № 20, kurā iztirzātas problēmas un sniegti ieteikumi atbildīgajām institūcijām. Pastāvošā **veselības aprūpes sistēma ieslodzītajiem neatbilst Eiropas cietumu noteikumu vadlīnijām**. Medicīniskās aprūpes organizēšana ieslodzījuma vietās nav tieši saistīta ar vispārējo valsts veselības aizsardzību.

[65] Svarīgākie ieteikumi Tieslietu ministrijai un Ieslodzījuma vietu pārvaldei bija šādi:

1. Izstrādāt ieslodzīto personu veselības aprūpes koncepciju un ieviest tādu veselības aprūpes modeli, kas nodrošinātu vienotu medicīnisko pakalpojumu saņemšanu personām neatkarīgi no to atrašanās vietas. Vienota veselības aprūpes modeļa ieviešana samazinātu dublējošās administratīvās izmaksas, kā arī ļautu efektīvāk izmantot pieejamos resursus.

2. Atbrīvojot no pacienta iemaksas ieslodzītās personas, ja viņu rīcībā nav pietiekošu finanšu līdzekļu, kā tas ir noteikts par trūcīgām atzītām personām vai valsts sociālās aprūpes centru un pašvaldību pansionātu (centru) aprūpē esošām personām.

3. Rast iespēju un atjaunot situāciju, kāda bija pirms 2009.gada 25.jūnijā veiktās Latvijas Cietumu slimnīcas reorganizācijas, proti, atjaunot šīs slimnīcas darbību pilnā apjomā. Arī vienotas medicīniskas aprūpes gadījumā būtu praktiskāk, ja ieslodzītām personām stacionāro ārstēšanu veiktu tam piemērotā vietā, proti, vietā, kur nav nepieciešams ieguldīt finanšu līdzekļus drošības pasākumu organizēšanā.

4. Ja situācija ar Latvijas Cietumu slimnīcu paliek nemainīga, tad nodrošināt ieslodzīto personu stacionāro ārstēšanu publiskās ārstniecības iestādēs, nepieprasot finanšu līdzekļus no ieslodzītām personām medicīnisko pakalpojumu, konvojēšanas un apsardzes izdevumu segšanai.

Tieslietu ministrija un Ieslodzījuma vietu pārvalde kopumā atbalstīja tiesībsarga ieteikumus un piekrita, ka būtu jāpārskata spēkā esošais normatīvais regulējums attiecībā uz ieslodzīto veselības aprūpes sistēmu, to vidū pacienta iemaksām un kompensējamiem medikamentiem.

Ieslodzījuma vietu pārvalde apņēma līdz 2011. gada februārim izvērtēt iespēju atjaunot Latvijas Cietumu slimnīcas darbību pilnā apjomā.

[66] Tiesībsarga birojā, līdzīgi kā 2008. un 2009. gadā, tika saņemti vairāki notiesāto iesniegumi par disciplinārsodu piemērošanu un administratīvo komisiju pieņemto lēmumu pārsūdzības mehānismu neefektivitāti. Apkopojis minēto informāciju, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu ar mērķi izvērtēt minēto lēmumu pārsūdzības mehānisma efektivitāti un nozīmi soda progresīvās izpildes sistēmā.

Pamatojoties uz Sodū izpildes kodeksa 71. panta piekto daļu, notiesātais uzlikto sodu par soda izciešanas režīma pārkāpšanu var apstrīdēt Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmums ir pārsūdzams Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Savukārt administratīvās komisijas, lemjot par notiesātā soda izciešanas režīma maiņu, vērtē personas uzvedību, kura bez visa cita ietver arī notiesātā izdarītos soda izciešanas režīma prasību pārkāpumus. Līdz ar to, **kaut arī disciplinārsods ir pārsūdzēts likumā noteiktajā kārtībā un rezultāts vēl nav zināms, tas tiek ņemts vērā administratīvajā komisijā, pieņemot lēmumu.** Pamatojoties uz Sodū izpildes kodeksa 50.¹¹ panta sesto daļu, administratīvās komisijas lēmums stājas spēkā nekavējoties. Tomēr likumdevējs ir paredzējis iespēju arī administratīvo komisiju lēmumus pārsūdzēt, proti, sūdzības par administratīvo komisiju lēmumiem izskata Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Līdz ar to veidojas situācija, ka administratīvā komisija pieņem notiesātajam nelabvēlīgu lēmumu, pamatodamās uz piemērotiem disciplinārsodiem, kuri ir pārsūdzēti likumā noteiktajā kārtībā. Tāpat arī administratīvās komisijas lēmums stājas spēkā un tiek izpildīts nekavējoties, piemēram, ja administratīvā komisija pieņem lēmumu par režīma pastiprināšanu, tad notiesātais arī nekavējoties tiek pārvietots uz attiecīgo režīma pakāpi, lai gan arī šo lēmumu persona ir pārsūdzējusi. Ņemot vērā minēto, **rodas bažas par lēmumu par sodu piemērošanu notiesātajiem un administratīvo komisiju pieņemto lēmumu pārsūdzības mehānisma efektivitāti.** Pārbaudes lieta vēl ir izskatīšanas procesā.

[67] Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem, 2010. gadā nav saņemts neviens iesniegums par fiziska spēka pielietošanu, ko būtu veikuši ieslodzījuma vietu darbinieki.

1.3.2. Policijas iestādēs un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās

[68] 2007. un 2008.gadā apmeklējot īslaicīgās aizturēšanas vietas, Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā noteiktais sanitārā mezgla norobežojuma augstums ir uzskatāms par neatbilstīgu, līdz ar to saskatāms Satversmes 95.panta pārkāpums. 2009.gadā tiesībsargs vērsās ar lūgumu Saeimā veikt grozījumus Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektās daļas 1.punktā un nosacīt, ka kamerā ierīko ūdensvadam pieslēgtu sanitāro mezglu, kas no pārējās telpas ir norobežots ar sienu, kuras augstums nav mazāks par diviem metriem. Vienlaikus tika lūgts izslēgt no Aizturēto personu turēšanas likuma Pārejas noteikumu 1. punktu. Saeimā tiesībsarga lūgums netika atbalstīts sakarā ar nepietiekamajām finansiālajām iespējām.

2010.gadā tiesībsargs iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā „Par Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektās daļas 1.punkta vārdu „kuras augstums nepārsniedz 1,2 metrus” un pārejas noteikumu 1.punkta atbilstību Satversmes 1. un 95.pantam”. 2010.gada 20.decembrī Satversmes tiesas pieņēma spriedumu lietā № 2010-44-01, atzīstot Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektās daļas 1.punkta vārdus un skaitli „ar sienu, kuras augstums nepārsniedz 1,2 metrus” par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 95.pantam. Spriedumā Satversmes tiesa atzīmē, ka „**nebūtu pieļaujama tāda prakse, ka Saeimas komisija pēc būtības nevērtē tiesībsarga sagatavotos ieteikumus, aizbildinoties ar to neatbilstību Saeimas kārtības rullī likumprojektam izvirzītajām prasībām un norādot, ka tajos nav ietverts ieteikumu īstenošanai nepieciešamo finanšu līdzekļu avots.** Visupirms jau pašas Saeimas pienākums ir gādāt par to, lai pastāvošā tiesiskā sistēma pilnībā atbilstu pamattiesību vai cilvēktiesību prasībām.”

[69] Tiesībsarga biroja darbinieki pēc savas iniciatīvas apmeklēja Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietas Ventspilī, Bauskā, Liepājā un Saldū.

Saldus iecirkņa īslaicīgās aizturēšanas vietā tika konstatēts, ka apcietināto iesniegumi tiek pieņemti vienīgi atvērtā veidā un sarakste ir atļauta vienīgi ar tiesu. Apskatot žurnālu, tika konstatēts, ka reģistrētas ir ieslodzīto personu vēstules, kas adresētas tiesai un prokuratūrai. Satversmes 96. un 104.pants ietver arī personas tiesību uz saraksti. Līdz ar to personai ir jābūt nodrošinātai iespējai uzrakstīt un nosūtīt vēstules. Tomēr šādu ierobežojumu var noteikt vienīgi procesa virzītājs, ja tas var apdraudēt soda izpildi vai izmeklēšanas intereses. Savukārt personas vērsšanās tiesībsargājošās institūcijās nekādā veidā nevar traucēt soda izpildi vai izmeklēšanu. Turklāt likumdevējs ir noteicis iestāžu loku, ar kurām sarakste nav pakļauta pārbaudei. Līdz ar to nav pamata izvirzīt īslaicīgās aizturēšanas vietā ievietotām personām prasību nosūtīt visas vēstules/iesniegumus atvērtā veidā. Tiesībsargs ieteica nodrošināt īslaicīgās aizturēšanas vietā ievietotām personām iespēju nosūtīt vēstules privātpersonām ar procesa virzītāja pārbaudi, bet normatīvajos tiesību aktos noteiktajām iestādēm – slēgtā veidā, nepakļaujot tās cenzūrai.

Tiesībsarga biroja darbinieki izbrīnījās Kurzemes reģiona pārvaldes Liepājas iecirkņa īslaicīgās aizturēšanas vietas darbinieku rīcība, jo netika ļauts tikt ar īslaicīgi aizturētajām personām

Formatted: Bullets and Numbering

vienatnē. Tika paskaidrots, ka tas var traucēt izmeklēšanas interesēm un atļauju tikties ar šīm personām var dot tikai procesa virzītājs.

Tiesībsarga likuma 13.panta 3.punkts paredz Tiesībsarga biroja darbiniekiem plašas pilnvaras slēgta tipa iestādēs. Tiesībsarga biroja darbiniekiem ir tiesības brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē tikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs. Liepājas iecirkņa īslaicīgas aizturēšanas vietā šīs tiesības tika nepamatoti ierobežotas, aizbildinoties ar to, ka Tiesībsarga biroja darbinieki nav Kriminālprocesa likuma subjekts, līdz ar to uz tiem attiecas liegums tikties ar apcietinātajām personām vienatnē. Turklāt Tiesībsarga biroja darbiniekiem tika aizrādīts, kādus jautājumus tie drīkst vai nedrīkst uzdot. Tiesībsarga biroja darbinieku iebildumi un paskaidrojumi par viņu likumā noteiktajām pilnvarām tika ignorēti. Tiesībsargs nosūtīja Valsts policijas priekšniekam lūgumu veikt atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu Valsts policijas amatpersonu un darbinieku informētību par Tiesībsarga biroju un tām Tiesībsarga biroja darbinieku pilnvarām, kas ir noteiktas Tiesībsarga likumā attiecībā uz slēgta tipa iestāžu apmeklējumiem, kā arī tiesībām tikties ar tajās ievietotajām personām vienatnē.

[70] Pat ilgstošākās demokrātiskās valstīs, kur cilvēktiesību ievērošana un respektēšana ir pašsaprotama jau paaudzēm, mēdz būt vardarbības gadījumi. Pēc Tiesībsarga biroja rīcībā esošas informācijas, šajā gadsimtā vardarbības gadījumu skaits Latvijā ir samazinājies. Palielinājies gan psiholoģiskās vardarbības īpatsvars, arī kriminālprocesuālu darbību veikšanas laikā, ko praktiski ļoti grūti pierādīt. 2010.gadā tiesībsargs pabeidza pārbaudes lietas, kas bija ierosinātas 2009.gadā par policijas darbinieku necienīgu izturēšanos, kā arī fiziska spēka, tostarp spēclīdzekļu piemērošanu. Vairākās lietās secināts, ka Valsts policijas Iekšējās drošības birojā izmeklēšana nav bijusi objektīva. Jau 2008.gadā (E.Gulbja pārbaudes lietas atzinumā) tiesībsargs atbildīgās institūcijas mudināja izvērtēt vai, pašreizējais iekšējais aizsardzības mehānisms nodrošina efektīvu un neatkarīgu izmeklēšanu. Vairākas starptautiskas cilvēktiesību institūcijas izteikušas bažas, ka Valsts policijas Iekšējās drošības birojs nav efektīva institūcija, kas spētu pilnvērtīgi veikt tai uzticētos pienākumus.

1.3.3. Konvoja telpas tiesu ēkās

[71] 2009.gadā tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par apstākļiem tiesu ēku konvoja telpās. 2010.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja vairākas tiesu ēkās esošās konvoja telpas un veica pārrunas ar Valsts policijas darbiniekiem, ieslodzītajām personām, kā arī apskatīja apstākļus šajās telpās. Normatīvie tiesību akti nenosaka prasības tiesu ēku konvoja telpām, kā arī konvojēto personu tiesību un pienākumu apjomu tajās. Turklāt normatīvie tiesību akti konvoja telpās neparedz izveidot personu pārmeklēšanas telpas. Veicot pārbaudes konvoja telpās, Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka **konvojejamu personu pārmeklēšanas laikā netiek nodrošināts privātums**. Lai objektīvi izvērtētu esošo situāciju tiesu ēku konvoja zonās, tika pieprasīta informācija no atbildīgajām institūcijām. Pēc apkopotās informācijas analīzes no cilvēktiesību viedokļa tiks sniegts tiesībsarga atzinums pārbaudes lietā.

1.4. Tiesība uz privāto dzīvi

Latvijas Republikas Satversmes 96. pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 17. pants
Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pants

Privāto dzīvi aizsargā gan Satversmes 96.pants, kas noteic, ka "ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību", gan vairāki likumi. Latvijas Republikas Satversmes tiesa, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, atzīmē, ka tiesība uz privāto dzīvi ietver visdažādāko personas tiesību spektru. Tā aizsargā personas fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu, vārda un identitātes izmantošanu, personas datus un skar citus ar privāto dzīvi saistītus aspektus.¹⁹ Tā ietver arī tiesību paturēt savu privāto dzīvi noslēpumā no citām privātpersonām. Valstij ir pienākums ne vien pašai nepamatoti neiejaukties indivīdu privātajā dzīvē, bet arī pasargāt viņus no līdzcilvēku un plašsaziņas līdzekļu aizskāruma.

[72] Nereti ir gadījumi, kad vārda brīvība „saduras” ar personas privātās dzīves neaizskaramību. Šādā situācijā absolūta prioritāte nav nevienai tiesībai, taču ir jāpiemēro samērīguma tests – vai šāds ierobežojums ir sociāli nepieciešams un vai sabiedrības labums no tā ir lielāks nekā likumīgajām interesēm nodarītais zaudējums. Ir jāizvērtē arī, vai šo mērķi nevarētu sasniegt ar mazāk indivīda tiesības ierobežojošiem līdzekļiem.

Tomēr praksē ir grūtības ar šo tiesību samērošanu. Piemēram, personas privātā dzīve tiek ierobežota, ja persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un šī iemesla dēļ daļa tās privātās dzīves nonākusi leģitīmas sabiedrības intereses sfērā. Tāpat mazāk aizsargāta ir sabiedrībā populāru personu, īpaši politiķu, privātā dzīve, jo tās aizsardzība jāsamēro ar sabiedrības interesi demokrātijas procesu caurspīdīguma nodrošināšanā.

[73] Par Satversmes 96.panta iespējamu pārkāpumu Tiesībsarga birojā pērn izskatītas 15 pārbaudes lietas. Par tiesību uz privāto dzīvi tika izskatītas desmit pārbaudes lietas, kas skar gan bērnu, gan ieslodzīto personu, gan sociālās aprūpēs centros mītošo cilvēku tiesības uz privātumu dažādos aspektos.

[74] 2010.gadā tika ierosināta pārbaudes lieta par privātuma ierobežojumiem īslaicīgo tikšanos laikā notiesātajām personām, un konkrēti – par norobežojošās sienas esamību starp notiesāto un apmeklētāju, kā arī par administrācijas pārstāvja tiešo klātbūtni šādās situācijās. Satversmes tiesa attiecībā uz apcietinātajiem šādus ierobežojumus ir atzinusi par nesamērīgiem, un prakse mainīta. Arī attiecībā uz notiesātajām personām būtu vajadzīgi līdzīgi noteikumi.

¹⁹ Satversmes tiesas 2005.gada 26.janvāra spriedums lietā Nr. 2004–17–01, sk. arī van Dijk P., van Hoof G.J.H. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Third Edition. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1998, p.489.

1.4.1. Gods un cieņa internetā

[75] Sūdzības par goda un cieņas aizskārumiem plašsaziņas līdzekļos Tiesībsarga birojā tiek saņemtas regulāri. Ja personas tiesības aizskar cita privātpersona, tiesībsargam nav pilnvaru skatīt lietu pēc būtības. Tiesībsargs var vienīgi pārliecināties, vai valsts ir radījusi pietiekamu mehānismu personas tiesības aizsardzībai, un vismaz formāli šāds mehānisms pastāv.

[76] Izaicinājums privātās dzīves aizsardzībai ir **interneta vide**, jo tur ir plašas iespējas ātri un arī anonīmi izplatīt informāciju, taču aizsardzības mehānismi ir nepilnīgi. Lai gan likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” neregulē internetu, likuma principi par informācijas objektivitāti un nublicējamo informāciju pēc analogijas būtu jāattiecina uz interneta portāliem, kur publicē autoru gatavotas ziņas, rakstus, viedokļus. Turklāt arī gandrīz katram preses izdevumam vai citam plašsaziņas līdzeklim ir sava mājaslapa, kur informācija tiek dublēta. Likumā ietvertās tiesību normas attiecināmas arī uz šīm publikācijām internetā. Cits jautājums ir par komentāriem, blogiem un tamlīdzīgu informāciju, kas nav pakļauta redakcijas kontrolei un ko lietotāji paši ievieto. Tiesībsarga prakse liecina, ka patlaban persona, kurai ar šādām darbībām ir nodarīts kaitējums, nevar aizstāvēt savas intereses. Personai ir jāiesniedz prasības pieteikums tiesai, norādot aizskārēja personas datus, kas cietušajam ir pieejami ļoti reti. Šobrīd saskaņošanas stadijā valdībā ir grozījumi Elektronisko sakaru likumā, kas paredz, ka tiesa, izskatot šādu pieteikumu un saskatīdama goda vai privātās dzīves aizskārumu, lai noskaidrotu potenciālo atbildētāju lietā, vērsīsies pie elektronisko sakaru komersanta vai interneta vietnes turētāja. Viņam būs jāinformē, no kādas interneta ciparu adreses aizskarošā informācija internetā ir ievietota un kurai personai attiecīgā adrese ir izsniegta.

1.4.2. Tiesība tikties ar tuviniekiem

[77] 2010.gadā par tiesību uz ģimenes dzīvi ir izskatīti vairāki iesniegumi un ierosinātas trīs pārbaudes lietas. Saņemtas vairākas sūdzības no notiesātajām personām, kas puda neapmierinātību par Sodū izpildes kodeksā un Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā noteiktajiem **privātās un ģimenes dzīves ierobežojumiem, tiekoties ar tuviniekiem**.

Lai arī Sodū izpildes kodeksa 45.pants, gramatiski interpretējot, tieši nenosaka tiesības tikties notiesātajam ar personu, ar kuru līdz ieviešanai brīvības atņemšanas iestādē veda kopēja saimniecība, dzīvots kopā, neregistrējot laulību, un/vai ar kuru kopdzīves laikā piedzimis viens vai vairāki bērni, faktiski no brīvības atņemšanas vietas administrācijas puses netika likti šķēršļi notiesātajiem satikties ilgstoši ar minētajām personām, līdzīgi kā ar tuviem radniekiem. Pārbaudes lietā netika konstatēts faktiskais iesniedzēju privātās dzīves aizskārums, tomēr tiesību normas regulējums pieļauj atšķirīgu interpretāciju, un tiesībsargs Tieslietu ministrijas darba grupā lūdza veikt grozījumus Sodū izpildes kodeksa 45.pantā, lai panāktu vienveidīgu tiesību normas interpretāciju visās brīvības atņemšanas vietās.

Tāpat, pamatojoties uz iesniegto sūdzību, ierosināta pārbaudes lieta par Sodū izpildes kodeksa 45.panta ceturtais daļas regulējumu, kas nosaka ar brīvības atņemšanu notiesāto satikšanos. Minētā panta daļa nosaka: „notiesātajiem nav atļautas satikšanās ar apcietinātām personām un personām, kuras izcieš sodu citās brīvības atņemšanas iestādēs.” Sūdzības iesniedzējs norādīja savā sūdzībā, ka viņam tiek liegts tikties ar sievu, kas izcieš sodu atklātā tipa cietumā un režīmā noteiktajā laikā brīvi var pārvietoties valsts teritorijā, tostarp ierasties vizītē pie laulātā, kurš ir notiesāts un izcieš sodu cita režīma brīvības atņemšanas iestādē.

Atbildot uz tiesībsarga pieprasījumu, Tieslietu ministrija norādīja, ka nav nepieciešams veikt likuma grozījumus, atļaujot satikties notiesātajiem, no kuriem viens atrodas atklātajā cietumā, un notiesāto saskarsme ar ārpusauli esot iespējama sarakstoties, un šo tiesību ir iespējams īstenot pat plašākā apjomā, nekā to paredz Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija.

[78] Savā atzinumā minētajā pārbaudes lietā tiesībsargs norādīja, ka nepiekrīt Tieslietu ministrijas viedoklim un atkārtoti lūgs iekļaut darba grupas sēdē izskatāmajos jautājumos nepieciešamību veikt grozījumus Sodū izpildes kodeksa 45.panta ceturtajā daļā, jo uzskata, ka šī tiesību norma neatbilst samērīguma principam.

Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka notiesātajām personām saskaņā ar normatīvo regulējumu ir ļauts sarakstīties un sazināties telefoniski ar tuviniekiem un citām personām, tostarp arī sarakstīties ar notiesātajiem citās brīvības atņemšanas vietās, tādēļ nav konstatējams pilnīgs laulāto, kas izcieš brīvības atņemšanas sodu dažāda režīma cietumos, privātās dzīves un saskarsmes tiesības aizskārums. Tomēr nevar noliegt, ka ģimenes dzīve ietver sevī ne tikai kopējas saimniecības vešanu, bet arī laulāto attiecību uzturēšanu. Laulāto attiecībās būtisku

lomu spēlē ne tikai garīgs kontakts – mutvārdu un rakstveida komunikācija – bet arī fizisks kontakts, ko notiesātie var īstenot ilgtermiņa un īstermiņa tikšanās laikā. Liedzot šīs tikšanās notiesātajiem laulātajiem, no kuriem viens izcieš sodu atklātā tipa cietumā, valsts nerūpējas par ieslodzījumā esošo psihisko un fizisko veselību un palielina negatīvo seku rašanās iespēju. Valsts iestādes rīcībā ir instrumenti, ar kuru palīdzību varētu sasniegt mērķi – sabiedrības drošību un kārtību – taču piemērojot indivīda tiesību mazāk ierobežojošus līdzekļus.

1.4.3. Rīcībspējas ierobežošana

[79] 2010.gadā Tiesībsarga birojā pastiprināta uzmanība tika pievērsta **rīcībspējas atņemšanas un atjaunošanas** tiesiskajiem aspektiem, kas saistīti ar personas tiesību uz privāto dzīvi un taisnīgu tiesu. Konvencijas par invaliditāti 12.pants pēc būtības neatbalsta pilnu rīcībspējas ierobežošanu, bet Latvijā Civillikums paredz tikai pilnu rīcībspējas atņemšanu. Tiesībsarga biroja darbinieki piedalījās novērotāja statusā divu civillietu izskatīšanā, kurā tika izskatīts jautājums par iespējamu rīcībspējas atņemšanu.

[80] Tiesībsargs attiecībā uz šo jautājumu sniedza viedokli arī Satversmes tiesai lietā № 2010-38-01 par Civillikuma 358. un 364.panta atbilstību Satversmes 96.pantam. Civillikuma 358. pants paredz tikai pilnu rīcībspējas ierobežošanu, neparedzot citas alternatīvas. Savukārt 364. pants paredz, ka rīcībspēju personai var atjaunot tad, ja tā ir izveseļojusies. Tiesībsargs norādīja, ka jau 2008.gadā pārbaudes lietas ietvaros bija nonācis pie secinājuma, ka tiesību normas, kas regulē rīcībspējas jautājumu, neatbilst Satversmei un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, par ko informējis Tieslietu ministriju.

[81] 2010. gada 28. decembrī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu, ar kuru atzina Civillikuma 358. un 364. pantu par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam. Satversmes tiesa konstatēja, ka no Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā izriet **valsts pienākums paredzēt tādus rīcībspējas ierobežošanas mehānismus, kas ietver individuālu situācijas izvērtējumu** un katrai konkrētajai situācijai piemērotākā ierobežojuma izvēli. Regulējums, kas neparedz nekādas robežsituācijas un nosaka vienīgi pilnīgu rīcībspējas atņemšanu, cilvēktiesību prasībām neatbilst.

Satversmes tiesa nolēma, ka ir jāpilnveido tiesiskais regulējums un valstij ir pienākums ne vien izdarīt atbilstošus grozījumus materiālajās un procesuālajās normās, bet arī izveidot materiālo un institucionālo nodrošinājumu šādas sistēmas veiksmīgai darbībai, gādāt par tiesnešu un citu tiesību normu piemērotāju mācībām un veikt citus nepieciešamos pasākumus. Satversmes tiesa ņēma vērā, ka minēto pasākumu veikšanai nepieciešams saprātīgs laika posms, un nosprieda, ka minētās tiesību normas ir spēkā neesošas no 2012.gada 1.janvāra.

1.4.4. Personas kods

[82] Tiesībsarga birojā pēc Latvijas Ģimenes ārstu asociācijas iesnieguma tika izskatīta pārbaudes lieta par to, vai **prasība ģimenes ārstiem** ar ārstniecību saistītajā dažāda veida dokumentācijā, kas pieejama trešajām personām, **norādīt savu personas kodu** nav pretrunā ar cilvēktiesību un ārstu kā fizisko personu datu aizsardzības standartiem.

[83] Starptautiskie standarti personas datu aizsardzības jomā nostiprināti Eiropadomes Direktīvā № 95/46/EC “Par personu aizsardzību attiecībā uz personu datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti”. Direktīvā iekļautie personas tiesību un brīvību principi paplašina Eiropas Padomes 1981.gada 28.janvāra Konvenciju par personas aizsardzību attiecībā uz personas datu automatizēto apstrādi.

Tāpat tiesība uz privātās dzīves neaizskaramību aizsargāta ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantu, Satversmi, kā arī citiem cilvēktiesību dokumentiem. Tādējādi valstij ir noteikts pienākums ne vien nepamatoti neiejaukties indivīdu privātajā dzīvē, bet arī pasargāt viņus no iespējamajiem aizskārumiem.

[84] Pārbaudes lietas izskatīšanas gaitā tiesībsargs vērsās Datu valsts inspekcijā un noskaidroja, ka saskaņā ar Direktīvas 95/94/EC 2.panta “a” apakšpunktu “personas dati ir jebkura informācija attiecībā uz identificētu vai identificējamu fizisku personu (“datu subjektu”); identificējama persona ir tā, kuru var identificēt tieši vai netieši, norādot reģistrācijas numuru vai vienu vai vairākus šai personai raksturīgus fiziskās, fizioloģiskās, garīgās, ekonomiskās, kultūras vai sociālās identitātes faktorus”. Tādējādi **personas kods ir uzskatāms par personas datiem**, jo ar tā palīdzību ir iespējams identificēt konkrētu personu.

Kā atzīst Datu valsts inspekcija, ziņas par personas vecumu arī ir uzskatāmas par personas datiem, ja ar šo datu palīdzību ir iespējams identificēt konkrētu personu. Ziņas par personas vecumu ir netieši identificējoša informācija. Tādējādi **ziņas par personas vecumu kombinācijā, piemēram, ar vārdu un uzvārdu, ir uzskatāmas par personas datiem**. Tā kā ziņas par personas dzimšanas datiem norāda arī uz personas vecumu, kas ir personas privātās dzīves sastāvdaļa, apstrādājot minētos personas datus, **tieks skarta personas tiesība uz privāto dzīvi**.

[85] Personas kodu kā personas datus ir atļauts apstrādāt tikai saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumā norādītajiem tiesiskajiem pamatiem. Šā likuma 1.pants nosaka, ka šā likuma mērķis ir aizsargāt fizisko personu pamattiesības un brīvības, it īpaši privātās dzīves neaizskaramību, attiecībā uz fiziskās personas datu apstrādi. Satversmes 116.pantā ir paredzēti izņēmumi, kad var ierobežot indivīdu tiesības, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Tādējādi

likumdevējs ir tiesīgs ierobežot minētās indivīdu tiesības pie konkrētiem nosacījumiem. Šajā aspektā vienlaikus ir jāvērtē personas privātās intereses un sabiedrības intereses.

[86] Leģitīmais mērķis prasībai norādīt personas kodu ārstniecības personām, veicot savus profesionālos pienākumus, ir noteikts speciālajos normatīvajos tiesību aktos, kas regulē attiecīgo jomu. Savukārt, lai izvērtētu, vai izraudzītie līdzekļi (prasība norādīt personas kodu ārstniecības personām, veicot savus profesionālos pienākumus) ir samērīgi, ir nepieciešams izvērtēt minētās prasības pamatojumu.

[87] Kā norāda Veselības ministrija, prasība ģimenes ārstiem izmantot savu personas kodu, lai sevi identificētu kā ārstniecības personu, ir izvirzīta Ministru kabineta 2005.gada 8.marta noteikumos № 175 “Recepšu veidlapu izgatavošanas un uzglabāšanas, ka arī recepšu izrakstīšanas un uzglabāšanas noteikumi”, Ministru kabineta 2006.gada 4.aprīļa noteikumos № 265 “Ārstniecības iestāžu medicīniskās un uzskaites dokumentācijas lietvedības kārtība” un Ministru kabineta 2009.gada 24.februāra noteikumos № 192 “Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība”.

[88] Jautājumā par personu loku, kam ir paredzēti un pieejami ārstniecības personas identificējoši dokumenti, Veselības ministrija norāda, ka saskaņā ar Recepšu noteikumiem ārstniecības personas kods tiek norādīts uz receptes veidlapas, kas pieejams pacientiem līdz brīdim, kad tas pret izrakstīto recepti iegādājas zāles aptiekā. Receptes ir pieejamas arī farmaceitiem, Veselības norēķinu centram, tiesībsargājošām institūcijām kriminālprocesa ietvaros, Veselības inspekcijai un apdrošināšanas sabiedrībām, kad izrakstīto medikamentu samaksā apdrošinātājs un tam piekritusi apdrošinātā persona.

[89] Ar Ministru kabineta 2006.gada 4.aprīļa noteikumu № 265 “Ārstniecības iestāžu medicīniskās un uzskaites dokumentācijas lietvedības kārtība” 45.pielikumu apstiprinātā veidlapa “Ambulatorā pacienta talons” papīra formātā ir pieejama attiecīgās ārstniecības iestādes darbiniekiem, tiesībsargājošām institūcijām kriminālprocesa ietvaros, Veselības inspekcijai un apdrošināšanas sabiedrībām gadījumos, kad par sniegto ambulatoro pakalpojumu samaksā apdrošinātājs un tam ir piekritusi apdrošinātā persona. Elektroniskā veidā tas ir pieejams Veselības norēķinu centram, lai Vadības informācijas sistēmā veiktu sniegto pakalpojumu apmaksu. Ambulatorā pacienta talons pacientam netiek izsniegts, jo pacientam ir pieejams tikai izraksts no slimības vēstures vai ambulatorā pacienta medicīniskās kartes, kuros ārstniecības personas kods nav jānorāda.

[90] Veidlapu “Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra uzskaites karte” un veidlapu “Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra izmaiņu lapa” aizpilda pati ārstniecības persona vai ārstniecības iestādes personāldaļas darbinieks, un tās tiek nosūtītas. Ārstniecības personu reģistrā iekļautajai informācijai tiek nodrošināta ierobežota pieejamība atbilstoši Fizisko personu datu aizsardzības likumā noteiktajam.

[91] Izvērtējot minēto normatīvo regulējumu, tiesībsargs secina, ka **nav saskatāms leģitīms mērķis, kas pamatotu pacientu, apdrošināšanas sabiedrību un farmaceitu tiesību iegūt**

(apstrādāt) ģimenes ārstu, kā arī citu ārstniecības personu personas kodus. Neapšaubot nepieciešamību valsts un sabiedrības interesēs veikt minētajos normatīvajos tiesību aktos paredzēto ārstniecības personu identificēšanu, izvēlētais līdzeklis nav atzīstams par samērīgu, jo tā izmantošanas rezultātā personas datus saturošu informāciju iegūst personas, kuras neveic šīs valstiskās funkcijas.

[92] Tiesībsargs nesaskata, ka sabiedrības intereses zināt ārstniecības personas vecumu, atsevišķās situācijās identifikācijai lietojot personas kodu, ir būtiskākas par personas individuālajām interesēm neizpaust šo informāciju. Tāpat **personas koda pirmajā daļā ietvertā informācija par persona vecumu var veidot tiešu un netiešu diskrimināciju uz vecuma pamata gan profesionālajās attiecībās, gan citās jomās.**

[93] Tā kā personas koda pirmā daļa sniedz informāciju, kas attiecas uz personas privāto dzīvi, un pēc kuras ir iespējama personas diskriminācija, ir jāizvērtē, vai visos gadījumos ārstniecības personas identificēšanai ir nepieciešamas lietot personas kodu, kas satur dzimšanas datus. Ja personas koda mērķis ir fizisko personu identifikācija, nevis personas vecuma noteikšana vai cits, tad būtu vērtējamas iespējas identificēt fiziskās personas ar citiem paņēmieniem konkrētās nozares ietvaros.

Attiecībā uz iespēju medicīniskajā dokumentācijā ģimenes ārstu identifikācijai neizmantot ārsta personas kodu, Veselības ministrija informējusi, ka atbilstoši normatīvajiem tiesību aktiem minētajos dokumentos ir jānorāda ārsta personas kods, jo Veselības norēķinu centra Vadības informācijas sistēma, veselības aprūpes pakalpojumu norēķinu sistēmas un Veselības inspekcijas uzturētais reģistrs ir veidots tā, ka pacienti, kuri ir saņēmuši pakalpojumus, un ārstniecības personas, kuras ir sniegušas pakalpojumus, ir identificējami tikai pēc personas koda un šīs informācijas sistēmas ir savstarpēji saistītas. Ievērojot minēto, kā norāda Veselības ministrija, lai personas kodu ārstniecības personas identifikācijai nomainītu ar kādu citu identifikatoru, būtu nepieciešami ievērojami finanšu līdzekļi, jo būtu jāveic izmaiņas visās minētajās informācijas sistēmās, turklāt šiem identifikatoriem būtu jābūt vienotiem ārstiem, ārstu palīgiem un medicīnas māsām.

Veselības ministrijas ieskatā, Elektronisko recepšu ieviešana, kuru pietiekama finansējuma gadījumā bija plānots uzsākt jau 2008.gadā, atrisinātu problēmu, kad receptē norādītais ārsta personas kods ir zināms pacientam, jo receptes dati pacientam būtu pieejami ierobežoti – tikai attiecībā uz viņam izrakstīto zāļu lietošanu.

[94] Tiesībsargs atzīst Veselības ministrijas kompetenci noteikt veselības nozares prioritātes finansējuma izlietošanai budžeta piešķirto līdzekļu ietvaros un aicina nekavēties veikt pasākumus, kas jau ir iecerēti šajā atzinumā norādītās problēmas risināšanai, kā arī meklēt jaunus risinājumus. Vienlaikus tiesībsargs mudina Latvijas Ģimenes ārstu asociāciju un Veselības ministriju turpināt diskusiju par ārstniecības personu identificēšanas sistēmas uzlabošanas iespējām un izsaka gatavību tajā iesaistīties.

1.5. Tiesība uz apziņas, domas un reliģiskās pārliecības brīvību

Latvijas Republikas Satversmes 99.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 18.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9.pants

Ikvienai personai ir tiesība uz apziņas, domas un reliģijas brīvību. Šī brīvība ietver ne tikai tiesību brīvi paust reliģisko pārliecību, bet jebkurus uzskatus, kas veido uzskatu sistēmu, vai vienkārši atsevišķas domas. Minētā brīvība garantē ikvienai personai tikt aizsargātai tās uzskatu un reliģiskās pārliecības dēļ no vajāšanas, diskriminācijas kā no valsts, tā arī no citu indivīdu puses. Īstenojot šo brīvību, tiek aizsargātas arī darbības, kas cieši saistītas ar šiem uzskatiem, piemēram, darbības, kas tiek veiktas dievkalpojuma vai lūgšanu laikā un tiek uzskatītas par reliģisko rituālu vai pārliecības izpausmes praksi vispārāzītā formā.

[95] 2010.gadā Tiesībsarga birojā sniegto mutvārdu konsultāciju, saņemto rakstveida sūdzību un ierosināto pārbaudes lietu skaits par Satversmes 99.panta iespējamiem pārkāpumiem, salīdzinot ar aizvadītajiem gadiem, ir samazinājies, taču neliecina, ka valsts līmenī diskusijas par šo tēmu neeksistē un visi problēmu jautājumi ir atrisināti.

Kā piemērs tam būtu minams partijas „Par labu Latviju” priekšlikums veikt grozījumus Izglītības likumā, nosakot, ka **visi skolēni** no 1. līdz 12. klasei apgūtu Bībeles – kristīgo mācību un atteikšanās no tās ir iespējama tikai pēc īpaša rakstveida iesnieguma iesniegšanas.

Tiesībsargs norādīja, ka Satversmes 99.pantā ir nostiprināts sekulāras valsts princips, kas paredz baznīcas šķirtību no valsts. Piedāvātie grozījumi būtu tam pretēji un ierobežotu personām Satversmē garantēto reliģijas izvēles brīvību, kā arī pārkāptu Reliģisko organizāciju likuma 2.pantā noteikto valsts mērķi, – garantēt Latvijas iedzīvotājiem tiesību uz reliģijas brīvību, kas ietver tiesību brīvi noteikt savu attieksmi pret reliģiju, individuāli vai kopā ar citiem pievērsties kādai reliģijai vai nepievērsties nevienai no tām, brīvi mainīt savu reliģisko vai citu pārliecību, veikt reliģisko darbību, kā arī paust savu reliģisko pārliecību.

Tiesībsargs arī norādīja, ka piedāvātie grozījumi Izglītības likumā pēc sava rakstura ietver arī diskriminējošas pazīmes attiecībā pret citām reliģiskajām konfesijām, kuras ir plaši pārstāvētas Eiropā un pasaulē, un tādēļ valsts pienākums būtu ievērot reliģisko konfesiju vienlīdzību un nepieļaut labvēlīgāka režīma piešķiršanu atsevišķām ticības mācībām. Likumprojektu autoru ideja ar Bībeles mācības ieviešanu stiprināt Eiropas identitātes pamatu – kristīgās vērtības, ir apšaubāma, jo nav saskaņota ar reālo situācijas izvērtējumu. Eiropa ir ne tikai multikulturāla, tās identitāti veido arī plaši pārstāvētās reliģiskās konfesijas – Eiropas teritoriju apdzīvo ne tikai kristieši, bet arī citu reliģisko konfesiju pārstāvji.

Tiesībsargs norādīja, ka šobrīd Reliģisko organizāciju likuma 6.panta regulējums nodrošina partijas „Par labu Latviju” iecerēto mērķi – iespēju skolās apgūt kristīgās vērtības un izglītoties reliģijas jautājumos, tādēļ grozījumu veikšana Izglītības likumā nav nepieciešama.

1.6. Vārda brīvība

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 19. pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants

Vārda, preses un politisko debašu brīvība ir demokrātiskas sabiedrības pamatā un paredz ikvienam tiesības brīvi paust savus uzskatus, saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez ierobežāšanām no sabiedrisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām.

Viena no Eiropas Cilvēktiesību tiesas nozīmīgākajām atziņām ir, ka vārda un uzskatu brīvība ir ļoti tālejoša un tās ierobežošana iespējama tikai galējos izņēmuma gadījumos. Svarīgi, ka tā attiecināma ne tikai uz "informāciju" vai "idejām", kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli un nav apvainojošas, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc.²⁰ Tas nozīmē, ka demokrātiskā sabiedrībā ir jārespektē dažādi viedokļi, arī tādi, kas ir pretrunā ar vairākuma uzskatiem, un ierobežojami to paudzējiem var notikt tikai pēc iepriekš minētajiem principiem.

[96] Tiesībsarga birojā skaitliski nav daudz sūdzību par vārda brīvības ierobežošanu. 2010.gadā ir ierosinātas divas pārbaudes lietas, vairums sūdzas par aizskārumu, ko radījusi publikācija. Tomēr ir gadījumi, uz ko nepieciešams vērst uzmanību. Kriminālbildība personām, kas apzināti izplata nepatiesus datus vai ziņas par Latvijas finanšu sistēmas stāvokli, ir vārda brīvības ierobežojums, kura samērība ir diskutabla. **Valstij jāraugās, lai tiesību normas neradītu stindzinošo jeb atturošo efektu uz cilvēktiesībām** – lai atbildība un sodi neatturētu presi brīvi paust informāciju un izteikt viedokli.

[97] Pēdējos gados vairākkārt vētīta **žurnālistu tiesība neizpaust informācijas avotu**, kas ir viens no vārda brīvības aspektiem. Tikai tiesa, ievērojot samērīgumu, var uzdot norādīt informācijas avotu, lai aizsargātu personas vai sabiedrības intereses. Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā lietā "Gudvins pret Apvienoto Karalisti"²¹ atzina, "apzinoties, kāda nozīme žurnālistu avotu aizsardzībai ir saistībā ar preses brīvību demokrātiskā sabiedrībā, un ka avota izpaušana var izraisīt atvēsinošu iespaidu uz šīs brīvības īstenošanu, šāds līdzeklis nav savienojams ar Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pantu, ja vien tas neattaisno sabiedrības interešu ārkārtējās prasības." Eiropas Padomes Ministru komiteja 2000.gada 8.martā pieņēma rekomendāciju № 7 „Par žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotus”, kas nodrošina pamatu kopīgiem Eiropas minimāliem standartiem. Rekomendācija paredz tikai konkrētus gadījumus, kad pieļaujama prasība izpaust informācijas avotus: ja nepastāv saprātīgi alternatīvi līdzekļi, kā vien informācijas izpaušana, vai arī persona (iestāde), kas pieprasa izpaušanu, tos nav izsmēluši, bet izpaušanas tiesiskās intereses skaidri ir pārsvarā pār sabiedrības interesēm neizpaust informāciju.

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada jūlija spriedums lietā *Oberschlik v. Austria* (№ 2). No grāmatas Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Spriedumu izlase I. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 241. lpp.

²¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996.gada 27.marta spriedums lietā *Goodwin v. UK*.

[98] 2010.gadā tiesībsargs izskatīja lietu par **kratīšanu žurnālistes Ilzes Naglas dzīvesvietā** un informācijas avota atklāšanu saistībā ar datiem, kas nokopēti no Valsts ieņēmumu dienesta datu bāzes. Tajā konstatēts, ka **ir aizskarta personas tiesība uz vārda brīvību un žurnālista informācijas avota aizsardzību.**

Lai gan procesa virzītāji Naglas lietā uzskata, ka kratīšana nav veikta nolūkā atklāt informācijas avotu, tomēr tā tika pamatota ar mērķi cita starpā atrast informāciju par datu bāzes datņu iegūšanu un izplatīšanu. Turklāt kratīšana notika steidzamības kārtībā, saņemot tiesneša atļauju vēlāk. Tādējādi procesa virzītājs, nostiprinot pierādījumus un apejot avota izpaušanas pienākuma uzlikšanu žurnālistam tiesas ceļā, piekļuva informācijas avota identitātei. Uzraugošais prokurors un tiesa, akceptējot procesa virzītāja lēmumu par kratīšanu, nav kritiski izvērtējuši tās veikšanas neatliekamību un pamatotību, kā arī nav pietiekami izvērtējuši vārda brīvības apdraudējumu. Jānorāda arī, ka procesa virzītājiem līdztekus speciālajām tiesību normām, ko raduši piemērot, jāpatur prātā Kriminālprocesa likuma 12.pants, kurš nosaka, ka „kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē”, un jāņem vērā citi likumi.

Tā kā ar likumu aizsargātā žurnālistu kriminālprocesuālā imunitāte nav ietverta Kriminālprocesa likuma 8.nodaļā un prakse liecina, ka procesa virzītāji tam nepievērš pietiekamu uzmanību, būtu **nepieciešams diskutēt par grozījumu veikšanu Kriminālprocesa likuma 121.pantā.** Iespējams, likumā konkrēti jānosaka, ka attiecībā uz žurnālistiem nedrīkst veikt izmeklēšanas darbības to valdījumā esošajās telpās, ja ir pamats uzskatīt, ka tas var ierobežot žurnālistiem garantēto tiesību apjomu.

Aktuāls jautājums ir arī sabiedrības **tiesības saņemt un izplatīt informāciju** un to ierobežošana ar mērķi aizsargāt privāto dzīvi. Ja vārda brīvība „saduras” ar personas privātās dzīves neaizskaramību, absolūta prioritāte nav nevienai tiesībai – jāpiemēro samērīguma tests. Tomēr praksē ir grūtības ar šo tiesību samērošanu.

[99] Tiesībsargs izskatījis **lietas par kriminālprocesa materiālos esošas informācijas publiskošanu**, kas skar privāto dzīvi. Vārda brīvības un privātās dzīves aizsardzības sadursme ir aktuāla lietās, kas skar kriminālprocesus par sabiedrībai nozīmīgiem gadījumiem, piemēram, saistībā ar valsts budžeta izlietošanu un iespējamu korupciju. Ir gadījumi, kad tiek publiskota informācija, kas nepārprotami izriet no kriminālprocesa materiāliem – banku kontu izraksti, noklausīto sarunu atšifrējumi. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādījusi, ka amatpersonu kritikas gadījumā vārda brīvībai būs “priekšroka”, jo, iesaistoties politikā, ikvienam ir jārēķinās, ka viņa darbība tiks vērtēta un kritizēta, kā arī privātās dzīves robežas sašaurināsies. Tomēr sensitīvo datu aizsardzība jānodrošina jebkurā gadījumā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka nacionālajās tiesību normās jābūt garantijām, kas novērstu un nepieļautu personas privāto dzīvi aizskarošu datu nodošanu vai atklāšanu.²²

²² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada 25.februāra spriedums lietā *Z v. Finland*.

1.7. Pulcēšanās brīvība

Latvijas Republikas Satversmes 103.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 20.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 21. un 22.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 11.pants

Ar pulcēšanās brīvību saprot personu brīvību rīkot sapulces, piketus, mītiņus un citus pasākumus noteiktu uzskatu vai viedokļa paušanai. Savukārt, kopīgu mērķu sasniegšanai labprātīgi apvienojoties ilgtermiņa darbībai dažādās sabiedriskās organizācijās, arodbiedrībās vai politiskās partijās, personas var īstenot biedrošanās brīvību.

[100] 2010.gada jūlija sākumā rīkota gājiena atcelšana liecina, ka joprojām ir iespējams pilnveidot normatīvo regulējumu, kas nosaka sapulču, gājienu un piketu rīkošanu. Piemēram, jautājumā par sapulces, gājiena rīkotāja aizvietošanu, ja sākotnēji pieteiktais rīkotājs ir aizturēts vai citu iemeslu dēļ nevar piedalīties.

[101] 2010.gada 2.jūlijā, reaģējot uz Latvijas plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju un paziņojumiem par 2010.gada 1.jūlijā nenotikušo gājienu, kas tika atcelts, jo gājiena rīkotājs neilgi pirms tā uzsākšanas tika aizturēts un bez viņa dalības tā turpināšana nebija iespējama, tiesībsargs pauda savu nostāju pulcēšanās brīvības ierobežojuma sakarā, norādot, ka ikvienam Latvijas iedzīvotājam ir tiesība paust savu viedokli, izmantojot visas miermīlīgās pulcēšanās brīvības izpausmes.

[102] Savā paziņojumā tiesībsargs norādīja, ka valsts pienākums ir nodrošināt, lai valstī tiktu izveidots efektīvs normatīvais regulējums, kādā veidā indivīdi var īstenot pulcēšanās brīvību. Tāpat valsts pienākums ir nodrošināt, lai pulcēšanās netiktu traucēta un pulcēšanās brīvība netiktu pakļauta nekādiem ierobežojumiem, izņemot tos, kas ir noteikti ar likumu un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts un sabiedrības drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziedzīgus nodarījumus, aizsargātu sabiedrības veselību un tikumību, kā arī citu cilvēku tiesības un brīvības.

[103] Rīgas pašvaldībā pieteiktā gājiena mērķis bija „[...] atzīmēt 69.gadadienu, kopš Rīga atbrīvota no PSRS okupantiem”, tādēļ neapstiprinājās plašsaziņas līdzekļos paustais, ka mērķis bijis slavīnāt nacistisko režīmu. Izvērtējusi pieteiktā gājiena mērķi un sabiedrības drošības un kārtības apdraudējuma iespējamību administratīvā tiesa to atļāva.

[104] Tiesībsargs vērsa sabiedrības uzmanību uz tiesu varas nozīmi demokrātiskā valstī un tiesu varas uzdevumu – konstitūcijas un demokrātijas aizsardzība, nodrošinot personas pamattiesību īstenošanu, un atgādināja, ka Satversmes tiesa jau norādījusi, ka „valsts, aizsargājot pulcēšanās brīvību, nedrīkst izvērtēt konkrētos pasākumus pēc to satura. Valsts aizsardzību konkrētiem pasākumiem nedrīkst diferencēt pēc tajos pausto ideju atbilstības valsts vai noteiktas sabiedrības daļas uzskatiem. Tieši tajā apstākļī, ka pulcēšanās brīvība ir

efektīvs instruments, ko [...] var izmantot sava viedokļa paušanai, slēpjās pulcēšanās brīvības lielā nozīme demokrātiskā sabiedrībā. Tā kā pulcēšanās brīvība parasti kalpo [...] interešu un viedokļa publiskai paušanai, valsts pienākums šajā gadījumā ir būt tolerantai un ar tai piešķirto mehānismu palīdzību neapspiest šā viedokļa paušanu tikmēr, kamēr vien tas ir uzskatāms par demokrātiskā sabiedrībā pieļaujamu.”²³

2010.gada sākumā pabeigta pārbaudes lietā № 2009-428-12/10A/27J, kas tika ierosināta pēc 2009.gada 6.jūnijā aizturēto piketētāju iesnieguma.

[105] Pašvaldību vēlēšanu dienā, uzvelkot kreklus ar uzrakstu „Alien.LV stop apartheid!” un attinot sagatavoto lozungu „Šīs vēlēšanas nav leģitīmas! Jo 350 tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju atņemtas balsstiesības”, minētās personas rīkoja piketu.

Izvērtējis pārbaudes lietā apkopotos materiālus, tiesībsargs konstatēja, ka policijas darbinieki nepamatoti ierobežoja pieteicēju tiesības rīkot publiski neizsludinātu piketu, tādējādi aizskardami viņiem Satversmes 103.pantā garantēto pulcēšanās brīvību, un par minēto personu aizturēšanu Valsts policijas Rīgas reģionālās pārvaldes veiktā dienesta izmeklēšana nav bijusi efektīva, tādējādi tika pārkāpts Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13.pants.

[106] Dienesta pārbaudē netika ņemts vērā, ka pieteicēju administratīvā aizturēšana ir īstenota, pamatojoties uz Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.pantu, lai gan 2009.gada 22.jūlijā Valsts policijas Rīgas reģionālās pārvaldes Rīgas Centra iecirknī tika skatīti administratīvā pārkāpuma lietas materiāli par vainīgo personu saukšanu pie administratīvās atbildības pēc Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.² panta pirmās daļas (par aģitācijas kārtības un ierobežojumu pārkāpšanu). Tāpat izmeklēšana nesniedza vērtējumu policistu rīcībai, kuri ierobežoja tāda piketa rīkošanu, kurš atbilda normatīvo tiesību aktu prasībām.

[107] Lai novērstu nepamatotu pulcēšanās brīvības ierobežošanu no policijas darbinieku puses un policijas darbinieku kļūdu atkārtošanos, tiesībsargs informēja Valsts policijas priekšnieku par neefektīvu dienesta pārbaudi administratīvā pārkāpuma lietā, kā arī lūdza turpmāk nepieļaut līdzīgu gadījumu atkārtošanos policijas darbā.

Tiesībsarga secinājumi minētajā pārbaudes lietā liecina, ka **nepieciešama policijas darbinieku papildu izglītošana cilvēktiesību jautājumos** un kvalifikācijas celšana, lai nepieļautu nepamatotu pulcēšanās tiesības aizskārums.

²³ Satversmes tiesas 2006. gada 23. novembra spriedums lietā Nr. 2006-03-0106. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 1. decembris, №192. Sprieduma 34.3. punkts.

1.8. Tiesība uz tiesisko statusu

Latvijas Republikas Satversmes 98.pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 6. un 15. pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. pants

ANO Konvencija par bēgļa statusu

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas

Septītā Protokola 1.pants

Vispārējs starptautisko cilvēktiesību princips nosaka, ka katram cilvēkam, lai kur viņš atrastos, ir tiesība uz viņa atzīšanu par tiesību subjektu – lai valstī viņam tiktu piešķirts noteikts statuss, statusam atbilstošs tiesību un pienākumu kopums, kā arī attiecīgi personu apliecinoši dokumenti. Ir noteiktas cilvēktiesību garantijas, kas jānodrošina ikvienai personai neatkarīgi no statusa (piem., tiesība uz dzīvību), bet pārējais personas tiesību un pienākumu kopums var atšķirties atkarībā no statusa – vai persona ir valsts pilsonis, pastāvīgais iedzīvotājs, bēglis vai ieceļojis īslaicīgi. Taču ir svarīgi, lai valstī pastāvētu noteikta sistēma personu legalizācijai un statusa piešķiršanai, un tas notiktu bez jebkādas diskriminācijas, ievērojot nacionālo un starptautisko tiesību normas. Visām iestādēm, risinot ar personu statusu saistītos jautājumus, jāievēro cilvēktiesību normas – jārīkojas humāni un likumā pieļautajās robežās, ņemot vērā personu tiesības uz ģimenes dzīvi, brīvību un drošību.

[108] Pēc PSRS sabrukuma bijušās savienības republikās pilsoņu kopuma noteikšana balstījās gan uz teritoriālo izcelsmi, gan pastāvīgu uzturēšanos attiecīgā teritorijā pirms neatkarības atgūšanas brīža.²⁴ Pēc deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” pieņemšanas²⁵ Latvijas valstij vajadzēja atrisināt pilsonības jautājumu un neregulēt pārējo tās teritorijā dzīvojošo iedzīvotāju statusu. Pilsonības likuma regulējumā likumdevējs balstījās uz nepārtrauktības doktrīnu, kurai atbilstoši Latvijas valsts atjaunoja Latvijas pilsoņa tiesības *de facto* personām, kurām tās bijušas pirms Latvijas okupācijas.²⁶ Nepieciešamību pieņemt likumu „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonība” noteica vairāki normatīvie tiesību akti: Augstākās padomes

²⁴ Satversmes tiesas 2005.gada 7.marta spriedums lietā № 2004–15–0106, 12.punkts.

²⁵ 1990.gada 4.maijā Augstākā padome pieņēma deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.” Tās 8.punkts noteic: „Garantēt Latvijas Republikas un citu valstu pilsoņiem, kas pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības, kā arī politiskās brīvības, kuras atbilst vispārattīstītām starptautiskām cilvēktiesību normām. Tas pilnā mērā attiecināms uz tiem PSRS pilsoņiem, kuri izteiks vēlēšanos dzīvot Latvijā, nepieņemot tās pilsonību.”

²⁶ Latvijas valsts pilsoņu kopums tika noteikts saskaņā ar Augstākās padomes 1991. gada 15. oktobra lēmumu “Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”. Minētais lēmums paredzēja gan Latvijas Republikas pilsoņu kopuma noteikšanas kārtību, gan arī naturalizācijas pamatnoteikumus. Tajā tika norādīts, ka, lai arī Latvijas Republika 1940. gada 17. jūnijā tika okupēta un valsts zaudēja suverēno varu, tās pilsoņu kopums saskaņā ar Latvijas Republikas 1919. gada 23. augusta “Likumu par pavalstniecību” turpina pastāvēt.

1991.gada lēmums “Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”, 1992. gada 9. jūnija likums “Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā” un 1994. gadā 22. jūlijā pieņemtais Pilsonības likums, kurā nereglamentēts palika jautājums par tiem ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuri līdz likuma “Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā” spēkā stāšanās brīdim (1992. gada 1. jūlijam) bija ieguvuši pastāvīgu pierakstu Latvijas Republikā un reģistrēti Iedzīvotāju reģistrā atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem tiesību aktiem. Valsts uzdevums bija noteikt īpašu tiesisko statusu tām personām, kuras Latvijas teritorijā bija ieceļojušas okupācijas laikā un pēc PSRS sabrukuma zaudējušas PSRS pilsonību, neiegūstot nekādu citu pilsonību, un kuras neatbilda starptautiskajos dokumentos noteiktajam bezvalstnieka vai ārvalstnieka statusam.²⁷

[109] Skaidrojot nepilsoņa statusa rašanās nosacījumus un nepilsoņa statusa saturu, Saeima, sniedzot skaidrojumu Satversmes tiesai, norādīja, ka nepārprotams esot bijis deputātu viedoklis, ka [...] likuma regulējums attiecināms tikai uz tām personām, kurām izveidojusies ilgstoša saikne ar Latvijas valsti, un tieši šis viedoklis arī tika nostiprināts [...] likuma 1.pantā.

[110] Likumdevējs noteica vairākas prasības personām, uz kurām attiecināms likums „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonība”, proti – persona ir bijušās PSRS pilsonis un dzīvoja Latvijā pirms 1992.gada 1.jūlija, tās pasē ir atzīme par pierakstu Latvijas teritorijā bez termiņa ierobežojuma, un šī persona dzīvo Latvijas Republikā. Tām noteica tiesību apjomu, kādu bauda ikviens persona valstī.²⁸

[111] 2010.gadā Tiesībsarga birojā joprojām tika saņemtas vairākas sūdzības mutvārdos un rakstveidā no personām, kuras pēdējo divdesmit gadu laikā nav noformējušas savu statusu Latvijas Republikas teritorijā un ir saņēmušas atteikumu no Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes piešķirt tām statusu.

Pārbaudes lietās tika konstatēts, ka vairumā gadījumu saņemti atteikumi, jo minētās personas nav spējušas pierādīt faktu, ka līdz 1992.gada 1.jūlijam viņu pēdējā reģistrētā vai deklarētā dzīvesvieta bija Latvijas Republikas teritorijā, kā to paredz likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 1.panta pirmā daļa.²⁹ Tika konstatēts, ka statusa piešķiršanas jautājumu personām apgrūtina apstākļi, ka vairumā

²⁷ Saeimas skaidrojums Satversmes tiesas 2005.gada 7.marta spriedumā lietā № 2004–15–0106, 3.2., 14.punkts.

²⁸ Turpat.

²⁹ Minētā panta pirmās daļas 1.punkts nosaka, ka nepilsoņi ir tie Latvijas Republikā dzīvojošie, kā arī terminētā prombūtnē esošie bijušās PSRS pilsoņi un viņu bērni, kuri vienlaikus atbilst šādiem nosacījumiem: 1) 1992. gada 1. jūlijā viņi bija neatkarīgi no pierakstā norādītās dzīvojamās platības statusa pierakstīti Latvijas teritorijā, vai viņu pēdējā reģistrētā dzīvesvieta līdz 1992. gada 1. jūlijam bija Latvijas Republikā, vai ar tiesas spriedumu ir konstatēts fakts, ka līdz minētajam datumam viņi ne mazāk kā desmit gadus nepārtraukti dzīvoja Latvijas teritorijā; 2) nav Latvijas pilsoņi; 3) nav un nav bijuši citas valsts pilsoņi.

gadījumu personu rīcībā nav vecā parauga PSRS pilsoņa pase ar pieraksta atzīmi, kā arī ir zuduši dokumenti arhīvos, kas apstiprina personu dzīvesvietu un pierakstu attiecīgajā valsts vai pašvaldības dzīvojamā fonda dzīvoklī. Līdz ar to personas ir spiestas vērsties tiesā ar pieteikumu par fakta konstatāciju, kas statusa piešķiršanas procesu pagarina un sarežģīt it īpaši gadījumos, ja personas ir trūcīgas un nevar atļauties algot juristu.

Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 1.panta pirmo daļu nereti interpretē tikai gramatiski un atsaka piešķirt personām nepilsoņa statusu, nerespektējama likumā ietvertās tiesību normas leģitīmo mērķi – piešķirt statusu personai, kurai bija un joprojām ir pastāvīga saikne ar valsti, bet kura īslaicīgi 20.gadsimta deviņdesmito gadu sākumā izbrauca no valsts, taču vēlāk atgriezās izcelsmes valstī.

[112] Izveidojusies situācija, ka personas, kuras ir dzimušas Latvijas Republikas teritorijā, ieguvušas izglītību un kurām Latvijā dzīvo ģimenes, ir spiestas izmantot laikietilpīgo un valsts resursus patērējošo tiesāšanās procesu statusa iegūšanai.

[113] Valsts pārvaldes iestādēm to darbībā būtu vēlams ievērot labas pārvaldības principu un padarīt administratīvo procesu iedzīvotājiem pieejamāku. Minētajā gadījumā efektīva valsts pārvaldes iestādes rīcība būtu konstatējama gadījumā, ja tiktu pieņemts personai labvēlīgs administratīvs akts, kas būtu balstīts uz likumā ietvertās tiesību normas leģitīmā mērķa un konstatēto faktu izvērtējumu.

[114] Līdzās sūdzībām par atteikumu piešķirt statusu joprojām aktuāls ir pilsonības atņemšanas un dubultpilsonības jautājums.

Tā 2010.gadā tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu pēc personas sūdzības par tās cilvēktiesību aizskārums, jo ar spēkā stājušos tiesas spriedumu valsts nepamatoti viņai atņēma Latvija Republikas pilsonību un piedāvāja piešķirt bezvalstnieka statusu, neskatoties uz faktu, ka Krievijas Federācijas pilsonība viņai tika piešķirta nelikumīgi.

Izvērtējis pārbaudes lietā esošos materiālus, tiesībsargs konstatēja, ka 1996.gada janvārī, pamatojoties uz spēkā neesošu PSRS pasi, personai tika piešķirta Krievijas Federācijas pilsonība un 1996.gada martā izdota Krievijas Federācijas pase, kas ļāva personai pierakstīties Krievijas Federācijas teritorijā. 2004.gada jūlijā, pamatojoties uz Naturalizācijas pārvaldes rīkojumu un saskaņā ar Pilsonības likuma 2.panta 1.1.punktu, persona tika reģistrēta kā Latvijas pilsonē. 2006.gada februārī pieteicējam tika atņemta Krievijas Federācijas pilsonība, jo Naturalizācijas pārvalde viņai norādīja uz dubultpilsonības izveidošanās nepieļaujamību. 2006.gada septembrī Naturalizācijas pārvalde cēla Rīgas apgabaltiesā prasību pret minēto personu par pilsonības atņemšanu, norādot prasības pieteikumā, ka, aizpildot Latvijas pilsoņa statusa reģistrēšanas iesniegumu, persona ar parakstu apliecināja, ka viņa nav citas valsts pilsonē, lai gan jau 1996.gada martā viņa saņēma Krievijas Federācijas pilsoņa pasi, kas bija šķērslis Latvijas pilsonības iegūšanai. 2007.gada maijā Krievijas Federācijas tiesa, izskatot personas prasību par juridiskā fakta konstatāciju, ka pilsonība piešķirta personai nelikumīgi, prasību noraidīja, argumentējot lēmumu ar faktu, ka viena no milicijas nodaļām jau 2005.gada novembrī noteica, ka

pieteicēja saņēmusi Krievijas Federācijas pilsonību uz spēkā neesoša dokumenta pamata, tādēļ minēto faktu nevar konstatēt atkārtoti ar tiesas lēmumu, jo tas būs pretrunā Krievijas Federācijas Civilprocesa kodeksa 265.pantam. 2007.gada oktobrī Rīgas apgabaltiesa apmierināja Naturalizācijas pārvaldes prasību un atņēma pieteicējai Latvijas pilsonību. 2009.gada maijā Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta, izskatot apelācijas kārtībā civillietu par pilsonības atņemšanu, nosprieda Naturalizācijas pārvaldes prasību apmierināt pilnībā un atņemt pieteicējai pilsonību. Minēto spriedumu pieteicēja pārsūdzēja kasācijas kārtībā. 2009.gada septembrī Latvijas Republikas Augstākā tiesa rīcības sēdē nolēma atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību par minēto tiesas spriedumu.

Izvērtējis minētos faktus kopsakarībā ar normatīvo regulējumu un Eiropas Savienības tiesas judikatūru, it īpaši 2010.gada 2.marta spriedumu lietā № C-135/08 *Janko Rottmann v. Freistaat Bayern*,³⁰ tiesībsargs secināja, ka **Latvijas Republikas pilsonības atņemšana, kas veikta bez samērīguma izvērtējuma, pārkāpj personai garantētās cilvēktiesības, tādēļ** Naturalizācijas pārvaldei, pamatojoties uz Pilsonības likuma 25.panta pirmo daļu, būtu jālemj jautājums par pieteicējai nepamatoti atņemtās pilsonības atjaunošanu.

[115] Joprojām aktuāls ir jautājums par grozījumu nepieciešamību Pilsonības likumā, it īpaši diskusija būtu vēlama par dubultpilsonības jautājumu, jo, kā liecina Satversmes tiesā izskatītā lieta № 2009-94-01 „Par Pilsonības likuma pārejas noteikumu 1.punkta pirmā teikuma vārdu „ja reģistrācija notiek līdz 1995.gada 1.jūlijam” un otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 2.pantam, kā arī Latvijas PSR Augstākās padomes 1990.gada 4.maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai” un Tiesībsarga birojā saņemtās sūdzības, pastāv sabiedrības daļa, kurai globalizācijas ietekmē aktualizējas izšķiršanās par pilsonību, taču lojalitātes un piederības saglabāšanu izcelsmes valstij daudziem Latvijas Republikas pilsoņiem apgrūtina pašreizējais normatīvais regulējums, kas nepieļauj dubultpilsonību.

[116] Sabiedrības interesēs aktualizējams un apspriežams jautājums par pilsonības piešķiršanas kārtības vienkāršošanu pēc 1991.gada 21.augusta Latvijā dzimušo bezvalstnieku vai nepilsoņu bērniem. **Nepilsoņu statusu izveidoja, lai bijušās PSRS pilsoņiem dotu laiku izvēlēties valststiesisko piederību** Latvijas Republikai vai kādai citai valstij. Pēc 1991.gada dzimušajiem būtu jāizvēlas kādas valsts pilsonība, nevis šis īpašais statuss.

Arī Pilsonības likumā ietvertais **apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas process** pēc Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās un administratīvo tiesu izveidošanas vairs **neatbilst sākotnējiem mērķiem.**

³⁰ Lietā *Janko Rottmann v. Freistaat Bayern*³⁰ Eiropas Savienības tiesa secināja, ka „[...] dalībvalstu rīcība nav pretrunā Eiropas savienības tiesībām [...] atņemot Eiropas Savienības dalībvalsts pilsonim pilsonību, kas iegūta naturalizējoties, ja šī pilsonība ir iegūta krāpšanās ceļā, ar nosacījumu, ka lēmumā par pilsonības atņemšanu ir ievērots samērīguma princips.”

1.9. Tiesība balsot un tikt ievēlētam

Latvijas Republikas Satversmes 1., 8., 9. un 101. pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 21.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas

Pirmā protokola 3.pants

Iedzīvotāju tiesību piedalīties valsts pārvaldē mēdz dēvēt par politiskajām tiesībām. Atšķirībā no pārējām pilsoniskajām tiesībām, politiskās tiesības parasti piemīt tikai pilsoņiem, jo viņiem ir visciešākā saite ar savu valsti. Taču valsts var piešķirt daļu no politiskajām tiesībām savā valstī arī citu valstu pilsoņiem. Šāda prakse ir pašsaprotama Eiropas Savienības dalībvalstu vidū. Latvijai saistošos starptautisko tiesību avotos runa ir par trīs politiskajām tiesībām: tiesību piedalīties valsts pārvaldē, tiesību pildīt valsts dienestu un vēlēšanu tiesību. Mēdz lietot arī terminus aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības – labskanīgāk un saprotamāk būtu – tiesība balsot un tiesība tikt ievēlētam.

Vēlēšanu tiesība izriet arī no demokrātiskas iekārtas principa. Latvijas tiesu judikatūrā³¹ jau pierasts atsaukties uz Venēcijas komisijas ieteikumiem,³² kas piepilda šo vispārējo tiesību principu (līdz ar to arī Satversmes 1., 6., 8., 9., 10., 18.pantu) ar konkrētu saturu. **Vēlēšanām jābūt vispārējām, vienlīdzīgām, brīvām, aizklātām, tiesām un periodiskām.**

[117] Latvijā ierasts, ka vēlēšanu likumos izdara grozījumus neilgi pirms balsošanas dienas. Šāda prakse nerada pārliecību, ka tie, kas jau ir pie varas, nepielāgo ievēlēšanas nosacījumus savām interesēm. Gan vēlēšanu likumu, gan Satversmes grozījumiem būtu vēlams iedibināt tradīciju, ka tie stājas spēkā (vai balsojami pēdējā lasījumā) pēc nākamajām parlamenta vēlēšanām. Labs solis šādas tradīcijas iedibināšanai būtu vismaz **atturēšanās no vēlēšanu likumu grozījumiem gadu pirms vēlēšanām**. Tas atbilstu demokrātiskas iekārtas principa mūsdienu izpratnei un arī Venēcijas komisijas ieteikumiem.³³

³¹ Augstākās tiesas Senāta 2006.gada 3.novembra spriedums lietā №SA-5/2006 par 9.Saeimas vēlēšanām un diskusija par sprieduma atziņām *Jurista Vārds*, 2006, №50(453).

³² Labas vēlēšanu prakses apkopojums (*Code of Good Practice in Electoral Matters*) pieņemts Venēcijas komisijā 2002.gadā. Eiropas Padomes konsultatīva (Venēcijas) komisija „demokrātija caur tiesībām” sastāv no neatkarīgiem ekspertiem, kurus dalībvalstis ieceļ uz četriem gadiem. Latviju pārstāv profesors Aivars Endziņš. Pamatjomas: konstitucionālais atbalsts, vēlēšanas un referendumi, sadarbība ar konstitucionālām tiesām, kā arī starptautiski pētījumi, semināri u.tml.

³³ Venēcijas komisijas 2002.gada labas prakses apkopojuma vēlēšanu lietās 65.punkts: „Problēma nav izmaiņu veikšana vēlēšanu sistēmā, to vienmēr var uzlabot, bet gan regulāra izmaiņu veikšana tieši pirms vēlēšanām (viena gada laikā). Pat, ja nav bijušas paredzētas manipulācijas, izmaiņas šķitīs tieši partiju politisko interešu diktētas.”

[118] Brīvas vēlēšanas nozīmē vēlētajā brīvību veidot savu brīvo viedokli un brīvību brīvi izteikt savu brīvo gribu, kā arī valsts pasākumus, lai šī griba netiktu izkropļota jau pēc balsošanas. **Viedokļa veidošanas** brīvība cieši saistīta ar mediju,³⁴ biedrošanās brīvības, vārda brīvības, partiju finansēšanas un priekšvēlēšanu aģitācijas regulējumu. Kopumā šajā **jomā stāvoklis vērtējams kā draudošs cilvēktiesību īstenošanai vispār.**³⁵ 2010.gada Saeimas vēlēšanās balsotāju gribas brīva paušana netika apdraudēta. Taču vairākas iespējamās blaknes jānovērš laikus – jānodrošina aizklāta balsošana, jāsamazina mobilās balsošanas riski, vēlams pilnveidot balsu saskaitīšanas kārtību.

[119] Satversmes 6.pantā *expressis verbis* minēta vēlētajā tiesība balsot aizklāti. Aizklāta balsošana ir pašsaprotama brīvas gribas izpaušmes garantija. Diemžēl, pēdējās Saeimas vēlēšanās daudzviet vēlētajī neuzskatīja par nepieciešamu slēpt savu izvēli. Šo balsošanas atklātumu pamanīja gan Centrālās vēlēšanu komisijas novērotāji, gan starptautiskie novērotāji, gan arī Tiesībsarga biroja darbinieki – pat cietumos. Nav pamata apgalvot, ka tādējādi vēlētajū gribas izpaušme nebija brīva. **Šādai tradīcijai nostiprinoties, var tikt apdraudēta atsevišķu pilsoņu tiesība nobalsot aizklāti** un līdz ar to arī brīva viņu brīvās gribas izpaušme. Likumdevēja pienākums ir paredzēt tādu balsošanas kārtību, kas samazinātu „ģimenes vēlēšanu” iespēju. Lai nodrošinātu pilsoņa tiesību balsot aizklāti, **aizklāta balsošana jānosaka kā vēlētajā pienākums**, paredzot arī sodu par tā pārkāpšanu.³⁶

[120] Pēdējās divās nedēļās pirms Saeimas vēlēšanu dienas vairāki vēletāji rakstveidā, arī mutvārdiem vērsās pie tiesībsarga, jo bija konstatējuši, ka viņiem nav iespējams nobalsot Saeimas vēlēšanās. Tā pensionāre no Jūrmalas norāda, ka „Saeimas vēlēšanu laikā atradīšos tūrisma braucienā ārzemēs un mūsu grupa neatradīsies galvaspilsētā, kur ir Latvijas vēstniecība; man un visiem pārējiem grupas dalībniekiem (kopā 47 cilvēkiem) ir liegta iespēja nobalsot.” Visiem e-pastā vai pa telefonu tika izskaidroti Saeimas apsvērumi, izdarot grozījumus Satversmes 11.pantā, un kādas varētu būt alternatīvas un to iespējamās blaknes. Nav zināms kopējais pilsoņu skaits, kuri balsošanas dienā neatradās Latvijā un gribēja nobalsot, bet nevarēja to izdarīt pa pastu vai kādā no vēstniecībās izveidotajiem vēlēšanu iecirkņiem. Visticamāk, ka šādu cilvēku skaits jau pārsniedz 1% balsstiesīgo,³⁷ un nākotnē var tikai palielināties.

³⁴ Latvijas mediju regulējums ir aizvēsturisks un neatbilst mūsdienu demokrātiskas iekārtas principa izpratnei nedz vārdos, nedz pēc būtības, it īpaši no brīvu vēlēšanu viedokļa.

³⁵ Iepriekšējā gada priekšvēlēšanu gaisotnē jau aizsāktās diskusijas sociālo zinātņu vidē neguva pienācīgu vērtību likumdevēja tiesībpolitiskajos apsvērumos. Starpdisciplinārs skatījums ieskatam: Egils Levits. Demokrātisku (brīvu) vēlēšanu priekšnoteikumi (Bīriņu tēzes). Krājumā Konstitucionālās politikas seminārs. Bīriņi. 2009. Publisko tiesību institūts, 11.līdz 24.lpp.

³⁶ Apsvērumi par juridisko tehniku un balsošanas kārtību balsošanas iecirkņos izklāstīti sadaļā par labu pārvaldību.

³⁷ Skat., piemēram, SKDS socioloģisku pētījumu par iemesliem, kāpēc cilvēki nebalso „Vēletāju attieksmju pētījums 2010.gada oktobris, www.cvk.lv sadaļā „pētījumi”.

Ja Saeima kādreiz pievērštos grozījumiem Satversmē vēlēšanu sakarā, noteikti būtu apsverams **Satversmes 11.panta mērķis** un tā sasniegšanai noteiktā balsošanas ierobežojuma samērīgums. Latvijā paredzēta iepriekšējā balsošana Eiroparlamenta un pašvaldību vēlēšanās, šādu iespēju mobilitātes laikmetā izmanto aizvien biežāk. Protams, pastāv blakne, ka līdz balsošanas dienai vēlētajš savu viedokli var mainīt. Taču tas **neliedz likumdevējam noteikt iepriekšēju depoziābalsošanu**, tikai jāparedz iespēja vēlētajam nobalsot atkārtoti, ja viņš to vēlas. Šī iespēja ir pašsaprotama internetbalsojumā Ziemeļvalstīs, arī Igaunijā. Krievijā, ieviešot balsošanu internetā, šāda iespēja nav paredzēta. Par iespējamiem depoziābalsošanas veidiem tiesībsarga apsvērumi lasāmi sadaļā par labu pārvaldību.

[121] Ja cilvēki panākuši sev ērtāku lietu kārtību, tad politiķi parasti cenšas izvairīties šādu kārtību mainīt (vai tas būtu lielveikalu darba laiks, pensiju izmaksu kārtība vai balsošanas ērtība) vai vismaz cenšas piedāvāt vietā kādu citu tikpat ērtu iespēju. Faktiskā pārvietošanās brīvība Saeimas balsošanas dienā ir ērtība, kas izturējusi laika pārbaudi, un daudzi vēlētaji pie tās ir pieraduši. No šādas vēlētajā ērtības nebūtu jāatsakās tikai tāpēc, ka citviet balsošanas sarīkošanai pierasts izmantot vēlētajū reģistru. Varbūt ar šo vēlēšanu kārtības īpatnību tieši varam lepoties, jo Eiropā pieņemts cienīt dažādību.

[122] Latvijā beidzot izvērsās juridiska diskusija par personas rīcībspējas izpausmēm. Padomju savienībā bija ierasta kārtība, ka no balsot tiesīgo sarakstiem vienkārši izvītroja personas, kurām bija atņemta rīcībspēja. Šāda prakse tikai izmantota arī pēdējās Latvijas PSR Augstākās padomes vēlēšanās 1990.gada martā. Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanās netiek veidoti balsot tiesīgo saraksti, bet pilsoņu identifikācija notiek pēc pasēs. Pasē nav atzīmes par personas rīcībspēju. Pašvaldību vēlēšanās izmanto vēlētajū reģistru, kurā iekļauj ziņas par rīcībspējīgiem pilsoņiem. Faktiskās sekas ir tādas, ka vienam un tam pašam **pilsonim nav iespējams nobalsot par savu pašvaldību vai Eiroparlamentu, bet ir iespējams vēlē Saeimu.**

[123] Arī juridiski rīcībspējas ierobežošana vai atņemšana pati par sevi vēl nenozīmē, ka personai nav iespējams veidot savu brīvo gribu. Visbiežāk rīcībspēja tiek ierobežota personām, kuras nonākušas atkarībā (no vielām vai no procesiem) un tāpēc nevar pašas pienācīgi parūpēties par savu mantu. Nav morāla vai medicīniska pamatojuma šiem pilsoņiem liegt politiskās tiesības, to vidū tiesību balsot. **Satversmes 8.pantā minētais termins „pilntiesīgs” ir ar atšķirīgu tvērumu tiesībai balsot un tiesībai tikt ievēlētām.**

[124] Pēc Latvijas Administratīvo tiesnešu biedrības elektroniska iesnieguma ierosināta pārbaudes lieta par tiesnešu profesionālās darbības ierobežojumu, jo pieteikšana par deputāta kandidātu rada pienākumu atstāt tiesneša amatu. Pirmtvērumā **amatu nesavietojamības nosacījums ir pārvērsts par neievējamības nosacījumu un vērtējams kā nesamērīgs.**

[125] Kāds 1985.gadā dzimis Latvijas Republikas pilsonis sūdzējās tiesībsargam, ka viņam nav dota iespēja nobalsot 2009. gada pašvaldību vēlēšanās, jo „kā notiesātai personai tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās (vēlēt) tika liegtas. Bez tam pastāv diskriminējoša situācija, jo apcietinātām personām, atšķirībā no notiesātajiem, bija iespēja paust savu pilsonisko pozīciju, piedaloties pašvaldību vēlēšanās.”

Cilvēki parasti uzskata, ka ieslodzītajiem nav jābalso. Aizsprieduma pārvarēšanai vajadzīgs laiks un īpaši skaidrojumi. Savulaik tos ir bijis grūti pārvarēt gan Vācijā, gan Kanādā. Pašlaik diskusija turpinās Apvienotajā Karalistē.³⁸ Arī Tieslietu ministrija sākotnēji nesaskatīja³⁹ ieslodzīto tiesībām vēlēt pašvaldību nedz legītimu mērķi, nedz tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu. Pēc atkārtotas viedokļu tuvināšanas vismaz mutvārdos panākta izpratne, ka nākamajās pašvaldību vēlēšanās būtu jābalso arī ieslodzītajiem. Ieslodzītie Latvijā jau ir balsojuši. Eiroparlamenta 2009.gada vēlēšanās balsošanu pa pastu rīkoja Ārlietu ministrijas Konsulārais departaments. 2010.gada Saeimas vēlēšanās pašvaldību vēlēšanu komisijas rīkoja izbraukuma nobalsošanu visās ieslodzījuma vietās.⁴⁰ Nav šaubu, ka vēlēšanas ir svarīgas vairumam pilsoņu, kas izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās. Tieši **pašvaldību vēlēšanas ir nozīmīga notiesāto personu resocializācijas programmas sastāvdaļa**, jo:

- ✓ atgādina šiem cilvēkiem, ka viņi vēl kādam ir vajadzīgi;
- ✓ liek pašam izdarīt izvēli un paust savu brīvo gribu, kas viņiem iespējams reti;
- ✓ uztur saikni ar tuviniekiem un liek interesēties par dzīvi pēc ieslodzījuma beigām;
- ✓ veido arī atgriezenisko saiti – pašvaldības deputāta amata kandidātiem atgādina, ka arī notiesātie ir sabiedrības daļa un pašvaldības pienākums ir veicināt viņu rehabilitāciju.

Ieslodzītajiem jābūt iespējai arī veidot savu brīvo gribu. Ja cietumā iespējami koncerti, tad iespējamas arī priekšvēlēšanu diskusijas. Ja cietumā ir bibliotēkas, tad tajās jābūt ne tikai labu romāniem un krimināllikuma vai procesa komentāriem, bet arī uzziņas literatūrai par demokrātisku sabiedrības iekārtu. Ja cietumos ir pieejamas avīzes, tad tai jābūt ne tikai dzeltenajai presei. Ja cietumos pieejama televīzija, tad tiem jābūt ne tikai personību degradējošiem vulgāras izklaides kanāliem, bet arī sabiedriskajai televīzijai un tādiem uzziņas avotiem kā *Discovery*, *Animal Planet*, *National Geographic* un *Art*. Valsts pienākums ir kultūras veicināšana sabiedrībā arī šādā veidā, bet it īpaši – ieslodzījumu vietās.

Vēlēšanas nav uzskatāmas par nesavietojamām ar soda izciešanu. Tieši otrādi, **ieslodzīto balsošana palīdz sasniegt soda mērķi** – atgriezt sabiedrībai pilnvērtīgu cilvēku.

³⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2005. gada spriedumā Hirsts pret Apvienoto karalisti atzina, ka uz mūžu notiesātajam tiesības balsot parlamenta vēlēšanas ierobežojums nav samērīgs.

³⁹ Tieslietu ministrijas 2010.gada 12.augusta atbildes vēstule tiesībsargam № 1-17/3936 (birojā saņemta 2010.gada 16.augustā № 6-8/578).

⁴⁰ Tiesībsargs un Tiesībsarga biroja pārstāvji novēroja vēlēšanas Latvijas cietumos un intervēja gan ieslodzījumu vietu administrācijas darbiniekus, gan arī pašus ieslodzītos. Ieteikumi balsošanas sarīkošanai ieslodzījumu vietās šī pārskatā 5.nodaļā par labu pārvaldību.

2. Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības

Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības jeb otrās paaudzes cilvēktiesības ir neatņemama mūsdienu cilvēktiesību sastāvdaļa. To īstenošana ir atkarīga no attiecīgās valsts tradīcijām un resursiem. Grūti iedomāties šo tiesību tālāku izaugsmi ekonomiskās lejupslīdes apstākļos. Taču līdzšinējā attīstība arī strauja ekonomiskā pieauguma gados nav notikusi bez pārpratumiem. Nereti Satversmes tiesai nācies konstatēt, ka Saeimas iecerētie likumu grozījumi ir pretrunā ar sociāli atbildīgas valsts principu, piemēram, pensiju jautājumos.⁴¹ Veidojoties vienotai Eiropas Savienības tiesību telpai, būtu loģiski pieņemt, ka nākotnē otrās paaudzes cilvēktiesības dažādās dalībvalstīs tiks īstenotas līdzīgā apjomā. Šis process gan var aizņemt daudz vairāk laika, nekā šodien varētu tikt prognozēts. Spilgta ilustrācija tam ir ieilgusī Lisabonas līguma un Pamattiesību hartas spēkā stāšanās. Taču grūti iedomāties citu saprātīgu integrētas Eiropas attīstības scenāriju.

[126] Latvijā līdz šim pietiekami neapjausta otrās paaudzes cilvēktiesību kategorija ir kultūras tiesības. Iespējams, ka ekonomiskās lejupslīdes apstākļos tieši mazskaitlīgākas sabiedrības, kuru valoda un kultūra ir vairāk apdraudēta, varētu dot savu izpratni kultūras tiesību attīstībā. Vai juristi tās attīstīs sociāli atbildīgas valsts vai nacionālas valsts principa ietvaros – nav tik izšķiroši.⁴² Kopējais cilvēktiesību skaits, kas pieder „kultūras tiesībām”, jau gadsimta sākumā pārsniedza 50 un tika iedalītas vismaz desmit kategorijās:⁴³

- 1) tiesība uz fizisko un kulturālo izdzīvošanu
- 2) tiesība uz asociāciju un identifikāciju ar kultūras sabiedrību
- 3) tiesība uz kultūras identitāti
- 4) tiesība uz kultūras mantojumu
- 5) tiesība uz reliģiju
- 6) tiesība uz pārliecības un informācijas brīvību
- 7) tiesība uz izglītības un apmācības izvēli
- 8) tiesība piedalīties kultūrpolitikas izstrādāšanā
- 9) tiesība piedalīties kultūras dzīvē
- 10) tiesība izvēlēties attīstību.

⁴¹ Satversmes tiesa ar 2002.gada 19.marta spriedumu lietā Nr.2001-12-01 atzina likuma „Par valsts pensijām” Pārejas noteikumu 26.punktu, kas paredzēja, ka strādājošiem pensionāriem pensija netiek izmaksāta pilnā apmērā, par neatbilstošu Satversmes 1.pantam. No Satversmes 1.panta izriet Latvijas piederība Rietumu tiesību lokam, kurā vispārējiem tiesību principiem ir augstāks spēks nekā likumdevēja gribai, to vidū arī sociāli atbildīgas valsts principam.

⁴² Diskusija par šo tēmu sociālo, arī tiesībzinātnieku vidū notiek. Skat., piemēram, Egils Levits. Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. Bīriņu konstitucionālās politikas semināra 2010. gada materiālu krājums. – Rīga: Publisko tiesību institūts, 13. līdz 26.lpp.

⁴³ Ineta Tāre. Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības. Tiesību katalogs. No grāmatas: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā [Inetas Ziemeles redakcijā]. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000, 92.lpp.

2.1. Tiesība uz īpašumu

Latvijas Republikas Satversmes 105.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 17.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas

Pirmā protokola 1.pants

*Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likums,
likums Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, Aizsargjoslu likums u.c.*

[127] 2010.gadā tiesībsargs ir saņēmis 45 rakstveida iesniegumus par iespējamiem tiesību uz īpašumu pārkāpumiem. Atbilstoši Tiesībsarga likumā noteiktajai tiesībsarga kompetencei pārbaudes lietas tika ierosinātas par 22 iesniegumiem. Tiesībsarga biroja apmeklētājiem par tiesību uz īpašumu sniegtas 27 mutvārdu konsultācijas.

Iesniegumu lielākā daļa bija par zemes reformu un no tās izrietošiem jautājumiem. Personas norādīja gan uz, viņuprāt, prettiesisku valsts un pašvaldību rīcību, gan uz trūkumiem normatīvajos tiesību aktos.

[128] Tiesībsargs, izvērtējis tā saucamās „piespiedu nomas” tiesiskās attiecības no daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku tiesību aizsardzības viedokļa, konstatēja, ka piespiedu nomas gadījumos ir acīmredzams, ka zemes gabala īpašnieks savu īpašumu nevar izmantot nekā citādi, kā tikai piešķirot to lietošanā uz zemes gabala esošās ēkas īpašniekiem. Tāpēc **ir taisnīgi, ka par šāda apgrūtināta zemes gabala lietošanu zemes gabala īpašniekam ir tiesība saņemt atlīdzību**. Tajā pašā laikā zemes gabala īpašnieka tiesība saņemt atlīdzību ir ar likumu ierobežota, proti, zemes nomas maksa nedrīkst pārsniegt sešus procentus gadā no zemes kadastrālās vērtības. Šādā veidā likumdevējs ir pasargājis daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekus no iespējamiem nesamērīgi augstiem izdevumiem un tādējādi ievērojis samērīguma principu.

[129] Tiesībsargs vērsa valdības uzmanību uz Ministru kabineta 2006.gada 20.jūnija noteikumu № 495 „Likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” normu piemērošanas kārtība” 60.¹ punkta 3.2.apakšpunkta neatbilstību Satversmes 91.pantam. Saskaņā ar valstī noteikto regulējumu daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašniekiem, ja viņi nav zemes, uz kuras atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, īpašnieki, ir jākompensē nekustamā īpašuma nodokļa par zemi maksājums. Gadījumā, ja zemes īpašnieks zemes vienību ar vienu lietošanas mērķi ir sadalījis vairākās zemes vienībās un atdalītajām zemes vienībām noteikti tādi paši lietošanas mērķi, kādi bija zemes vienībai pirms tās sadalīšanas, tad dzīvokļu īpašniekiem nekustamā īpašuma nodoklis par zemi jākompensē apmērā, kas nepārsniedz 25 procentus no iepriekšējā gada nekustamā īpašuma nodokļa apmēra. Savukārt, ja dzīvoklis atrodas uz citai personai piederošas zemes vienības, kas ir sadalīta, bet kurai pirms sadalīšanas bija vairāki lietošanas mērķi, dzīvokļa īpašniekam ir jākompensē nekustamā

Īpašuma nodokļa maksājums pilnā apmērā. Tiesībsargs konstatēja, ka abas dzīvokļu īpašnieku grupas ir personas, kam pieder dzīvokļu īpašumi daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās, zem kurām zeme pieder citām personām. Šos dzīvokļu īpašniekus ar zemes gabalu īpašniekiem saista tā saucamās piespiedu nomas tiesiskās attiecības. Tādējādi atzīstams, ka abas personu grupas atrodas vienādos apstākļos. Minētā normatīvā regulējuma rezultātā pret šīm dzīvokļu īpašnieku grupām ir atšķirīga attieksme. Konkrētajā tiesiskajā situācijā nav saskatāms mērķis, ko iecerēts sasniegt, nosakot vieniem dzīvokļu īpašniekiem nekustamā īpašuma nodokļa kompensēšanas pienākumu 25 procentu apmērā no iepriekšējā gada nekustamā īpašuma nodokļa apmēra, savukārt citiem – pilnā apmērā. Dzīvokļu īpašniekiem nav bijusi iespēja izvēlēties zemes gabala īpašnieku. Tāpat arī dzīvokļa īpašniekiem nav bijusi iespēja ietekmēt to, vai zemes vienība tiks sadalīta vairākās zemes vienībās vai nē. Tas, ka iestāde attiecībā uz kādu personu kategoriju nevar veikt precīzu aprēķinu, nevar būt par pamatu atšķirīgai attieksmei attiecībā uz šīm personām. Normatīvā akta izdevējam, paredzot atvieglotus noteikumus konkrētām personu grupām, jārod varianti, kādos arī citas personas, kas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, var pretendēt uz paredzamo labumu, piemēram, par pamatu ņemot vidējos aprēķinus noteiktā apvidū. Tādējādi tiesībsargs atzina, ka **nekustamā īpašuma nodokļa maksājums, kas vieniem dzīvokļu īpašniekiem bez saprātīga un objektīva pamata ir vairākkārt lielāks nekā citiem dzīvokļu īpašniekiem, kas atrodas vienādos apstākļos, ir pretrunā tiesiskās vienlīdzības principam** un līdz ar to pārkāpj cilvēktiesības.

[130] Zemes reformas laikā pieļautās kļūdas iestādes cenšas labot joprojām, tomēr, kā redzams praksē, ne vienmēr tas notiek tiesiski. Tā tiesībsargs atzina, ka **pašvaldības rīcība, ieskaitot pašvaldības zemēs teritoriju, kas saskaņā ar zemesgrāmatā nostiprinātajām zemes gabala robežām pieder privātpersonai, ir prettiesiska**. Pašvaldība nav ievērojusi Zemesgrāmatu likumā nostiprināto publiskās ticamības principu, kā arī nav norādījusi nevienu tiesību normu, kas bijusi par pamatu attiecīgā lēmuma pieņemšanai.

[131] Cita pašvaldība laika gaitā **personas īpašumā noteikto ceļa servitūtu dokumentos pārdēvējusi par pašvaldības ceļu**, panākot attiecīga ieraksta nostiprināšanu zemesgrāmatā. Tiesībsargs atzina, ka šādā veidā ir **pārkāptas personas tiesība uz īpašumu**, un norādīja, ja, pašvaldības ieskatā, strīdus ceļš ir nepieciešams pašvaldībai, lai nodrošinātu netraucētu satiksmi, tad tai ir jārīkojas saskaņā ar likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”⁴⁴ noteikto kārtību un jārisina jautājums par ceļa atsavināšanu pret taisnīgu atlīdzību.

[132] Aktualitāti joprojām saglabā ar aizsargjoslām saistīti jautājumi. Tiesībsargs vērsās Ministru kabinetā, norādot, ka pastāv situācijas, kad persona iegūst zemes gabalu bez apgrūtinājumiem vai ar samērā niecīgiem apgrūtinājumiem, kas neietekmē zemes gabala parasto lietošanu, bet normatīvo tiesību aktu grozījumu rezultātā šo zemes gabalu vairs nevar

⁴⁴ Likums bija spēkā līdz 2010.gada 31.decembrim.

izmantot paredzētajam mērķim vai šī izmantošana ir svarīgi apgrūtināta. Nosakot ar likumu aizsargjoslu objektam, kam pirms tam nebija noteikta aizsargjosla, vai nosakot daudz lielāku aizsargjoslu objektam, kam ir bijusi noteikta aizsargjosla, tomēr samērā niecīgos apmēros, un ievērojot aizsargjoslās noteiktos īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumus, var izveidoties situācija, kad īpašnieks savu zemes gabalu faktiski vairs nevar lietot. Tiesībsargs atzina, ka likumā noteiktie īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumi tiek noteikti ar leģitīmu mērķi. Tomēr Latvijā nepastāv regulējums, kādā veidā zemes gabala īpašnieks varētu aizsargāt savas īpašumtiesības, ja valsts noteiktie ierobežojumi ir nesamērīgi. Tādējādi valstij ir nepieciešams izvērtēt īpašuma lietošanas tiesības aprobežojumu iespējamo apmēru un ieviest regulējumu īpašnieku tiesības aizsardzībai.

[133] Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un izskatīja personas iesniegumu par šīs personas administratīvo sodīšanu sakarā ar to, ka persona nav nodrošinājusi transportlīdzekļa stāvvietas un apkārtējās teritorijas trīs metru platumā attīrīšanu no sniega ziemas periodā un tādējādi pārkāpusi pašvaldības saistošos noteikumus. Persona bija iesniegusi pašvaldībai pierādījumus, ka tai ir 2.grupas invaliditāte un ka persona bija slima laikā, kad tika konstatēts, ka ap personai piederošo automašīnu nav notīrīts sniegs (persona pašvaldības administratīvajai komisijai bija iesniegusi darbnespējas lapu B). Pašvaldības administratīvā komisija, sodot personu ar naudas sodu, nenorādīja nevienu apsvērumu, kas ir bijis par pamatu tieši šādam administratīvā soda veidam un apmēram. Tiesībsargs vērsa pašvaldības amatpersonu uzmanību uz to, ka pašvaldības administratīvā komisija konkrētajā gadījumā nav izdarījusi lietderības apsvērumus, līdz ar to šāds lēmums atzīstams par pretdiesisku.

2.2. Tiesība uz darbu

Latvijas Republikas Satversmes 106., 107. un 108. pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 6.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 23.pants

Eiropas Padomes Sociālā harta

Darba likums

[134] Pērn Tiesībsarga birojā saņemta 31 rakstveida sūdzība un sniegtas 19 mutvārdu konsultācijas – kopā 50 sūdzības par tiesības uz darbu īstenošanu. Vispārējās tendences salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem nav mainījušās. Saņemto sūdzību skaits ir samazinājies – iespējams, veidojoties sabiedrības izpratnei par tiesībsarga kompetenci.

Darba strīdu izšķiršana pēc būtības nav tiesībsarga kompetencē. Tomēr Tiesībsarga birojā turpina vērsties arī personas, kuras lūdz izšķirt darba strīdu pēc būtības. Tiesībsargs izvērtē tikai tos gadījumus, kuros varētu tikt konstatēts tiesības uz darbu ierobežojums.

[135] Tiesībsarga birojā vērsās ārstniecības persona, kuras tiesība uz darbu tika ierobežota, jo tā uzsāka savu privātpraksi ārpus pamatdarba klīnikā. Ņemot vērā, ka ārstniecības personām šādi ierobežojumi nav noteikti, tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā, un arī tā apstiprināja, ka ārstniecības personām nepastāv profesionālās darbības ierobežojumi, izņemot speciālajās tiesību normās noregulētus gadījumus. Konstatēts, ka darba devējs, iespējams, saskatot konkurenci ārstniecības personas privātpraksē un pamatdarbā, radīja apstākļus, kas ierobežoja ārstniecības personas tiesību uz pamatdarbu. Pret ārstniecības personu tika vērstas dažādas darbības, kuru dēļ viņa bija spiesta uzteikt darbu. Pārbaudes lietā cita starpā tika konstatētas arī psiholoģiskā terora pazīmes, tādēļ, neskatoties uz to, ka ārstniecības persona bija spiesta uzteikt darbu un nodibināt darba attiecības ar citu darba devēju, tiesībsargs norādīja uz ārstniecības personas iespēju vērsties tiesā par iespējamo zaudējumu atlīdzību.

[136] Birojā ir vērsušās arī vairākas arodbiedrības, kuras lūdza risināt koplīgumu strīdus. Tiesībsargs informēja par iespējām risināt darba strīdu tiesību aizsardzības mehānisma ietvaros civiltiesiskā kārtībā, t.i., vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā.

2.3. Tiesība uz sociālo nodrošinājumu

Latvijas Republikas Satversmes 109.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22., 25. un 28.pants

*ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām
9., 10. un 11.pants*

Eiropas Padomes Sociālās hartas 13., 14., 16. un 17.pants

*likumi Par sociālo drošību, Par valsts sociālo apdrošināšanu, Par valsts pensijām,
Valsts sociālo pabalstu likums, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums*

[137] 2010.gadā tiesībsargs ir saņēmis 83 rakstveida un 106 mutvārdu sūdzības par iespējamiem tiesības uz sociālo nodrošinājumu pārkāpumiem. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu īstenošana ir tiešā veidā atkarīga no valsts finansiālajām iespējām. Jau iepriekšējos pārskata periodos šo jautājumu risināšana ir bijusi visai apgrūtināta, taču 2010.gadā, kad turpinājās valsts līdzekļu ekonomija, tiesībsarga ieteikumu ievērošana panākta tikai jautājumos, kas saistīti ar tiesību normu nepareizu piemērošanu vai arī izmaiņas normatīvajos tiesību aktos nav prasījušas lielus finanšu ieguldījumus. Uzsverams, ka konstitucionālās tiesības uz sociālo nodrošinājumu **arī ierobežotu resursu apstākļos** prasa personai **nodrošināt vienlīdzīgas tiesības uz sociālajiem maksājumiem un pakalpojumiem**, līdz ar to atbildīgajām institūcijām būtu jāmeklē samērīgi risinājumi pieejamo resursu ietvaros.

[138] Jau 2009.gada beigās aktualizējās jautājums par pašvaldības sniegto sociālo palīdzību, kas 2010.gadā nepārprotami ir bijis viens no sāpīgākajiem jautājumiem sociālo tiesību jomā. Visbiežāk šajā jomā no iedzīvotājiem tika saņemtas sūdzības par pašvaldības sniegtās sociālās palīdzības apjomu. Atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumam pašvaldībai ir obligāts pienākums izmaksāt divus sociālās palīdzības pabalstus – pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai un dzīvokļa pabalstu. Cita veida sociālos pabalstus pašvaldība ir tiesīga izmaksāt tikai tad, ja ir apmierināts pamatots pašvaldības iedzīvotāju pieprasījums pēc pabalsta garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai un dzīvokļa pabalsta. Tādējādi pašvaldība, paredzēdama vēl citus sociālos pabalstus, darbojas rīcības brīvības ietvaros, kas ir cieši saistīta arī ar pašvaldībai pieejamiem finanšu resursiem. Bieži Tiesībsarga birojā vērsās personas, kuras vēlējas saņemt tāda veida sociālo palīdzību, kas attiecīgajā pašvaldībā nav paredzēta, piemēram, palīdzību brillu izgatavošanas izdevumu samaksā, palīdzību mājas ārdurvju nomaiņā, palīdzību valsts nekompensēto medikamentu iegādei. Šādus jautājumus tiesībsargs pēc būtības nevar risināt, jo tas ir pašvaldības rīcības brīvības jautājums, izņemot gadījumus, kad sociālās palīdzības saņemšanai ietvertie kritēriji pārkāpj tiesiskās vienlīdzības principu vai ir diskriminējoši.

Šīs tēmas ietvaros tika izskatīts arī jautājums par Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos № 299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par

trūcīgu” ietvertā kritērija, ka trūcīgai ģimenei var piederēt viens automobilis, kas īpašumā ir ilgāk par 24 mēnešiem, pamatotību attiecībā uz personām ar invaliditāti.

Tiesībsarga birojā vērsās persona ar invaliditāti, kura bija saņēmusi trūcīgās personas statusa atteikumu, jo šīs personas īpašumā pēdējā gada laikā bija nonācis medicīniskajām indikācijām speciāli pielāgots automobilis. Atzinumā tiesībsargs konstatēja, ka automobiļa iegāde personām ar invaliditāti ievērojami palielina iespējas pārvietoties, tādēļ īpašumā esošs speciāli pielāgots automobilis nevar būt par vienīgo trūcīgas personas statusa atteikuma iemeslu. Attiecīgi tiesībsargs aicināja Labklājības ministriju izstrādāt grozījumu Ministru kabineta noteikumos, kas paredzētu, ka par īpašumu šo noteikumu izpratnē nav uzskatāms personai ar invaliditāti īpašumā esošs speciāli pielāgots automobilis. Labklājības ministrija sniedza atbildi, ka rosinās atteikties no automobiļa īpašumā atrašanās laika ierobežojuma, kas arī ar Ministru kabineta 2010.gada 21.decembra noteikumiem izdarīts.

[139] Attiecībā uz trūcīgās ģimenes statusa piešķiršanu tika izskatīts vēl viens nozīmīgs jautājums par jēdziena „ģimene” izpratni sociālās palīdzības jomā. Tiesībsarga birojs bieži saskaras ar gadījumiem, kad pašvaldības sociālais dienests, izvērtēdams ģimenes atbilstību trūcīgā statusam, automātiski par ģimeni uzskata vienā dzīvesvietā deklarēto personu loku, neizvērtējis ģimenes faktisko situāciju.

Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura norādīja, ka viena no dzīvesvietā deklarētajām personām faktiski tur nedzīvo, līdz ar to pašvaldības sociālais dienests nepamatoti ir ņēmis vērā šīs personas ienākumus. Izskatot personas iesniegumu, atzinumā tika konstatēts, ka Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 33.pantā likumdevējs ir ietvēris jēdziena „ģimene” definīciju – ģimene sastāv no laulātajiem un personām, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī. Līdz ar to sociālās palīdzības jomā ar jēdzienu „ģimene” tiek saprasts daudz plašāks personu loks, nekā ģimenes jēdziena klasiskajā izpratnē. Izšķirošie ir faktiskie apstākļi – gan dzīvesvietas jautājums, gan saimniecisko lietu kopīga kārtošana. Abiem šiem apstākļiem ir jāpastāv vienlaikus, lai kādu personu grupu uzskatītu par ģimeni sociālo tiesību izpratnē. Dzīvesvietas deklarēšana ir pašas personas pienākums un atbildība, citas personas nevar atbildēt par šī pienākuma neizpildi. Līdz ar to **persona, kura ir deklarējusies attiecīgajā dzīvesvietā, bet faktiski tur nedzīvo, nav uzskatāma par šīs ģimenes locekli.** Tāpat praktiski ir iespējama arī tāda situācija, ka vienā dzīvesvietā uzturas vairākas ģimenes, kuras ved atsevišķu saimniecību, un katrai no šīm ģimenēm ir individuāla tiesība uz sociālo palīdzību.

Sociālais dienests darba efektivitātes nolūkos var vadīties no pieņēmuma, ka vienā dzīvesvietā deklarētās personas veido vienotu ģimeni sociālo tiesību izpratnē, taču, ja reiz persona norāda uz citādu apstākļu iespējamību, iestādei ir pienākums par to pārliecināties. Sociālajam dienestam ir vairāki paņēmieni, kā pārliecināties par sniegtās informācijas patiesumu, piemēram, apsekojot ģimeni dzīvesvietā, pieprasot papildu informāciju no iesniedzēja, kaimiņiem vai no pašas personas, par kuras dzīvesvietu lietā pastāv strīds. Arī iesniedzējam šādā situācijā ir pienākums aktīvi līdzdarboties un sniegt visu tam zināmo un pieejamo informāciju, kas apliecina, ka attiecīgā persona nav uzskatāma par ģimenes locekli. Konkrētajā gadījumā iestādes kļūda normatīvo tiesību aktu piemērošanā personai nebija

radījusi kaitējumu, taču tiesībsarga viedoklis tika nosūtīts attiecīgajai pašvaldībai turpmākajam darbam.

[140] 2010.gadā tiesībsargs Saeimai ir norādījis uz vairākām nepilnībām sociālā nodrošinājuma jomu regulējošajos normatīvajos tiesību aktos.

Jau 2008.gada pārskata periodā tiesībsargs piekritīgajām institūcijām norādīja uz nepilnībām Černobiļas atomelektrostācijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostācijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1.punktā, kas liedza pārrēķināt līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai piešķirtās invaliditātes un apgādnieka zaudējumu pensijas, izņemot gadījumu, kad personai mainās darbaspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe. Viens no rādītājiem, kas tiek ņemts vērā, pārrēķinot pensiju saskaņā ar šo normu, ir Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem par iepriekšējo ceturksni, kas līdz 2008.gadam nepārtraukti palielinājās. Tādējādi pensijas pārrēķināšanas gadījumā pensijas apmērs nereti ievērojami palielinājās pie nelielām darbaspēju zuduma pakāpes izmaiņām, savukārt personai ar stabiliem, bet smagiem funkcionāliem traucējumiem pensijas apmērs palika nemainīgs.

Tikai pēc Satversmes tiesas 2010.gada 2.februāra sprieduma lietā № 2009-46-01, ar kuru minētās tiesību normas pirmais teikums tika atzīts par neatbilstošu Satversmes 91.pantam, Saeima veica grozījumus šī likuma pārejas noteikumu 1.punktā. Atbilstoši pieņemtajiem grozījumiem visas invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas, kas piešķirtas līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai un aprēķinātas kaitējuma atlīdzības apmērā, pārrēķina ar 2010.gada 1.jūliju un pārrēķinātās pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par pensijas apmēru pirms pārrēķina. Tādējādi saskaņā ar šiem grozījumiem visas invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas tiek pārrēķinātas neatkarīgi no darbaspēju zaudējuma pakāpes vai invaliditātes smaguma pakāpes izmaiņām.

Izvērtējis jaunpieņemto regulējumu, tiesībsargs konstatēja, ka tas novērš nepamatoti atšķirīgo attieksmi starp invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmējiem pirmspensijas vecumā, taču **turpina ierobežot pensionēšanās vecumu sasniegušās personas tiesību uz kaitējuma kompensējošā sociālā nodrošinājuma izlīdzināšanu, jo** šīm personām, sasniedzot pensionēšanās vecumu, tiek piešķirta vecuma pensija, kuras **pārrēķinu likumdevējs neparedz.**

Kādam sūdzības iesniedzējam, kurš invaliditātes pensijas vietā turpina saņemt vecuma pensiju 197 latu apmērā, iespējamais invaliditātes pensijas apmērs būtu 321,12 lati, kuru šī persona saņemtu, ja nebūtu sasniegusi pensionēšanās vecumu un viņas pensija tiktu pārrēķināta saskaņā ar jauno regulējumu.

Tiesībsargs 2010.gada 13.novembrī ir norādījis Saeimai uz jaunpieņemtā regulējuma nepilnībām un aicinājis līdz 2011.gada 1.martam konstatētos trūkumus novērst, **paredzot tiesību uz pensijas pārrēķinu arī personām, kuras invaliditātes pensijas vietā saņem vecuma pensiju.** Pretējā gadījumā netaisnīgs kaitējuma kompensācijas apmērs, uz kuru

norādīja Satversmes tiesa 2010.gada 2.februāra spriedumā lietā № 2009-46-01, šai personu grupai saglabājas.

[141] Saistībā ar ekonomiskās krīzes apstākļos īstenotajiem valsts finanšu līdzekļu taupīšanas pasākumiem 2009.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, kas paredz, ka valsts turpmāk nodrošinās sociālās rehabilitācijas pakalpojumus sociālās rehabilitācijas iestādēs personām ar funkcionāliem traucējumiem vienīgi darbspējīgā vecumā. Tādējādi no pakalpojumu saņēmēju loka tika izslēgtas personas, kuras sasniegušas pensionēšanās vecumu.

Tiesībsarga ieskatā, šāda regulējuma rezultātā **tiek veicināta vecāka gadagājuma cilvēku atstumtība un ierobežotas šo personu vienlīdzīgās tiesības iesaistīties darba tirgū un sabiedrības dzīvē kopumā, līdz ar to diskriminējot viņus pēc vecuma pazīmes.** Tādējādi šāds regulējums ir pretrunā ar Satversmes 91.pantā ietverto tiesiskās vienlīdzības principu.

Tiesībsargs 2010.gada 16.februārī un atkārtoti 2010.gada 16.septembrī aicināja Saeimu novērst konstatēto trūkumu. Šādu viedokli Tiesībsarga biroja darbinieki aizstāvēja arī Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā, taču atbalsts šajā jautājumā netika panākts.

[142] 2010.gada 18.jūnijā tiesībsargs iesniedza priekšlikumu grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”, kas paredz, ka personām ar I un II grupas invaliditāti, kuras laikā no 1998.gada 1.janvāra līdz 2002.gada 31.decembrim bijušas obligāti sociāli apdrošināmās personas, piešķirot invaliditātes pensiju, ņem vērā šajā apdrošināšanas periodā uzkrāto apdrošināšanas stāžu. Šajā laika periodā personas ar I un II grupas invaliditāti netika pakļautas invaliditātes apdrošināšanai, kā rezultātā šīm personām ir liegts šajā periodā nostrādāto laiku ieskaitīt invaliditātes pensijas piešķiršanai nepieciešamajā apdrošināšanas stāžā. Tiesībsarga ieskatā, likumdevējs ar šādu regulējumu pieļāva rupju kļūdu, kas bija pretrunā ar sociālās apdrošināšanas principiem un pārkāpa šo personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu invaliditātes gadījumā. Tiesībsargs aicināja izlīdzināt pārkāpuma negatīvās sekas, piedāvājot attiecīgus grozījumus likumā „Par valsts pensijām”.

[143] 2010.gada nogalē Saeima līdztekus 2011.gada budžetam pieņēma grozījumus likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, saskaņā ar kuriem, sākot no 2011.gada 1.janvāra, persona tiek sociāli apdrošināta, ja par to faktiski veiktas obligātās sociālās iemaksas.

Pirms attiecīgo grozījumu pieņemšanas tiesībsargs Saeimai norādīja, ka neatbalsta šādas izmaiņas un tās ir klajā pretrunā ar Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedumu lietā № 2000-08-0109. Minētajā spriedumā Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka, ja darba devējs neveic obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, šī pienākuma izpilde ir jānodrošina apdrošināšanas organizētājam – valstij – ar piespiedu mehānisma palīdzību. Tāpēc, veidojot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, lai īstenotu Satversmē garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu, valstij ir pienākums izveidot efektīvu šo tiesību normas īstenošanas mehānismu. Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka, lai garantētu obligātajai sociālajai apdrošināšanai pakļautās personas tiesību, **izmaksas no valsts sociālās apdrošināšanas**

budžeta nevar tikt saistītas ar to, vai darba devējs vai arī valsts ir izpildījuši savus pienākumus valsts sociālās apdrošināšanas jomā.

Tiesībsargs norādīja, ka, pieņemot šādus grozījumus, **valsts faktiski izvairās no saviem pienākumiem nodokļu iekasēšanas jomā**, pārlikdama visu atbildību uz privātpersonu, kurai pēc būtības nav tiešas kontroles pār darba devēja un valsts pienākumu izpildi. Tā vietā, lai efektīvizētu nodokļu iekasēšanas un kontroles pasākumus, valsts ir atzinusi nespēju cīnīties ar nelegālo nodarbinātību un ar plānotajiem grozījumiem radīs būtiskus un tālejošus ierobežojumus personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu īstenošanā.

[144] 2010.gadā īpaši aktuāli bija jautājumi saistībā ar Saeimas 2009.gada 16.jūnijā izdarītajiem grozījumiem likumā „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”, kuri noteica: 1) darbspējas atlīdzība netiek izmaksāta gadījumā, ja darbspēju zaudējums ir 10-24 procenti; 2) darbspējas atlīdzība netiek izmaksāta gadījumā, ja persona saņem pensiju (izdienas pensiju, ko izmaksā no valsts speciālā budžeta, vai vecuma pensiju), kuras apmērs pārsniedz darbspējas atlīdzības apmēru; 3) darbspējas atlīdzība tiek izmaksāta tikai tādā apmērā, kādā tā pārsniedz pensijas apmēru; 4) darbspējas atlīdzība netiek izmaksāta laikā, kad persona saņem bezdarbnieka pabalstu.

Satversmes tiesa ar 2010.gada 29.oktobra spriedumu lietā № 2010-17-01 šādu regulējumu atzina par atbilstošu Satversmei. Tiesībsargs, pirms Satversmes tiesas sprieduma izskatot šos jautājumus, bija nonācis pie līdzīgiem secinājumiem attiecībā uz darbspējas atlīdzības neizmaksāšanu, ja darbspēju zaudējums ir 10 – 24 procenti, un izmaksas pārtraukšanu, ja persona saņem bezdarbnieka pabalstu. Daļēji pretējs viedoklis tiesībsargam bija jautājumā par darbspējas atlīdzības izmaksu gadījumā, ja persona saņem pensiju. Tiesībsarga ieskatā, uz ko tika norādīts arī Satversmes tiesai sniegtajā paskaidrojumā, likumdevējam bija jāņem vērā, ka gan vidējais pensijas apmērs, gan vidējais darbspējas atlīdzības apmērs ir mazs un nevar pilnībā apmierināt personas ar invaliditāti vajadzības. Ierobežojot pilnībā visām personām, neatkarīgi no to materiālā stāvokļa, minēto sociālo pakalpojumu vienlaicīgu saņemšanu, attiecīgās personas tiek pakļautas nabadzības un invaliditātes progresēšanas riskam. Neskatoties uz daļēji pretējo viedokli šajā jautājumā, tiesībsargs respektē tiesas spriedumu un tajā ietvertās atziņas ņems vērā turpmākajā darbā.

[145] Tiesībsarga birojā tika saņemtas vairākas sūdzības, galvenokārt mutvārdu, par Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras prakses maiņu likuma Par valsts pensijām 11.panta ceturtā daļās interpretēšanā. Atbilstoši minētajai tiesību normai personai, kuras apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem un kura aprūpējusi līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai piecus vai vairāk bērnus vai bērnu invalīdu, ir tiesība pieprasīt vecuma pensiju piecus gadus pirms likumā noteiktā vecuma sasniegšanas.

Izskatot vienu no personas iesniegumiem, tiesībsargs konstatēja, ka tiesību norma ir interpretēta tādējādi, ka pensija pēc atvieglotiem noteikumiem piešķirama, ja bērnam invaliditāte noteikta līdz 16 gadu vecumam. Pensijas pēc atvieglotiem noteikumiem

piešķiršana personai, kura aprūpējusi piecus vai vairāk bērnus vai bērnu invalīdu, mērķis ir kompensēt laiku un rūpes, ko šī persona ir veltījusi bērnu audzināšanai. It īpaši tas attiecas uz bērna invalīda aprūpi, jo viņa speciālās vajadzības prasa papildu uzmanību, rūpes un laiku ne tikai līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai, bet visu turpmāko dzīvi. Bērna invalīda aprūpe ierobežo vecāku iespējas iesaistīties darba un sociālajā dzīvē, kā arī saistīta ar paaugstinātu psiholoģisko slodzi. Minēto apstākļu dēļ jau vēsturiski ir veidojies, ka bērnu invalīdu un viņu vecāku tiesības – pretstatā bērnu bez invaliditātes un viņu vecāku tiesībām – tiek diferencētas, ņemot vērā bērnu invalīdu īpašās vajadzības un nepieciešamību pēc aprūpes. Tiesībsargs ņēma vērā arī faktu, ka Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ilgstoši ir piešķīrusi pensijas pēc atvieglotiem noteikumiem personām, kuras aprūpējušas bērnu invalīdu, kam invaliditāte kopš bērnības noteikta līdz 16 gadu vecuma sasniegšanai. Ņemot vērā normas neskaidro vārdisko saturu, tiesībsarga ieskatā, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras rīcība radīja stabilu un vērā ņemamu tiesību normas interpretācijas un piemērošanas praksi, kas personām veidoja tiesisko paļāvību. Šādu viedokli Tiesībsarga biroja darbinieki pārstāvēja arī Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 2010.gada 16.novembra sēdē.

[146] Ar 2010.gada 1.janvāri darbu ir uzsākuši pieci valsts sociālās aprūpes centri – valsts sociālās aprūpes centrs „Latgale”; „Vidzeme”, „Zemgale”, „Kurzeme”, „Rīga”, kuri sevī iekļauj reorganizētus 33 valsts sociālās aprūpes centrus. Tiesībsarga biroja darbinieki 2010.gada laikā apmeklēja visus piecus valsts sociālās aprūpes centrus un tikās ar to vadītājiem, lai iepazītos ar centru darbu un aktuālākajiem jautājumiem valsts sociālās aprūpes jomā, kā arī veicinātu Tiesībsarga biroja un aprūpes centru sadarbību cilvēktiesību jautājumu risināšanā.

Apmeklējumu laikā konstatēts, ka aprūpes centru reorganizācija ir noritējusi veiksmīgi un kopumā sekmē pakalpojuma sniegšanas kvalitāti un pieejamību. Pozitīvi vērtējama vienotas kārtības ieviešana centros, klienta dzīvesvietas maiņas iespējas centra filiāļu ietvaros, iespēja papildus atbalstīt mazāk attīstītās centra filiāles, efektīvāka sociālās rehabilitācijas pakalpojumu organizēšana. Iezīmējās arī atsevišķi iespējamie problēmjautājumi, kas prasa padziļinātu izvērtēšanu un izpēti, piemēram, vai vispār un kādi ārstniecības pakalpojumi būtu jānodrošina centram, pāreja uz alternatīvajiem sociālajiem pakalpojumiem rīcībnespējīgām personām. Šie jautājumi tiks apkopoti un analizēti nākamajā pārskata periodā.

2.4. Tiesība uz veselības aizsardzību

Latvijas Republikas Satversmes 111.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. un 28.pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 12.pants

Eiropas Padomes Sociālās hartas 11. un 13.pants

Farmācijas, Epidemioloģiskās drošības, Seksuālās un reproduktīvās veselības likumi Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumi № 899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu un kompensācijas kārtība”

[147] 2010.gadā par jautājumiem, kas skar tiesību uz veselības aizsardzību, sūdzības saņemtas galvenokārt par **veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību ieslodzījuma vietās**.⁴⁵ Par citiem jautājumiem saņemtas 15 rakstveida un deviņas mutvārdu sūdzības. Atsevišķi iesniegumi saņemti par **veselības aprūpes kvalitāti**, taču šādus jautājumus tiesībsargs pēc būtības nevar izvērtēt. Tiesības uz veselības aizsardzību ietvaros minamas divas lietas, kurām panākts pozitīvs risinājums.

[148] Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kas ierosināta pēc kolektīvas sūdzības, par nepietiekamu uzturu slimnīcā no valsts budžeta līdzekļiem samaksātas piespiedu rakstura ārstēšanās laikā. Pārtika ir viens no faktoriem, kas ietekmē veselību, tādējādi tiesības uz veselības aizsardzību aspektā svarīgs ir slimniekiem nodrošinātais uzturs un tā kvalitāte, it īpaši tiem slimniekiem, kuri ārstniecības iestādē atrodas piespiedu kārtā.

Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros konstatēja, ka **valstī nepastāv vienotas prasības piespiedu ārstniecībai pakļauto pacientu uztura pamatnormām**. Tiesībsargs 2010.gada 6.septembrī Ministru kabinetam un Veselības ministrijai nosūtīja atzinumu ar aicinājumu izstrādāt uztura pamatnormu reglamentējošas normas šādiem slimniekiem. Ministru kabinets pēc tiesībsarga atzinuma saņemšanas sagatavoja priekšlikumus grozījumiem Pārtikas aprites uzraudzības likumā, paredzot deleģējumu Ministru kabinetam apstiprināt uztura normas ārstniecības iestāžu pacientiem un citu institūciju klientiem. Saeima 2010.gada 28.oktobrī pieņēma grozījumus Pārtikas aprites uzraudzības likumā, kuri paredz, ka Ministru kabinets apstiprina uztura normas vispārējās pamatizglītības, vispārējās vidējās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu, kā arī pirmsskolas izglītības programmas īstenojošo izglītības iestāžu izglītojamiem, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem.

⁴⁵ Šī pārskata 1.3.1 nodaļa „Spīdzināšanas un pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegums ieslodzījuma vietās” 26. līdz 29.lpp.

[149] Tiesībsargs pēc personas iesnieguma izskatīja jautājumu par veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu Eiropas Savienības ietvaros. Pārbaudes lietas ietvaros konstatēts, ka saskaņā ar Eiropas Savienības regulas attiecībā uz sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinēšanu noteikumiem pensionāram, kuram ir tiesība saņemt pensiju vai pensijas saskaņā ar vienas vai vairāku dalībvalstu tiesību aktiem un kuram nav tiesība uz pabalstiem (šajā gadījumā – veselības aprūpes pakalpojuma samaksa) saskaņā ar tās dalībvalsts tiesību aktiem, kurā viņš dzīvo, pabalstus nodrošina dzīvesvietas institūcija tā, it kā attiecīgā persona būtu pensionārs saskaņā ar tās valsts tiesību aktiem, kurā viņš dzīvo, un viņam būtu tiesība uz šādiem pabalstiem. Šā pakalpojuma saņemšanai piekritīgā valsts izsniedz E 121 veidlapu.

Veselības norēķinu centrs personai atteica izsniegt veidlapu veselības aprūpes pakalpojuma saņemšanai, jo persona neesot paziņojusi par izceļošanu no Latvijas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs un tādējādi nevarot uzskatīt, ka viņas dzīvesvieta ir citā Eiropas Savienības dalībvalstī.

Tiesībsargs norādīja, ka **pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens nav formāli saistāms tikai ar pienākuma izpildi ziņot par izbraukšanu no valsts**. Kā atzinusi Eiropas Kopienu tiesa,⁴⁶ jēdziens „pastāvīgā dzīvesvieta” attiecas uz valsti, kurā persona pastāvīgi dzīvo un kur ir tās pastāvīgo interešu centrs. Ņemama vērā nodarbinātās personas ģimenes situācija; iemesli, kuru dēļ persona pārvākusies; uzturēšanās ilgums un nepārtrauktība; personas nodoms, kas secināms arī no iepriekš minētajiem apstākļiem.⁴⁷ Turklāt brīdī, kad persona izbrauca uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs, likumdevējs viņai šādu pienākumu normatīvajos tiesību aktos nebija uzlicis. Pēc tiesībsarga iejaukšanās Veselības norēķinu centrs pieņēma personai labvēlīgu lēmumu par veidlapas izsniegšanu.

⁴⁶ Pēc Lisabonas līguma spēkā stāšanās Eiropas Savienības tiesa, angļiski *European Court of Justice*.

⁴⁷ sk., *Case C-90/97 Swaddling* [1999].

2.5. Tiesība dzīvot labvēlīgā vidē

Latvijas Republikas Satversmes 115. pants

ANO Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem (Orhūsas konvencija)

Likumi: Vides aizsardzības, Teritorijas plānošanas, Aizsargjoslu, Par ietekmes uz vidi novērtējumu, Par piesārņojumu, Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām

[150] Tiesībsargs izskatīja jautājumu par normatīvo regulējumu attiecībā uz elektromagnētiskā starojuma pieļaujamiem lielumiem sabiedrībā. Tiesībsargs norādīja, ka valstij ir jānodrošina tāds normatīvais regulējums, lai cilvēks varētu dzīvot vidē, kas neapdraud viņa veselību un dzīvību.

[151] Jau 1999.gada 12.jūlijā Eiropas Padome pieņēma rekomendāciju № 1999/519/EK par ierobežojumiem elektromagnētisko lauku (no 0 herciem līdz 300 giga herciem) iedarbībai uz plašu sabiedrību. Rekomendācijā norādīts, ka tas ir imperatīvi – Kopienas ietvaros pasargāt sabiedrības locekļu veselību no kaitīgās ietekmes, kas var rasties elektromagnētisko lauku iedarbības dēļ. Rekomendācijā dalībvalstis ir aicinātas ievērot tajā ietvertos elektromagnētisko lauku robežlielumus, ko, pamatojoties uz elektromagnētisko lauku īstermiņa ietekmes analīzi, ir noteikusi Starptautiskā komisija aizsardzībai pret nejonizējošu starojumu. Zinātniskie pētījumi par elektromagnētisko lauku ietekmi uz sabiedrību joprojām turpinās, tomēr tas neliedz Eiropas Savienības dalībvalstīm ieviest minēto rekomendāciju. Lai arī rekomendācijai ir ieteikuma raksturs, tomēr tās izstrāde apliecina, ka jautājumam par elektromagnētiskā starojuma ietekmi uz sabiedrību ir svarīga nozīme cilvēku veselības aizsardzībā. Latvija ir viena no retajām Eiropas Savienības dalībvalstīm, kas neveic rekomendācijas ieviešanas pasākumus. Tāpēc **tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā, aicinot izstrādāt normatīvo tiesību aktu, kas regulētu elektromagnētiskā starojuma pieļaujamus lielumus sabiedrībā.**

[152] Pie tiesībsarga vērsās personas par kartodroma radīto troksni. Tiesībsargs, izvērtējis šo jautājumu, secināja, ka kartinga trases būvniecība un ekspluatācija pati par sevi nepārkāpj Satversmes 115.pantu, ja tā notiek atbilstoši normatīvo tiesību aktu prasībām un neaizskar citu personu tiesības. Konkrētajā gadījumā kompetentā institūcija ir atzinusi, ka dzīvojamā ēkā un tās pagalmā kartingu trases darbības laikā trokšņa līmenis pārsniedz normatīvajos tiesību aktos noteikto. Kā izriet no pārbaudes lietas materiāliem, **nekādi jūtami pasākumi trokšņa līmeņa samazināšanai nav veikti.** Tiesībsargs konstatēja, ka personām visu šo laiku ir nācies uzturēties vidē, kur trokšņu līmenis pārsniedzis normatīvajos tiesību aktos noteikto, **un ka tādējādi ir pārkāpta šo personu tiesība dzīvot labvēlīgā vidē.**

2.6. Tiesība uz mājokli

Latvijas Republikas Satversmes 89.pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11.pants

Eiropas Padomes Sociālās hartas 16.pants

Likumi Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām, Par dzīvojamo telpu īri un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10. panta trešā daļa, 66. panta otrās daļas 1.punkts u.c.

[153] 2010.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 84 rakstveida iesniegumi un sniegta 141 mutvārdu konsultācija mājokļa jautājumu jomā. Pavisam kopā saņemtas 225 sūdzības. Aktuāli bijuši jautājumi par palīdzības sniegšanu reģistrēšanai dzīvokļu rindu reģistrā, pašvaldības piedāvāto dzīvojamo telpu kvalitātes atbilstību dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas nosacījumiem, kā arī par izslēgšanu no dzīvokļu rindas. Tiesībsarga kompetences ietvaros risinātas denacionalizēto namu īrnieku problēmas, kā arī risināti jautājumi, kas skāruši personu tiesības patvarīgas izlikšanas gadījumos.

Lielākā daļa jautājumu, par kuriem personas lūgušas palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā, skārušas privāto tiesību jomu. Personas daudzkārt vērsušās ar lūgumu izvērtēt izīrētāja un īrnieka attiecības, dzīvojamās telpas apsaimniekošanas jautājumus, kā arī lūgušas sniegt juridisku palīdzību minēto jautājumu risināšanā.

[154] 2010.gada rudenī aktualizējās problēma, kas saistīta ar siltumenerģijas piegādes pārtraukšanu tiem dzīvokļu īpašniekiem, kuri pilnībā veikuši maksājumus par siltumenerģijas pakalpojumu sniegšanu. Tādā veidā **iedzīvotājiem**, kas bija nokārtojuši saistības ar apsaimniekotāju par siltumenerģijas piegādi, tika **radīti siltumenerģijas pakalpojumu saņemšanas ierobežojumi**. Lai arī šādi jautājumi neietilpst tiesībsarga kompetencē, tiesībsargs norādīja uz personas iespējām tos risināt civiltiesiskā kārtībā, kā arī vērsās Ekonomikas ministrijā, Patērētāju tiesību aizsardzības centrā un Rīgas pilsētas Īres valdē ar aicinājumu savas kompetences ietvaros iesaistīties to kārtošānā.

[155] Vērtējot 2010.gadā izdarītās pārbaudes, cita starpā tika **konstatēti patvarīgas izlikšanas gadījumi**, kas saistīti ar Civilprocesa likuma institūta „ievešana nekustamā īpašuma valdījumā” nepareizu piemērošanu tiesu izpildītāju darbībā.

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kas tika ierosināta pēc personas iesnieguma par tiesības uz mājokli ierobežojumu. Persona no dzīvojamās telpas tika izlikta, jo bija ģimenes locekle galvotājai, kuru tiesu izpildītāji izlika no šīm dzīvojamām telpām parādsaistību dēļ. Šajā gadījumā problēmas radīja tiesu izpildītāju un valsts tiesībsargājošo institūciju izpratne par divu jēdzienu „ieguvēja ievešana nekustamā īpašuma valdījumā” un „izlikšana no dzīvojamās telpas” interpretāciju. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatēja personas tiesības uz mājokli aizskārums, jo konkrētajā gadījumā personu, kurai nebija parādsaistību,

nebija tiesiska pamata izlikt no dzīvojamās telpas vienlaikus ar personu, kurai bija parādsaistības. Arī Tieslietu ministrija pārbaudes lietas ietvaros vērsa uzmanību uz tiesu praksi, kas šādos gadījumos aizliedz personu izlikt no dzīvojamās telpas, ja nav spēkā stājies tiesas spriedums par attiecīgās personas izlikšanu no dzīvojamās telpas. Tieslietu ministrija apliecināja, ka **tiesiskais regulējums attiecībā uz minētajiem diviem institūtiem – „ieguvēja ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā” un „izlikšana no dzīvojamās telpas” – ir nepilnīgs** un tādēļ minēto situāciju novēršanai **Saeimā tiek virzīti grozījumi Civilprocesa likumā.**

[156] Kopumā Tiesībsarga birojā saņemto sūdzību tendences ir līdzīgas. Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem, saņemto sūdzību skaits nedaudz mazinājies, tomēr tas nenožīmē, ka situācija mājokļa tiesību jomā ir uzlabojusies. Pērn aktuālāki bijuši jautājumi, kas izriet no privāttiesiskajām attiecībām, proti, personu nespēja pildīt kredītsaistības, tādā veidā zaudējot mājokli, nekvalitatīvas namu apsaimniekošanas vai neapsaimniekošanas jautājumi, kas saistīti ar nespēju pildīt finansiālās saistības un citi jautājumi, kas valstī aktualizējušies ekonomiskās lejupslīdes dēļ un bijuši par pamatu jaunām tendencēm mājokļu problemātikā. Tomēr, vērtējot mājokļa jautājumus tiesībsarga kompetences ietvaros, tika konstatēts, ka pašvaldību rīcība, organizējot valsts garantēto palīdzības apjomu mājokļu jomā, pārsvarā bijusi tiesiski pamatota.

3. Diskriminācijas aizliegums

Latvijas Republikas Satversmes 91.pants

*ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un
politiskajām tiesībām 3.pants*

*ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām
un kultūras tiesībām 3.pants*

*Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību
aizsardzības konvencijas 14.pants*

Eiropas

Savienības

*Pamattiesību
hartas*

21.pants

Diskriminācija ir nepamatota atšķirīga attieksme, izslēgšana vai ierobežojums, kam par pamatu ir diskriminētās personas rase, ādas krāsa, valoda, nacionālā vai etniskā piederība, dzimums, seksuālā orientācija, sociālā izcelsme, mantiskais vai ģimenes stāvoklis, invaliditāte (veselības stāvoklis), vecums, reliģiskā piederība, politiskā vai cita pārliecība vai citi apstākļi, **ja tam nav pamatota un objektīva attaisnojuma** vai ja trūkst samērīguma starp sasniedzamo mērķi un izmantotajiem līdzekļiem. Izdala tiešo, netiešo diskrimināciju, personas aizskaršanu, norādījumu vai aicinājumu diskriminēt.

Tiešā diskriminācija ir gadījumos, ja salīdzināmā situācijā pret kādu personu izturas sliktāk nekā pret citu personu tieši kāda aizliegtā pamata (piem., dzimuma) dēļ.

Netiešā diskriminācija ir gadījumos, ja salīdzināmā situācijā šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas personai kāda diskriminācijas pamata dēļ, izņemot gadījumu, kad šāds noteikums, kritērijs vai prakse ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi, kura sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi.

Personas aizskaršana ir personas pakļaušana tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kas saistīta ar kādu no aizliegtajiem diskriminācijas pamatiem (dzimums, vecums u.tml.) un kuras mērķis vai sekas ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, degradējošas, pazemojošas vai aizskarošas vides radīšana.

Norādījums vai **aicinājums diskriminēt** ir diskriminācijas veids, kas konstatējams gadījumos, kad tiek dots norādījums citai personai diskriminēt kādu personu. Atšķirīga attieksme pieļaujama vienīgi tādos gadījumos, ja tam ir pamatots un objektīvs attaisnojums un pastāv samērīgums starp sasniedzamo mērķi un izmantotajiem līdzekļiem.

[157] Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem Latvijā nav vērojams iesniegumu par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem būtisks pieaugums. Līdzīgi kā 2009.gadā turpinājušās ekonomikas krīzes ietekmē aizsāktās pārmaiņas nodarbinātības sektorā. Darba vietu samazināšana un taupīšana uz darbaspēka atalgojumu diemžēl turpinājusi palielināt bezdarba un nabadzības risku personām ar invaliditāti un grūtniecēm, sievietēm ar maziem bērniem, pirmspensijas vecuma personām. Tomēr ne vienmēr personas bijušas gatavas vērsties pie tiesībsarga vai tiesā savu tiesību aizsardzībai.

Atsevišķos gadījumos pēc tiesībsarga vērtēšanas pie darba devēja izdevies novērst tiesību pārkāpumus. Persona atjaunota darbā pēc darba līguma uzteikuma veselības stāvokļa dēļ.

[158] Samērā maz iesniegumu saņemti no nodarbinātības attiecībās esošām personām, vairāk tiesībsarga palīdzību personas meklējušas pēc nodarbinātības attiecības izbeigšanas vai lai rastu risinājumu ieilgušam konfliktam.

[159] Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem samazinājies iesniegumu skaits par valsts valodas lietojumu. Vērojama tendence vērsties ar iesniegumiem pie tiesībsarga par latviešu valodas aizsardzību, kā arī latgaliešu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida un lībiešu valodas saglabāšanu un attīstību.

[160] Tiesībsargs turpinājis sekot līdzi juridiskās bāzes attīstībai privāttiesību jomā diskriminācijas aizlieguma kontekstā. Lai gan iesniegumu skaits par pieeju precēm un pakalpojumiem ir mazinājies, tomēr joprojām tiek saņemti iesniegumi par uzlīmēm uz veikalu durvīm, kas liedz ienākt ar bērnu ratiņiem, tāpat par atteikumu sniegt preces un pakalpojumus invaliditātes dēļ. Vides pieejamībā joprojām ir ievērojamas problēmas, liela daļa no publiski piedāvātām precēm un pakalpojumiem nav fiziski pieejamas personām ar kustību traucējumiem vai cita veida invaliditāti. Tā kā telpu pielāgošana bieži prasa lielus resursus un nevar tikt veikta īsā laika posmā, svarīgi ir strādāt ar personu attieksmi, lai pakalpojumu sniedzēji būtu pretimnākoši un iespēju robežās sniegtu precīzi vai pakalpojumu.

[161] Tiesībsargs ir veltījis īpašu uzmanību tolerances un iecietības veicināšanai. Veiktas pārrunas interneta portālu vadību, lai veidotu efektīvu sistēmu un nepieļautu naidīgas informācijas izplatīšanos, laikus konstatējot un izdzēšot komentārus, ja tajos ir saskatāmas rasu naida pazīmes.

3.1. Tiesiskā vienlīdzība

Latvijas Republikas Satversmes 91.pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 2. un 7.pants

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pants

Tiesiskās vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas tiesību normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats. Atšķirīga izturēšanās ir diskriminējoša, ja tai nav objektīva un pamatota iemesla, proti, leģitīma mērķa, vai arī ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem.

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā tiesību norma atbilst Satversmes 91.pantam, jānoskaidro:

- 1) vai un kuras personu grupas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos;
- 2) vai apstrīdētā tiesību norma paredz atšķirīgu attieksmi;
- 3) vai atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips.⁴⁸

[162] 2010.gadā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, diskriminācijas novēršanas jomā lielākais iesniegumu skaits saņemts par tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumiem. 2010.gadā saņemti 25 rakstveida iesniegumi un ierosinātas 18 pārbaudes lietas par iespējamiem tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumiem. Salīdzinājumam – 2009.gadā saņemti 36 rakstveida iesniegumi un ierosinātas 27 pārbaudes lietas. Personas vērsušas uzmanību gan uz nepamatotām atšķirībām normatīvajā regulējumā, kur kādai personu grupai paredzēts lielāks tiesību apjomu kā citai, gan par atšķirīgu praksi, gan par individuāliem tiesību aizskārumiem.

[163] Tiesībsarga birojā vērsās Neatkarīgā policistu arodbiedrība, norādot, ka tikai Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonām ir jāsniedz rakstveida informācija par plānotiem ceļojumiem uz ārvalstīm un jānorāda ceļojuma vieta, laika periods, mērķis, finansējuma avots, kas netiek prasīta citās valsts un pašvaldības iestādēs strādājošiem. Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm pienākumus, tiesības un tiesisko aizsardzību nosaka Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums un Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likums, kuras ir speciālās tiesību normas attiecībā pret Valsts civildienesta attiecību regulējuma vispārējām tiesību normām. Regulējums, kas ir saistīts ar darba specifiku, var tikt noteikts atšķirīgs no

⁴⁸ Satversmes tiesas 2002.gada 26.novembra spriedums lietā № 2002-09-01 un Satversmes tiesas 2003.gada 4. decembra spriedums lietā № 2003-14-01.

vispārējā regulējuma, ja tam ir objektīvs pamatojums. Tā kā Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonu darbs ir saistīts ar ātras reaģēšanas nepieciešamību avārijas situācijās, kā arī normatīvie akti paredz tiesības atsaukt amatpersonu no atvaļinājuma vai iesaistīt pienākumu veikšanā atpūtas laikā, ir saskatāms objektīvs pamatojums informācijas vākšanai par amatpersonas prombūtni, lai iesaistīšana papildu pasākumos būtu operatīva un realizējama. Lai vadībai būtu informācija par iespējām atsaukt Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonu no atvaļinājuma steidzamas nepieciešamības gadījumā, ir objektīvi prasīt norādīt plānotā ceļojuma periodu un vietu. Savukārt informācija par ceļojuma mērķi, finansējuma avotu nav tieši saistīta ar darba devēja tiesībām atsaukt amatpersonu no atvaļinājuma nepieciešamības gadījumā, līdz ar to šāds pieprasījums pārsniedz nepieciešamo. Iespējamo valsts drošības apdraudējumu izmeklēšanai ir izveidots Satversmes aizsardzības birojs, Drošības policija, kā arī Korupcijas apkarošana un novēršana birojs, kuri aizdomu gadījumā ir tiesīgi pārbaudīt, vai ienākumi ir iegūti legāli. Līdz ar to nav nepieciešams veikt papildu uzraudzības un kontroles funkciju šajās jomās. Tiesībsargs ieteica apkopot tikai tos datus, kas ir nepieciešami dienesta funkciju veikšanai, kā arī samazināt to personu loku, kuri saņem un apstrādā informāciju par Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonu plānotu, ar dienesta pienākumu izpildi nesaistītu izceļošanu uz ārvalstīm, un raudzīties, lai šie dati tiktu lietoti tikai dienesta vajadzībām un attiecīgi nodrošinot datu drošu apkopošanu un glabāšanu.

[164] Liela daļa no iesniegumiem par tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu ir par tiesību uz drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem vai citiem pārkāpumiem darba tiesisko attiecību jomā. Iedzīvotāji vērs uzmanību uz nepamatotu, atšķirīgu attieksmi pret noteiktiem darbiniekiem ar mērķi panākt, lai darbinieks pats pārtrauc darba attiecības.

[165] Darbiniece vērsās pie tiesībsarga, norādot, ka pret viņu ticis īstenots psiholoģiskais terors, bosings. Iesniedzēja informēja, ka ir 55 gadus veca krievu tautības sieviete ar Krievijas Federācijas pilsonību un saņēmusi mazāk labvēlīgu attieksmi kā pret citiem bankas darbiniekiem. Pārbaudes lietas ietvaros netika konstatēts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums uz vecuma un etniskās piederības pamata, jo, likvidējot bankas filiāli, tās darbiniekiem, to vidū iesniedzējai, tika piedāvātas iespējas strādāt citās bankas struktūrvienībās atbilstoši iepriekš veiktā darba raksturam, darba pieredzei, kvalifikācijai un svešvalodu zināšanām, tā izslēdzot atšķirīgu attieksmi. 2009.gada 31.oktobrī bankā strādāja 16 citvalstu pilsoņi, to vidū 7 Krievijas pilsoņi, 22 tautību pārstāvji, 743 krievu tautības darbinieki. No iesniegtajiem materiāliem tika secināts, ka darbinieces veselības stāvoklis pasliktinājies darba devēja psiholoģiskā spiediena un darbību rezultātā, ārsts konstatēja sievietei somatoformu veģetatīvu disfunkciju. Lai gan, bankas ieskatā, iesniedzēja nav psiholoģiski ietekmēta, tiesībsargs konstatēja, ka ir saskatāmas darba devēja īstenota psiholoģiskā terora pazīmes un ir pārkāpts Darba likuma 7.pants, kas paredz ikviena darbinieka tiesības uz drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem.

[166] 2010.gadā ir izskatīta pārbaudes lieta, kur konstatēts, ka darba devējs pārkāpj pilnvaru robežas attiecībā uz darbinieku piemērotības darbam veselības stāvokļa dēļ noteikšanu.

[167] Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par iespējamu tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu un psiholoģisko teroru darba vietā, kur darbiniekiem bija uzlikts par pienākumu veikt psiholoģiskā poligrāfa ekspertīzi. Pārbaudes lietas ietvaros Valsts darba inspekcijai tika nosūtīta tiesībsarga vēstule ar lūgumu sniegt viedokli par šādas pārbaudes veikšanas uzņēmumā tiesiskumu. Izvērtējis lietas materiālus kopumā, tiesībsargs secināja, ka pienākums veikt psiholoģisko pārbaudi (psiholoģiskā poligrāfa ekspertīzi) darba vietā bez atbildīgās iestādes pamatota lēmuma vai personas (darbinieka) piekrišanas ir uzskatāms par cilvēktiesībām neatbilstošu.

[168] Tiesībsarga birojā tika izskatīta pārbaudes lieta par tiesību ierobežojumu ieņemt noteiktos amatus personām, kuras sodītas par tīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu.

Šis ierobežojums ir noteikts vairākās jomās, piemēram, tiesu sistēmai piederīgajām vai ar to saistītajām personām (tiesnešiem, zvērinātiem advokātiem, zvērinātiem notāriem, tiesu ekspertiem), militārā jomā nodarbinātajām personām (zemessargiem, Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm), izglītības jomā nodarbinātajām personām, civildienestā u.c. Saskaņā ar likuma „Par valsts noslēpumu” 9.panta trešo daļu personai, „kura saukta pie kriminālatbildības un bijusi notiesāta par tīšu noziedzīgu nodarījumu, kā arī par valsts noslēpuma izpaušanu aiz neuzmanības, izņemot gadījumu, ja tā ir rehabilitēta”, tiek liegta pieeja konfidencialiem, slepeniem un sevišķi slepeniem valsts noslēpuma objektiem.

[169] Satversmes 106.pantā garantēta tiesība brīvi izvēlēties nodarbošanos, savukārt Satversmes 101.pantā noteikts, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu. Tomēr šīs tiesības var tikt ierobežotas saskaņā ar Satversmes 116.pantu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi,⁴⁹ ka valstij ir tiesība ierobežot pieeju profesijām noteiktai personu kategorijai. Tāpat šajā spriedumā netieši norādīts, ka pieejas profesijai ierobežojums var tikt saistīts ar personas „negodīgumu” (*dishonesty*) un „morālo nekrietnību” (*moral turpitude*). Tieslietu ministrija norādīja,⁵⁰ ka „aizliegums ieņemt amatu daļēji izriet no prezumpcijas fakta, ka, ja vienreiz persona tīši ir lēmusi veikt noziedzīgu nodarījumu, tad personai nevar uzticēties un persona atkārtoti var rīkoties prettiesiski. Faktiski aizliegums ieņemt amatu kaut kādā mērā var būt pielīdzināms soda par noziedzīgu nodarījumu turpinājumam, lai gan ir dubultās sodīšanas aizlieguma princips.”

Saskaņā ar Krimināllikuma 9.pantu „Noziedzīgais nodarījums atzīstams par izdarītu ar nodomu (tīši), ja persona, kas to izdarījusi, ir paredzējusi nodarījuma sekas un vēlējusies tās (tiešs nodoms) vai, kaut arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos (netiešs nodoms).” Savukārt Krimināllikuma 63.panta pirmā daļa nosaka, ka sodāmība ir

⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2000.gada 6.aprīļa spriedums lietā *Thlimmenos v. Greece*.

⁵⁰ Tieslietu ministrijas 2010.gada 13.janvāra atbildes vēstule tiesībsargam (reģistrēta ar Nr.1-17/146).

„noziedzīgu nodarījumu izdarījušas personas notiesāšanas vai soda noteikšanas juridiskās sekas, kas ir spēkā tiesas vai prokurora priekšrakstā par sodu noteiktajā soda izciešanas laikā, kā arī pēc tam līdz sodāmības dzēšanai vai noņemšanai likumā noteiktajā kārtībā.No minētā regulējuma secināms, ka **sodāmība pēc būtības ir juridiskās sekas.**

Vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas personas, kuras netika sodītas par tīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, un personas, kurām sodāmība ir dzēsta vai noņemta. Šo personu grupu vienojošā pazīme šajā gadījumā – juridisku seku neesamība par tīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu.

Personām, kuras tika notiesātas par tīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu un kurām sodāmība ir dzēsta vai noņemta, ir ierobežotas tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos. Nosakot šo ierobežojumu, likumdevējs papildus juridiskajām sekām, kuras rodas sakarā ar notiesājošo tiesas spriedumu, ir izvirzījis arī morālās kategorijas kritērijus noteiktajiem amatiem.

Morālās kategorijas kritēriju (piemēram, reputācija) izvirzīšana noteiktajiem amatiem *per se* netiek uzskatīta par tiesību uz darbu nepamatotu ierobežojumu jeb pārkāpumu. Gan Latvijas Satversmes tiesa, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos spriedumos atzinusi, ka likumdevējam ir tiesības izvirzīt attiecīgos kritērijus.⁵¹ Atšķirīga attieksme pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, ir pamatota attiecībā uz tiesībām brīvi izvēlēties nodarbošanos.

[170] Pašreizējā redakcijā tiesību ierobežojums ir pastāvīgs un nav diferencēts, kas norāda uz tiesiskā regulējuma nepilnvērtīgu konkretizācijas pakāpi. Šajā gadījuma mērķa sasniegšanai izvēlami citi, personas tiesības mazāk aizskaroši līdzekļi. Var noteikt noziedzīgu nodarījumu grupas, par kuru tīšu izdarīšanu personām tiek liegtas tiesības ieņemt noteiktos amatus (piemēram, izglītības jomā – noziedzīgi nodarījumu pret nepilngadīgajiem, finanšu jomā – noziedzīgi nodarījumi finanšu jomā u.tml.) vai noteikt konkrētus termiņus tiesību ierobežojumam atkarībā no piespriedtā soda vai noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas.

⁵¹ Spriedumā lietā № 2005-22-01 Satversmes tiesa atzina, ka „Amata ierobežojumi personām, kuras pilda valstij nozīmīgas funkcijas (piemēram, tiesneši, prokurori, advokāti, zvērināti tiesu izpildītāji u.c.), var būt stingrāki nekā citās jomās. Tostarp arī kritēriji, kas saistīti ar amata pretendenta personību.”

3.2. Diskriminācija veselības stāvokļa dēļ

Latvijas Republikas Satversmes 89. un 91.pants

<i>ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 3.pants</i>	<i>Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21.pants</i>
<i>Starptautiskās darba organizācijas Konvencijas № 111 par diskrimināciju nodarbinātībā un profesijā 1. un 2.pants</i>	<i>Eiropadomes direktīva № 2000/78</i>

Aizliegta tiešā un netiešā diskriminācija, personas aizskaršana un norādījums diskriminēt, pamatojoties uz personas invaliditāti, visās publisko tiesību jomās un tādās jomās kā nodarbinātība, profesijas izvēle, izglītība, profesionālā apmācība, dalība profesionālajās organizācijās vai arodbiedrībās, bērna tiesību aizsardzība, tiesību un likumisko interešu aizsardzība. Diskriminācija veselības stāvokļa dēļ ne vienmēr ir saistīta ar invaliditātes statusu, bet gan izprotama plašāk – kā personas garīgās vai fiziskās veselības stāvoklis – īpatnības vai trūkumi, kuru dēļ persona ir salīdzinoši nelabvēlīgākā situācijā.

Atšķirīga attieksme darbinieka veselības stāvokļa dēļ ir pieļaujama tikai tādā gadījumā, ja noteikts veselības stāvoklis ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums, kas ir samērīgs ar tā rezultātā sasniedzamo tiesisko mērķi. Piemēram, darbā bruņotajos spēkos, policijā, cietumā vai glābšanas dienestā darba uzdevumu veikšanai vajadzīga atbilstoša fiziskā sagatavotība, lai saglabātu šo dienestu operatīvātāti.

[171] 2010. gada 31.martā Latvijā stājās spēkā likums, ar kuru ratificēja ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām. **Tiesībsarga birojs veic ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 33. panta otrajā daļā paredzēto konvencijas pārraudzības funkciju.** Tiesībsargs veicina (piemēram, ar sabiedrības izglītošanu un kampaņām par personu ar invaliditāti tiesībām), aizsargā (piemēram, izskatot indivīdu sūdzības un piedaloties prāvās) un kontrolē (piemēram, pārskatot normatīvos aktus un pārbaudot, kā dalībvalstī norit konvencijas ieviešana) konvencijas ieviešanu.

[172] 2010.gadā uzsākts pētījums par telpu pieejamību personām ar kustību traucējumiem u.c. veida invaliditāti vietās, kur tiek sniegti likuma „Par pašvaldībām” 15.pantā noteiktie pašvaldības pakalpojumi. Pārbaudes lietas ietvaros tika saņemta informācija no 83 novadu pašvaldībām un deviņām lielpilsētām.

[173] Apkopojot saņemto informāciju, var secināt, ka pašvaldību sniegtie pakalpojumi tikai atsevišķos gadījumos ir pilnībā pieejami personām ar kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti. Tikai 26% gadījumu pašvaldības sniegtos pakalpojumus ir norādījušas kā pieejamus personām ar invaliditāti. Pārējos gadījumos ir vērojama daļēja pieejamība. Par sociālajiem un citiem mazās pašvaldībās sniegtajiem pakalpojumiem bieži norāda, ka telpas nav pieejamas personām ar kustību traucējumiem, tomēr pašvaldības sniegtos pakalpojumus iespējams saņemt, jo pašvaldību darbinieki ir gatavi nonākt uz pirmo stāvu. Personām ar

kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti nav pieejami 29% no pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem. Šī nepieejamība ir vērojama dažāda veida pakalpojumiem, tomēr īpaša uzmanība ir jāpievērš tādiem kā sabiedriskā transporta un izglītības iestāžu pakalpojumi, kas ir svarīgas personu pamatvajadzības. Bērnodārzi, skolas tikai atsevišķos gadījumos ir pilnībā pielāgoti personām ar kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti – ja celti pēc jaunākajiem projektiem – taču lielākoties bērniem ar invaliditāti ir apgrūtinātas iespējas saņemt izglītību nespecializētajās skolās, bērnodārzos, tāpat apgrūtinātas pārvietošanās iespējas, lai nokļūtu līdz mācību iestādei. Interesu centri, kultūras nami, jauniešu centri bieži nav pieejami personām ar invaliditāti.

[174] 2010.gadā ierosinātas deviņas pārbaudes lietas un sniegtas 35 mutvārdu konsultācijas par iespējamiem diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem veselības stāvokļa dēļ. Personas norādījušas uz nepamatotu atbrīvošanu no darba invaliditātes dēļ, nepietiekamu pieejamību precēm, transporta un citiem pakalpojumiem.

[175] Tiesībsarga birojā izskatīja personas iesniegumu, kurā norādīts, ka personai, kurai noteikta pirmās grupas invaliditāte saistībā ar kustību traucējumiem, netika sagādāti taisnīgi un labvēlīgi darba apstākļi, netika pilnvērtīgi nodrošināta darba vietas pieejamība (autostāvvietu atvērēja uzņēmuma teritorijas tālākajā stūrī), pret personu tika pieņemts rupjš komunicēšanas stils, pieprasīti vairāki paskaidrojumi un beidzot uzteikts darba līgums. Pret personām ar tādu invaliditāti, kura saistīta ar kustību traucējumiem, uzņēmumā ir nepieciešama īpaša attieksme, kas ir saistīta ar darba vietas pielāgošanu un attaisnota ar leģitīmo mērķi, proti, personas ar invaliditāti tiesību aizsardzība un integrācija sabiedrībā. Tiesībsargs konstatēja, ka darba devējs nav nodrošinājis personai pienācīgu darba vietas pieejamību.

[176] Pakalpojumu pieejamības jomā ir vairāki veiksmīgi atrisināti gadījumi, pakalpojumu sniedzējs atvainojies un norādījis, ka iespēju robežās nāk pretim katram klientam.

[177] 2010.gada februārī Tiesībsarga birojā tika saņemts personas ar invaliditāti iesniegums, ka invaliditātes dēļ viņa nav ielaista naktsklubā. Pārbaudes lietas ietvaros persona saņēma izklaides iestādes atvainošanos, ka iesniedzēja netika ielaista lielā apmeklētāju skaita dēļ.

[178] Izskatot lietas par sabiedrisko pakalpojumu pieejamību, tiesībsargs ieteica paredzēt braukšanas atvieglojumus personām ar visām invaliditātes grupām.

Tiesībsarga birojā vērsās Invalīdu tiesību aizsardzības centrs, norādot, ka Rīgas dome, nepiešķirdama braukšanas atlaides sabiedriskajā transportā, diskriminē dažādu diagnožu trešās grupas invalīdus. Uz Invalīdu tiesību aizsardzības centra iesnieguma pamata tika ierosināta pārbaudes lieta, kuras ietvaros tiesībsargs ieteica Rīgas domei apsvērt iespēju noteikt personām ar 3.grupas invaliditāti braukšanas atvieglojumus sabiedriskajā transportā. Tiesībsargs atzina, ka no cilvēktiesību viedokļa šiem atvieglojumiem nav pilnībā jāatbilst personām ar 1. un 2. invaliditātes grupu paredzētajiem atvieglojumiem, bet tiem tomēr ir jābūt noteiktiem budžeta iespēju robežās, lai veicinātu šīs personu grupas iekļaušanu sabiedrībā, kā tas ir noteikts Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām.

3.3. Dzimuma diskriminācija

Latvijas Republikas Satversmes 89. un 91.pants

*ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un
politiskajām tiesībām 3.pants*

*ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām,
sociālajām un kultūras tiesībām 3.pants*

*ANO konvencijas par jebkuras sieviešu
diskriminācijas izskaušanu 1. un 2.pants*

*Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību
aizsardzības konvencijas 14.pants*

*Eiropas Savienības
Pamattiesību hartas*

21.pants

Eiropadomes direktīvas

№2006/54,

№2004/113,

№ 2002/73

Diskriminācija uz dzimuma pamata ir personas negatīva novērtēšana vai sliktāka izturēšanās pret šo personu, balstoties uz tās dzimumu, nepamatoti atšķirīga attieksme pret sievietēm un vīriešiem. Diskriminācija uz dzimuma pamata aptver arī diskrimināciju sakarā ar dzimuma maiņu un diskrimināciju, kuras pamatā ir grūtniecība. Diskriminācijas uz dzimuma pamata aizliegums attiecas uz visām publisko tiesību jomām un tādām jomām kā nodarbinātība (ieskaitot atlases kritērijus pieņemšanai darbā un pieņemšanu darbā, darba apstākļus, darba samaksu, paaugstināšanu amatā, darba attiecību izbeigšanu), zinātniskās darbības veikšana, izglītība, profesionālā apmācība (ieskaitot kvalifikācijas paaugstināšanu), bērna tiesību aizsardzība, sociālā drošība, juridiskās palīdzības saņemšana, tiesību aizsardzība, reklāma, pieeja precēm un pakalpojumiem.

Atšķirīga attieksme atkarībā no darbinieka dzimuma ir pieļaujama tikai tādā gadījumā, ja piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums, kas ir samērīgs ar tā rezultātā sasniedzamo tiesisko mērķi. piemēram, vīriešu apģērbu demonstrēšanai darbā pieņem vīriešus. Taču, ja tiek norādīts, ka darbā par apkalpojošo personālu pieņems tikai tās personas, kas garākas par 180 centimetriem, no pretendentu loka bez likumīga pamata tiks izslēgta lielākā daļa sieviešu.

[179] 2010.gadā saņemti astoņi iesniegumi un ierosinātas sešas pārbaudes lietas, kā arī sniegtas 18 mutvārdu konsultācijas par iespējamu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu uz dzimuma pamata. Mazāks ir ierosināto pārbaudes lietu skaits, salīdzinot ar 2009.gadu, kad tika saņemti 18 iesniegumi, kur 16 gadījumos ierosinātas pārbaudes lietas. Ja iepriekšējos gados visai daudz iesniegumu bija par atbrīvošanu no darba maternitātes dēļ vai vienlīdzīgu apstākļu nenodrošināšanu, atgriežoties no bērna kopšanas atvaļinājuma, tad 2010.gadā izskatītās pārbaudes lietas vairāk saistītas ar pieeju precēm un pakalpojumiem, dzimumu aizskarošu reklāmu.

[180] 2010.gada maijā tika saņemts iesniegums, kur norādīts uz stereotipisku, aizspriedumainu dzimumu diskriminējošu reklāmu, spēli interneta portālā. Šajā spēlē krāti punkti uz alus kausa pildīšanu un sievietes izģērbšanu ar dzimumu aizskarošiem izteikumiem, uzkrājot vai zaudējot punktus. Pēc tiesībsarga vērsšanas pie portāla vadības reklāma nekavējoties dzēsta no portāla apakšprojekta.

[181] Lai gan pārkāpumi ar liegumu pārvietoties iepirkšanās vietās ar bērnu ratiņiem pēdējo gadu laikā ir mazinājušies, tomēr personu iesniegumi par šāda veida pārkāpumiem joprojām tiek saņemti.

Tiesībsarga birojā pēc personas iesnieguma tika izskatīta pārbaudes lieta par diskrimināciju uz dzimuma pamata. Iesniegumā tika norādīts, ka divos veikalos uz ieejas durvīm ir izliktas zīmes (paziņojumi), ka veikalu apmeklēt ar bērnu ratiņiem ir aizliegts. Izvērtējis lietas apstākļus, tiesībsargs secināja, ka minētais aizliegums nav pamatots. Aizliegums apmeklēt veikalu ar bērnu ratiņiem uzskatāms par pieejas precēm un pakalpojumiem ierobežojumu. Pārbaudes lietas ietvaros veikalu īpašniekam tika nosūtīta tiesībsarga vēstule ar lūgumu sniegt informāciju par to, vai attiecīgos veikalus ir aizliegts apmeklēt ar bērnu ratiņiem, kā arī sniegt paskaidrojumus par šī aizlieguma iemesliem (leģitīmo mērķi un izvēlēto līdzekļu samērīgumu), ja attiecīgs aizliegums ir noteikts. Veikalu īpašnieks pierādījumus par veikalu telpu neatbilstību pārvietošanai ar bērnu ratiņiem tiesībsargam nav iesniedzis. Kā vienu no mērķiem aizliegumam apmeklēt veikalus ar bērnu ratiņiem veikalu īpašnieks minēja iespējamās zādzības, izmantojot bērnu ratiņus, kā arī citu veikalu apmeklētāju iespējas netraucēti pārvietoties veikalu telpās. Tiesībsargs secināja, ka nedz iespējamās zādzības, nedz arī personu ar bērnu ratiņiem savstarpēja komunikācija vai ratiņu smaka nevar būt par pamatu vispārējam aizliegumam personām ar bērnu ratiņiem apmeklēt veikalus. Šajā gadījumā veikalu īpašniekiem ir nepieciešams izvērtēt citus problēmas risinājumus, neliedzot personām pieeju precēm un pakalpojumiem. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs atkārtoti vērsās pie veikalu īpašnieka ar lūgumu novērst cilvēktiesību pārkāpumus. Veikala īpašnieks noņēma aizliedzošās uzlīmītes no veikala durvīm.

3.4. Vecuma diskriminācija

*Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21.pants
Eiropadomes direktīva № 2000/78*

Aizliegta tiešā un netiešā diskriminācija, personas aizskaršana un norādījums diskriminēt, pamatojoties uz personas vecumu, visās publisko tiesību jomās un tādās jomās kā nodarbinātība (ieskaitot piekļuvi informācijai par darba vietām, atlases kritērijus pieņemšanai darbā, paaugstināšanu amatā, darba apstākļus, darba samaksu; darba attiecību izbeigšanu), zinātniskās darbības veikšana, profesijas izvēle, profesionālā apmācība (ieskaitot pārkvalifikāciju, kvalifikācijas paaugstināšanu un praktiskās darba pieredzes iegūšanu), dalība profesionālajās organizācijās vai arodbiedrībās, tiesību aizsardzība, reklāma.

[182] Normatīvajos tiesību aktos bieži iekļauts noteikts pensionēšanās vecums, kas atsevišķos gadījumos nepamatoti ierobežo vecāka gājuma cilvēku pieeju nodarbinātībai. Valsts civildienesta likums 41.panta f punkts nosaka, ka Valsts civildienesta attiecības izbeidzas, sasniedzot valsts noteikto pensijas vecumu, izņemot gadījumus, kad par attiecīgā ierēdņa atstāšanu amatā ir iestādes vadītāja pamatots rīkojums vai par iestādes vadītāja atstāšanu amatā ir ministra rīkojums. Militārā dienesta likuma 41.pants paredz noteiktus dienesta pildīšanas maksimālos vecumus; atsevišķos gadījumos aizsardzības ministrs, ņemot vērā valsts aizsardzības vajadzības, karavīram var pagarināt profesionālo dienestu saskaņā ar terminēto profesionālā dienesta līgumu uz laiku, kas nav ilgāks par diviem gadiem. Prokuratūras likuma 40.panta otrās daļas 3. punktā noteikts, ka prokuroru var atlaist no amata, ja viņš sasniedzis valsts noteikto pensijas vecumu. Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likuma 46.pantā noteikts, ka amatpersona var dienēt līdz 50 gadu vecuma sasniegšanai; ņemot vērā dienesta nepieciešamību, amatpersonas fiziskās un profesionālās spējas, kā arī veselības stāvokli, iestādes vadītājs amatpersonai var pagarināt dienesta laiku ne ilgāk kā līdz 60 gadu vecuma sasniegšanai, bet Iekšlietu ministrijas sistēmas izglītības iestādes vadītājam un akadēmiskajam personālam — ne ilgāk kā līdz 70 gadu vecuma sasniegšanai. Likuma „Par tiesu varu” 63. pants nosaka, ka tiesneša amata pildīšanas maksimālais vecums rajona (pilsētas) tiesas tiesnesim ir 65 gadi, apgabaltiesas tiesnesim — 65, bet Augstākās tiesas tiesnesim — 70 gadi; Tieslietu padome, saņemusi pozitīvu Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu, var pagarināt rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesas tiesneša un Augstākās tiesas tiesneša atrašanos amatā uz laiku līdz diviem gadiem. Atšķirīga attieksme atkarībā no darbinieka vecuma ir pieļaujama tikai tādā gadījumā, ja noteikts vecums ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums, kas ir samērīgs ar tā rezultātā sasniedzamo tiesisko mērķi. Piemēram, darbam bruņotajos spēkos, lai saglabātu to kaujas spējas, ir pieļaujama pretendentu atlase, pamatojoties uz vecumu. Diskriminācija notiks, piemēram, liekot visiem amata pretendentiem nokārtot pārbaudījumu angļu valodā, ja šī svešvaloda nav saistīta ar

darba pienākumu izpildi, jo no pretendentu loka tiks izslēgti gados vecākie cilvēki. Satversmes tiesa 2003.gada 20.maija spriedumā lietā № 2002-21-01 Par Augstskolu likuma 27. panta ceturtais daļas un 28. panta otrās daļas teksta "vai uz laiku līdz 65 gadu vecuma sasniegšanai" un likuma "Par zinātnisko darbību" 29. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106. pantam nāca klajā ar progresīvu secinājumu, norādīdama, ka „augstākās izglītības un zinātnes attīstības nolūkos nepieciešams nodrošināt jaunākās paaudzes speciālistiem iespēju pretendēt gan uz valsts zinātnisko institūciju un augstskolu vadošajiem administratīvajiem un vēlētajiem amatiem, gan arī uz iepriekš minētajiem akadēmiskajiem amatiem. Taču galvenajam kritērijam šo amatu ieņemšanā ir jābūt pretendenta kvalifikācijai un spējām.”

[183] Lai gan plašsaziņas līdzekļos personas bieži izteikušās, ka saskārušās ar vecuma diskrimināciju, Tiesībsarga birojā par šiem jautājumiem saņemts neliels iesniegumu skaits. 2010.gadā saņemti pieci iesniegumi un sniegtas trīs mutvārdu konsultācijas. Nelielo iesniegumu skaitu var skaidrot ar informācijas trūkumu par normatīvo regulējumu, kā arī neticību tiesu sistēmai un iespējām pierādīt diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus.

3.5. Diskriminācija uz rases, ādas krāsas, tautības pamatiem

Latvijas Republikas Satversmes 89. un 91.pants

<i>ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. un 2.pants</i>	<i>Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21.pants</i>
<i>ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 3.pants</i>	<i>Eiropadomes direktīvas №2006/54, №2000/78, № 2000/43</i>
<i>Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību 4.pants</i>	
<i>Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pants</i>	

Aizliegta tiešā un netiešā diskriminācija, kā arī personas aizskaršana un norādījums diskriminēt, pamatojoties uz personas rasi vai etnisko piederību (aptverot arī tādus pamatus kā ādas krāsa, etniskā un nacionālā izcelsme un tautība) visās publisko tiesību jomās un nodarbinātībā (ieskaitot piekļuvi informācijai par darba vietām, atlases kritērijus pieņemšanai darbā un pieņemšanu darbā, paaugstināšanu amatā, darba apstākļus, darba samaksu, darba attiecību pārtraukšanu), zinātniskās darbības veikšanā, profesionālajā apmācībā (ieskaitot pārkvalifikāciju, kvalifikācijas paaugstināšanu un praktiskās darba pieredzes iegūšanu), dalībā profesionālajās organizācijās vai arodbiedrībās (arī attiecībā uz šādu organizāciju piešķirtajiem pabalstiem), izglītībā (arī tālākizglītība), bērna tiesību aizsardzībā, sociālajā drošībā, tiesību un likumīgo interešu aizsardzībā, veselības aprūpē, pieejā precēm un pakalpojumiem, ieskaitot juridisko palīdzību un tiesības uz mājokli, reklāmā.

Diskriminācijas uz rases vai etniskās piederības pamata aizliegums attiecas gan uz valsts un indivīda attiecībām, gan uz privāttiesību jomu. Piemēram, tiešā diskriminācija būs konstatējama gadījumā, ja namīpašnieks atsakās izīrēt dzīvokli savā mājā afrikāņu izcelsmes cilvēkam. Diskriminācija uz rases, etniskās izcelsmes, nacionālās vai reliģiskās piederības pamata ir krimināli sodāma, ja noticis Krimināllikuma 78. panta pārkāpums – darbība, kas apzināti vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī apzināta personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tieša vai netieša ierobežošana vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšana personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības.

[184] Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, 2010.gadā Tiesībsarga birojā nav saņemti iesniegumi ar lūgumu sekot līdz policijas darbam rasistisku uzbrukumu izmeklēšanā. 2009.gadā tiesībsargs veica mācības policijas darbiniekiem par šo gadījumu izmeklēšanu, un ir vērojama izpratnes palielināšanās rasistiski motivētu noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanā un izmeklēšanā.

[185] 2010.gadā ir vērojama attieksmes uzlabošanās publiski piedāvāto preču un pakalpojumu jomā. 2009.gadā tiesībsargs vērsās pie Latvijas naktsklubiem, norādot uz normatīvo regulējumu un aizliegumu šķirot apmeklētājus pēc rases un etniskās piederības, kad tiem publiski piedāvā preces un pakalpojumus. Šīs informācijas kampaņas rezultātā 2010.gadā saņemta tikai viena sūdzība par diskriminācijas aizliegumu uz rasu un tautības pamata pieejā precēm un pakalpojumiem, ārvalstniekam liedzot apmeklēt izklaides iestādi.

[186] Tāpat kā iepriekšējos gados personas sūdzējušās par darba devēja atšķirīgo attieksmi etniskās piederības, tautības, valoda dēļ, tomēr nevienā no gadījumiem nepamatota atšķirīga attieksme netika konstatēta. Darba devēji iesniedza tiesībsargam pierādījumus, kas apliecināja, ka attieksme pret darbinieku ir bijusi objektīva un darba veikums vērtēts līdzvērtīgi kā pārējiem strādājošiem.

[187] Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem, saņemts neliels iesniegumu skaits par valsts valodas lietojumu sarakstē ar valsts un pašvaldību iestādēm. 2010.gadā četri iesniegumi, salīdzinājumam – 2009.gadā 14 iesniegumi. Tulkošanas pakalpojumi personām ir pieejami noteiktos gadījumos, piemēram, kriminālprocesos, kad tie ir valsts samaksāti.

[188] 2010.gadā ir vērojama iedzīvotāju tendence vērst uzmanību uz latgaliešu valodas un lībiešu valoda lietojumu literatūrā kultūras mantojuma saglabāšanai.

2010.gadā tika saņemts iesniegums, kur norādīts uz lībiešu un latgaliešu valodu izslēgšanu no Baltijas Asamblejas konkursa literatūras, mākslas un zinātnes iestādēm un organizācijām, kā arī literatūras mākslas un zinātnes darbu autoriem. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs vērsās pie Baltijas Asamblejas ar lūgumu sniegt skaidrojumu un izvērtēt iekļaut konkursā lībiešu un latgaliešu valodā sastādītus darbus. Jautājums tika izskatīts Baltijas Asamblejas Prezidija sēdē, un Baltijas Asamblejas Prezidijs pieņēma lēmumu, ka, pamatojoties uz Latvijas Republikas Valsts valodas likuma 3.panta 4.punktu, Baltijas Asamblejas balvai literatūrā, mākslā un zinātnē var iesniegt darbus latgaliešu rakstu valodā, ko izvērtēs žūrijas komisija. Tāpat tiks izskatīti arī lībiešu valodā iesniegtie darbi, ja tādi tiks iesniegti.

3.6. Diskriminācija uz seksuālās orientācijas pamata

Latvijas Republikas Satversmes 89. un 91.pants

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21.pants

Eiropadomes direktīva № 2000/78

Aizliegta tiešā un netiešā diskriminācija, personas aizskaršana un norādījums diskriminēt, pamatojoties uz personas seksuālo orientāciju, visās publisko tiesību jomās un tādās jomās kā nodarbinātība (ieskaitot piekļuvi informācijai par darba vietām, atlases kritērijus pieņemšanai darbā un pieņemšanu darbā, paaugstināšanu amatā, darba apstākļus, darba samaksu, darba attiecību izbeigšanu), profesijas izvēle, profesionālā apmācība (ieskaitot pārkvalifikāciju, kvalifikācijas paaugstināšanu un praktiskās darba pieredzes iegūšanu), dalība profesionālajās organizācijās vai arodbiedrībās.

[189] 2010.gadā saņemti divi iesniegumi par diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata un sniegtas četras konsultācijas. Arī iepriekšējos gados sūdzību skaits par diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata ir bijis neliels: 2009.gadā saņemti divi iesniegumi un sniegtas sešas mutvārdu konsultācijas.

[190] Tiesībsarga birojā vērsās persona, norādot, ka seksuālās orientācijas dēļ viņai liegta pārsūdzības iespēja kriminālprocesā un nav veikta kvalitatīva izmeklēšana. Izvērtējis pārbaudes lietas materiālus, tiesībsargs nekonstatēja tiesību pārkāpumu.

[191] Saistībā ar 2010.gada Saeimas vēlēšanām Tiesībsarga birojā raisījās diskusijas par karikatūru un reklāmas materiālu veidošanu, tomēr, izvērtējot teksta saturu, šajos materiālos netika konstatēts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums.

3.7. Multiplā diskriminācija

Eiropadomes direktīvas №2000/43 un № 2000/78

Multiplā diskriminācija ir gadījumos, kad salīdzināmā situācijā persona tiek nostādīta sliktākā situācijā vienlaikus vairāku diskriminācijas pazīmju dēļ. Parasti vairāku diskriminācijas pazīmju esamība vienam indivīdam vienlaikus rada daudz nelabvēlīgāku efektu, nekā gadījumā, kad indivīdam ir tikai viena no diskriminācijas pazīmēm.⁵² Tā kā diskriminācijas pamati ir savstarpēji saistīti, efektīvāk šīs lietas izskatīt vienā institūcijā. Personām ir tiesības vērsties Tiesībsarga birojā ar iesniegumiem par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem uz vairākiem pamatiem, taču šādi iesniegumi tiek saņemti reti.

[192] 2008.gadā tika izskatīta pārbaudes lieta par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu uz vecuma un dzimuma pamata. Vīrietis ar atbilstošu kvalifikāciju pieteicās darbā par oficiantu, tika uzaicināts uz darba interviju, tomēr intervijas laikā saņēma atteikumu ar norādi, ka darba devējs vēlētos redzēt darbā jaunas, žiperīgas meitenes. Darba intervija tika ierakstīta diktofonā. Izskatot pārbaudes lietu, ar tiesībsarga palīdzību tika panākts mierizlīgums un vīrietis saņēma 2000 latu lielu kompensāciju.

[193] . Eiropadomes direktīvās 2000/43/EK, 2000/78/EK un 2004/113/EK, kas aizliedz diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ, diskriminācija rases vai etniskās piederības dēļ ir aizliegta nodarbinātībā, profesijas un profesionālās apmācības jomā, kā arī daudzās sabiedrībai pieejamās ar nodarbinātību nesaistītās jomās, piemēram, sociālā aizsardzība, veselības aprūpe, izglītība un preču un pakalpojumu, tostarp mājokļu pieejamība. Diskriminācija dzimuma dēļ arī ir aizliegta minētajās jomās, izņemot izglītību un plašsaziņas līdzekļus un reklāmu. Savukārt diskriminācija vecuma, reliģijas vai pārliecības, dzimumorientācijas un invaliditātes dēļ ir aizliegta vienīgi nodarbinātībā, profesijas un profesionālās izglītības jomā.

Eiropas Kopienu komisija 2008.gadā nākusi klajā ar priekšlikumu Eiropadomes direktīvai 2008/0140 (CNS) par vienlīdzīgas attieksmes principa īstenošanu neatkarīgi no reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas. Priekšlikuma mērķis ir īstenot ārpus darba tirgus vienlīdzīgas attieksmes principu neatkarīgi no reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas. Ar to izveidotu regulējumu, lai aizliegtu diskrimināciju minēto iemeslu dēļ, un Eiropas Savienībā personām, kas cietušas no šādas diskriminācijas, noteiktu vienotus obligātas aizsardzības noteikumus. Šī direktīva papildinātu spēkā esošo Eiropas Kopienu tiesisko regulējumu, saskaņā ar kuru aizliegums diskriminēt reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ attiecas vienīgi uz nodarbinātības, profesijas jomu un profesionālo izglītību. Tāpat tiktu pastiprināts regulējums multiplās diskriminācijas gadījumu izmeklēšanai.

⁵² Sandra Fredman, *Double trouble: multiple discrimination and EU law*, *European Anti-Discrimination Law Review*, 2005, № 2.

4. Bērna tiesības

Latvijas Republikas Satversmes 89., 110. u.c. panti

ANO Konvencija par bērna tiesībām

Bērnu tiesību aizsardzības likums

Cilvēktiesību sistēmā tiek noteiktas arī dažādas mazaizsargātas personu grupas, kurām, ņemot vērā viņu statusu, ir nepieciešama īpaša valsts aizsardzība un atbalsts. Bērna tiesību izdalīšana atsevišķā grupā pamatota galvenokārt ar to, ka, no vienas puses, bērniem atbilstoši valstu tiesiskajam regulējumam nav visu tiesību, kas piemīt pilngadīgajiem, bet, no otras puses, bērniem ir arī savas specifiskās tiesības, kas saistītas ar viņu vecumu, stāvokli ģimenē un tml.

Bērna tiesības ir pamattiesību un pamatbrīvību kopums, kuram ir jābūt nodrošinātam katram bērnam (bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas) **bez jebkādas diskriminācijas un neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.**

Bērna tiesību definīcija izriet no pamatidejām, kuras nosaka Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Deklarācijas atsevišķā pantā, kas veltīts bērniem, ir noteikts, ka „mātēm un bērniem ir tiesības uz īpašu aizsardzību un palīdzību.” Atzīstot bērnu vienlīdzīgās tiesības uz visām brīvībām, kas pasludinātas deklarācijā, starptautiskā kopiena atzīst papildus palīdzības un atbalsta nepieciešamību bērniem.

Harmoniskai personības attīstībai nepieciešamas, lai bērns dzīvo un aug ģimenes vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā, tuvu un mīlošu cilvēku vidū. Pieaugušo uzdevums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, kā arī radīt bērna fiziskai un garīgai attīstībai piemērotus dzīves apstākļus.

[194] **Bērna tiesības vēsturiski** – 20. gadsimta sākumā – tika skatītas kontekstā ar pastāvošajām problēmām bērnu darbaspēka izmantošanā, bērnu tirdzniecībā un seksuālā ekspluatācijā. Nepieciešamība nodrošināt bērnu veselības aizsardzību un viņu tiesību aizsardzību likumu līmenī mudināja Nāciju Līgu 1924.gadā pieņemt **Ženēvas Bērna tiesību deklarāciju**. Deklarācijā bija uzsvērtas bērnu sociālās un ekonomiskās tiesības. Deklarācijā netika runāts par valstu pienākumu nodrošināt bērnu tiesības, bet visa atbildība uzlikta pieaugušajiem. Deklarācija lika pamatus starptautisko standartu izstrādei bērnu tiesību jomā.

[195] 1959. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas ietvaros tika pieņemta **ANO Bērna tiesību deklarācija**, kurā pasludināti sociālie un tiesiskie principi, kas skar bērnu aizsardzību un labklājību. Minētajā deklarācijā atzīmēts, ka „bērnam viņa fiziskā un garīgā brieduma

trūkuma dēļ ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība, ieskaitot arī pienācīgu tiesisko aizsardzību, kā pirms, tā arī pēc dzimšanas”. Šajā dokumentā ir noteikti desmit principi, kuru atzīšana un ievērošana var „nodrošināt bērniem laimīgu bērnību”. Lai gan deklarācija nav juridiski saistoša, nozīmīgi, ka tā tika pieņemta vienbalsīgi.

[196] 1970. gadu beigās sabiedrības attīstības līmenis, bērnu stāvoklis un jaunās problēmas parādīja, ka tikai deklaratīvie principi šajā jomā nav pietiekami. Bērnu tiesību efektīvākai aizsardzībai bija nepieciešams pieņemt dokumentus, kuros, pamatojoties uz juridiskajām normām, būtu uzskaitītas bērnu tiesības un noteikti bērnu tiesību aizsardzības mehānismi.

[197] Vadoties no šī uzstādījuma, 1989. gada 20. novembrī ANO Ģenerālās asamblejas sesijā tika pieņemta **ANO Konvencija par bērna tiesībām**. Latvijas Republika šo starptautisko līgumu ratificēja 1992. gada 14. aprīlī, bet spēkā konvencija stājās 1992. gada 14. maijā.

ANO Konvencijā par bērna tiesībām noteiktie vadošie tiesību principi un noteikumi tika nostiprināti Latvijas Republikas Saeimas 1998.gada 19.jūnijā pieņemtajā Bērnu tiesību aizsardzības likumā un citos nacionālajos tiesību aktos.

[198] 2001. gada 1. septembrī Latvijas Republikā stājās spēkā 1996. gada 25. janvāra **Eiropas Padomes Konvencija par bērnu tiesību piemērošanu**. Tā ietver vairākus procesuālus pasākumus, lai veicinātu ANO Konvencijā par bērna tiesībām noteikto tiesību izmantošanu, piemēram, pienākumu tiesas procesos, kas skar bērnu, rīkoties ātri, iecelt īpašu bērna pārstāvi šajos procesos, ļaut bērnam izteikt savu viedokli un pienācīgi to ņemt vērā.

[199] Latvijas Republikas **kārtējais ziņojums par Konvencijas izpildi** valdībai bija jāiesniedz ANO Bērna tiesību komitejai 2009.gadā. Tas **netika izdarīts** ne 2009., ne **2010.gadā**. Attiecīgais ziņojums ir nozīmīgs atskaites punkts valstij, iespēja pārskatīt un uzlabot savu darbību bērna tiesību jomā.

[200] **Latvijā** nav izveidots amats – tiesībsargs bērnu tiesību jautājumos, tādēļ attiecīgo funkciju izpildi veic Latvijas Republikas tiesībsargs. Juristi, kas Tiesībsarga birojā strādā bērnu tiesību jomā, nodarbojas tikai ar bērna tiesību jautājumiem. Visiem ir ilggadēja pieredze attiecīgajā jomā, un visi normatīvajos tiesību aktos noteiktajā kārtībā ir apguvuši speciālas zināšanas par bērnu tiesību aizsardzību, kas palīdz efektīvi īstenot tiesībsarga funkcijas bērnu tiesību jomā.

[201] 2010.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 397 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, to vidū par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem. No tiem 77 ir rakstveida iesniegumi un 320 – mutvārdu.⁵³ Pēc personu iesniegumiem ierosinātas pārbaudes lietas par 41 tēmu. Par sešām tēmām pārbaudes lietas apstākļu noskaidrošanai ierosinātas pēc tiesībsarga iniciatīvas.

⁵³ Tiesībsarga biroja statistikā šie iesniegumi ir reģistrēti pie attiecīgās tēmas. Pie bērna tiesībām atsevišķi tiek izdalītas tiesība uz identitāti, tiesība uzaugt ģimenē, uzturlīdzekļu piedziņa bērnam, bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības, tiesība tikt uzklausiņam un tiesība uz atpūtu un brīvo laiku.

Visbiežāk personas vērsušās Tiesībsarga birojā, lai saņemtu informāciju par bērna tiesībām un noskaidrotu, kā rīkoties konkrētajā tiesiskajā situācijā. **Lūgums sniegt informāciju** izteikts aptuveni katrā trešajā iesniegumā. Otrs lielākais iesniegumu skaits saņemts **par bērna tiesībām uzaugt ģimenē** (par saskarsmes tiesības īstenošanu vecāku šķiršanās gadījumā, par tiesību netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla u.tml.), **uzturlīdzekļu piedziņu** bērnam (par uzturlīdzekļu piedziņu, ja laulība nav šķirta, tiesību lūgt tiesu pieņemt pagaidu lēmumu, uzturlīdzekļu apmēru un tā grozīšanu, tiesāšanās izdevumiem, sprieduma izpildi u.tml.), kā arī par **tiesību uz pamatizglītību**.

[202] Tāpat kā iepriekšējā gadā, joprojām aktuālas tēmas ir bērna tiesība uzaugt ģimenē un uzturlīdzekļu piedziņa. Savukārt iesniegumu skaita pieaugums par tiesību uz pamatizglītību saistāms ar 2010.gadā notikušo izglītības iestāžu reorganizāciju. Iesniedzēji uzskata, ka likvidējamā skola ir daudz labāka par piedāvāto, piekļuve skolai ērtāka, skolas slēgšana ir ekonomiski nepamatota, un tādējādi ir pārkāptas bērnu tiesības iegūt pamatizglītību. Izskatot pārbaudes lietas, tika vērtēts, kā lēmumi par skolēnu izglītības iegūšanas organizēšanu, tostarp tādi, kas reorganizē izglītības iestādes darbību, ietekmē skolēna tiesību iegūt izglītību. Tāpat tika vērtēts, vai pārmaiņas notikušas plānoti un skolēni un viņu vecāki par tām bijuši laikus informēti. Nevienā gadījumā netika konstatēts, ka lēmums ievērojami apgrūtina vai atņem skolēnam tiesību iegūt izglītību, piemēram, cita skola atrodas īpaši tālu no skolēna dzīvesvietas un nav nodrošinātas iespējas nokļūt skolā, vai cita skola nepastāv vispār, līdz ar to tika konstatēts, ka bērna tiesība uz pamatizglītību tiek nodrošināta.

[203] Tiesībsarga saņemto iesniegumu skaits no ieslodzījuma vietām veido lielāko daļu no kopējā saņemto iesniegumu skaita. Taču iesniegumu skaits no ieslodzījuma vietām, kurās ievietoti nepilngadīgie, nesasniedz pat 1%. Ņemot vērā atsevišķu ieslodzījuma vietu bērniem nepiemērotos uzturēšanās apstākļus, uz ko tiesībsargs ir norādījis jau iepriekš, un to, ka netiek saņemta informācija par iespējamiem pārkāpumiem tajās ne no pašiem bērniem, ne no viņu likumiskajiem pārstāvjiem, rodas šaubas, vai attiecīgajās iestādēs bērnu tiesības tiek ievērotas. Tādēļ kā 2010.gada prioritāte bērna tiesību jomā bija izvirzīta bērna tiesību **ievērošanas uzraudzība ieslodzījuma vietās**, pievēršot uzmanību plašam jautājumu lokam (skat. attiecīgo nodaļu).

[204] Tiesībsarga biroja darbinieki 2010.gadā veica nepieteiktas monitoringa vizītes visās ieslodzījuma vietās, kurās atrodas bērni: Daugavgrīvas cietumā, Liepājas cietumā, Rīgas Centrālcietumā, Ilģuciema cietumā un Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, kā arī sociālās korekcijas izglītības iestādē „Naukšēni”. Ieslodzījuma vietās tika konstatēti vairāki bērna tiesību pārkāpumi – gan saistībā ar izglītību un medicīnas pakalpojumu pieejamību, gan saistībā ar savstarpējo vardarbību, gan resocializācijas pasākumu trūkumu. Pozitīvs izņēmums ir Ilģuciema cietums. Tiesībsargs Starptautiskajā bērnu aizsardzības dienā izteica pateicību Ilģuciema cietuma priekšniecei un darbiniecēm par ieguldīto darbu bērna tiesību

nodrošināšanā. Monitoringa vizītes tika veiktas arī Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Rīgas Ziemeļu iecirknī un Rīgas apgabaltiesas (Abrenes ielā) konvoja telpās.

[205] 2010.gadā tiesībsargs turpināja sekmēt sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem. Izmantojot interaktīvo spēli „**Indriķa XIII gudrības**”, tika rīkotas vairākas izglītojošas nodarbības bērniem, to vidū Starptautiskās bērnu aizsardzības dienas pasākums Ilģuciema cietumā. Nodarbību laikā bērni un jaunieši tika iepazīstināti ar informāciju par tiesībsargu un Tiesībsarga biroju, tā darbības jomām, ar attīstošu uzdevumu palīdzību apguva jaunas un nostiprināja esošās zināšanas par bērna tiesību jautājumiem.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākos informatīvos pasākumos: Rīgas skolēnu domes rīkotajā ikgadējā Zinību dienai veltītajā pasākumā „**Zem viena jumta**”, kas notika 1.septembrī Rīgā, pie tirdzniecības centra Origo vasaras skatuves; sadarbībā ar Latvijas Sarkanā Krusta jaunatni tiesībsargs piedalījās velotūrē 2010 „**Iemīnīs par iecietību**”, kuras pasākumi notika Saldū, Jelgavā, Rīgā, Cēsīs, Ogrē, Aizkrauklē un Rēzeknē. Pasākumu laikā bija iespēja konsultēties ar Tiesībsarga biroja juristiem par dažādiem cilvēktiesību jautājumiem, taču īpaša uzmanība tika pievērsta bērna tiesībām.

[206] 2010.gadā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairāku normatīvo tiesību aktu un to grozījumu izstrādāšanā: darba grupā Tieslietu ministrijā par normatīvā regulējuma izstrādi, lai noteiktu institūciju pilnvaras informēt ierobežotu personu loku par personas sodāmības faktu; darba grupā Iekšlietu ministrijas Informācijas centrā par Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas izveidi; sniedza priekšlikumus jaunu Ministru kabineta noteikumu projekta izstrādei par brīvības atņemšanas iestādes iekšējo kārtību, kā arī sniedza ieteikumus tiesību aktu grozījumiem.

[207] Tiesībsargs 2010.gadā sniedza vairākus nozīmīgus atzinumus bērna tiesību jomā. Satversmes tiesai lietā № 2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. un 110.pantam”. Atzinumā secināts, ka **valsts nodrošināto uzturlīdzekļu apmēra samazināšana neatbilst bērna interesēm un augstāka juridiskā spēka tiesību normām**.⁵⁴ Tika sniegts atzinums arī Valsts policijai par bērnu likumpārkāpumu profilakses darba organizēšanu. Atzinumā secināts, ka likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem primāri ir pašvaldības kompetencē. Tika ieteikts pēc iespējas izvairīties no bērnu ņemšanas Valsts policijas profilaktiskajā uzskaitē, bet profilaktisko darbu ar nepilngadīgajiem īstenot galvenokārt kā vispārējo profilaksi, kā arī veicināt sabiedrības atbalstu likumpārkāpumu profilakses darbā ar bērniem.

[208] Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās Izglītības un zinātnes ministrijas projekta "Adaptācijas programmu un materiālu izveide trešo valstu valstspiederīgo bērniem

⁵⁴ Pilnu atzinuma tekstu var skatīt http://www.tiesibsargs.lv/lat/petijumi_un_viedokli/viedokli/?doc=638.

vecumā no 6 līdz 12 gadiem" ietvaros sagatavoto materiālu izvērtēšanā, kā arī piedalījās vairākās starpiestāžu sanāksmēs un diskusijās: Labklājības ministrijas rīkotajās apvienotās Demogrāfisko un ģimenes lietu padomes un Bērnu tiesību aizsardzības komisijas sēdēs, diskusijās par nepieciešamajiem grozījumiem Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likumā un Administratīvo pārkāpumu kodeksā, kā arī diskusijā par obligātās ārstēšanas nodrošināšanu nepilngadīgajiem, Iekšlietu ministrijas rīkotajā diskusijā par kārtību, kādā valsts robežu šķērso bērni, diskusijā centrā „Dardedze” par problēmu loku ar vardarbībā cietušo sieviešu un bērnu tiesisko aizsardzību. Notika vairākas speciālistu tikšanās, piemēram, ar Valsts probācijas dienesta Cēsu struktūrvienības pārstāvjiem un Rīgas bāriņtiesā konkrētu izskatāmo pārbaudes lietu ietvaros. Starptautiskās sadarbības ietvaros Tiesībsarga biroju apmeklēja Pasaules Bērniības fonda pārstāves no Zviedrijas un ASV vēstniecības pārstāvji, kuriem regulāri tiek sniegta informācija bērna tiesību jautājumos.

[209] Tiesībsargs pēc Rīgas bāriņtiesas lūguma izņēmuma kārtā Tiesībsarga biroja darbiniecei atļāva veikt sevišķā aizbildņa pienākumus četrās administratīvajās lietās, nodrošinot bērnu interešu pārstāvēšanu administratīvajā tiesā. Lietu apstākļi prasīja steidzamu risinājumu, tādēļ kavēšanās ar sevišķā aizbildņa iecelšanu būtu pretēja bērna interesēm.

Civillikuma 242.panta 7.punkts nosaka, ka par aizbildņiem nevar būt tās bāriņtiesas locekļi, kura pārzina attiecīgo aizbildnību. No minētās tiesību normas izriet, ka par aizbildni var tikt iecelts citas bāriņtiesas loceklis.

Bāriņtiesu likuma 17.panta 1.punkts nosaka, ka bāriņtiesu vispārīgs pienākums ir bērna vai citas rīcībnespējīgas personas personisko un mantisko interešu aizstāvība, savukārt minētās tiesību normas 4.punkts nosaka, ka bāriņtiesa sadarbojas ar citām bāriņtiesām, lai nodrošinātu bērna vai citas rīcībnespējīgas personas tiesību un interešu aizstāvību. Arī Bāriņtiesu likuma 53.panta pirmā daļa nosaka, ka bāriņtiesas sadarbojas, lai veiktu savus uzdevumus. Tātad, ja tiesa ar savu lēmumu uzlikusi par pienākumu bāriņtiesai iecelt nepilngadīgai personai sevišķu aizbildni, bāriņtiesa var lūgt citai bāriņtiesai ieteikt bāriņtiesas locekli iecelšanai par sevišķu aizbildni nepilngadīgas vai rīcībnespējīgas personas interešu aizstāvībai.

Ņemot vērā, ka pastāv mehānisms, kā nodrošināt bērna interešu pārstāvību tiesā, kā arī apstākļi, ka sevišķā aizbildņa amata pienākumu veikšana ir grūti savienojama ar Tiesībsarga biroja darbinieku darba pienākumu veikšanu – tiesībsarga institūcijas kā neatkarīgas institūcijas statusu un aizbildņa statusu, kas pakļauts bāriņtiesas uzraudzībai, minētā prakse netiks turpināta.

[210] Pēc tiesībsarga iesnieguma par pārbaudē konstatēto bērna tiesību pārkāpumu Valsts policija 2010.gada 4.janvārī uzsāka kriminālprocesu par iespējamu vardarbību pret bērnu, kas palicis bez vecāku gādības, un iecēla Tiesībsarga biroja darbinieci par bērna likumisko pārstāvi kriminālprocesā. Tika norīkota tiesmedicīniskā ekspertīze, un tā atzina, ka bērna svara zudums veidojies nepietiekama uztura daudzuma saņemšanas dēļ. Līdzīgu atzinumu sniegusi arī Veselības ministrijas Veselības inspekcija. 2010.gada 1.decembrī

kriminālprocess tika izbeigts. Uzskatot, ka lēmumam par kriminālprocesa izbeigšanu nav likumīga pamata, jo kaitējumu bērna tiesībām un likumiskajām interesēm pierāda tiesmedicīnas ekspertīzes atzinums, lēmums 2010.gada decembrī tika pārsūdzēts.

[211] Izskatot pārbaudes lietas un konstatējot pārkāpumu, tiesībsargs vairākos gadījumos, pamatojoties uz viņa rīcībā esošajiem materiāliem, atbilstoši Tiesībsarga likuma 13.panta 11.punktam vērsies pie citām kompetentām institūcijām, lai izņemtu jautājumu par lietas ierosināšanu.

Pārrunu laikā ar Valsts policijas nepilngadīgo lietu inspektori bērns savas klasesbiedrenes un viņas mātes klātbūtnē paskaidrojās, ka viņam ir uzvedības problēmas, bet viņš cenšas laboties un lieto nomierinošas zāles, lai kontrolētu savu uzvedību. Līdz ar to inspektore jautājusi, vai viņam ir problēmas ar veselību. Bērns, atbildot uz jautājumu, izstāstījis par savu saslimšanu. Tā kā fiziskām personām likums neuzliek pienākumu neizpaust ziņas, informācija vēlāk tikusi izplatīta klases biedriem, un tā iznākumā bērns tika pakļauts sistemātiskai klasesbiedru negatīvai rīcībai un attieksmei.

Saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likuma 2.panta 8.punktu personas dati, kas sniedz informāciju par personas veselību, ir sensitīvi personas dati. Inspektore rīcība, liekot bērnam citu personu klātbūtnē izpaust ziņas par savu veselību, uzskatāma par prettiesisku sensitīvu datu izpaušanu, kas savukārt vērtējama kā rupjš personas tiesību aizskārums.

Konstatējis bērna tiesību pārkāpumu, tiesībsargs vērsās Valsts policijā un lūdza izvērtēt konkrētās inspektore rīcības likumību.

Pret inspektori tika uzsākta disciplinārlieta, un tās izmeklēšanas laikā secināts, ka inspektore pārkāpusi Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.panta pirmajā daļā noteikto aizliegumu izplatīt informāciju par bērnu: „Informācija, kuru par bērnu ieguvis (..) valsts vai pašvaldības institūcijas darbinieks, pildot amata pienākumus, ir konfidenciāla, un ziņas, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai vai viņa psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, nav izpaužamas.” Par izdarīto pārkāpumu inspektore tika disciplināri sodīta.

[212] Vairākās pārbaudes lietās bērna tiesību jomā tiesībsargs ir izvērtējis un veicinājis labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē.

Konstatējot, ka pašvaldības izdots administratīvais akts neatbilst Administratīvā procesa likuma 67.panta otrās daļas prasībām, jo tajā nav administratīvā akta pamatojuma, ietverot lietderības apsvērumus (65. un 66.pants); atsevišķa piemēroto tiesību normu uzskaitījuma (norādot arī normatīvā akta pantu, tā daļu, punktu vai apakšpunktu); norādes, kur un kādā termiņā šo administratīvo aktu var apstrīdēt, kā arī tas neatbilst Administratīvā procesa likuma 62.pantam – lemjot par nelabvēlīga administratīvā akta izdošanu, iestāde nav noskaidrojusi un izvērtējusi personas viedokli un argumentus šajā lietā, ne administratīvā akta pamatojumā norādījusi iemeslu, kādēļ viedoklis un argumenti nav noskaidroti, iestādei norādītas pieļautās kļūdas un ieteikts turpmāk administratīvajā procesā ievērot normatīvo tiesību aktu prasības.

Savukārt iesniedzējam izskaidrotas viņa tiesības apstrīdēt administratīvo aktu viena gada laikā no tā spēkā stāšanās dienas, jo pašvaldība izdotajā administratīvajā aktā nav norādījusi, kur un kādā termiņā lēmumu var apstrīdēt.

[213] Izskatot pārbaudes lietas, tiesībsargs konstatējis trūkumus normatīvos tiesību aktos un veicinājis šo trūkumu novēršanu.

Ministru kabineta 2007.gada 13.novembra noteikumu № 775 „Pasu noteikumi” 20.1 punkts nosaka: „Ja par 15 gadiem jaunāka Latvijas pilsoņa vai nepilsoņa dokumentus pasēs izsniegšanai iesniedz vecāks, kurš ir ārvalstnieks vai bezvalstnieks, vai par 14 gadiem jaunāka Latvijas pilsoņa vai nepilsoņa pasi saņem vecāks, kurš ir ārvalstnieks vai bezvalstnieks, viņš uzrāda otra vecāka, kurš ir Latvijas pilsonis vai nepilsonis, notariāli apliecinātu piekrišanu dokumentu iesniegšanai vai pasēs saņemšanai.”

Eiropas Kopienu līguma 12.pants Eiropas Savienības tiesību ietvaros aizliedz jebkāda veida diskrimināciju pret citas dalībvalsts pilsoņiem. Minētā tiesību norma nostāda sliktākā situācijā tos vecākus, kas ir citas Eiropas Savienības dalībvalsts pilsoņi, bet nav Latvijas Republikas pilsoņi, jo nenodrošina vienlīdzīgas iespējas īstenot bērnu aizgādības tiesības.

Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 12.panta 8.punktu, tiesībsargs vērsās Iekšlietu ministrijā, aicinot Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņu vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanai veikt grozījumus normatīvajā tiesību aktā un nosacīt, ka otra vecāka notariāli apliecināta pilnvara nepieciešama gadījumā, ja dokumentus pasēs izsniegšanai iesniedz vai pasi saņem vecāks, kurš nav Latvijas pilsonis, Latvijas nepilsonis, Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsonis vai bezvalstnieks, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijā, Eiropas Savienības dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī vai Šveices Konfederācijā.

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas sniegto atbildi Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde ir izstrādājusi jaunu Personu apliecināšanu dokumentu likumprojektu, kurā diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpums uz Eiropas Savienības pilsonības pamata tiks novērsts.

[214] 2011.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki pārbaudīs bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu līdz divu gadu vecumam un bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem līdz četrus gadus vecumam tiesību ievērošanu valsts sociālās aprūpes iestādēs. Plānots veikt visu aprūpes iestāžu monitoringu, pievēršot uzmanību plašam jautājumu lokam.

Lai konstatētu, kā tiek ievēroti tiesībsarga sniegtie ieteikumi konstatēto pārkāpumu novēršanai un labas pārvaldības principa sekmēšanai, 2011.gadā atkārtoti tiks apmeklētas arī ieslodzījuma vietas un psihoneiroloģiskās slimnīcas, kurās ievietoti bērni.

4.1. Speciālu zināšanu apguve bērna tiesību aizsardzības jomā

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3.pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.pants

[215] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta pirmajā daļā noteikts, ka „Valsts nodrošina, lai lietas, kas saistītas ar bērna tiesību aizsardzību, visās valsts un pašvaldību institūcijās izskatītu speciālisti, kuriem ir speciālas zināšanas šajā jomā.” Lai noteiktu vienotas prasības, kādas zināšanas nepieciešams apgūt bērna tiesību aizsardzības jomā strādājošiem speciālistiem, Ministru kabinets izstrādāja kārtību, kādā apgūstamas šīs *speciālās zināšanas*, kā arī noteica to saturu.⁵⁵

Minētās zināšanas ikvienam speciālistam ir svarīgas savu profesionālo pienākumu kvalitatīvai izpildei, kā arī attiecīgo zināšanu esamība ir priekšnoteikums bērna tiesību aizsardzības nodrošināšanas efektivitātei un bērna vislabāko interešu nodrošināšanai.

[216] Tiesībsargs atbilstoši Tiesībsarga likuma 12.panta 10.punktam, pildīdams savas funkcijas, veic pētījumus un analizē situāciju cilvēktiesību jomā. Vairākos gadījumos, saņemis informāciju par iespējamu bērna tiesību pārkāpumu, tiesībsargs konstatēja, ka gadījuma risināšanā iesaistītie speciālisti neizprot bērna tiesības, nepiemēro atbilstošās tiesību normas vai neaplūko situāciju no bērna tiesību aspekta.

[217] Iepazīstoties ar speciālistu izglītošanas kārtību bērna tiesību aizsardzības jomā, kā arī izvērtējot Labklājības ministrijas sniegto informāciju, tiesībsargam ir šaubas par iegūto zināšanu kvalitāti un pielietojamību speciālista turpmākajā darbā.

[218] Tiesībsargs uzskata, ka **mācības obligāti noslēdzamas ar pārbaudes darbu**, kas pašlaik nav paredzēts. Līdz ar to nav iespējams pārliecināties par faktiskajām speciālista zināšanām. Tāpat nav izveidots pietiekams kontroles mehānisms pasniedzēja kompetences izvērtēšanai. Tiesībsargs uzskata, ka pasniedzēja dzīves apraksta un kvalifikācijas apliecināšana dokumenta iesniegšana nav pietiekama, lai konstatētu, vai pasniedzējam ir nepieciešamās zināšanas un prasmes speciālistu izglītošanai par bērna tiesību aizsardzību.

[219] Ministru kabineta 2005.gada 27.septembra noteikumu № 729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu” 6.punktā noteikts, ka bērna tiesību speciālistam ir pienākums ik pēc pieciem gadiem pilnveidot zināšanas bērna tiesību aizsardzības jomā, apgūstot mācību programmu, kuras apjoms ir 24 akadēmiskās stundas. Tiesībsargs konstatēja, ka **bērna tiesību speciālistiem pašlaik nav nodrošināta iespēja zināšanu pilnveidošanai**. Prasība apgūt speciālas zināšanas bērna tiesību aizsardzības jomā ir spēkā no 2005.gada 5.oktobra, bet attiecīgu mācību programmu pieejamības trūkums drīzumā liegs iespēju speciālistiem pilnveidot zināšanas un tādējādi tas var atstāt negatīvu ietekmi uz bērna tiesību ievērošanas situāciju kopumā.

Attiecīgie priekšlikumi speciālo zināšanu apguves kārtības pilnveidošanai tiks nosūtīti Labklājības ministrijai, kā arī Izglītības un zinātnes ministrijai.

⁵⁵ Ministru kabineta 2005.gada 27.septembra noteikumi № 729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu.

4.2. Vecāku pienākums ievērot bērna tiesības

Latvijas Republikas Satversmes 110.pants

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 19.pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pants

[220] Tiesībsarga birojā tiek saņemti iesniegumi no šķirti dzīvojošiem vecākiem, kuros norādīts, ka vecāks, kurš dzīvo kopā ar bērnu, ļaunprātīgi izmanto aizgādības tiesības, tādējādi pārkāpdams bērna un otra vecāka tiesības, un lūgts izskaidrot, kā rīkoties konkrētajā situācijā.

[221] Aizgādības tiesību ļaunprātīga izmantošana visbiežāk izpaužas kā:

- ✓ **ziņu nesniegšana par bērnu tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu**, pretēji Civillikuma 181.panta otrajā daļā noteiktajam: „[...]Tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, ir tiesības saņemt ziņas par viņu, it īpaši ziņas par viņa attīstību, veselību, sekmēm mācībās, interesēm un sadzīves apstākļiem”;
- ✓ **bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar otru vecāku nenodrošināšana**. Minētā bērna tiesība ir noteikta ANO Konvencijas par bērna tiesībām 9.panta 3.punktā: „Dalībvalstis respektē bērna tiesības, kurš tiek šķirts no viena vai abiem vecākiem, regulāri uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā ar nepieciešamību vislabāk ievērot bērna intereses” un Civillikuma 181.panta pirmajā daļā : „Bērnām ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem (saskarsmes tiesība).” Saskaņā ar Civillikuma 182.pantu saskarsmes tiesības var ierobežot tikai tiesa, nevis kāds no vecākiem;
- ✓ **bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecmāti un vecotēvu** no otra vecāka puses **nenodrošināšana**. Minētā bērna tiesība ir noteikta Civillikuma 181.panta trešajā daļā: „Bērnām ir tiesība uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecvecākiem”;
- ✓ **bērna tiesības uz pārstāvību personiskajās attiecībās nenodrošināšana**, kas izpaužas kā bērnam adresētu pasta sūtījuma neizņemšana, tāpēc sūtījums pēc glabāšanas laika beigām tiek nosūtīts atpakaļ otram vecākam, vai dāvanu nepieņemšana. Pienākums pārstāvēt bērnu noteikts Civillikuma 177.panta otrajā daļā: „Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās”;
- ✓ **otra vecāka kavēšana** īstenot Civillikuma 181.panta otrajā daļā noteikto pienākumu un tiesību **uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu**. Likumā

ietvertajā tiesību normā īpaši uzsvērts, ka šis noteikums piemērojams arī tad, ja bērns šķirts no viena vai no abiem vecākiem;

- ✓ **vienpersonisku lēmumu attiecībā uz bērnu pieņemšana**, tādējādi liedzot otram vecākam īstenot aizgādības tiesības un pieņemt lēmumus bērnam būtiskos jautājumos, pretēji ANO Konvencijas par bērna tiesībām 18.panta 1.punktā noteiktajam: „Dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abiem vecākiem ir kopīga un vienāda atbildība par bērna audzināšanu un attīstību. Vecāki vai attiecīgajos gadījumos likumiskie aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Nodrošināt, lai vislabāk tiktu aizsargātas bērna intereses, ir svarīgākais viņu rūpju objekts” un Civillikuma 178.¹ panta pirmajā daļā noteiktajam: „Ja vecāki dzīvo šķirti, vecāku kopīga aizgādība turpinās. Jautājumos, kas var īpaši ietekmēt bērna attīstību, vecāki lēmumu pieņem kopīgi”;
- ✓ **bērna attiecību ar otru vecāku negatīva iespaidošana**, jo bērns, mēnešiem ilgi nesatiekot otru vecāku, no viņa atsvešinās. Civillikuma 181.panta ceturrtā daļa nosaka: „Vecākiem, kuru aprūpē bērns atrodas, ir pienākums atturēties no tādām darbībām, kas varētu negatīvi iespaidot bērna attiecības ar kādu no vecākiem.”

[222] Tiesību ļaunprātīga izmantošana ir viens no Civillikuma 203.panta 3.punktā minētajiem iemesliem, lai vecākam atņemtu bērna aprūpes tiesības. Minētā tiesību norma nosaka: „Bērna aprūpes tiesības vecākam tiek atņemtas, ja bāriņtiesa atzīst, ka vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību.” Līdzīgs regulējums noteikts arī Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmās daļas 3.punktā : „Bāriņtiesa lemj par bērna aprūpes tiesību atņemšanu vecākam, ja vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību.” Šajā gadījumā bērna aprūpi īstenotu otrs vecāks.

[223] Civillikuma 178.pants nosaka: „Kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi. Ja starp vecākiem rodas domstarpības, tās izšķir bāriņtiesa, ja likumā nav noteikts citādi.” Arī šķirti dzīvojošu vecāku domstarpības saskaņā ar Civillikuma 178.¹ pantu atrisināmas šā likuma 178.pantā noteiktajā kārtībā. Tātad šķirti dzīvojošu vecāku domstarpību aizgādības jautājumos izšķiršana ir bāriņtiesas kompetencē.

[224] Bāriņtiesai, izskatot iesniegumu, kurā lūgts izvērtēt, vai otra vecāka rīcība nav uzskatāma par tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, būtu jāizvērtē, vai vecāks prettiesiski rīkojas ļaunprātīgi vai neizprotot bērna vajadzības. Tāpat jāizvērtē, vai mērķi (bērna saskarsmi ar abiem vecākiem un vecvecākiem vai bērna pārstāvības nodrošināšanu) nav iespējams sasniegt ar līdzekļiem, kuri mazāk ierobežo administratīvā procesa dalībnieku tiesības. Konstatējot, ka vecāka rīcība ir prettiesiska un tā neatbilst bērna labākajām interesēm, neatņem aprūpes tiesības, bet, piemēram, noteikt psihologa konsultācijas vai ieteikt

mediācijas pakalpojumus gadījumā, kad vecāks pauž viedokli, ka nevēlas komunicēt ar otru vecāku, ka ir grūtības saskarsmē ar otru vecāku, tādēļ visus lēmumus pieņem pats.

[225] Šāds risinājums atbilstu arī ANO Konvencijas par bērna tiesībām 19.panta 1.punktā noteiktajam: „Dalībvalstis veic visus nepieciešamos likumdošanas, administratīvos, sociālos un izglītojošos pasākumus, lai aizsargātu bērnu pret vecāku, likumīgo aizbildņu vai jebkuras citas personas, kas rūpējas par bērnu, visu veidu fizisku vai psiholoģisku vardarbību, apvainojumiem vai ļaunprātībām, gādības trūkumu vai paviršu izturēšanos, rupju apiešanos vai ekspluatāciju, arī pret seksuālajām ļaunprātībām.”

[226] Praksē konstatējams, ka **Civillikuma 203.panta 3.punkts** tiek piemērots tikai daļā, kas attiecas uz bērna aprūpes un uzraudzības nenodrošināšanu, bet **attiecībā uz tiesību ļaunprātīgu izmantošanu netiek piemērots.**

[227] Civillikuma 203.panta 3.punktā ietvertais nosacījums „vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības **vai** nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību” ir skatāms kā viena nosacījuma divi alternatīvi apstākļi, uz ko norāda saiklis "vai", kas lietots sakārtojuma (šķīruma) saikļa nozīmē. Gan juridiskā tehnika,⁵⁶ gan judikatūra⁵⁷ šādā gadījumā tiesību normu gramatiski interpretē tādējādi, ka ir pietiekami ar faktisko apstākļu atbilstību vienam no tiesību normā minētajiem apstākļiem, lai vecākam atņemtu aprūpes tiesības.

Tiesu prakse par Civillikuma 203.panta 3.punkta piemērošanu vēl tikai veidojas, tiesībsargs turpmāk pievērsīs uzmanību šīs tiesību normas pareizai piemērošanai, lai veicinātu vecāku patvaļas izskaušanu un novērstu bērna interešu prioritātes principa pārkāpumu.

⁵⁶ Veronika Krūmiņa, Valentīna Skujiņa. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. –Rīga: Valsts kanceleja, 2002., 87.lpp.

⁵⁷ Administratīvās apgabaltiesas 02.04.2008. spriedums lietā № A42488705 AA43-0593-08/17, pieejams <http://www.tiesas.lv>.

4.3. Tiesība uz veselības aizsardzību un bērna pārstāvība

[228] Tiesībsargs saņēma informāciju par iespējamu bērna tiesību uz veselības aprūpi nepamatotu ierobežojumu – situācijās, kad bērnu pie ārstniecības personas nogādā trešā persona, kurai nav rakstveidā noformēts vecāku pilnvarojums pārstāvēt bērnu, veselības aprūpes pakalpojumi bērnam tiek atteikti, tādējādi ierobežojot bērna tiesību saņemt nepieciešamo veselības aprūpi.

Atbilstoši Tiesībsarga likuma 13.panta 6.punktā piešķirtajām pilnvarām tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu pēc savas iniciatīvas apstākļu noskaidrošanai. Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīta un saņemta informācija no Veselības ministrijas un VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca”.

[229] Saskaņā ar Civillikuma 177.pantu līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ietver arī vecāku tiesības un pienākumu pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Vecākiem ir tiesība pilnvarot vecvecākus un citas trešās personas pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās, taču mutvārdos izteikts pilnvarojums nav saistošs trešajām personām, kuras sniedz, piemēram, kādu noteiktu veselības aprūpes pakalpojumu. Ja bērnam tiek atteikts sniegt veselības aprūpes pakalpojumus, lai gan tas ir nepieciešams, kā iemeslu norādot vecvecākiem vai citai trešajai personai rakstveidā izsniegtās vecāku pilnvaras neesamību, tiek ierobežota bērna tiesība uz veselības aprūpi.

[230] Ņemot vērā minēto, izvērtējot saņemto informāciju, kā arī Pacientu tiesību likuma 13.pantā un Fizisko personu datu aizsardzības likuma 7. un 11.pantā noteikto, tiesībsargs secināja, ka ir samērīgi prasīt uzrādīt likumisko pārstāvju izdotu notariāli apliecinātu pilnvaru trešajām personām, kas vēlas saņemt sensitīvos datus par bērnu. Taču svarīgi uzsvērt, ka attiecīgas pilnvaras neesamība nav tiesisks pamats atbilstošas un kvalitatīvas medicīniskās palīdzības sniegšanas atteikumam bērnam.

4.4. Bērna tiesība uz apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību

Latvijas Republikas Satversmes 99.pants

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 14.pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13.panta pirmā daļa

[231] 2010.gada augustā Katoļu baznīcas kardināls Jānis Pujats izteica viedokli, ka skolās kā atsevišķs mācību priekšmets būtu ieviešama Bībeles mācība. Pēc šā ierosinājuma Saeimas politiskā bloka "Par labu Latviju!" deputāti Saeimas prezidijā iesniedza grozījumus Izglītības likumā un Reliģisko organizāciju likumā, kas paredzēja Bībeles – kristīgās mācības – ieviešanu skolās no 1. līdz 12.klasei.

[232] Grozījumi Izglītības likumā projekts paredzēja, ka izglītojamie no 1.līdz 12.klasei apgūtu Bībeles – kristīgo mācību. Pie kristīgās ticības nepiederīgie un ateisti pēc izvēles apgūtu Bībeles – kristīgo mācību vai ētiku. Pēc likumprojekta iesniedzēju domām, Bībeles mācības ieviešana ne tikai stiprinātu Eiropas identitātes pamatu – kristīgās vērtības, bet arī dotu laiku Izglītības un zinātnes ministrijai kvalitatīvas mācību programmu un kvalificētus skolotāju Bībeles – kristīgās mācības apguvei skolās no 1. līdz 12.klasei sagatavošanai līdz 2011.gada 1.septembrim. Bija paredzēts noteikt, ka valsts un pašvaldību skolās tiek mācīta Bībeles – kristīgā mācība, izņemot pie kristīgās ticības nepiederošos un ateistus, kuri rakstveidā atteikušies to apgūt.

[233] Tiesībsargs par šo jautājumu 2010.gada 3.septembrī pauda savu viedokli, norādīdams, ka Latvijas Republikas Satversmes 99.pants skaidri nosaka, ka Latvijas valsts ir atdalīta no baznīcas un ikvienai personai ir tiesība uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Mēģinājums ieviest obligātu Bībeles mācību un noteikt, ka visiem skolēniem no 1. līdz 12. klasei jāapgūst Bībeles – kristīgā mācība, pirmkārt, ir pretējs sekulāras valsts principam, otrkārt, ierobežotu personām Satversmē garantēto reliģijas izvēles brīvību un pārkāptu Reliģisko organizāciju likuma 2.pantā noteikto valsts mērķi, proti, garantēt Latvijas iedzīvotājiem tiesību uz reliģijas brīvību, kas ietver tiesību brīvi noteikt savu attieksmi pret reliģiju, individuāli vai kopā ar citiem pievērsties kādai reliģijai vai nepievērsties nevienai no tām, brīvi mainīt savu reliģisko vai citu pārliecību, veikt reliģisko darbību, kā arī paust savu reliģisko pārliecību.⁵⁸

[234] Šobrīd spēkā esošā kārtība paredz, ka bērna vecāki var izvēlēties, vai bērns skolā apgūst kristīgās ticības mācību vai ētiku. Saskaņā ar Reliģisko organizāciju likuma 6.panta otro daļu valsts un pašvaldību skolās kristīgās ticības mācību var mācīt personām, kuras

⁵⁸ Pieejams <http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibsargs/jaunumi/>.

rakstveidā izteikušas vēlēšanos to apgūt. Nepilngadīgās personas iesniegumu par vēlēšanos apgūt kristīgās ticības mācību iesniedz ar vecāku vai aizbildņu rakstveida piekrišanu. Ja nepilngadīgā persona ir jaunāka par 14 gadiem, tās vietā iesniegumu iesniedz šīs personas vecāki vai aizbildņi. Savukārt Izglītības likuma 10.panta pirmā daļa nosaka, ka izglītības sistēma nodrošina apziņas brīvību. Izglītojamie pēc izvēles apgūst kristīgās ticības mācību vai ētiku vai arī kristīgās ticības mācību un ētiku vienlaikus.

[235] Lai gan normatīvajos tiesību aktos ir noteikta kristīgās ticības mācības apguves kārtība valsts un pašvaldību skolās un tiesībsarga saņemto iesniegumu skaits, kuros norādīts uz iespējamiem normatīvo tiesību aktu pārkāpumiem šajā jautājumā, ir neliels, tomēr **pastāv bažas, vai likumdevēja noteiktā kārtība vienmēr tiek ievērota.**

Pie tiesībsarga vērsās kādas skolas pedagogs ar jautājumu, vai skolas direktore rīkojas tiesiski, piedāvādama bērniem iespēju apgūt tikai kristīgās ticības mācību, līdz ar to nenodrošinādama normatīvajos tiesību aktos noteiktās vecāku tiesības izvēlēties apgūt ētiku.

Tāpat pie tiesībsarga vērsās kāds jauniešs, kurš norādīja, ka par godu Latvijas Republikas proklamēšanas gadadienai viņa skolā notika svinīgs pasākums, uz kuru skolas direktore bija uzaicinājusi mācītāju no vietējās baznīcas. Mācītājs uzstājies ar runu un savā runā paudis kristīgus uzskatus, slavīnājis Dievu, aicinājis bērnus kopīgi skaitīt tēvreizi, nodoties kopīgā lūgšanā un dziedāt Dievu slavinošu dziesmu. Tā kā pasākums notika mācību laikā, skolēniem netika dota izvēle uz to ierasties vai ne, piedalīšanās pasākumā bija obligāta.

[236] Nenoliedzami, abos gadījumos situācija ir pretrunā normatīvajos tiesību aktos noteiktajam regulējumam. Skolas direktore nav tiesīga ierobežot vecāku tiesības izvēlēties, kuru mācību priekšmetu apgūs viņu bērni, kā arī nav tiesīga jebkādā veidā ietekmēt vecāku izvēli vai likt izglītojamajiem obligāti piedalīties reliģiskos pasākumos. Šāda skolas direktores rīcība ir pretrunā ar bērna tiesību uz apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību.

[237] Augstākās tiesas Senāts ir secinājis,⁵⁹ ka atbilstoši gan Latvijas konstitucionālajai tiesību normai, gan starptautisko tiesību normām reliģijas brīvība sastāv no divām daļām – iekšējās ticības, kas attiecas uz personas *forum internum* un ir absolūta tiesība, jo katram ir tiesība ticēt vai neticēt kam vien vēlas, un reliģiskās pārliecības izpaušanas, kas nav absolūta tiesība. Vēlme rīkoties atbilstoši reliģiskajai pārliecībai vai paust savus reliģiskos uzskatus balstās reliģiskajā mācībā. No tiesību viedokļa katrā gadījumā ir izvērtējams, vai konkrētā izpausme ietilpst reliģiskās brīvības tvērumā.

⁵⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 6.maija spriedums lietā № A42446907.

4.5. Bērna tiesību garantijas un tiesībsargājošās iestādes

Latvijas Republikas Satversmes 95.pants

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3., 19., 37.pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pants, 9.panta otrā daļa

Krimināllikuma 174.pants

[238] 2010.gadā tiesībsargs turpināja sekot līdzi jautājumiem, kas saistās ar bērnu tiesību ievērošanu un nodrošināšanu tiesībsargājošās iestādēs. Tiesībsarga birojā tika iesniegti vairāki iesniegumi, kuros personas sūdzējās par iespējamiem policijas darbinieku veiktiem bērna tiesību pārkāpumiem vai neefektīvu izmeklēšanu. Pārbaudot iesniegumos norādīto informāciju, vairākos gadījumos bērna tiesību pārkāpumi netika konstatēti un personu sūdzības izrādījās nepamatotas, tomēr atsevišķos gadījumos tiesībsargs konstatēja nopietnus bērna tiesību pārkāpumus.

4.5.1. Bērna tiesību ievērošana konvojēšanas laikā

[239] Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums par iespējamu fizisku vardarbību pret iesniedzējas dēlu un vēl vienu nepilngadīgo Valsts policijas veiktas konvojēšanas laikā.

Iesniedzēja informē, ka viņas dēls no Rīgas Centrālcietuma konvojēts uz Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesu. No Rīgas Centrālcietuma nepilngadīgais nogādāts policijas telpās, kur veikta viņa pārmeklēšana. Pārmeklēšanas laikā policijas darbinieki zēnam vairākas reizes esot situši pa ķermeni ar steku. Pēc tiesas nepilngadīgais atkārtoti nogādāts tajās pašās policijas telpās, lai veiktu pārmeklēšanu. Policijas darbinieki nīrgājušies par nepilngadīgo, liekot veikt fiziskus vingrinājumus, kuru laikā situši nepilngadīgo, jo zēns nepietiekami ātri izpildījis policijas darbinieku pavēles. Policijas darbinieki savu rīcību motivējuši ar to, ka jāpierod pie kārtības „zonā”.

Tiesībsargs lūdza Valsts policiju veikt pārbaudi par iesniegumā aprakstīto gadījumu un izvērtēt nepieciešamību uzsākt kriminālprocesu par vardarbību pret bērnu. Tika uzsākta dienesta pārbaude, kurā noskaidrots, ka nepilngadīgie konvojēti no Rīgas Centrālcietuma uz tiesu un no tiesas atpakaļ uz Rīgas Centrālcietumu. Uz citām telpām vai policijas iestādēm zēni neesot konvojēti.

Tāpat pārbaudes laikā noskaidrots, ka apsūdzētie tiesā sūdzības par veselības stāvokli nav izteikuši, kā arī viņiem nav bijuši redzami miesas bojājumi. Rīgas Centrālcietuma Medicīnas daļā nepilngadīgie pēc palīdzības nav vērsušies. Izvērtējot dienesta pārbaudes materiālus, atzīts, ka policijas darbinieki rīkojušies atbilstoši normatīvo tiesību aktu prasībām.

Iesniedzējas dēlam netika konstatēti miesas bojājumi, nepilngadīgais nebija izteicis sūdzības par savu veselības stāvokli ne tiesas sēdē, ne atgriezies Rīgas Centrālcietumā. Pēc Valsts policijas veiktās dienesta pārbaudes tiesībsargs konstatēja, ka nav iegūti objektīvi pierādījumi iespējamajai vardarbībai.

[240] Iesniedzējas dēls un monitoringa vizīšu laikā arī citi ieslodzītie nepilngadīgie tika aicināti līdzīgos gadījumos, kad pret viņiem pielietots fizisks spēks, pievērst pastiprinātu uzmanību tam, lai visi nodarītie miesas bojājumi nekavējoties tiktu fiksēti medicīnas dokumentos. Tāpat tika aicināts par vardarbības gadījumiem ziņot nekavējoties: gan tiesas sēdes laikā, gan cietuma priekšniekam, gan Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam, kā arī tiesībsargam, lai nepieciešamības gadījumā varētu fiksēt nodarītos miesas bojājumus un saukt vainīgās amatpersonas pie atbildības.

4.5.2. Bērna tiesību ievērošanas uzraudzība konvoja telpās

4.5.2.1. Tiesībsarga tiesības apmeklēt telpas un tikties ar personām

[241] Tiesībsarga biroja darbinieki regulāri veic monitoringa vizītes slēgta tipa iestādēs, lai veicinātu cilvēktiesību aizsardzību.

2010.gada 26.maijā pārbaudes vizītes laikā Rīgas Centrālcietuma Nepilngadīgo nodaļā Tiesībsarga biroja darbinieces saņēma informāciju, ka policijas darbinieki, kas konvojējuši nepilngadīgos no cietuma uz Rīgas apgabaltiesu, pielietojuši fizisku vardarbību. Sarunā nepilngadīgie pauda bažas par iespējamu vardarbības atkārtošanos 28.maijā, kad paredzēta konvojēšana uz nākamo tiesas sēdi. Par iespējamo vardarbību tika informēts Valsts policijas Iekšējās drošības birojs.

2010.gada 28.maijā plkst.9.00 Tiesībsarga biroja darbinieces ieradās Rīgas apgabaltiesā, lai apmeklētu telpas konvojējamo personu īslaicīgai turēšanai un tiktos ar nepilngadīgajiem. Konvoja priekšnieks atteicās ielaist Tiesībsarga biroja darbinieces tiesas ēkas konvoja zonā, kur tobrīd atradās no Rīgas Centrālcietuma konvojētie nepilngadīgie, atteikumu pamatojot ar rīkojumu neielaist konvoja telpās nepiederošas personas.

Tiesībsarga biroja darbinieces tika ielaistas konvoja telpās plkst.10.00, kad nepilngadīgie jau bija aizvesti uz tiesas sēdi. Līdz ar to satikties ar nepilngadīgajiem un uzklaut viņu viedokli nebija iespējams.

[242] Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 13.panta 3.punktu, pildot likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus, tiesībsargam ir tiesības jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs. Tiesībsarga likuma 21.pants nosaka, ka šā likuma 13.panta 3.punktā minētās tiesības, veicot darba pienākumus, ir arī Tiesībsarga biroja darbiniekiem.

[243] Tiesībsarga likums tika izstrādāts, ievērojot Apvienoto Nāciju Organizācijas Rezolūciju 48/134 (20.12.1993.) un tās pielikumu “Principi attiecībā uz nacionālo cilvēktiesību aizsardzības un to veicināšanas institūciju statusu un darbību” (t.s. Parīzes principi). Šie principi nosaka valsts veidoto cilvēktiesību institūciju galvenās īpašības, kuru esamība norāda uz institūciju efektivitāti. Pie šādām īpašībām pieder: neatkarība, objektivitāte, pēc iespējas plašs mandāts cilvēktiesību aizsardzības jomā un ciešas saites ar sabiedrību.

[244] Ievērojot Tiesībsarga likumā noteiktās tiesības (pilnvaras) jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, tika izdarīti grozījumi vairākos normatīvajos tiesību aktos. Piemēram, Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 5.panta sestajā daļā, izsakot minēto tiesību normu šādā redakcijā: „Valsts un starptautisko cilvēktiesību aizsardzības institūciju pārstāvji, izņemot tiesībsargu un personu, kas pārstāv Eiropas Komiteju spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai, par īslaicīgās aizturēšanas vietu apmeklējumu iepriekš informē attiecīgās policijas struktūrvienības vadību.” Likumprojekts tika izstrādāts, lai garantētu tiesībsarga pilnvaras brīvi apmeklēt īslaicīgās aizturēšanas vietas jebkurā laikā bez iepriekšējas policijas struktūrvienības vadības informēšanas.⁶⁰

[245] Tiesībsarga pilnvaras jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, t.i., tādas iestādes, kuru apmeklēšanai parasti nepieciešama speciāla atļauja, nostiprinātas likumā ar mērķi, veicot apmeklējumus, pārbaudīt rīcību pret personām, kurām ir atņemta brīvība, lai nepieciešamības gadījumā pastiprinātu šādu personu aizsardzību pret spīdzināšanu un pret necilvēcīgu vai pazemojošu rīcību vai sodu. Saskaņā ar Tiesībsarga likumu tiesībsargam un Tiesībsarga biroja darbiniekiem ir jāatļauj apmeklējumi uz jebkuru vietu, kurā atrodas personas, kurām ir atņemta brīvība, neatkarīgi no brīvības atņemšanas ilguma un personu statusa.

[246] Tiesībsargam likumā ir noteiktas tiesības vienatnē satīties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs. Intervijas ir viens no vizītes pamatelementiem. Tās dod iespēju iegūt informāciju par iespējamiem spīdzināšanas vai pazemojošas apiešanās gadījumiem, ka arī uzklaut personu, kam atņemta brīvība, viedokli par ieslodzījuma apstākļiem.

[247] Valsts policijas Konvoja bataljona darbinieku rīcības dēļ Tiesībsarga biroja darbiniecēm netika nodrošināta iespēja īstenot likumā noteiktās tiesības satīties ar personām, kuras tiek turētas ieslodzījumā, līdz ar to darbinieces tika kavētas pildīt likumā noteiktās funkcijas. Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 13.panta 6.punktu, tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu Valsts policijas rīcībā.

⁶⁰ skat www.saeima.lv/saeima9/ likumprojekta anotāciju.

Tiesībsargs vērsās pie Valsts policijas vadības un lūdza izvērtēt policijas darbinieku rīcības tiesiskumu, kā arī novērst konstatētos pārkāpumus.

[248] Saskaņā ar Valsts policijas sniegto informāciju Rīgas reģiona pārvaldes Kārtības policijas pārvaldes Patruļpolicijas pārvaldes struktūrvienībās un Konvoja bataljona tiesu konvoja priekšniekiem ir izskaidrotas tiesībsarga un Tiesībsarga biroja darbinieku tiesības (pilnvaras), funkcijas un uzdevumi. Pēc minētās vēstules saņemšanas Tiesībsarga biroja darbinieki vairākkārt bez iepriekšēja brīdinājuma apmeklēja konvojējamo personu īslaicīgās turēšanas telpas dažādās tiesu ēkās un tikās ar konvojējamajām personām. Līdz ar to secināms, ka Valsts policija pārkāpumu ir novērsusi.

4.5.2.2. Tiesība tikt pasargātam no ļaunprātīgas apiešanās

[249] Apmeklējot konvoja telpas Rīgas apgabaltiesā (Abrenes ielā 3), tika konstatēts, ka gaitenī vairākās labi redzamās vietās pie sienām izvietoti plakāti ar tekstu krievu valodā: „Mana teritorija – mani noteikumi” („Моя территория – мои правила”⁶¹) un „Aizsmēķēsi – slikti beigsī” („Закуришь – плохо кончишь”⁶²), kas liecina, ka atsevišķos gadījumos pastāv liela varbūtība, ka ieslodzītās personas, to vidū nepilngadīgie, var tikt pakļauti spīdzināšanai vai pret viņiem var pazemojoši izturēties. Turklāt minēto informatīvo materiālu izvietošana neatbilst tiesību normām. Kārtību, kādā izvietojami informatīvie uzraksti vai simboli par smēķēšanas aizliegumu, kā arī uzrakstu un simbolu paraugus nosaka Ministru kabineta 2005.gada 20.decembra noteikumi № 976 „Noteikumi par kārtību, kādā izvietojami informatīvie uzraksti vai simboli par smēķēšanas aizliegumu un atļauju smēķēt, kā arī par uzrakstu un simbolu paraugiem”. Savukārt Valsts valodas likuma 21.pantā noteikts, ka sabiedrības informēšanai paredzētā informācija sniedzama tikai valsts valodā.

[250] Tiesībsargs vērsās Valsts policijā un lūdza novērst konstatētos pārkāpumus. Valsts policija sniedza informāciju, ka plakāti krievu valodā konvoja telpās ir noņemti un personālsastāvam par neatbilstošu informatīvo materiālu izvietošānu ir izteikts aizrādījums. Izvērtējot iegūto informāciju, secināms, ka labas pārvaldības principa pārkāpums ir novērsts.

⁶¹ Pieejams: <http://www.pixiz.ru/pics/Raznoe/RG1Go4.jpg>

⁶² Pieejams: <http://www.greechka.ru/product1455.html> .

4.5.2.3. Higiēnas prasību nodrošināšana

[251] Telpās konvojējamo personu īslaicīgai turēšanai Rīgas apgabaltiesā (Abrenes ielā 3), konstatēts, ka tualetē konvojējamām personām nav nepieciešamo personīgās higiēnas līdzekļu – tualetes papīra, ziepju un dvieļu vai roku nosusināšanas ierīces. Pēc policijas darbinieku vārdiem, minētos personīgās higiēnas līdzekļus tualetē novietot nav paredzēts.

[252] Normatīvie tiesību akti paredz gan aizturēto, gan apcietināto personu nodrošināšanu ar tualetes papīru un ziepēm. Arī tualetē tiesas apmeklētājiem ir pieejami nepieciešamie personīgās higiēnas līdzekļi. Kā secinājis Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, personas, kurām atņemta brīvība, bauda visas tiesības, vienīgi ar tiem ierobežojumiem, kas slēgtā vidē ir neizbēgami. Personas, kurām ir ierobežota brīvība, nedrīkst tikt pakļautas citām grūtībām vai ierobežojumiem, kā tikai tām, kas izriet no brīvības atņemšanas apstākļiem.⁶³ No minētā izriet, ka konvojējamām personām arī tualetē jābūt nodrošinātiem ar nepieciešamajiem personīgās higiēnas līdzekļiem – tualetes papīru, ziepēm, dvieļiem vai roku nosusināšanas ierīcēm.

[253] Ņemot vērā, ka tiesu darbu finansiāli un materiāltehniski nodrošina Tiesu administrācija un līdz ar to minētā jautājuma risināšana ir tās kompetencē, tiesībsargs aicināja visiem tiesas apmeklētājiem, to vidū konvojējamajām personām, nodrošināt vienādas higiēnas iespējas.

[254] Saskaņā ar Tiesu administrācijas sniegto informāciju tiesas ēkai Abrenes ielā 3 ir palielināts limits saimniecības precēm un tā ietvaros paredzēts nodrošināt konvoja telpas ar higiēnas līdzekļiem, kā arī ēkas administratoram doti norādījumi veikt stingrāku kontroli par saimniecības un higiēnas preču izvietojumu tiesu namā. Vienlaikus visu tiesu priekšsēdētājiem ir nosūtīta informatīva vēstule ar lūgumu sekot, lai tualetes konvojējamām personām ir nodrošinātas ar higiēnas līdzekļiem. Arī šajā gadījumā secināms, ka labas pārvaldības principa pārkāpums ir novērsts.

⁶³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 23.maija lēmums lietā № SKA-300.

4.5.3. Neefektīva izmeklēšana

[255] 2009.gada nogalē tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un, pamatojoties uz viņa rīcībā esošajiem materiāliem, atbilstoši Tiesībsarga likuma 13.panta 11.punktam vērsās Valsts policijā, lūdzot izvērtēt nepieciešamību uzsākt kriminālprocesu par emocionālo vardarbību pret bērnu. Minētais gadījums jau tika plašāk apskatīts tiesībsarga 2009.gada ziņojumā, tomēr visa 2010. gada garumā tas tā arī nav ticis atrisināts.

[256] 2010.gada 5.maijā tiesībsargs saņēma Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Rīgas Teikas iecirkņa Kārtības policijas nodaļas lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu.

Lēmumā norādīts, ka skolotājas rīcībā nav saskatāmas Krimināllikuma 174.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmes, proti, netika konstatēts, ka pedagogs būtu cietsirdīgi vai vardarbīgi izturējies pret nepilngadīgo skolas audzēkni. Izglītības iestādes skolēni un pedagogi savās liecībās norādījuši, ka nepilngadīgajai valodas raustīšanas problēmu nav novērojuši. Vērsta uzmanību uz to, ka meitenei ir vairākas saslimšanas un Veselības inspekcijas Veselības aprūpes kvalitātes kontroles nodaļa uzskata par nepieciešamu nosūtīt meiteni uz Valsts darba ekspertīzes ārstu komisiju atkārtotai ekspertīzei veselības stāvokļa atbilstības invaliditātei izvērtēšanai un jautājuma izskatīšanai par apmācības nepieciešamību sociālās integrācijas centrā.

[257] Iepazīstoties ar policijas lēmumu, tiesībsargs konstatēja, ka procesa virzītājs vadījis pēc skolēnu un pedagogu liecībām, bet paviršu uzmanību pievērsis tieši ekspertu sniegtajiem atzinumiem, piemēram, lēmumā vispār nav analizēts un pieminēts ģimenes ārstes sniegtais izraksts, kurā norādīts, ka bērnam valodas raustīšanas problēmas ir sākušās tieši pēc konflikta ar pedagogi. Arī „Krīžu un konsultāciju centra „Skalbes”” psiholoģes sniegtais viedoklis, ka „stostīšanās pastiprinās, atceroties konfliktu ar skolotāju, kas var norādīt uz minēto faktu saistību”, nav ticis vērtēts padziļināti.

[258] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta trešā daļa nosaka, ka bērnam tiek dota iespēja tikt uzklautam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumīgā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. Lēmumā netika minēts un analizēts pašas meitenes viedoklis par notikušo, līdz ar to bija pamats uzskatīt, ka meitene nav uzklautā un notikušo apstākļu izmeklēšana ir veikta neobjektīvi.

Nebija noskaidrots pašas cietušās meitenes viedoklis un netika pienācīgi izvērtētas ekspertu liecības par iespējamo emocionālo vardarbību, tāpēc tiesībsargs vērsās Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas prokuratūrā, lūgdams atkārtoti izvērtēt nepieciešamību uzsākt kriminālprocesu par emocionālo vardarbību pret bērnu un pārbaudīt visus lietas apstākļus.

[259] 2010.gada 15.jūnijā Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas prokuratūra atcēla lēmumu par krimināllietas izbeigšanu un nosūtīja krimināllietu Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Rīgas Teikas iecirknim izmeklēšanas turpināšanai.

[260] Pēc tiesībsarga rīcībā esošās informācijas, cietušajai meitenei tikai 2010.gada oktobrī tika nozīmēta tiesmedicīniskā ekspertīze, lai konstatētu iespējamo emocionālo vardarbību. Ņemot vērā, ka no notikuma ir pagājis vairāk kā gads, ir pamatotas šaubas par izmeklēšanas efektivitāti.

Minētais gadījums rāda, ka joprojām praksē ir problēmas ar emocionālās vardarbības pierādīšanu, kā arī emocionālās vardarbības gadījumos pastāv varbūtība, ka lietas tiek skatītas formāli, bez iedziļināšanās lietas apstākļos un laikus veiktas pierādījumu meklēšanas.

4.5.4. Tiespsiholoģisko ekspertīžu pieejamība

[261] 2010.gada maijā tiesībsargs saņēma informāciju par bērna tiesību pārkāpumu saistībā ar laikā veiktu tiespsiholoģisko ekspertīžu nenodrošināšanu bērniem, kas cietuši no prettiesiskām darbībām.

Plašsaziņas līdzekļos bija norādīts, ka: „Policija uzsākusi kriminālprocesu uz aizdomu pamata par mazgadīga bērna seksuālu izmantošanu, taču tiespsiholoģiskā ekspertīze bērnam ieplānota tikai nākamā gada martā, jo jāgaida rindā.”

[262] Tā kā aprakstītajā situācijā tika skartas bērna tiesības un likumiskās intereses, kā arī bija nepieciešams pieprasīt informāciju, pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 13.panta 6.punktu, pēc tiesībsarga iniciatīvas tika ierosināta pārbaudes lieta.

Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīta un saņemta informācija no Iekšlietu ministrijas un VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”. Tiesībsarga biroja darbinieks 2010.gada 18.maijā piedalījās Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas Bērnu tiesību aizsardzības apakškomisijas sēdē, bet 1.jūnijā Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē, kurā tika izskatīts jautājums par tiespsihiatrisko, psiholoģisko un komplekso ekspertīžu nodrošināšanu vardarbībā cietušiem bērniem, pieaicinot kompetentās institūcijas jautājuma izskatīšanai.

[263] Ņemot vērā normatīvajos tiesību aktos noteikto, īpaši no prettiesiskām darbībām cietušajam bērnam sniegtās palīdzības mērķi, tiesībsargs secināja, ka attiecīgajā situācijā netiek ievērotas bērna tiesības, pārkāpjot ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3.pantā, 19.pantā un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pantā noteikto. Attiecīgo viedokli tiesībsargs sniedza gan likumdevējam, gan situācijā iesaistītajām pusēm, aicinot un atbalstot finansējuma piešķiršanu attiecīgo ekspertīžu veikšanai no līdzekļiem neparedzētiem gadījumiem.

[264] 2010.gada 15.jūnijā Ministru kabinets izdeva rīkojumu № 332 „Par finanšu līdzekļu piešķiršanu no valsts budžeta programmas „Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem””, nosakot, ka Finanšu ministrijai no valsts budžeta programmas 02.00.00 "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" jāpiešķir Veselības ministrijai (valsts sabiedrībai ar ierobežotu atbildību "Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs") 5 841 latu, lai nodrošinātu tiespsiholoģisko ekspertīžu savlaicīgu veikšanu 2010.gadā.

[265] Savukārt minētās Saeimas komisijas un apakškomisijas sēdes laikā Veselības ministrija norādīja, ka pašlaik izstrādā un tuvākajā laikā virzīs grozījumus Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumos № 1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”, turpmāk iekļaujot tiespsiholoģisko ekspertīžu nodrošināšanu kā atsevišķu pakalpojumu, nākotnē izdalot tam nepieciešamo valsts finansējumu.

Lai gan minētie grozījumi vēl nav veikti, bērnu tiesību pārkāpums, kura izvērtēšana notika pārbaudes lietas ietvaros, ir novērsts, tādējādi ierosināto pārbaudes lietu tiesībsargs atbilstoši Tiesībsarga likuma 25.panta pirmajā daļā noteiktajam pabeidza.

4.6. Bērna tiesību ievērošanas uzraudzība brīvības ierobežošanas iestādēs

Latvijas Republikas Satversmes 95. un 110. pants

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3., 37., 40.pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pants un 9.panta otrā daļa

[266] Bērna tiesību ievērošanas situācijas uzraudzību brīvības ierobežošanas iestādēs tiesībsargs izvirzīja kā vienu no tiesībsarga 2010.gada prioritātēm.

Tās ietvaros, izmantojot Tiesībsarga likuma 13.panta 3.punktā nostiprinātās tiesības, 2010.gadā bez iepriekšējas saskaņošanas tika apmeklētas piecas ieslodzījuma vietas (Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem, Ilģuciema cietums, Daugavpils cietums, Liepājas cietums, Rīgas Centrālcietums), kur ievietotas nepilngadīgās personas, kā arī sociālās korekcijas izglītības iestāde „Naukšēni”, lai iepazītos ar nepilngadīgo personu uzturēšanās apstākļiem attiecīgajās iestādēs un veiktu bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi.

Tāpat nepieciešamības gadījumā tika veiktas atkārtotas pārbaudes, lai konstatētu, vai iestādes ir veikušas darbības tiesībsarga ieteikumu izpildei.

[267] Pamatojoties uz pārbaūžu laikā saņemto informāciju, tika uzsāktas atsevišķas pārbaudes lietas par iespējamu vienaudžu savstarpējo vardarbību iestādēs, kā arī vardarbību no iestāžu darbinieku puses. Attiecīgās atsevišķi uzsāktās pārbaudes lietas ir izskatītas un atbilstoši rezultātam pabeigtas vai izbeigtas.⁶⁴

[268] Tāpat prioritātes īstenošanas ietvaros tika pieprasīta un izvērtēta saņemtā informācija no Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas, Izglītības kvalitātes valsts dienesta par situāciju ieslodzījuma vietās nepilngadīgajām personām.

[269] Pārbaūžu regularitāte ir atzīta kā viens no efektīvākajiem tiesību pārkāpumu novēršanas veidiem, līdz ar to atkārtotas pārbaudes ieslodzījuma vietās plānotas, sākot no 2011.gada septembra, lai izvērtētu, vai ieslodzījuma vietās ir ņemti vērā tiesībsarga ieteikumi par konstatēto bērna tiesību pārkāpumu novēršanu un atkārtotu to nepieļaušanu.

[270] Ziņojuma turpinājumā tiks aplūkoti konstatētie bērna tiesību pārkāpumi, kā arī apstākļi, kas radīja šaubas par bērna tiesību nodrošināšanu attiecīgajās iestādēs. Pārbaūžu laikā netika konstatēti nozīmīgi Ilģuciema cietumā un sociālās korekcijas izglītības iestādē ievietoto bērnu tiesību pārkāpumi, tādējādi turpmāk tiks apskatīti konstatētie pārkāpumi un radušās šaubas par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, Rīgas Centrālcietumā, Liepājas cietumā un Daugavpils cietumā.

⁶⁴ piemēram, skatīt sadaļu 4.5.1. „Bērna tiesību ievērošana konvojēšanas laikā”.

Ieslodzījuma vietas iekšējās kārtības noteikumi

[271] Ierodoties ieslodzījuma vietā, nepilngadīgais mutvārdiem tiek iepazīstināts ar iestādes iekšējās kārtības noteikumiem, kas noteikti Ministru kabineta 2006.gada 30.maija noteikumos № 423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi”.

[272] Tiesībsarga biroja darbinieki, iepazīstoties ar esošo kārtību, vērta uzmanību, ka nepieciešams izstrādāt atsevišķus katras iestādes iekšējās kārtības noteikumus, kur būtu aprakstīta tieši konkrētajā iestādē esošā kārtība, kā arī regulētas tās ikdienas situācijas, kuras minētajos noteikumos nav ietvertas, vai grozīt minētos noteikumus, tos papildinot.

[273] Tiesībsargs ir aktīvi iesaistījies jaunu brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumu izstrādē, sniedzot savus priekšlikumus par nepieciešamajiem grozījumiem, tādējādi uzlabojot nepilngadīgo ieslodzīto personu tiesību aizsardzības efektivitāti brīvības atņemšanas iestādēs.

Iekšējās izmeklēšanas efektivitāte

[274] Apmeklējot ieslodzījuma vietas, tiesībsargs secināja, ka, konstatējot iespējamu likumpārkāpumu ieslodzījuma vietā (piemēram, aizdomas par savstarpēju nepilngadīgo personu vardarbību), nenotiek efektīva iekšējā izmeklēšana, tādējādi ieslodzījuma vietā cietušo personu tiesību aizsardzības mehānisms nav efektīvs.

[275] Tiesībsargs vērta uzmanību uz nepieciešamību izglītot darbiniekus par izmeklēšanas metodēm, kā arī norādīja, ka nav pieļaujama kriminālprocesa neuzsākšana gadījumos, kad nepilngadīgais cietušais paskaidrojumā norāda, ka, piemēram, nokritis un sasieties, ja ir aizdomas, ka ir notikusi vardarbība no citas personas puses.

[276] Pēc ieteikumu sniegšanas iestādes ir veikušas nepieciešamās darbības, lai uzlabotu attiecīgo gadījumu izmeklēšanas efektivitāti, kā arī lai pēc iespējas novērstu gadījumu atkārtošanos.

Tikšanās ar iestādes vadību

[277] Lai gan viens no galvenajiem brīvības atņemšanas iestādes uzdevumiem ir drošības ievērošana, tas pats par sevi nav pietiekams pamats, lai neievērotu bērna tiesības izteikt viedokli un tikt uzklausītam iestādes vadības līmenī.

[278] Tiesībsargs norādīja ieslodzījuma vietām, ka obligāti ir nodrošināma iespēja nepieciešamības gadījumā pēc nepilngadīgā ieslodzītā izvēles tikt ar iestādes priekšnieku iepriekš saskaņotos laikos.

Sociālās korekcijas programmu apmeklēšana, atrodoties soda izolatorā

[279] Izvērtējot disciplinārsodu piemērošanas un izpildes kārtību ieslodzījuma vietās, tiesībsargs konstatēja, ka gadījumos, ja nepilngadīgajam disciplinārsods – ievietošana soda izolatorā piemērots par izdarītu pārkāpumu, kas saistīts ar vardarbības izmantošanu konfliktu risināšanā, soda izolatorā ievietotajiem obligāti nodrošināma piedalīšanās sociālās korekcijas programmā, ja šīs programmas mērķis ir mazināt vardarbīgas uzvedības izpausmes ieslodzītā uzvedībā. Attiecīgais viedoklis tika norādīts ieslodzījuma vietai.

Izglītības iegūšana, atrodoties soda izolatorā

[280] Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 112.pantam pamatskolas izglītība ir obligāta. Tātad tas ir nepilngadīgās personas pienākums – iegūt attiecīgo izglītību, vienlaikus arī valsts pienākums nodrošināt iespēju attiecīgo pienākumu īstenot.

Tiesībsargs aicināja ieslodzījuma vietu administrāciju nodrošināt ieslodzītos, kas atrodas soda izolatoros, ar mācību materiāliem, kā arī attiecīgus priekšlikumus sniedza, piedaloties jaunu brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumu izstrādē.

Uzturēšanās apstākļi soda izolatoros

[281] No 2007.gada jūnija Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, piemērojot disciplinārsodu – ievietošanu soda izolatorā, nepilngadīgie tiek izvietoti nelielā renovētā divstāvu ēkā. Izmaiņas notika, ņemot vērā, ka apstākļi iepriekšējās telpās tika atzīti par neatbilstošiem.

[282] Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējami ieslodzījuma vietu 2010.gadā, saņēma informāciju, ka gadījumos, ja vienlaikus ir vairākas sodītās personas, nepilngadīgie telpu trūkuma dēļ tiek ievietoti iepriekš par neatbilstošām atzītās telpās, kur uzturēšanās apstākļi tika atzīti kā nepilngadīgajiem neatbilstoši. Darbinieki attiecīgo informāciju noliedza, norādīdami, ka telpas netiekot izmantotas. Apmeklējot attiecīgās telpas, tika konstatēts, ka daļa no telpām tiek izmantotas kā noliktava, taču ārdurvīm vistuvāk atrodošās telpas ir atbrīvotas, kā arī joprojām apsildītas.

Līdz ar to tiesībsargam pastāv šaubas, vai gadījumos, kad ir vairākas sodītās personas, tiek ievērotas bērna tiesības.

Izglītības pieejamība

[283] Veicot pārbaudi Liepājas cietumā, tika konstatēts, ka nepilngadīgajām personām joprojām netiek nodrošināta tiesība uz izglītību. Izglītības iegūšana tiek aizstāta ar atsevišķām interešu izglītības nodarbībām. Tiesībsargs norādīja, ka iestādei ir pienākums, sadarbojoties ar pašvaldību, nodrošināt izglītības iegūšanas iespēju ieslodzītajām nepilngadīgajām personām.

[284] Iepazīstoties ar izglītības iegūšanas situāciju Daugavpils cietumā, tika konstatēts, ka izglītība ir pieejama tikai tiem nepilngadīgajiem, kuriem nepieciešams mācības uzsākt 8. vai 9.klasē. Tāpat tika konstatēts, ka nenotiek visi mācību priekšmeti atbilstoši mācību plānam.

[285] Savukārt Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem netiek nodrošināta arodapmācība, kā arī trūkst nepieciešamo materiālu interešu izglītības īstenošanai (piemēram, koks, metāls).

Tualetes

[286] Iepazīstoties ar uzturēšanās apstākļiem Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, tika konstatēts, ka tualetes ir sliktā tehniskā un sanitārā stāvoklī.

Tualetes izmantošanas laikā ieslodzītajiem nav nodrošināts privātums, jo tualetes ir norobežotas tikai no sāna. Tiesībsargs uzskata, ka esošie apstākļi tualetes telpās aizskar bērnu pašcieņu un kaitē viņu emocionālai attīstībai. Iestādes vadībai tika sniegti atbilstoši ieteikumi.

[287] Apmeklējot apcietināto personu telpas, tika konstatēts, ka vairākās telpās tualetes pods ir nodalīts attiecībā pret pārējo telpu, bet ne pret durvīm, kurās ir neaizklāts lodziņš, kas paredzēts attiecīgajās telpās ievietoto personu uzraudzībai. Tualetes pods atrodas tieši pretim durvīm un ir labi redzams pa lodziņu. Tiesībsargs norādīja, ka ikvienai personai ir tiesība uz privāto dzīvi, kas ietver arī sava ķermeņa privātumu, līdz ar to aicināja veikt nepieciešamās darbības, lai bērnu tiesības turpmāk tiktu ievērotas.

5. Laba pārvaldība

Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 89., 101. un 104.pants

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 41. un 47.pants

Valsts pārvaldes iekārtas, Tiesībsarga u.c. likumi

Labas pārvaldība plašsaziņas līdzekļos nereti tiek pieminēta vietā un nevietā, tāpat kā citi modē nākuši saukļi, piemēram – „strukturālās reformas.” **Labā pārvaldība ir** sabiedrības pašorganizācijas nepieciešamība, it īpaši ierobežotu resursu apstākļos. Tas ir pasākumu kopums, kuram saknes meklējamas **sadarbības stratēģijā**, iepretim individuālas konkurences stratēģijai jeb brīvā tirgus filozofijai. Labas pārvaldības atziņas sameklējamas visās **sociālajās zinātnēs** – komunikācijas, psiholoģijas, politikas,⁶⁵ vadības, – to vidū arī tiesību zinātnē. Labas pārvaldības juridiskā dimensija sevī ir sintezējusi dažādu sociālo zinātņu atziņas, taču tā nav tikai likumdevēja gribas izpausme. Tā ietilpst **vispārēja tiesību principa – demokrātiska iekārta – mūsdienu tvērumā**.⁶⁶ No tā, vai labas pārvaldības elementus klasificējam kā tiesiskas valsts vai demokrātiskas iekārtas principa sastāvdaļu, nemainās labas pārvaldības būtība un praktiskā piemērojamība.⁶⁷

[288] Laba pārvaldība un citi valsts pārvaldes vispārējie tiesību principi Rietumu tiesību loka valstīs normatīvos tiesību aktos tiek ietverti tikai pēdējās desmitgades laikā. Pirms tam bija sastopami atsevišķi to fragmenti.⁶⁸ Pirmo reizi labas pārvaldības princips ietverts konstitūcijā pirms 12 gadiem.⁶⁹ Šī juridiskā diskusija atspoguļojās arī Eiropas Savienības pamattiesību hartā (īpaši 41.pantā) un Latvijas Valsts pārvaldes iekārtas likumā (10.pantā u.c.).⁷⁰ Īpaša nozīme šī principa attīstībai ir nacionālajai tiesu judikatūrai un tiesību zinātnei. Tiesībzinātnieki nošķir labas pārvaldības principa izpausmes valsts attiecībās ar

⁶⁵ Skat., piemēram, Iveta Reinhole. Pārvaldības daudzās sejas. Grāmatā Laba pārvaldība. –Rīga: Latvijas Politologu biedrība, 2009, 83.–100.lpp.

⁶⁶ Skat., piemēram, Daiga Iljanova. Labas pārvaldības princips, kā vispārējs tiesību princips: konkretizācija un piemērošana. Grāmatā Laba pārvaldība. –Rīga: Latvijas Politologu biedrība, 2009, 137.–153.lpp.

⁶⁷ Vairāk par to skat. Arvīds Dravnieks. Vai Latvija jau ir tiesiska valsts? <http://dravnieks.ir.lv/aplvtp.html> vai grāmatā Administratīvā procesa likums. –Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, VII līdz XXXI lpp.

⁶⁸ Piemēram, Portugāles 1976.gada konstitūcijas 199., 266., 267., 268. un 269. pantā vai Spānijas 1992.gada konstitūcijas 103. un 106.pantā.

⁶⁹ Somijas 1999.gada konstitūcijas 21.pants.

⁷⁰ Vairāk skat. Egils Levits. Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija. – Strasbūra, 2001, 13.lpp, kā arī daudzviet internetā un tiesībpolitikas dokumentos (autora pēdējā precizētā versija www.public.law.lv/ptilevickobcepcija.html).

privātpersonu un valsts pārvaldes iekšējo organizāciju jeb labas pārvaldības iekšējo un ārējo dimensiju. Tai daļā, kur labas pārvaldības princips rada indivīdam subjektīvu tiesību, to pieņemts saukt par labu pārvaldību.⁷¹ Tai daļā, kur labas pārvaldības princips attiecas uz iekšējo valsts pārvaldes organizāciju un nerada indivīdam subjektīvu tiesību, to būtu pareizāk saukt par pienācīgu pārvaldību.⁷² Lai gan likumdevējs pašlaik cenšas veicināt procesuālo ekonomiju tiesā, tomēr ir jāapzinās, ka **tiesas uzraudzībai pakļauto jautājumu loks taps plašāks** – jautājumi, kas vakar pašsaprotami bija tikai valsts pārvaldes iekšējās organizācijas jautājumi un nevarēja tikt pārsūdzēti tiesā, drīz būs pakļauti tiesas uzraudzībai.

[289] Tiesībsarga birojā saņemtajos iesniegumos terminu „laba pārvaldība” lieto ne tikai pienācīgas vai labas pārvaldības principa nozīmē, bet arī, apzīmējot jebko, kas nav patīcis valsts amatpersonu darbībā. Tiesībsargs sniedz atbildes uz visiem šiem iesniegumiem, parasti cenšoties ieteikt piemērotāko risinājumu arī valsts iestādei. 2010.gadā saņemtas sūdzības par:

- ✓ administratīvo sodu uzlikšanu, pretēji nevainīguma prezumpcijai vai neievērojot samērīguma principu;
- ✓ nodokļu administrēšanu (viena un tā pati Valsts ieņēmuma dienesta iestāde vai pašvaldība dažādi interpretē tiesību normu, aizbildinoties ar „likuma robu”),
- ✓ vēlēšanu tiesībām (ieslodzītajiem pašvaldību vēlēšanās, tiesnešiem – tikt ievēlētiem, iepriekšējās balsošanas neesamību Saeimas vēlēšanās u.tml);
- ✓ pašvaldībām (vairāk lielajām pilsētām – Rīgu, Rēzekni, Jūrmalu un Pierīgu – visbiežāk par prettiesisku administratīvo procesu),
- ✓ nesamērīgi ierobežojošu kārtību padotām personām,
- ✓ padotības tvērumu (pilnvaru trūkumu, patvarību, nepienācīgu uzraudzību u.tml).

[290] Katrai problēmai var atrast savus cēloņus, taču manāmas kopējas saknes. Tā vietā, lai civildienestu attiecinātu arī uz pašvaldībām, tas faktiski ir noārdīts arī tiešajā pārvaldē. Vairums amatpersonu nepieņem saprātīgus, un taisnīgus lēmumus tāpēc, ka nezina, kā tas ir jādara. Viens no aptverošākajiem risinājumiem būtu tiešās un pastarpinātās pārvaldes **amatpersonu izglītošana cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumos.**

⁷¹ Skat. Egils Levits. Labas pārvaldības principa izcelsme. Krājumā Bīriņu konstitucionālās politikas semināra materiāli: Labas pārvaldības princips. Vēlēšanu sistēmas optimizācija. Valsts pārvaldes satversmības ietvari. –Bīriņi: Publisko tiesību institūts, 2005, 14.lpp.

⁷² Latvijā radnieciskās tiesību telpās arī tiek šķirti *good administration* no *good governance*, vai *gute verwaltung* no *ordnungmaesser geschaeftsgang*, *goed betuur* no *behoorjlikbestuur* un tml., attiecīgi – angļu, vācu un nīderlandiešu valodās.

5.2. Balsošanas sarīkošana un balsu skaitīšana

[291] Balsošanas sarīkošana un balsu skaitīšana ir demokrātiskas iekārtas un pienācīgas pārvaldības principu sastāvdaļa.⁷³ Tāpat kā pasaulē nepastāv ideālas vēlēšanu sistēmas, arī balsošanas sarīkošana ir vienmēr pilnveidojams process. 2010.gadā Tiesībsarga birojs pievērsa īpašu uzmanību sūdzībām un iespējamām nepilnībām vēlēšanu sarīkošanā. Paldies centrālās vēlēšanu komisijas un pašvaldību vēlēšanu komisiju lietpratējiem par atsaucību, dalību prāta vētrās un par izteiktajām atziņām. Tiesībsarga ieteikumi nav uztverami kā pārmetumi vēlēšanu rīkotājiem, bet gan domāti kā iedvesmas avots turpmākajiem procesa pilnveidojumiem, - it īpaši Saeimas deputātiem.⁷⁴

Latvijā vēlēšanu regulējumā ir izveidojusies tradīcija likumā ietvertās tiesību normās detalizēti aprakstīt balsošanas un balsu skaitīšanas procesu. Šādā veidā praksē tiek panākta likuma piemērošanas vienveidība. Apsveicami likumdevēja centieni regulēt visas detaļas, tomēr šādai juridiskajai tehnikai ir arī blaknes. Nav iespējams iepriekš paredzēt visus pārpratumus, kas var rasties nākotnē. **Jo detalizētāks regulējums, jo lielāka iespēja, ka tas var nonākt pretrunā ar saprātīgu rīcību konkrētā situācijā.**

Piemēram, lai nodrošinātu balsošanas aizklātumu, likumos *ekspresis verbis* noteikts, ka visas iecirkņa balsošanas zīmes jāskaita kopā, nevis katra balsošanas kaste atsevišķi. Tādējādi tiek nodrošināts balsošanas aizklātums. Taču ir iespējami arī pārkāpumi balsošanas procedūrā. Saņemot sūdzību, Centrālajai vēlēšanu komisijai jālemj, kāds ir pārkāpuma raksturs. Viens no iespējamiem lēmumiem varētu būt arī attiecīgā iecirkņa balsošanas rezultātu anulēšana. Parasti pieredzējis balsošanas komisijas vadītājs jau iepriekš jūt, ka iespējams pārkāpums. Vienkāršāk blēdīties ir ārpus iecirkņa komisijas telpām. Kāpēc vēlēšanu komisija nevarētu lemt kādas mobilās balsošanas kastes vēlēšanu zīmes skaitīt atsevišķi? Tādā gadījumā iespējamā anulēšana draudētu tikai šīm balsīm, nevis visam iecirknim. Protams, jāievēro priekšnosacījumi, lai nodrošinātu aizklātu balsošanu.

Mūsdienās, īstenojot pienācīgu pārvaldību, tiek lietota cita, daudz modernāka juridiskā tehnika. Ārējā normatīvā tiesību aktā netiek detalizēti regulēta iestādes (amatpersonas) rīcība. Normatīvie tiesību akti parasti paredz rīcības brīvību vismaz par attiecīgo pārvaldes funkciju atbildīgajai vadošajai iestādei. Rīcības brīvības jeb pilnvarojuma ietvaros iestāde atbilstoši tiesību normu piemērošanas metodoloģijai, pieņem saprātīgāko lēmumu. Šāda sistēma ir efektīva un spējīga piemēroties mainīgiem apstākļiem. Vadošā iestāde jau izdod

⁷³ Tie rakstveidoti Venēcijas komisijas caur tiesībām uz demokrātiju 2002.gada labas vēlēšanu prakses apkopojuma 27. līdz 55. punktam un ir demokrātiskas iekārtas principa sastāvdaļa visās Eiropas valstīs, arī Latvijā.

⁷⁴ It īpaši tāpēc, ka 2010.gada *The Economist* noteiktajā demokrātijas indeksā Latvijas vēlēšanu process un brīvības izpelnījušies augstu novērtējumu – 9,58 no 10 iespējamiem punktiem; salīdzinājumam - politiskā kultūra, politiskā līdzdalība un valdības darbība tik tikko pāri 5; kopsummā ar vidējo novērtējumu 7 punkti Latvija pasaulē ieņem 48.vietu, dalīdama to ar Poliju; augstāks vēlēšanu procesa novērtējums ārpus Skandināvijas valstīm ir tikai Luksemburgā, Urugvajā, Austrālijā un Jauzēlandē.

iekšējus normatīvus tiesību aktus, kuri ir saistoši padotajām iestādēm.⁷⁵ Šādas sistēmas priekšrocība ir spēja strauji reaģēt uz mainīgiem apstākļiem. Balsošanas sarīkošanā tas ir īpaši svarīgi. Taču tai nepieciešams saprātīgs izpildītājs – domājošs ierēdnis. Pašvaldības domei nevar uzspiest kandidātu, kuram deputāti neuzticas, taču pašvaldības deputāti kandidāta kompetences parasti nespēj vērtēt. (Līdzīgā gadījumā – izglītības iestādes vadītāja iecelšanai nepieciešams saskaņojums ar nozares vadošo iestādi Izglītības ministriju). Jebkurā situācijā pašvaldību vēlēšanu komisiju apmācība ir nepieciešama. Ierēdnim, arī **vēlēšanu rīkotājam, jābūt spējīgam pieņemt lēmumus patstāvīgi**, ne tikai gaidīt rīkojumus „no augšas.”

[292] Starptautiskie novērotāji un arī centrālās vēlēšanu komisijas novērotāji daudzviet pievērta uzmanību balsošanas iecirkņa iekārtojumam. Vēlētāji nereti balsoja apstākļos, kurus grūti nosaukt par pienācīgiem, arī balsošanas iecirkņiem ne vienmēr tika atvēlētas piemērotas telpas. It īpaši tāpēc, ka visas iestādes cenšas taupīgi rīkoties ar atvēlētajiem resursiem, būtu **nepieciešams noteikt tipveida balsošanas iecirkņa iekārtojumu** un aprīkojumu, kā tas tiek darīts, piemēram, Zviedrijā un Vācijā. Tas tiešā veidā attiecas uz vēlētāju plūsmu iecirknī, novērotāju atrašanās zonu, vēlēšanu kabīņu un tā saucamo „krustiņu” izmantošanu, kā arī apgaismojuma -, rakstāmriku un informācijas esamību balsošanas kabīnē. Šie ir jautājumi, kurus likumdevēja pilnvarojumā varētu lemt Centrālā vēlēšanu komisija. Mazsvarīga nav arī minētā aprīkojuma finansēšanas un glabāšanas kārtība. Būtu nesaprātīgi turpināt ierasto praksi - pašvaldībām uzdotot pildīt uzdevumus, neparedzēt tam finansējumu. Iespējams, ka visu vēlēšanu sarīkošanas izdevumu iekļaušana Centrālās vēlēšanas komisijas budžetā, vismaz parlamenta vēlēšanām un tautas nobalsošanām, veicinātu pienācīgāku balsošanas sarīkošanu.

[293] Vēlētājiem vienmēr ir jābūt iespējai nobalsot vēlēšanu iecirkņos. Citi balsošanas veidi pieļaujami tikai izņēmuma gadījumos. Balsojot ar pārvietojamo balsošanas kastī, pastāv nopietns krāpšanās risks. Parasti arī grūti nodrošināt aizklātu balsošanu kopjama vēlētāja dzīvesvietā, taču komisijas locekļiem to ir jācenšas darīt. Varbūt šim nolūkam var izmantot pārvietojamos kartona aizslietņus? Komisijas priekšsēdētājam ir rūpīgi jāpārdomā, kuri komisijas locekļi īstenos mobilo balsošanu. Komisijas priekšsēdētājam ir jāpiedāvā novērotājiem piedalīties arī šajā balsošanā, nevis jāatsaka iespēja izmantot vēlēšanu rīkotāju transportu. Kur vien ir iespējams, jāierīko balsošanas iecirkņi, piemēram, pansionātos. Balsošana pansionātos ir visriskantākā no brīvas gribas izteikšanas viedokļa. **Vecie ļaudis ir īpaši pakļauti stindzinošajam efektam.** Diemžēl, pansionātu administrācijas pārstāvji bieži vien neatturas paust savu pilsonisko viedokli. Daudzi pansionātu iemītnieki ir stāstījuši Tiesībsarga biroja darbiniekiem par mēģinājumiem ietekmēt viņu gribu. Rīkojot balsošanu pansionātos, arī slimnīcās, noteikti ir jānodrošina balsošanas aizklātums, pēc iespējas veidojot pienācīgi iekārtotas telpas balsošanai un noteikti piedaloties novērotājiem.

⁷⁵ Pašvaldību vēlēšanu komisijas ir pastarpinātās pārvaldes iestādes, kas funkcionāli pakļautas tiešās pārvaldes iestādei – Centrālajai vēlēšanu komisijai. Latvijas apstākļiem izveidojusies specifiska kārtība, ka Centrālā vēlēšanu komisija ir institucionāli padota Saeimai.

[294] 2010.gada 2.oktobrī tiesībsargs un Tiesībsarga biroja pārstāvji novēroja vēlēšanas cietumos. Neskaitot tiesībsarga pārstāvjus, cietumos vēlēšanas novērot tika pielaiesti tikai starptautiskie novērotāji. Ieslodzījumu vietu pārvalde informēja tiesībsargu, ka neviens cits novērotājs neesot pieteicies. Taču pārvalde arī nesniedza nekādu publisku informāciju par pieteikšanās kārtību. Tieši tāpēc, ka ieslodzījumu vietās ir īpašs režīms un tiek veiktas specifiskas pārbaudes, šai kārtībai ir jābūt zināmai laikus – gan augstākā iestādē (Tieslietu ministrijā), gan vēlēšanu rīkotājiem (Centrālā vēlēšanu komisijā un pašvaldību vēlēšanu komisijās), gan sabiedrībai (partijām un plašsaziņas līdzekļiem).

Ieslodzījumu vietu administrācijai ir citi darbi, balsošana te jārīko pašvaldības komisijām.⁷⁶
Balšanai cietumos pielaižami arī novērotāji. Ieslodzītajiem nereti ir jautājumi, uz kuriem komisija vai administrācijas pārstāvji nedrīkstētu atbildēt.

Visbiežāk uzdotais jautājums cietumos bija – kā nobalsot par Lembergu? Daži meklēja arī citus konkrētus kandidātus, kas nebija iekļauti attiecīgā apgabala balsošanas zīmē. Bija arī gadījumi, kad vēlētais, nevarēdams attiecīgā apgabala zīmē atrast sev tīkamo kandidātu, atteicās no balsošanas.

[295] Parasti cilvēkiem pusmūžā sāk pasliktināties redze, vairums spiesti lietot brilles. Pirms tam ir aizvien grūtāk salasīt mazus burtus, it īpaši sliktā apgaismojumā. Dažiem vēlētajiem gadās brilles aizmirst mājās, tāpēc pieredzējuši vēlēšanu rīkošanas lietpratēji parasti jau iepriekš cenšas atgādināt – ņemiet līdzi pasi un brilles. Balsošanas iecirkņu komisijām būtu īpaši jāpadomā par apgaismojumu balsošanas kabīnēs. Balsošanas zīmes un tās burtu lielumu arī nedrīkstētu mērīt tikai ar taupības mērauklu.

[296] Vēlēšanu sarīkošana ietver brīvu gribas paušanu, balsošanas zīmju precīzu saskaitīšanu un godīgu pārvēršanu deputātu mandātos (vēlēšanu rezultātā). Tiesībsarga ieskatā, šobrīd **riskiem vairāk pakļautais posms vēlēšanu sarīkošanā ir balsu skaitīšana iecirknī.** Visticamāk, ka Kubuļu atgadījums nav vienīgais. Pret kolektīvu krāpšanu var palīdzēt tikai neatkarīgu personu klātbūtne balsu skaitīšanas procesā. Taču jebkurai vēlēšanu komisijai ir tā saucamais dabiskais kļūdu līmenis. Atzinīgi vērtējama Centrālās vēlēšanu komisijas iecere mehanizēt balsu skaitīšanu iecirknī, padarot to ne tikai vienkāršāku, bet arī drošāku un uzticamāku.

[297] Pie brīvām vēlēšanām pieder ne tikai brīvās gribas veidošana un iespēja brīvi paust savu gribu, bet arī **vēlējāja tiesība uzzināt precīzu vēlēšanu rezultātu.** Valsts pienākums nodrošināt šīs informācijas pieejamību izriet no demokrātiskas iekārtas un pienācīgas pārvaldības tiesību principiem. Parasti centrālajām vēlēšanu komisijām provizorisko parlamenta vēlēšanu rezultātu apkopošanai nepieciešamas nedēļas vai pat mēneši (piemēram,

⁷⁶ Tas ir nepārprotams visu aptaujāto viedoklis – gan cietuma personāla, gan ieslodzīto, gann pašvaldības vēlēšanu komisiju, – un tas vienkārši jārespektē. Līdzīga kārtība ir arī citās valstīs, piemēram, Kanādā. Vācijā balsošana cietumos notiek pa pastu. Balšanai pa pastu ir svarīgas tradīcijas - piemēram, Vācijā (arī cietumā) vēlētais paraksta apliecinājumu, ka balsojis personiski. Ja šo dokumentu paraksta kāds cits, viņu iespējams saukt pie kriminālatbildības.

Īrijā). Latvija ir patīkams izņēmums, provizorisks rezultāti parasti jau zināmi nākamās dienas agrā rīta stundā, bet oficiālie – jau pāris nedēļu laikā. Šis neziņas laiks ir ļoti pateicīgs dažādām baumām par iespējamām manipulācijām. Pērn Centrālā vēlēšanu komisija veica unikālu eksperimentu – vēlēšanu komisiju datu apkopošanu bija iespējams vērot internetā.

Tiesībsargs saņēma no Vilora Eihmaņa elektroniskā pasta adreses sūtītu sūdzību, ka vēlēšanu rezultāti tiek publiski manipulēti jau pēc nobalsošanas. Tika konstatēts, ka sūdzības iesniedzējam nav skaidrības par likumā lietotajiem terminiem un, interpretējot internetā redzamos vēlēšanu rezultātus, ir radies pārpratums. Lai gan iesniedzējam tika atbildēts ne tikai rakstveidā, bet arī nosūtīts e-pasts un paskaidrojumi sniegti arī sociālajos tīklos, kur bija izplatīta šī informācija, tomēr paviršāku lasītāju atmiņā būs saglabājies priekšstats, ka kaut kas „nebija kārtībā”. **Vainot trauksmes cēļus būtu aplami.** Viņi tā redz un cenšas pievērst sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu uzmanību, viņuprāt, pieļautajām neļēdzībām. Publiskojot informāciju, iestādei jāmodelē, kā tā būs objektīvi saprotama.⁷⁷ Sākotnējā pārpratuma apjomu papildus samazināt būtu varējuši pašsaprotamu lietu paskaidrojumi. Piemēram, tas, ka apkopojot datus par balsotāju aktivitāti, nenorāda mobilās balsošanas rezultātus. Vienkārša iemesla dēļ - dažviet tie vēl nav zināmi. Ne visi, kas ir saņēmuši balsošanas aploksni, to arī iemet balsošanas kastē. Līdz ar to nobalsojušo skaits parasti atšķiras no „balsotāju aktivitātes” balsošanas dienas beigās. Papildus kļūmju avots bija Latvijas administratīvi teritoriālais dalījums – pirmo reizi rezultāti tika apkopoti no 118 teritoriālām vienībām. Daļā no tām pašvaldību izveidotajās jaunajās vēlēšanu komisijās bija iekļauti cilvēki bez pienācīgas pieredzes. Visi šie pārpratumi tika operatīvi novērsti, un var tikai uzteikt Centrālo vēlēšanu komisiju par precīzo darba organizāciju. Taču ir nepieciešams paredzēt resursus pašvaldības vēlēšanu komisiju regulārām mācībām, metodoloģiski pareizāk – iekļaut tos Centrālās vēlēšanu komisijas budžetā. Arī **administratīvi teritoriālo reformu nevar uzskatīt par pabeigtu**, atšķirīgais pašvaldības mērogs neveicina efektīvu valsts pārvaldi.

[298] Latvijā starpkaru periodā bija laba tradīcija izdot vēlēšanu pārskatus. Tieši tāda pati tiesību norma ietverta arī mūsdienu vēlēšanu likumos. Šī tradīcija būtu uzturama, nobalsojušo skaitļus papildinot ar analītisku informāciju. Šobrīd kļuvis moderni runāt par e-lietām un it īpaši knapbudžeta apstākļos ietaupīt un dažādus pārskatus izdot tikai digitālā formātā. Meklēšana internetā un **informācijas ievietošana iestādes mājaslapā mūsdienās ir pašsaprotamība, taču tā nevar aizstāt publikāciju papīra formātā.** Papīra formātā izdotai grāmatai, kura atrodas publiskā pilsētas (novada, pagasta) bibliotēkā, ir ne tikai lietošanas, bet arī psiholoģiska dimensija. Visām procedūrām, arī vēlēšanu rezultātu pieejamībai, jābūt virzītai ne tikai uz lietotāja ērtību, bet arī uz uzticības veicināšanu.⁷⁸

⁷⁷ ASV lieto terminu *reasonable man standart*, Latvijas likumos parasti lieto „objektīvi saprotams”, sociālajās zinātnēs ilgas desmitgades lietoja profesionālo slengu „tante Bauskā”, tagad modē nācis arī „onkulis Mērsragā”, taču tam nav diskriminējošas nokrāsas, drīzāk tas ir sinonīms literārajā valodā lietotajam „pat bērnam saprotams.”

⁷⁸ Būtu jāņem vērā visi tie paši apsvērumi, kas oficiālās publikācijas formai un pieejamībai. Skat., piemēram, diskusiju par oficiālo publikāciju *Jurista Vārds*, 2009, № 16.

5.2. Administratīvo sodu uzlikšanas procedūra

[299] 2008.gada 22.septembrī pēc tiesībsarga iniciatīvas tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamu civiltiesību pārkāpumu, kad sods uzlikts par pārkāpumu, kas fiksēts ar foto radaru. 2009.gada 7.septembrī pārbaudes lieta tika pabeigta ar atzinumu,⁷⁹ ka atbilstoši spēkā esošajam normatīvajam regulējumam (Ceļu satiksmes likumam un Administratīvo pārkāpumu kodeksam) **pastāv iespējamība, ka var tikt pārkāpta nevainīguma prezumpcija un atšķirīgas attieksmes aizliegums.**

Par atzinumā konstatētajiem apstākļiem tika informēta Tieslietu un Iekšlietu ministrija. Savukārt atbildīgā Satiksmes ministrija tika aicināta izstrādāt grozījumus Ceļu satiksmes likumā, kas paredzētu, ka pēc pārkāpuma fiksācijas atbildīgā amatpersona sazinās ar transporta līdzekļa īpašnieku un uz tā liecības pamata pieņem lēmumu par soda piemērošanu. Tomēr Satiksmes ministrija uzskata, ka spēkā esošais sodīšanas modelis ir efektīvāks un vieglāk administrējams, līdz ar to nesaskata nepieciešamību veikt grozījumus Ceļu satiksmes likumā.

Tiesībsarga bažas par iespējamo civiltiesību pārkāpumu tika paustas laikā, kad Latvijā bija tikai četri foto radari. 2010.gadā notika konkurss par 160 foto radaru iegādi un ekspluatāciju. Tādējādi ievērojami pieaugs iespējamība, ka sods par pārkāpumu, kuru fiksējis foto radars, tiks uzlikts personai, kura konkrēto pārkāpumu nav izdarījusi.

Šobrīd tiesībsargs izvērtē nepieciešamu izstrādāt un iesniegt Saeimā grozījumus Ceļu satiksmes likumā, kas paredzētu pienākumu amatpersonām pirms lēmuma pieņemšanas par soda piemērošanu veikt vismaz nelielas izmeklēšanas darbības, proti, saņemt transportlīdzekļa īpašnieka paskaidrojumus/zinojumu par pārkāpumu izdarījušo personu.

[300] Par šādas kārtības ieguvumiem uzskatāmi:

- 1) tiku veicināta transporta līdzekļa īpašnieku atbildības sajūta. Proti, izskausta prakse, kad īpašnieka vieglprātīgas rīcības dēļ paaugstinātas bīstamības avots (automašīna) nonāk bezatbildīgas personas rīcībā;
- 2) tiks nodrošināta iespēja noskaidrot konkrētu pārkāpēju un sodīt viņu, piemērojot arī citas sankcijas (soda punktus un transporta līdzekļa vadīšanas tiesību atņemšanu). Sodot vainīgo personu, tiku sasniegts Ceļu satiksmes likumā un Administratīvo pārkāpumu kodeksā noteiktais mērķis;
- 3) lēmums tiks pieņemts pret noteiktu identificējamu personu, kā to paredz Administratīvo pārkāpumu kodeksa 248.panta otrā daļa (protokola saturs) un Administratīvā procesa likuma 67.panta otrā daļa (lēmuma sastāvdaļas);
- 4) sodīšana par šādā veidā fiksētajiem pārkāpumiem iekļautos vispārējā valstī esošajā sistēmā. Proti, **personai būs iespējas šo lēmumu apstrīdēt, kas ir tiesības uz taisnīgu tiesu**

⁷⁹ Skat. www.tiesibsargs.lv sadaļā viedokļi.

pamatprincips. Saskaņā ar spēkā esošo regulējumu automašīnas īpašniekam tiek nosūtīts paziņojums – lēmums. Tomēr minēto lēmumu var apstrīdēt vienīgi pārkāpumu izdarījusī persona. Līdz ar to, ja automašīnas īpašnieks pats nav izdarījis ar foto radaru fiksētu pārkāpumu, viņam nav tiesības pieņemt lēmumu apstrīdēt (viņš nav subjekts). Savukārt, ja uzliktais sods netiks samaksāts, nelabvēlīgās sekas iestāsies tieši īpašniekam;

5) ja īpašnieks sniegtu nepatiesas ziņas par pārkāpuma izdarītāju, viņu var saukt pie kriminālatbildības par apzināti nepatiesu ziņu sniegšanu, kā arī personai, par kuru šī ziņas sniegtas, būs iespēja (dokumentāls pamats) vērsties pret īpašnieku, ceļot prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Līdzīgu risinājumu Eiropadome piedāvā gadījumos, ja ceļu satiksmes pārkāpums tiek izdarīts ar citā dalībvalstī reģistrētu transporta līdzekli un valsts amatpersonai nav datu par pārkāpuma izdarītāju (subjektu). Minētās situācijas risināšanai ir pieņemta direktīva COM(2008)0151 „Ceļu satiksmes drošības noteikumu pārrobežu izpildes piemērošana”. Atbilstoši šai direktīvai **transporta līdzekļa īpašniekam tiek nosūtīts paziņojums, kurā īpašnieks tiek aicināts nomaksāt sodu**, ja viņš ir pārkāpējs, vai arī informēt par personu, kas ir izdarījusi ar tehniskiem līdzekļiem fiksētu pārkāpumu.

Šāda kārtība paildzina lēmuma pieņemšanas termiņu (aptuveni 20 līdz 30 dienas) un palielina izdevumus, jo jānosūta viena papildu vēstule katra fiksētā pārkāpuma gadījumā. Iespējams ienākumu samazinājums budžetā par šādā veidā fiksētu pārkāpumu un uzliktu naudas sodu.

Piedāvātais modelis nenodrošinās absolūti visu pārkāpumu izdarījušo personu saukšanu pie likumā paredzētās atbildības. Tomēr tas paredzētu, ka valstij veicot nelielas izmeklēšanas darbības, ievērojami samazinātos iespējamība, ka nelabvēlīgas sekas iestājas personai, kura nav izdarījusi konkrēto pārkāpumu.

[301] Par šiem un citiem administratīvā soda procedūras pilnveidošanas aspektiem nepieciešama padziļināta diskusija,⁸⁰ it īpaši tiesību sistēmas veidotāju vidū. **Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētā procedūra nav pienācīga cilvēktiesību ievērošanai.** Amatpersonai, kura uzliek administratīvo sodu nepieciešamas administratīvā procesa zināšanas un vienlaikus jāievēro kriminālprocesā noteiktās personas garantijas. Pašvaldību administratīvo komisiju un policijas amatpersonām parasti šīs spējas jeb kompetences trūkst. Administratīvo pārkāpumu kodekss ir konstruēts sociālistiskajam tiesību lokam, un, kaut arī tajā izdarīti vairāk nekā 100 grozījumi, daudzviet lasāmi teksta fragmenti, kas, gramatiski interpretējot, nonāk tiešā pretrunā ar Satversmi, cilvēktiesībām un vispārējiem tiesību principiem. Vairumam tiesību piemērotāju trūkst zināšanu un prasmju, lai piepildītu šīs tiesību normas ar Satversmei atbilstošu jeb satversmīgu saturu.

⁸⁰ Skat. Gatis Litvins, Kristīne Aperāne. Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē. –Rīga, 2011, Providus, 184 lpp.

5.3. Pašvaldībās

[302] Lai efektīvāk īstenotu valsts pārvaldes funkcijas (izpildvaras administratīvās funkcijas), valsts kā pirmējā publisko tiesību juridiskā persona var izveidot no valsts atvasinātu publisko tiesību juridisku personu, nododot tai daļu valsts pārvaldes uzdevumu un resursu. Atvasinātas publisko tiesību juridiskas personas (augstskolas, teritoriālo kopienu pašpārvaldes, nodibinājumi) likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā var veidot iestādes (pastarpināto pārvaldes sistēmu). Tās visas veido savstarpēji saskaņotu un vienotu sistēmu, kurā visas amatpersonas atrodas hierarhiskās attiecībās, tādējādi īstenojot valsts pārvaldes vienotības principu:⁸¹

- ✓ gan tiešās, gan pastarpinātās pārvaldes iestādes darbojas pēc vieniem un tiem pašiem principiem (cilvēktiesību ievērošana, tiesību virsvadība, pienācīga pārvaldība, efektivitāte un pašuzlabošanās, informācijas atklātība, sabiedrības līdzdalība, subsidiaritāte u.c.);
- ✓ visas valsts pārvaldes (arī pašvaldību, valsts augstskolu u.tml) iestādes un amatpersonas veido vienotu hierarhisku sistēmu (valsts pārvalde ir viena un vienota) un ir padotas demokrātiski leģitimētai valdībai, tādējādi nodrošinot sabiedrības demokrātisko kontroli pār valsts pārvaldi;
- ✓ neviena iestāde nedrīkst īstenot savas intereses, visas iestādes īsteno tām pilnvaroto sabiedrības interešu daļu (pilnvaru sadales jeb līdzsvara un pienācīgas uzraudzības principi jāīsteno jebkurā pārvaldes līmenī);
- ✓ privātpersonas (fiziskas vai juridiskas) tiesības nedrīkst būt atkarīgas no tā, kurš rīkojas ar valsts varu – tiešās pārvaldes iestāde (kāda ministrija padota iestāde), pastarpinātas pārvaldes iestāde (pašvaldības) vai pilnvarota privātpersona (notārs);
- ✓ jebkurš valsts pārvaldes lēmums attiecībā uz privātpersonu ir saistošs arī jebkurai citai valsts pārvaldes iestādei;
- ✓ par atvasinātu publisko tiesību juridisko personu (pašvaldību, augstskolu, nodibinājumu u.tml) kļūdām un nodarītiem materiāliem zaudējumiem atbildīga ir arī Latvijas Republika.

[303] Šos principus pat likumdevējs nevar atcelt. Plašsaziņas līdzekļos izskanējušie spriedelējumi, ka Eiropā ir valstis, kurās neviena ministrija nav atbildīga par pašvaldību uzraudzību, vienkārši ir aplami. Tiesībsarga ieskatā liela daļa kļūdaino lēmumu pašvaldībās izraisa amatpersonu nepietiekamas zināšanas. Valsts pienākums būtu ne tikai īstenot pienācīgu uzraudzību pār pašvaldības pieņemto lēmumu tiesiskumu, bet arī pienācīgu darbinieku apmācības sistēmu.

⁸¹ Skat. Egils Levits. Valsts un Valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni. Jaunā Pārvalde, 2002, № 1 (38), 2.līdz 8.lpp arī internetā (www.public.law.lv/pilevicvalsts.html).

[304] Tiesībsarga birojā 2010.gada 21.janvārī tika ierosināta pārbaudes lieta saistībā ar labas **pārvaldības principa ievērošanu pastāvošajā iebraukšanas kārtībā Jūrmalas pilsētā.**

Iesniegumā tiesībsargam norādīts, ka, samaksājot vienu latu par iebraukšanu Jūrmalā, cilvēks, jo īpaši caurbraucējs, neko nesaņem pretī. Iesniedzējs norāda, ka, viņaprāt, nevarot būt runa par pludmaļu izmantošanu ziemas mēnešos, kā arī arguments par dabas saudzēšanu, infrastruktūras uzturēšanu, ceļu labošanu (utt.) varot tikpat labi būt piemērojams jebkurai citai vietai Latvijā. Iesniegumā norādīts, ka maksa esot netaisnīga jau pašos pamatos, jo tiekot iekasēta no nejaušiem cilvēkiem, ja viņu ceļā trāpījusies Jūrmala. Līdzekļi pludmaļu uzturēšanai būtu jāiegūst, apkalpojot cilvēkus, kuri tās izmanto, neatkarīgi no tā, kā viņi tur nokļuvuši.

Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, kā arī Satversmes 97.pants paredz, ka ikvienam, kas tiesiski uzturas Latvijas teritorijā, ir tiesība brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu. Valstij ir jāgarantē šīs tiesības ievērošanu. Tomēr neviena tiesība nav absolūta, un to var ierobežot, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, tas kalpo leģitīmam mērķim un ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā.

Pārvietošanās brīvības ierobežojumi valsts iekšienē parasti tiek noteikti valsts robežas un muitas zonās, ekoloģisko katastrofu zonās, teritorijās, kur izsludināts ārkārtas stāvoklis, īpaša režīma zonās u.tml. Īpaša režīma zona ir pašvaldības teritorijas daļa, kurā ir ierobežota transportlīdzekļu kustība. Šajā gadījumā autotransporta iebraukšanas maksa nozīmē zināmu pārvietošanās brīvības ierobežojumu personām, taču jāņem vērā, ka tas nav absolūts.

Likuma Par nodokļiem un nodevām 12.pants cita starpā nosaka, ka pašvaldības domei var būt pilnvaras Ministru kabineta noteiktajā kārtībā savā administratīvajā teritorijā uzlikt pašvaldības nodevas par transportlīdzekļu iebraukšanu īpaša režīma zonās.

Ministru kabineta 2005.gada 28.jūnija noteikumu № 480 „Noteikumi par kārtību, kādā pašvaldības var uzlikt pašvaldību nodevas” 11.punkts nosaka: nodevas par transportlīdzekļu iebraukšanu īpaša režīma zonās, kuras ir noteiktas attiecīgās pašvaldības teritorijas plānojumā ceļu satiksmes drošības uzlabošanai, sabiedrības veselības, sabiedriskās kārtības un drošības nodrošināšanai, kā arī dabas, īpaši aizsargājamo kultūrvēsturisko teritoriju un kultūras pieminekļu aizsardzībai, pašvaldība ir tiesīga uzlikt personām, kuras transportlīdzekļi iebrauc attiecīgajā īpaša režīma zonā.

Īpašā režīma zonas statuss Jūrmalas pilsētas administratīvajai teritorijai ir apstiprināts ar Jūrmalas pilsētas domes 2010.gada 20.maija saistošajiem noteikumiem № 27 „Par Jūrmalas pilsētas Teritorijas plānojuma 1995.-2007.gadam ar grozījumiem un papildinājumiem līdz jauna Teritorijas plānojuma spēkā stāšanās brīdim grozījumu grafiskās daļas, teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumu apstiprināšanu”.

Pamatojoties uz minētajām tiesību normām, Jūrmalas pilsētas dome 2010.gada 3.jūnijā ir izdevusi saistošos noteikumus № 35 „Par transportlīdzekļu iebraukšanu īpaša režīma zonā Jūrmalas pilsētas administratīvajā teritorijā”, kas paredz kārtību, kādā personas var

iebraukt ar autotransporta līdzekļiem īpaša režīma zonā Jūrmalā, kā arī nosaka pašvaldības nodevas likmi par transportlīdzekļu iebraukšanu Jūrmalā.

Tātad, **likums paredz šādus pārvietošanās ierobežojumus**, un pašvaldība noteikusi attiecīgo pašvaldības teritorijas daļu par īpaša režīma zonu saskaņā ar likumu.

[305] Jūrmalas dome norāda, ka īpašā režīma zonas noteikšanas legitīmais mērķis Jūrmalā ir tās dabas, īpaši aizsargājamo kultūrvēsturisko teritoriju un kultūras pieminekļu aizsardzība.

Saistībā ar īpašā režīma zonas noteikšanas un maksas iekasēšanas mērķiem 2009.gada nogalē notika izvērstas diskusijas, jo Jūrmalas dome gatavojās dubultot iebraukšanas maksu pilsētā. Ministru kabineta 2005.gada 28.jūnija noteikumu № 480 "Noteikumi par kārtību, kādā pašvaldības var uzlikt pašvaldību nodevas" 4.punkts nosaka, ka pašvaldību nodevu veidā samaksā atlīdzību tikai par pašvaldību sniegto nodrošinājumu. Pirms pašvaldības nodevas likmes noteikšanas pašvaldības dome izvērtē tās apmēra samērīgumu pašvaldības paredzētajam nodrošinājumam. Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministra 2009.gada 11.decembra rīkojumā № 2-02/410 norādīts, ka, divkārtīgi palielinādama nodevas likmi par transportlīdzekļu iebraukšanu īpaša režīma zonā Jūrmalā likmi, pašvaldība nav vērtējusi savu sniegto nodrošinājumu un tā samērīgumu ar nodevas likmes apmēru, kā arī nav bijusi izpratne par nodevas objektu. Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija konstatēja, ka no Jūrmalas pilsētas domes 2009.gada 29.oktobra sēdes protokola (№ 25) secināms, ka **nodevas likmes paaugstināšana par transportlīdzekļu iebraukšanu īpaša režīma zonā Jūrmalā likmes nepieciešama pašvaldības budžeta ieņēmumu palielināšanai**.

Dokumentā minēts, ka, "ievērojami samazinoties ieņēmumiem, paaugstinot iebraukšanas maksu, ir paredzēts iegūt papildu līdzekļus pilsētas budžetā, kuri nepieciešami gan vides labiekārtošanai un uzturēšanai, gan uzņēmēju atbalstam, tāpat līdzekļu novirzīšanai pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fondam un citām svarīgām pozīcijām". Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija kritiski vērtēja Jūrmalas pilsētas domes argumentāciju un apturēja 2009.gada 29.oktobra saistošos noteikumus № 70, ar kuriem bija plānots paaugstināt iebraukšanas maksu. Ministrija uzsvēra, ka īpaša režīma zonas statuss Ministru kabineta noteikumos № 161 noteiktajā Jūrmalas pilsētas administratīvajā teritorijā piešķirts ar mērķi nodrošināt vides aizsardzību Jūrmalas pilsētas administratīvajā teritorijā, nevis nodrošināt līdzekļu ieguvī jebkuru pašvaldības autonomo funkciju izpildei.⁸²

Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija šajā kontekstā arī ir norādījusi: Tā kā īpaša režīma zonas noteikšana ir saistīta ar indivīda brīvību ierobežošanu, nosakot teritoriju, kurā transportlīdzekļu iebraukšana tiek pakļauta ekonomiskiem ierobežojumiem, svarīgi ir nodrošināt tiesības indivīdam līdzdarboties šāda lēmuma pieņemšanā. Viens no vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma izstrādes posmiem ir vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma, kā ar tā grozījumu sabiedrisko apspriešanu organizēšana. Līdz ar to, veicot

⁸² Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas 2009.gada 11.decembra rīkojums № 2-02/410.

sabiedriskās apspriešanas, tiktu nodrošināta sabiedrības interešu ievērošana, kā arī nodrošinātas tiesības indivīdam līdzdarboties tāda lēmuma pieņemšanas procesā, kurš ierobežo tā brīvību.⁸³

Tiesībsargs piekrīt šai pozīcijai un aicina Jūrmalas domi ņemt vērā šos argumentus, kad tā pieņems turpmākus lēmumus par šo jautājumu.

Pašlaik nodevas (pārvietošanās ierobežojuma) mērķi ir noteikti juridiski korekti. Tā ir vides aizsardzība Jūrmalas teritorijā, kā arī īpaši aizsargājamo kultūrvēsturisko teritoriju un kultūras pieminekļu aizsardzība, līdz ar to arī tranzīta plūsmas novirzīšana uz apvedceļiem ir atbilstošs pasākums šo mērķu sasniegšanā.

Jūrmalas pilsētas domes 2010.gada 3.jūnija saistošo noteikumu № 35 „Par transportlīdzekļu iebraukšanu īpaša režīma zonā Jūrmalas pilsētas administratīvajā teritorijā” 3.10.punktā ir noteikts: „Iekasētie līdzekļi no nodevas samaksas tiek ieskaitīti pilsētas pamatbudžetā un izlietoti tranzīta satiksmes ierobežošanai, tūrismam un kūrorta attīstībai labvēlīgas vides radīšanai, vides aizsardzībai, kultūras pieminekļu aizsardzībai”. Lai sabiedrība varētu uzzināt par iekasēto līdzekļu konkrētu izlietojumu un to izvērtēt, laba prakse būtu to publicēt Jūrmalas pilsētas mājas lapā, kā tas jau notika 2004.gadā. Tādējādi arī tiktu veicināta sabiedrības izpratne par šī ierobežojuma mērķiem un samērību.

Vērtējot ierobežojuma samērību mērķim, jāņem vērā, ka tas nav absolūts un pastāv alternatīvas. Šī maksa nav obligāta un neaizliedz iespēju apmeklēt Jūrmalu. Personas, kuru galamērķis ir Jūrmala, var izvēlēties citu veidu kā nokļūt šajā pilsētā, piemēram, sabiedrisko transportu – vilcienu, autobusu, mikroautobusu, kā arī izvēlēties pastaigu, velosipēdu. Savukārt tranzītrauciena gadījumā arī ir izvēle, jo ir iespējams izmantot apvedceļu. Šajā gadījumā nav vērtējams tāds sūdzībā minētais aspekts kā „transportlīdzekļa iebraukšanas nodevas maksas atdeve personai, kas Jūrmalas pilsētu izmanto tikai tranzītraucienam”, jo nodeva noteikta, lai vides un īpaši aizsargājamo kultūrvēsturisko teritoriju aizsardzības dēļ tranzītu caur pilsētu ierobežotu.

[306] Līdzekļi, ar ko plānots šo mērķi sasniegt, **ir samērīgi** sasniedzamajam mērķim un nav pretrunā ar cilvēktiesību principiem. Sabiedrības iegūtais labums ir lielāks nekā indivīda tiesību ierobežojums.

⁸³ Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas paskaidrojuma raksts Ministru kabineta noteikumu projektam „Grozījumi Ministru kabineta 2005.gada 28.jūnija noteikumos Nr.480 „Noteikumi par kārtību, kādā pašvaldības var uzlikt pašvaldību nodevas.”

5.4. Tiešā pārvalde

[307] Labas pārvaldības un pienācīgas pārvaldības principu svarīga dimensija ir efektivitāte, it īpaši resursu trūkumā, taču pakalpojuma sniegšana vai nesniegšana, kā arī pakalpojuma sniegšanas pienācīgums nav izpildītājiem (ierēdņiem), bet gan politikiem lemjams jautājums. Ir ne tiki amorāli (tā ir vēlētajū mānīšana), bet arī prettiesiski, nesamazinot pārvaldes uzdevumu apjomu, piešķirt to izpildei ievērojami mazākus resursus. Sekas parasti ir acīmredzama pretruna ar labu pārvaldību – iedzīvotāji nesaņem daļu pakalpojumu vai saņem tos sliktākā kvalitātē. Taču ir lietas, ko var un vajag īstenot pienācīgas pārvaldības ietvaros, un resursu trūkums ir labs katalizators šīm iespējām.

[308] Katrai pārvaldes darbībai ir sava piemērotākā juridiskā forma, kurām atšķiras padotības tvērumi un finanšu plūsmas. Priekšstats, ka vienīgā padotības forma var būt pakļautība un finansēšanas iespēja – budžeta dotācija, ir novecojis. Vienas juridiskās personas ietvaros **institucionālā padotība** izpaužas kā pakļautība. Vienīgais izņēmums ir Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs, taču tā pozīcija valsts pārvaldē – padotība tieši premjeram – nav veiksmīga, jo var izraisīt politisku krīzi brīdī, kad tā nav atrisināma ar parastajiem līdzekļiem. Līdzīga rakstura problēmas var radīt atvasinātu publisko tiesību juridisko personu, it īpaši funkcionāli patstāvīgu iestāžu, institucionālā padotība. Piemēram, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas institucionālā padotība Ekonomikas ministrijai vai Valsts datu inspekcijas – Tieslietu ministrijai, var radīt šaubas par iestādes funkcionālo patstāvību.

[309] No **finanšu plūsmu** viedokļa ir nesatversmīgi valsts pārvaldes uzdevumu veikšanai izmantot komercdarbības formu, it īpaši – akciju sabiedrību. Valsts institūcijām, kurās pakalpojumus saņem daļa sabiedrības, piemērotākā juridiskā forma ir aģentūra. Tipiska aģentūra ir muzejs, arī reģistriem tā ir piemērotākā juridiskā forma. Piemēram, Ceļu satiksmes un drošības direkcija savulaik tika izveidota kā akciju sabiedrība tieši tāpēc, lai sasniegtu mērķus, kuriem domāta aģentūra. Aģentūrai atšķirībā no „klasiskas” iestādes ir sava patstāvīga finanšu plūsma.

Finanšu politikas īstenotājiem būtu laiks atšķirt ne tikai klasiskas iestādes un aģentūras finanšu avotus un atskaites kārtību, bet arī šķirot valstij piederošās komercsabiedrībās vismaz divās daļās pēc to mērķa. **Ja valstij** (arī atvasinātai publisko tiesību juridiskai personai, tai skaitā pašvaldībai) **piederoša komercsabiedrība īsteno valsts pārvaldes uzdevumus, tad peļņas plānošana ir prettiesiska.** Šādai komercsabiedrībai piemērojami tie paši uzraudzības un finansēšanas principi kā aģentūrai. Ja aģentūra ilgtermiņā iekasē vairāk naudas nekā tās sniegtais pakalpojums izmaksā, tad jāpārbauda vai pareizi noteikta pakalpojuma cena.⁸⁴ Ja aģentūra pilda pārvaldes uzdevumu, tad ir tikai pareizi, ka pārraudzības funkcijas veic valsts

⁸⁴ Tas var radīt konkrētu subjektīvu tiesību individuālam, kurš regulāri izmanto šāda valsts pakalpojumu, jo nonāk pretrunā ar likuma noteikto maksājuma mērķi.

pārvaldes amatpersona, kura atbild par šīs nozares politiku. Piemēram, Latvijas valsts no budžeta nefinansē vispārobligātu tiesību normu izsludināšanu. Šim nolūkam ir izveidota valsts SIA, kuras ieņēmumus veido obligātie sludinājumi. No valsts pārvaldes uzdevumu īstenošanas viedokļa būtu tikai pareizi, ka šīs komercsabiedrības uzraudzību īstenotu Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietnieks tiesībspolitikas jautājumos. Doma, ka šādu valsts SIA varētu pārdot, ir absurda, jo tajā ir uzkrāts resurss valsts funkcijas īstenošanai – likumu un citu ārēju normatīvu tiesību aktu izsludināšanai. No tiesiskas valsts principa izriet, ka valstij ir pienākums ne tikai izsludināt ārējus normatīvus tiesību aktus (citādi vispārobligāta tiesību norma nevar stāties spēkā), bet arī darīt tos saprotamus likuma „ņēmējiem” – lai privātpersonai, nepieliekot pārmērīgas pūles, būtu saprotams viņas tiesiskais pienākums. Pilnīgi cita situācija ir komercsabiedrībās, kuru mērķis tiešām ir pelnīt. Jebkura uzraudzītāja tuvinieka klātbūtnē šādas komercsabiedrības vadībā uztverama kā pienācīgas uzraudzības neveikšana. Politikā un menedžeri rīkojas ar sabiedrībai piederošu kapitālu, un sabiedrībai jābūt iespējai pārliecināties, ka nepastāv iespēja īstenot citas intereses. Šādu komercsabiedrību vienīgais efektivitātes rādītājs ir gūtā peļņa.

[310] Ja kādreiz kāda amatpersona rīkojusies patvarīgi, tas nevar būt pamats liegt iestādei pilnvaras, kas nepieciešamas savu uzdevumu īstenošanai. It īpaši gadījumā, ja neviena cita iestāde šādu uzdevumu nepilda. Līdzīga situācija izveidojusies ar Valsts kontroles pilnvarām pārbaudīt valsts finansējuma izlietojumu veselības aizsardzībā. Valsts kontrole šajā jomā vienīgā veic ārējo pēckontroli. Diskusijā par Pacientu tiesību likuma grozījumiem Saeima īpašu uzmanību pievērta tiesībsarga argumentiem par cilvēktiesību aizsardzību un noraidīja Valsts kontroles priekšlikumu. Lai gan pieteikums tiek izskatīts Satversmes tiesā, saprātīgāk būtu atjaunot diskusiju Saeimā un izdarīt grozījumu Pacientu tiesību likuma 10.panta piektās daļas 6.punktā. Konkrēto pacientu datu aizsardzība ir Valsts kontroles un Veselības ministrijas darba organizācijas un atbildības jautājums.

[311] **Budžeta iestādes joprojām sniedz maksas pakalpojumus**, izmantojot to rīcībā nodotos resursus. Tas ir saistīts ar uzticības zudumu valsts varai un tādējādi **pretrunā labas pārvaldības principam**. Parasti iekasētā summa ir mazāka nekā faktiskā pakalpojuma pašizmaksa, jo neaptver visus pašizmaksu veidojošās sastāvdaļas (piemēram, amortizāciju vai personāla izmaksas). Tādējādi valsts grauj iespēju saņemt šo pakalpojumu tirgū. Valstij ir pienākums veicināt komercdarbību, nevis atļaut ar to nodarboties iestādēm.

[312] Ar katru gadu pieaug sūdzību skaits par nodokļu administrētājiem. Nereti tas liecina, ka Valsts ieņēmumu dienests sācis iekasēt nodokļus jomās, kurās agrāk bija iespējams izvairīties no nodokļu nomaksas. Taču biežāk dzirdētā amatpersonas atbilde skan „te ir likuma robs”. Arī tādus gadījumus, kad jāatrisina vienkārša tiesību normu kolīzija, ar kuru vajadzētu tikt galā koledžas studentam. Divi skumji secinājumi:

1) nodokļu jomu regulējošajos normatīvajos tiesību aktos vienlaikus sadzīvo tiesību normas un tiesību filozofija, kas ir raksturīgas gan sociālistiskajam tiesību lokam, gan rietumu tiesību lokam, tādējādi apgrūtinot kolidējošo tiesību normu mērķu noskaidrošanu;

2) gan Valsts ieņēmumu dienesta amatpersonām, bet it īpaši – pašvaldību amatpersonām nav kvalifikācijas (ne zināšanu, ne prasmes) tiesību normu piemērošanai, un tāpēc tās nespēj piemērot likumdevēja gribu pat tad, ja tā ir gana skaidra; **tie nav robi likumos, tie ir robi amatpersonu galvās.**

[313] Policijas darbiniekiem ir jāveido dialogs ar jebkuru sabiedrības pārstāvi, ievērojot pieklājību un profesionālo ētiku, lai personā radītu vēlmi sadarboties, bet ne bailes.

Tiesībsarga birojā tika saņemts personas iesniegums, ka policijas darbinieki ieradušies viņas dzīvesvietā ar nolūku veikt kratīšanu kriminālprocesa ietvaros, kurā aizdomās turētais ir iesniedzējas faktiskais laulātais. Policijas darbinieki ieradušies laikā, kad iesniedzējas nebija mājās, lai gan procesa virzītāja bija informēts, ka konkrētajā dienā iesniedzējai paredzēts ārsta apmeklējums. Policijas darbinieki piekļāvjuši pie durvīm un nesagaidījuši atbildi, sākuši spārdīt durvis ar kājām. Dzīvoklī atradusies iesniedzējas vecāmāte, kura, neatvērdama durvis, ir norādījusi, ka mazmeita ir pie ārsta un drīz būs mājās, un lūdza policijas darbiniekus aiz durvīm uzgaidīt. Policijas darbinieki sākuši rupji uzvesties un draudēt. Iesniedzējas vecāmātei palicis slikti ar veselību, un pēc mazmeitas ierašanās ir izsaukta ātrā medicīniskā palīdzība, kura veco sievieti ir nogādājusi slimnīcā. Arī iesniedzējas mātei, kura bijusi kopā ar meitu, ir palicis slikti. Iesniedzēja sūdzējās Valsts policijas Iekšējās drošības birojā. Pārkāpumi policijas darbinieku rīcībā netika konstatēti. Iesniedzēja uzskata, ka šī pārbaude ir bijusi neobjektīva un pavirša.

Izmeklēšanai Valsts policijas Iekšējās drošības birojā ir jābūt efektīvai, lai izvērtējot lietas materiālus, rastos pārlicība, ka apstākļi analizēti vispusīgi. Gan iesniedzēju, gan policistu paskaidrojumiem, izdarot secinājumus, jāpiešķir vienāda ticamības pakāpe.

[314] Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu Valsts ieņēmumu dienestā.

Iesniegumā minēts, ka personas, kurām kriminālprocesa ietvaros bija noteikts drošības līdzeklis – aizliegums ieņemt noteiktu amatu un apmeklēt dienesta telpas, turpināja strādāt konkrētajā dienestā citos amatos, jo pēc rīkojumu par atbrīvošanu pārsūdzēšanas ir atjaunotas amatā. Tas noticis pēc tam, kad personas iestādes rīkojumus par atbrīvošanu no amata pārsūdzējušas augstākai amatpersonai Finanšu ministrijā.

Atbrīvoto personu sūdzības ir atzītas par pamatotām vairāku juridisku apsvērumu dēļ, no kuriem tiesībsargs īpaši akcentējis nevainīguma prezumpcijas konstitucionālo nozīmi. Tiesībsargs min arī to, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos spriedumos vairākkārt norādījusi, ka persona, kuras vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu, nav atzīstama par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Konkrētajā gadījumā iekšējā kontroles mehānisma funkciju veica Finanšu ministrija. Tiesībsargs piekrīt Finanšu ministrijas lēmumos norādītajiem argumentiem attiecībā uz iestādes rīkojumu atzīšanu par prettiesiskiem. Tiesībsargs uzskata, ka nevainīguma prezumpcija un līdz ar to arī Satversmes 92.pants pret šīm personām tika pārkāpts.

Tiesībsargs norādīja, ka Valsts civildienesta likumā paredzētais mehānisms, **atstādinot ierēdni no amata pienākumu pildīšanas, apturot darba samaksas izmaksu,** ja viņam

piemērots apcietinājums vai ir uzsākta kriminālvajāšana, līdz brīdim, kad ierēdnis tiks atzīts par vainīgu noziedzīgā nodarījumā vai arī tiks attaisnots,⁸⁵ ir pietiekams un novērš šādā veidā atstādināto ierēdņu iespējas iejaukties vai traucēt iestādes darba organizāciju. Tādējādi var **nodrošināt līdzsvaru starp personas tiesību ievērošanu un sabiedrības interešu aizsardzību.**

[315] Tāpat kā 2009.gadā tiesībsargam sūdzējās par civildienesta ierēdņu novērtēšanas procedūru neievērošanu.⁸⁶ Daži iestāžu vadītāji iedomājas, ka iestādes reorganizācija (piemēram, struktūrvienības vai amata likvidēšana) ir pamats civildienesta attiecību izbeigšanai. Parasti šādos gadījumos personas vēršas administratīvajā tiesā. 2010.gada nogale ir iezīmīga ar administratīvo tiesu prakses maiņu.

Administratīvo lietu departamenta Senāta kopsēdē nolemts, ka karjeras civildienests pastāv tikai Iekšlietu ministrijas un Ieslodzījumu vietu pārvaldes sistēmās. Pārējais civildienests Latvijā esot veidots kā amatu civildienests. Tālāk tiek secināts, ka „Amatu dienesta sistēmā uz visiem vakantajiem amatiem tiek izsludināts atklāts konkurss, kurā var piedalīties jebkura persona, kura atbilst konkrētajam amatam izvirzītajām prasībām. Augstākie amati nav garantēti zemākus amatus ieņemošajiem, bet tajos var nokļūt arī dienestam iepriekš nepiederējušas personas. Ierēdnis valsts civildienestā nonāk konkrētā amatā, un viņam nav no dienesta organizācijas sistēmas automātiski izrietošu tiesību pāriet citos civildienesta amatos, vēl jo vairāk citā iestādē. Valsts civildienesta attiecības izbeidzas sakarā ar neatbilstību ieņemamajam amatam, neparedzot piedāvāt ierēdnim citu amatu. Tādējādi uz valsts civildienestu neattiecas dienesta vienotības princips.”⁸⁷

Šāda prakse tiešām daudzās iestādes pastāvēja un līdz šim ierēdņi varēja paļauties, ka tiesa tos atjaunos dienestā. Tiesībsargs skaidro civildienesta mērķi atbilstoši Ministru kabineta 1995.gada 28.martā akceptētajai Valsts pārvaldes reformu koncepcijai uz kuras balstījās civildienesta ieviešana Latvijā. Senāta interpretācijā **civildienests valsts pārvaldē vairs nepastāv vispār.** Tas ir pretrunā ar valsts pārvaldes vienotības principu un nevar nenonākt pretrunā ar labas pārvaldības un pienācīgas pārvaldības, kā arī demokrātiskas iekārtas principiem. Nevienā no tiesībpolitikas dokumentiem nav plānots likvidēt civildienestu Latvijā, tieši otrādi, runa ir bijusi par „mūsdienu valsts pārvaldes galvenajām vērtībām – kvalitāti, uzticamību un līdzdalību, pieejamību un efektivitāti” un pārvaldes spējas uzlabošanu „atbilstoši Eiropas Savienības labas pārvaldes (*good governance*) principiem.”⁸⁸ Citiem vārdiem – civildienesta efektīvizēšanu. Pat vienotā atalgojuma sistēmas izstrādes laikā mērķis bija „vienkāršot valsts civildienesta sistēmu, lai uzlabotu valsts pārvaldē

⁸⁵ Valsts civildienesta likuma 39.panta pirmā un otrā daļa.

⁸⁶ Tiesībsarga 2009.gada ziņojuma 89.lpp.

⁸⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdes 2010.gada 13.novembra sprieduma lietā № A42924209 SKA-490/2010 *obiter dictum* (14. līdz 17. punktam).

⁸⁸ Skat. Valsts pārvaldes reformu stratēģija 2001.-2006.gadam tas pats arī citviet www.mk.gov.lv.

nodarbināto tiesiskās attiecības un vienādotu cilvēkresursu vadības procesu.” No juridiskās tehnikas viedokļa būtu dīvaini, izdarot grozījumus likumā ietvertajā speciālajā tiesību normā, vienlaikus atcelt visa normatīvā tiesību akta mērķi.⁸⁹ Amatu civildienests var būt izņēmums no parastās civildienesta kārtības, bet amatu civildienests nevar būt karjeras civildienesta alternatīva. Amatu civildienests tādā izpratnē vispār vairs nav civildienests, bet tikai tā juridiskā čaula. Tādā izpratnē „amatu civildienests” ir tikpat bezjēdzīgi maldinoša izkārtne kā „komerciestāde”, „bezpeļņas komercsabiedrība” vai „neatkarīga iestāde” – tiesību sistēmā tādu vienkārši nav. Tas ir pretēji lietu kārtībai un pienācīgais pārvaldes principa izpratnei.

Latvijas tiešās pārvaldes iekārta ir vienkāršots Vācijas valsts pārvaldes klons, savukārt pašvaldību iekārta kopēta no Dānijas, bet jau sākotnēji ar izņēmumiem, kas nav ļāvuši attīstīties demokrātiskām un tiesiskām pašvaldībām. Pēc būtības tā ir atgriešanās pie padomju laikā praktizētās viduslaiku vasaļu lojalitātes. Nedz Vācijā, nedz Dānijā, nedz Eiropas Savienības institūcijās neviens nav izteicis priekšlikumu likvidēt sabiedrībai (tautai) lojālu civildienestu, jo bez civildienesta nav iespējams ilgtermiņā izveidot demokrātisku un tiesisku valsts pārvaldi. Pat, ja likumdevējs apzināti un skaidri paustu gribu likvidēt civildienesta attiecības vispār, būtu jāpiedāvā vietā cita valsts pārvaldes iekārta, kurā būtu jānodrošina gan vienotība, gan efektivitāte, gan tiesiskums, gan sabiedrības un vietējās kopienas interešu ievērošanu. Demokrātiska iekārta, laba un pienācīga pārvaldība ir arī tiesību principi, kuriem ir augstāks spēks nekā likumiem vai valdības noteikumiem. Šī ir fundamentāla atziņa Rietumu tiesību lokā, to var mainīt tikai tautas nobalsošana izsakot vēlmi pievienoties, piemēram, islāma tiesību lokam.

[316] Ja Latvijas tauta vēlas, **lai Latvijas Republika būtu demokrātiska, tiesiska un sociāli atbildīga,** kā tas pašlaik izriet no Satversmes 1.panta, **tautas priekšstāvjiem nāksies izveidot efektīvu valsts pārvaldi,** kas balstās uz četriem vaļiem – godīgiem politiķiem, kompetentiem ierēdņiem, taisnīgām procedūrām un pienācīgas finanšu politikas. Tas vienkārši nav iespējams bez ierēdņu mācībām. Tas ir tikai resursu ieguldīšanas veida jautājums, vai mēs izvēlamies Francijas Valsts administrācijas skolas vai Vācijas Valsts administrācijas skolas modeli. Latvijas Valsts administrācijas skolas veidošanas laikā bija izveidojusies cieša sadarbība ar Dānijas Valsts administrācijas skolu. Nekas īpaši jauns nav jāizdomā, **izmantojot dāņu un vācu pieredzi, iedibināt mērķtiecīgāku un jēgpilnāku civildienestu.**

⁸⁹ 2001.gada 1.janvārī stājās spēkā 2000.gada 7.septembrī pieņemtais un 22.septembrī izsludinātais „Valsts civildienesta likums”, kura 1.pants (likuma mērķis) nav ticis grozīts.

6.1. Biroja struktūra un resursi

[317] Lai nodrošinātu Tiesībsarga likumā noteikto funkciju un uzdevumu izpildi ievērojami samazinātā budžeta apstākļos, tiesībsargs bija spiests reorganizēt biroju. Reorganizācijas gaitā Tiesībsarga biroja struktūrā 2010.gadā ievērojami samazināts atbalsta funkciju pildošo darbinieku skaits, tostarp likvidēts tiesībsarga vietnieka amats, izpilddirektora, četru departamentu vadītāju un septiņu nodaļu vadītāju amati. Tiesībsarga izveidotā darba grupa darbinieku izvērtēšanai, konsultējusies ar biroja darbinieku arodbiedrību, iesniedza tiesībsargam priekšlikumus biroja darbinieku izvērtēšanas kritērijiem.

Tiesībsargs apstiprināja biroja struktūru, tad klasificēja biroja amatus un apstiprināja algu sarakstu, piemērojot Ministru kabineta 2005.gada 3.maija noteikumus № 310 „Noteikumi par amatu klasifikācijas sistēmu un amatu klasificēšanas kārtību valsts tiešās pārvaldes iestādēs” un Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumus № 1651 „Noteikumi par valsts tiešās pārvaldes iestāžu amatpersonu un darbinieku darba samaksu, kvalifikācijas pakāpēm un to noteikšanas kārtību”.

Vienlaikus tiesībsargs apstiprināja Tiesībsarga biroja darbinieku – gan juristu, gan administratīvā personāla – novērtēšanas sistēmu. Tajā tika iekļauti novērtēšanas kritēriji – iegūtā izglītība, profesionālā pieredze, attiecīgais darba stāžs, biroja iekšējo normatīvo aktu ievērošana, arī indivīda prasmes un īpašības, kas ietver gan patstāvīgu darba izpildes prasmi, gan sadarbību kolektīvā, gan arī spējas formulēt viedokli un priekšlikumus.

[318] Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 16.pantu tiesībsargs ar rīkojumu iecēla tiesībsarga vietnieku tikai uz savas prombūtnes laiku, kas deva iespēju arī šajā pozīcijā ietaupīto naudu novirzīt juriskonsultu un ekspertu atalgojumam.

Visus Tiesībsarga biroja darbiniekus administratīvi vada tiesībsargs, juristu darba metodisko pārraudzīšanu veic biroja vecākie juriskonsulti. Biroja vecāko juriskonsultu amatus tiesībsargs piedāvāja juristiem ar augstāko novērtējumu – pa vienam amatam attiecīgajā tiesību jomā. Pie vienādiem novērtējumiem tiesībsargs amatu piedāvāja juristiem ar ilgāko profesionālo darba pieredzi.

Darba samaksa Tiesībsarga birojā noteikta, pamatojoties uz Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumu.

[319] Atbalsta funkciju pildošā personāla samazināšana jūtami ietekmēja atsevišķu uzdevumu veikšanu, piemēram, sabiedrības izglītošanas darba apjoms ievērojami samazinājās sakarā ar Sabiedrisko attiecību daļas likvidēšanu. Savukārt Konsultantu daļas likvidēšanas dēļ nācies atcelt visus ieplānotos reģionālos seminārus.

Tiesībsargs uzskata, ka pašreizējā budžeta un esošā 39 darbinieku skaita tālākais samazinājums var nopietni paildzināt tiesībsarga pārbaudes lietu izskatīšanas termiņus un pasliktināt sniedzamo juridisko atzinumu kvalitāti.

Tiesībsarga biroja finansējums

	2007. gada izpilde	2008. gada izpilde	2009. gada izpilde	2010. gada plāns	2010. gada izpilde	2011. gada plāns
Ieņēmumi kopā	1 300 164	1 303 002	904 433	558 901	558 901	558 949
Izdevumi kopā	1 203 212	1 257 384	903 807	558 901	558 276	558 949
Uzturēšanas izdevumi	1 152 864	1 248 781	901 525	558 901	558 276	557 594
Kārtējie izdevumi	1 151 424	1 247 391	900 822	557 573	557 573	556 218
Atlīdzība	869 793	981 118	708 250	447 060	447 060	447 060
<i>Atalgojums</i>	619 957	696 645	531 025	338 977	338 977	358 659
<i>Darba devēja valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, sociāla rakstura pabalsti un kompensācijas</i>	249 836	284 473	177 225	108 083	108 083	88 401
Preces un pakalpojumi	281 631	266 273	192 572	110 513	110 513	109 158
Starptautiskā sadarbība	1 440	1 390	703	1 328	703	1 376
Kapitālie izdevumi	50 348	8 603	2 282	0	0	1 355
Darbinieku skaits gada beigās	49	51	41	39	40	39

6.2. Sabiedrības informēšanas pasākumi

[320] Viena no tiesībsarga funkcijām ir sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par tiesībsarga darbu.

Kategoriski nepieļaujama bija tik ievērojama budžeta līdzekļu samazināšana 2010.gadam, kā rezultātā Tiesībsarga birojā tika likvidēta gan Sabiedrisko attiecību daļa, gan arī Konsultantu daļa. Lai arī 2010.gadā Tiesībsarga birojs nav izdevis nevienu informatīvo bukletu, birojs sniedza atbildes uz vairāk kā 450 jautājumiem, kurus iedzīvotāji iesūtīja e-pastā vai mājas lapā. Tiesībsarga birojs piedalījās vairākos citu organizāciju rīkotajos pasākumos gan Rīgā, gan citās Latvijas pilsētās.

[321] Tiesībsarga birojs aktīvi piedalījās Latvijas Sarkanā Krusta rīkotajā informatīvi izglītojošajā pasākumā – Velotūre 2010: „**Ieminies par iecietību**”, kas notika no 2010.gada 24.jūlija līdz 1.augustam.

Velotūres laikā bija paredzēts ne tikai informēt iedzīvotājus par diskrimināciju un tās novēršanas jautājumiem, bet arī reģionos apkopot iedzīvotāju iesniegumus par dažādiem diskriminācijas gadījumiem. Iesniegumus bija paredzēts savākt speciāli tam izveidotajās pastkastēs, kuras tika izvietotas velotūres galvenajās pieturvietās Saldū, Jelgavā, Rīgā, Cēsīs, Ogrē, Aizkrauklē un Rēzeknē.

Lai veicinātu iecietību sabiedrībā un nepieļautu tiesiskās apziņas mazināšanos, kad notiek diskriminācijas gadījumi, svarīga ir aktīva sabiedrības līdzdalība savu tiesību aizsargāšanā. Iedzīvotāji tika aicināti atklāt tās situācijas, kurās tikuši diskriminēti rases, nacionālās vai etniskās piederības, dzimuma, seksuālās orientācijas, sociālās izcelsmes, mantiskā vai ģimenes stāvokļa, veselības stāvokļa, vecuma, reliģiskās piederības, politiskās vai citas pārliecības dēļ, bet par šiem gadījumiem nav vērsušies tiesā vai citās tiesību sargājošās iestādēs.

Velotūres pasākumu laikā pilsētās bija iespējams konsultēties ar Tiesībsarga biroja juristiem.

Lai gan pasākumu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki uzklusēja iedzīvotāju mutvārdu sūdzības par iespējamiem diskriminācijas gadījumiem, jo sevišķi par dažādiem gadījumiem darba vietās, neviens iesniegums netika saņemts. Tas liecina par to, ka sabiedrībā pastāv bailes atklāt iespējamus pāridarītājus un arī sajūta, ka valsts nespēs atrisināt šos jautājumus.

[322] 2010.gada 30.augustā Tiesībsarga biroja darbinieki devās vizītē uz **patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki”** un konstatēja, ka centrā atrodas vairāki nepilngadīgi skolas vecuma bērni, kuri septembrī uzsāks skolas gaitas un kuriem nepieciešama finansiāla palīdzība skolas piederumu iegādei. Latvijā nonākušie patvēruma meklētāji ar ģimenēm, kurās ir arī bērni, ir daļa no mūsu sabiedrības un palīdzības roka sniedzama arī viņiem.

Tiesībsarga biroja pārstāvji sadarbībā ar fondu „Ziedot.lv”, izdevniecību „Lielvārds” un organizāciju „Latvijas Sarkanais Krusts” nodeva patvēruma meklētāju izmitināšanas centra „Mucenieki” bērniem par ziedojumiem iegādātās skolas somas un mācībām nepieciešamās kancelejas preces un novēlēja viņiem sekmīgu jauno mācību gadu.

[323] Tiesībsarga biroja darbinieki kopā ar rotaļu tēlu kaķi „Indriķi XIII” piedalījās Rīgas Skolēnu domes rīkotajā informatīvi izglītojošajā pasākumā „**Zem viena jumta**”, kas notika 2010.gada 1.septembrī, Rīgā. Skolēniem un iedzīvotājiem bija iespēja konsultēties ar Tiesībsarga biroja juristiem par dažādiem cilvēktiesību jautājumiem, īpašu uzmanību pievēršot bērna tiesību izskaidrošanā.

[324] Tiesībsarga biroja darbinieki kopā ar pasākumu rīkotājiem – Eiropas Komisiju, Labklājības ministriju un Rīgas Domi piedalījās informatīvi labdarības pasākumā „**RĪGA VIENO: Cilvēki. Iespējas. Atbalsts**”, kas notika 2010.gada 28.-29.oktobrī, Rīgā. Šis solidaritātes pasākums tika rīkots Eiropas gada cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību.

Dažādu valsts un nevalstisko organizāciju, arī Tiesībsarga biroja standos bija iespējams saņemt informāciju par labo pieredzi, atbalsta un palīdzības iespējām grūtā brīdī. Pasākuma apmeklētāji Latvijas Sarkanā Krusta stendā varēja ziedot trūcīgajiem iedzīvotājiem ziemai nepieciešamo apģērbu.

Iedzīvotāji tika aicināti pie labo darbu „Pogu kartes” pielikt arī savu pogu, kas simbolizēs reiz dzīvē padarītu labu darbu vai sniegtu palīdzību līdzcilvēkiem. Uz speciāli izveidotas Latvijas kontūrkartes ikviens iedzīvotājs par kādu dzīvē paveiktu labo darbu varēja pielikt savu pogu, kas simbolizē solidaritāti – spēju palīdzēt saviem līdzcilvēkiem un atbalstīt grūtā brīdī ne tikai materiāli, bet arī ar labu vārdu, savām zināšanām un praktisku palīdzību.

[325] Tiesībsarga gada konferences laikā tika apbalvoti Eiropas Savienības žurnālistu konkursa “**Kopā pret diskrimināciju**” uzvarētāji.

Šī gada konkursā pirmo vietu ieguva un žūrijas vērtējumā ar savu radošo pieeju izcēlās jaunā žurnāliste Marija Kobizeva ar rakstu “Ielas. Pārejas uz nekurieni”, kura trīs dienas pa Rīgu pārvietojās ratiņkrēslā, lai spilgtāk savā publikācijā atspoguļotu pieejamības problēmas, kas balstītas uz personīgiem novērojumiem.

Atzinību par diskriminācijas un dažādības tēmu atspoguļojumu plašsaziņas līdzekļos un ieguldījumu sabiedrības izpratnes veicināšanā saņēma arī pieredzējušās žurnālistes Ieva Alberte ar rakstu “Zirgā!” (publicēts žurnāla “Ir”) un Ilze Vainovska ar rakstu sēriju par speciālo skolu audzēkņu dalību Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētkos (publicēts laikrakstā “Kursas Laiks”).

Šī gada ES konkursā Latvijā piedalījās 13 žurnālisti, kas ir vairāk nekā pagājušā gadā. Tomēr salīdzinājumā ar citiem žurnālistu konkursiem pieteikumu ievērojami mazāk, kas liecina, ka Latvijā kopumā maz raksta par diskriminācijas un dažādības tēmām. Žurnālistiem ir ievērojama loma sabiedriskās domas veidošanā, kur vārda un preses brīvība ir demokrātiskas

sabiedrības pamatā. Žūrijas komisijā piedalījās pārstāvji no Eiropas Komisijas, Tiesībsarga biroja, portāla „politika.lv”, laikraksta „Diena” un Latvijas Televīzijas.

[326] 2010.gada pasākumos visai bieži tika izmantots **kaķa Indriķa XIII tēls no multfilmās „Fantadroms”**, kas bērniem saprotamā veidā stāstīja par viņu tiesībām un to pareizu izpratni. Indriķis XIII konceptuāli izvēlēts tāpēc, ka latviešu animācijas filmas „Fantadroms” galvenais tēls allaž bijis palīgs citiem sarežģītās situācijās. Pozitīvi noskaņotais un draudzīgais Indriķis XIII palīdzēja bērniem saistošā veidā vieglāk uztvert viņiem svarīgos bērnu tiesību jautājumus.

[327] Bērnu izglītošanas darbā tika izmantota arī speciāli izveidotā galda **spēle „Indriķa XIII gudrības”**, kas paredzēta bērniem un jauniešiem līdz pat 18 gadu vecumam un ieguvusi atzinību vairākos pasākumos. Tiesības izmantot kaķa Indriķa XIII tēlu Tiesībsarga birojam beidzās 2010.gada 31.decembrī.

[328] Komunikācija ar sabiedrību ir nepārtraucams ilgtermiņa process, kas jāturpina gadu no gada, lai sasniegtu augstu sabiedrības izpratni par cilvēktiesībām, labu pārvaldību un tiesībsarga funkcijām to īstenošanā.

6.3. Tiesībsarga konference

[329] Katru gadu 10.decembrī – ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas pieņemšanas gadadienā – tiesībsargs rīko Latvijā aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem veltītu konferenci. 2010.gadā tā notika pieticīgākā apjomā, nekā iepriekšējos gados.

[330] Priekšlasījumos un diskusijās tika spriests par divām tēmām: sociālās atstumtības riskiem vecuma dēļ jeb vecuma diskrimināciju un pieļaujamiem ierobežojumi vārda brīvībai kriminālprocesā un sabiedrības tiesībai iegūt informāciju. Lai gan Rīga bija bezcerīgi iesnigusi, konferencē piedalījās ne tikai biroja darbinieki un uzaicinātās personas, bet vēl vismaz pussimts dalībnieku no tiešās un pastarpinātās pārvaldes iestādēm, brīvajām juridiskajām profesijām un augstskolām.

[331] Lai vērstu uzmanību uz ekonomiskās recesijas un pārstrukturizācijas laika risku mazināšanu vecāka gadagājuma cilvēku grupai, tiesībsargs šo tematu iekļāva apspriešanai ikgadējā konferencē 10.decembrī, tajā tika diskutēts par sociālās atstumtības riskiem vecuma dēļ. Sabiedrību veido dažādu cilvēku kopums un pastāv cilvēku grupas, kas dažādu iemeslu dēļ vairāk pakļautas sociālās atstumtības riskam salīdzinājumā ar pārējo sabiedrību. Šādi iemesli var būt vairāki, piemēram – veselības stāvoklis, nabadzība, bezdarbs utt. Viens no tādiem ir cilvēka vecums. Pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēki Latvijā pieder pie tām cilvēku grupām, kurām lielāks risks tikt pakļautiem bezdarbam, nabadzībai un līdz ar to sociālajai atstumtībai. Centrālās statistikas pārvaldes apkoptie dati rāda, ka 2010.gada sākumā no nedaudz vairāk par diviem miljoniem valsts iedzīvotāju 450 000 cilvēku bija pārsnieguši darbības vecumu. Tādējādi jautājums par vecāka gadagājuma cilvēku tiesību un interešu aizsardzību un situāciju šajā jomā cilvēktiesību aizsardzības aspektā ir ļoti aktuāls. Latvijas Republikas Satversmē nostiprinātās un starptautiski saistošās cilvēktiesības paredz valstij pienākumu īpaši aizsargāt sociālajai atstumtībai pakļautās cilvēku grupas, to vidū vecāka gadagājuma cilvēkus. Valsts pienākums ir veicināt sabiedrības vienotību un ikviena sabiedrības locekļa iespēju pilnvērtīgi iesaistīties sabiedrības dzīvē.

[332] Tiesībsarga biroja vecākā juriskonsulte Gunta Bērziņa referēja par tematu: „Nepamatota, atšķirīga attieksme nodarbinātības jomā vecuma dēļ”. Referātā tika uzsvērts, ka Darba likuma 7.un 29.pantā ir iestrādāti Eiropadomes 2000. gada 27. novembra Direktīvas 2000/78/EC, kas nosaka kopējo sistēmu vienādei attieksmei pret nodarbinātību un profesiju 1. pantā noteiktie principi, tiešās, netiešās diskriminācijas aizliegums, aicinājuma diskriminēt un viktimizācijas aizliegums, kas attiecas gan uz pieņemšanu darbā, gan nodarbinātības laikā, gan atbrīvojot no darba. Tiek atļauts izmantot vecuma faktoru, kad tas nepieciešams specifiski profesionālu prasību dēļ, *"bona fide occupational qualification"*. Darba likuma 29.pantā ir iestrādāts apgrieztais pierādīšanas pienākums – ja persona norāda uz apstākļiem, kas liecina par iespējamu diskrimināciju darba devējam pienākums pierādīt, ka iemesls darba devēja rīcībai nav diskriminējošs. Analizēti Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija spriedums lietā № 2002-21-01 „Par Augstskolu likuma 27. panta ceturtās daļas un 28. panta otrās daļas teksta "vai uz laiku līdz 65 gadu vecuma sasniegšanai" un likuma "Par

zinātnisko darbību" 29. panta piektās daļas atbilstību Satversmes 91. un 106. pantam." Satversmes tiesas 2003.gada 18.decembra spriedums lietā № 2003-12-01 „Par Valsts civildienesta likuma 41.panta 1.punkta „f” apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 101. un 106.pantam”. Aplūkota jaunākā Eiropas Savienības tiesas prakse:

- ✓ 2010.gada 18.novembra spriedums lietā № C-250/09 un C-268/09 *Vasil Ivanov Georgiev pret Tehniceski universitet* – un lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu *Rayonen sad Plovdiv – Bulgārija* (Bulgārijas tiesību norma, saskaņā ar kuru pēc 65 gadu vecuma sasniegšanas ar universitāšu profesoriem ir jāslēdz darba līgumi uz noteiktu laiku – obligātā pensionēšanās pēc 68 gadu vecuma sasniegšanas – atšķirīgas attieksmes vecuma dēļ pamatojums);
- ✓ 2010. gada 12.oktobra spriedums lietā № C-45/09 *Gisela Rosenblatt pret Oellerking Gebäudereinigungsges GmbH* (Darba līguma izbeigšana, iestājoties pensionēšanās vecumam);
- ✓ 2010. gada 12.oktobra spriedums lietā № C-499/08 *Ingeniørforeningen i Danmark pret Region Syddanmark*. Atteikums izmaksāt atlaišanas pabalstu darbiniekiem, kuriem ir tiesības uz vecuma pensiju;
- ✓ 2010. gada 19.janvāra spriedums lietā № C-555/07 *Seda Küçükdeveci pret Swedex GmbH & Co. KG* (Valsts tiesību akti par atlaišanu, kuros, aprēķinot uzteikuma termiņu, netiek ņemts vērā pirms 25 gadu vecuma sasniegšanas nostrādātais laiks);
- ✓ 2009. gada 5.martā spriedums lietā № C-388/07 Atlaišana no darba sakarā ar pensionēšanos. *The Queen*, ko lūdza *The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England)* pret *Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform*.

Kā risinājumi ieteikts paildzināt termiņu no viena līdz trim mēnešiem pieteikumu iesniegšanai tiesā par diskriminācijas aizliegumu, pārskatīt normatīvajos tiesību aktos noteiktos vecuma ierobežojumus; veicināt labās prakses attīstību uzņēmumos, veikt mācības uzņēmumu vadītājiem un personāla speciālistiem, stereotipu novēršanai veidot informatīvās kampaņas, aicināt pielietot psiholoģiskās un fiziskās testēšanas metodes, lai noteiktu personas spējas veikt darbu neatkarīgi no vecuma, aicināt izvairīties no noteikta atbrīvošanas vecuma noteikšanas darba līgumos un koplīgumos, aicināt izstrādāt individuālus karjeras plānus, kur tiek ņemts vērā personas darba apjoms, veselība, spējas.

[333] Sabiedrību veido dažādu cilvēku kopums, un pastāv cilvēku grupas, kas dažādu iemeslu dēļ vairāk pakļautas sociālās atstumtības riskam salīdzinājumā ar pārējo sabiedrību. Šādi iemesli var būt vairāki, piemēram – veselības stāvoklis, nabadzība, bezdarbs utt. Viens no tiem ir cilvēka vecums. Pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēki Latvijā pieder pie tām cilvēku grupām, kurām lielāks risks tikt pakļautiem bezdarbam, nabadzībai un līdz ar to sociālajai atstumtībai. Centrālās statistikas pārvaldes apkopotī dati liecina, ka 2010.gada

sākumā no nedaudz vairāk par diviem miljoniem valsts iedzīvotāju 450 000 cilvēku bija pārsnieguši darbspējas vecumu. Tādējādi jautājums par vecāka gadagājuma cilvēku tiesību un interešu aizsardzību un situāciju šajā jomā cilvēktiesību aizsardzības aspektā ir ļoti aktuāls. Latvijas Republikas Satversmē nostiprinātās un starptautiski saistošās cilvēktiesības paredz valstij pienākumu īpaši aizsargāt sociālajai atstumtībai pakļautās cilvēku grupas, to vidū vecāka gadagājuma cilvēkus. Valsts pienākums ir veicināt sabiedrības vienotību un ikviena sabiedrības locekļa iespēju pilnvērtīgi iesaistīties sabiedrības dzīvē.

[334] Praksē vecāka gada gājuma cilvēki saskaras:

- ✓ ar neiecietīgu, **aizspriedumainu attieksmi vecuma dēļ**,
- ✓ ar **nepieciešamo pakalpojumu trūkumu**.

[335] Sorosa fonda – *Latvija* Cilvēktiesību un sociālās integrācijas programmas direktore Liesma Ose lasīja ievadreferātu „Senioru tiesības un dzīves kvalitāte: aktīvas un pilnvērtīgas vecumdienas ikvienam” un uzsvēra brīvības, solidaritātes, dzīves kvalitātes, sociālās iekļaušanas jautājumus.

[336] Brīvība personiskās autonomijas veidā piemīt ikvienam – tajos ietvaros, ko nosaka citu cilvēku autonomija. Brīvības ideja ietver vienlīdzīgu materiālo labumu, sociālo un kultūras iespēju sadali. Solidaritāte stabilizē cilvēku kopā būšanu un pauž vajadzību sadarboties un dot kolektīvu ieguldījumu, kur ikviens un katrs pieredz savu ietekmi kolektīvā lēmumu pieņemšanas procesā.

[337] Sociālā iekļaušana kā konkrēta politiska stratēģija tiesas uz līdzsvarotu, uz līdztiesības pamatiem īstenotu sabiedrības (sociālo grupu un personu) attīstību un līdzdalību. Tā īstenībā ir stratēģija, kas tiecas uzlabot noteiktu mazaizsargātu iedzīvotāju grupu, piemēram, personu ar invaliditāti, kultūras minoritāšu, senioru, imigrantu dzīves kvalitāti.

[338] Cilvēka dzīves sociālā kvalitāti ir atkarīga: 1) no ekonomiskās drošības līmeņa un sociālekonomisko tiesību īstenošanas (darbs, sociālās garantijas, apdrošināšana), 2) no sociālās kohēzijas un iekļautības/integrācijas līmeņa, ko raksturo vienlīdzīga attieksme (cieņa pret identitāti un nediskriminācija); 3) no autonomijas un personiskās attīstības (personu un ģimeņu sociālā situācija); 4) no līdzdalības spējas ietekmēt sociālos procesus.

[339] Vecāka gada gājuma cilvēku sociālas iekļautības uzlabošanai liels darbs ieguldāms nabadzības novēršanā, veselības aprūpē vecumdienās, tālākizglītības un nodarbinātības jautājumiem vecumdienās, tāpat svarīga ir kvalitatīvu sociālo pakalpojumu sniegšana, vides, mājokļu pielāgošana senioriem, pilsoniskās līdzdalības veicināšana un paaudžu solidaritāte.

[340] Labklājības ministrijas valsts sekretāra vietnieks Ingus Alliks savā runā „Sabiedrības novecošanas izaicinājumi un risinājumi” informēja par Labklājības ministrijas paveikto vecāka gada gājuma cilvēku integrācijas jomā un atbildēja uz auditorijas jautājumiem par pensiju sistēmu un nodarbinātību.

[341] Nodarbinātības valsts aģentūras Nodarbinātības pasākumu nodaļas vadītāja Sandra Šimkus referātā „Pirmspensijas vecuma sasniegušo cilvēku nodarbinātības aktuālie jautājumi” vērta uzmanību uz pirmspensijas vecuma sasniegušo cilvēku nodarbinātības problemātiku, sniedza Nodarbinātības valsts aģentūras rīcībā esošo statistiku par aktīvo darba meklētāju sadalījumu pēc vecuma, kā arī aplūkoja labās prakses piemērus, kur darba devējs izvēlēties vecāka gada gājuma darbiniekus to pieredzes, zināšanu un atbildības dēļ.

[342] Darba devēju konfederācijas darba tiesību eksperte Druvita Irbe runājot par tematu „Darba devēju iespējas un ieinteresētība iesaistīt darbā vecāka gadagājuma cilvēkus” , uzsvēra sociālās iekļaušanas jautājumus, sniedzot labās prakses piemērus un uzsverot vecāka gada gājuma cilvēku priekšrocības nodarbinātībā.

Paneldiskusijas dalībnieki un klausītāji diskutēja gan par praktiskām problēmām, ar ko saskaras vecāka gada gājuma cilvēki, gan par tiesisko regulējumu un nepieciešamību pēc integrējošiem pasākumiem.

[343] Tiesībsarga konferences otrā sesija bija veltīta tēmai „**Pieļaujamie ierobežojumi vārda brīvībai kriminālprocesā un sabiedrības tiesībām iegūt informāciju**”.

Vārda brīvība demokrātiskā sabiedrībā ir plaša, tomēr nenozīmē pilnīgu visatļautību izteikumos, arī vārda brīvība sabiedrības interesēs var tikt samērīgi ierobežota – piemēram, ja tiek aizskartas citu cilvēku tiesības, aicināts uz vardarbību u.tml. Šo robežu korekta noteikšana ir svarīga, taču arī juridiski sarežģīta. Tādēļ konferencē tiesībsargs vērsa uzmanību uz aktuālajiem notikumiem un tendencēm šajā jomā un aicināja cilvēktiesību speciālistus un praktiķus diskutēt par vārda brīvības ierobežošanu saistībā ar kriminālprocesu. Praksē šeit ir divi aktuāli jautājumi –

- ✓ vārda brīvības ierobežošana, veicot kriminālprocesu,
- ✓ kriminālprocesuālo materiālu publiskošana un apspriešana plašsaziņas līdzekļos.

[344] Tiesībsarga biroja juriskonsulte Līga Biksiniece-Martinova lasīja ievadreferātu „Sabiedrības tiesības iegūt un izplatīt informāciju. Tiesībsarga prakses aktualitātes”, uzsverot tālākminētas tēzes:

Vārda brīvība tieši vai netieši var tikt ierobežota gan ar krimināllikuma normām, gan, veicot konkrētas kriminālprocesuālas darbības, piemēram, kratīšanu, uzliekot arestu vai izņemot kādus informācijas nesējus no žurnālista. Valstij jāraugās, **lai normas neradītu stindzinošo jeb atturošo efektu uz cilvēktiesībām**, kā to uzsver Eiropas Cilvēktiesību tiesa, respektīvi, lai atbildība un sodi neatturētu presi brīvi paust informāciju un izteikt viedokli.

Vārda brīvība ietver arī žurnālistu tiesības neizpaust informācijas avotu. **Tikai tiesa, ievērojot samērīgumu, var uzdot norādīt informācijas avotu, lai aizsargātu personas vai sabiedrības būtiskas intereses**. Šajā kontekstā tika diskutēts tiesībsarga atzinums lietā par kratīšanu žurnālistes I.Naglas dzīvesvietā un informācijas avota atklāšanu saistībā ar

datiem, kas tika iegūti no VID datu bāzes. Atzinumā konstatēts, ka ir aizskartas personas tiesības uz vārda brīvību un žurnālista informācijas avota aizsardzību.

[345] Otrs jautājums, kas aktuāls šajā sakarā, ir sabiedrības tiesības saņemt un izplatīt informāciju un to ierobežošana ar mērķi aizsargāt privāto dzīvi.

Tika skarts jautājums par **privātās dzīves aizsardzību interneta vidē**, jo tur ir plašas iespējas ātri un arī anonīmi izplatīt informāciju, taču aizsardzības mehānismi ir nepilnīgi. Patlaban persona, kurai šādi ir nodarīts kaitējums, nevar sevi pilnvērtīgi aizstāvēt, jo, iesniedzot prasības pieteikumu tiesai, jānorāda aizskārēja personas datus, kas cietušajam ir pieejami tikai ļoti reti. Tādēļ būtu **jāpieņem grozījumi Elektronisko sakaru likumā**, kas paredz, ka tiesa, izskatot šādu pieteikumu, lai noskaidrotu potenciālo atbildētāju lietā, vērsīsies pie elektronisko sakaru komersanta vai interneta vietnes turētāja.

[346] Šobrīd populāri ir TV raidījumi, kuros tiek rādīts policijas darbs, tai braucot uz izsaukumiem un atklājot noziegumus. Taču tiek saņemtas sūdzības no personām par privātuma un nevainīguma prezumpcijas pārkāpumiem, ja rāda šādus sižetus. Pirmkārt, šeit būtu svarīgi **nošķirt policista tiesības un žurnālista tiesības**, kas ir atšķirīgas, un piedalīšanās reidā vēl nedod žurnālistam tiesības iet mājoklī, kur ir bažas par nozieguma izdarīšanu vai tml. Otrkārt, iespēju robežās ir **jārespektē iesaistīto personu viedoklis** par filmēšanu, jo personas, piemēram, izsaucot policiju uz agresīvu strīdu, meklē policijas palīdzību, taču nav gatavas to publiskot.

[347] No tiesībsarga prakses izriet, ka aktuāls ir jautājums par **kriminālprocesa materiālos esošas informācijas publiskošanu**, kas skar privāto dzīvi, gan arī sensitīvos datus. Vārda brīvības un privātās dzīves aizsardzības sadursme ir aktuāla lietās, kas skar kriminālprocesus par sabiedrībai nozīmīgiem gadījumiem, piemēram, saistībā ar valsts budžeta izlietošanu, iespējamu korupciju, vai arī lietās, kurās iesaistīti sabiedrībā pazīstami cilvēki. Ir gadījumi, kad tiek publiskota informācija, kas nepārprotami izriet no kriminālprocesa materiāliem – banku kontu izraksti, noklausīto sarunu atšifrējumi. Tāpat arī informācija, kas tieši vai netieši atklāj personas ģimenes locekļu vai citu tuvinieku privāto dzīvi.

Pirmstiesas izmeklēšanu veicošo amatpersonu rīcībā un kriminālprocesa materiālos var būt personas sensitīvie dati. Savukārt lietas dalībniekiem, realizējot tiesības uz taisnīgu tiesu, ir tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem un tos kopēt, tādējādi viņiem ir pieejama informācija par citas personas datiem. **Likums nenosaka izsniegto materiālu publiskošanas kārtību, līdz ar to var veidoties situācija, ka cietušais vai apsūdzētais tos nodod trešajām personām vai plašsaziņas līdzekļiem.**

[348] Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālpolicijas attīstības biroja priekšnieka pienākumu izpildītājs Dainis Vēbers savā runā „Vārda brīvības ierobežojumi un fiziskas personas datu aizsardzība kriminālprocesa virzītāja skatījumā” informēja par tiesisko regulējumu saistībā ar aizliegumu izpaust kriminālprocesā iegūtās ziņas un datu aizsardzību. Procesa virzītājs ir atbildīgs par datu aizsargāšanu, taču ir gadījumi, kad **sabiedrības interesēs ir iespējama datu izplatīšana plašākam personu**

lokam. Piemēram, var lemt par ziņu iekļaušanu Integrētajā Iekšlietu ministrijas informācijas sistēmā personas, mantas vai dokumenta atrašanas vietas noskaidrošanai. Minēto sistēmu izmanto visas izmeklēšanas iestādes. Valsts policijas pārstāvis puda viedokli, ka **atbildība par kriminālprocesa materiālu izplatīšanu ir jāprasa no žurnālistiem**, jo likums „Par presi un masu informācijas līdzekļiem” to definē kā npublicējamo informāciju.

[349] Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta virsprokurors Arvīds Kalniņš, runājot par tēmu „**Kriminālprocesa materiāli publiskajā telpā**”, izskaidroja Kriminālprocesa likuma normas par to, kā notiek iepazīšanās ar lietas materiāliem, kāda ir procesa virzītāja un lietas dalībnieku atbildība par informācijas izplatīšanu. Kriminālprocesa laikā **krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums** un ar tiem drīkst iepazīties amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, kā arī personas, kurām minētās amatpersonas attiecīgos materiālus uzrāda. **Pirmstiesas kriminālprocesā iegūtās ziņas līdz tā pabeigšanai izpaužamas tikai ar izmeklētāja vai prokurora atļauju un viņa noteiktajā apjomā.** Pēc kriminālprocesa pabeigšanas ar lietas materiāliem var iepazīties plašāks personu loks. Prokuratūra praksē ir saskārusies ar gadījumiem, kad ziņas no lietas materiāliem ir publiskas. Iespējams būtu **jānosaka atbildība par pirmstiesas kriminālprocesā iegūtu ziņu publiskošanu.** Šobrīd atbildība ir paredzēta tikai tad, ja persona par to iepriekš brīdināta.

[350] Rīgas Stradiņa universitātes studiju programmas „Žurnālistika” vadītāja Anda Rožukalne referātā „**Sabiedrības tiesības iegūt informāciju un informācijas avotu aizsardzība**” attiecībā uz informācijas avotu aizsardzību norādīja vairākus svarīgus tālākminētus principus:

- ✓ Žurnālistam nav tiesību atklāt informācijas devēja vārdu bez viņa piekrišanas. Žurnālistam ir jāpilda informācijas avotam dotie solījumi.
- ✓ Žurnālista pienākums ir apzināties, ka privātpersonām ir lielākas tiesības slēpt informāciju par sevi nekā amatpersonām vai citiem, kas tiecas pēc varas, ietekmes vai sabiedrības ievērības.
- ✓ Žurnālistam jāizvairās izmantot anonīmus informācijas avotus. Pirms apsolīt ziņu avotam anonimitāti, žurnālistam jāskaidro šī cilvēka motīvi.
- ✓ Žurnālistam jāizvairās no jebkāda veida slepenas informācijas vākšanas, izņemot gadījumus, kad ar tradicionālām metodēm nav iespējams iegūt sabiedrībai svarīgu informāciju.

[351] Analizējot jau iepriekš minēto I.Naglas lietu, tika minēti vairāki priekšlikumi situācijas uzlabošanai šajā jomā:

- ✓ Ņemot piemēru no Zviedrijas, Likumā par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem uzlikt žurnālistiem par pienākumu aizsargāt savus informācijas avotus, izņemot smagu noziegumu gadījumos.

- ✓ Izslēgt no Krimināllikuma 157.pantu par neslavas celšanu, kurš ļauj uzsākt individuālu krimināltiesvedību pret žurnālistu.
- ✓ Likumā par presi un elektronisko mediju likumā iestrādāt normu, kas nosaka, ka pret žurnālistu nevar vērsties privāti, ja viņš pildījis redakcijas uzdevumu. Prasība ceļama tikai pret redakciju.

Tika analizētas situācijas, kad žurnālists pārkāpjot likumu ir izpaudis personas datus vai informāciju, uz kuru nav leģitīmu sabiedrības interešu.

[352] Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors un doktorants Māris Ruķers referātā „**Personas datu aizsardzība kā cilvēka pamattiesība**” analizēja personas datu regulējumu starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos, kā arī diskusijai izvirzīja vairākas aktuālas problēmas:

- ✓ Latvijas Elektronisko sakaru likums pretēji Direktīvai 2006/24/EK paredz datu saglabāšanu jebkura noziedzīga nodarījuma atklāšanai;
- ✓ elektronisko sakaru komersantiem **nav noteikta atbildība par datu nesaglabāšanu**;
- ✓ grozīts Kriminālprocesa likuma 192.pants, kas paredz plašākas pilnvaras izmeklētājiem. Līdz ar to arī iespējama plašāka personas datu vākšana, kam netiek nodrošināta pietiekama kontrole. Tiesiska problēma ir arī tā, ka **nav nodrošināts kontroles mehānisms operatīvās darbības laikā iegūto noslodzes datu ievākšanai un izmantošanai**.

[353] Lai nostiprinātu šo tiesību, **Satversmē vajadzētu paredzēt atsevišķu tiesību uz savu datu aizsardzību**.

6.4. Starptautiskā sadarbība

[354] 2010.gadā Tiesībsarga birojs, iespēju robežās turpināja iepriekšējos gados iesākto starptautisko sadarbību. Tā kā starptautisko cilvēktiesību dokumentu ievērošanu uzrauga arī starptautiskās institūcijas, Tiesībsargs sadarbojās ar tām, sniedzot dažāda veida informāciju. Regulāra sadarbība notiek ar Eiropas Padomes un Eiropas Savienības institūcijām.

[355] Tiesībsargs starptautiskajā līmenī ir Starptautiskā Ombuda institūta loceklis, nacionālais kontakta punkts naida noziegumu jautājumos Eiropas Drošības un sadarbības organizācijā, kā arī Nacionālā Līdztiesības iestāde diskriminācijas novēršanas jautājumos Eiropas Savienībā. Tiesībsarga birojs darbojas Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras tīklā un Eiropas vienlīdzības nodrošināšanas institūciju sadarbības tīklā (EQUINET).

[356] Cieša sadarbība norisinās ar Eiropas Ombudu, kā arī Eiropas ombudu sadarbības tīkla ietvaros, kur notiek pieredzes un labas prakses apmaiņa semināros un sanāksmēs, regulāros biļetenos un tīmekļa diskusiju forumos, kā arī ikdienā ar elektronisko ziņu dienesta palīdzību.

[357] Bužeta taupības apstākļos tiesībsargs 2010.gadā varēja piedalīties tikai vienā pasākumā ārvalstīs – starptautiskajā konferencē Gruzijā, kurā tika diskutēti jautājumi par nacionālo cilvēktiesību institūciju lomu nacionālās jurisprudences attīstībā. Savukārt Tiesībsarga biroja darbinieki 2010.gadā varēja piedalīties tikai tajos pasākumos ārvalstīs, kuros pasākumu rīkotāji sedza visus uzaicināto dalībnieku piedalīšanās, uzturēšanās un pat ceļa izdevumus.

6.5. Tiesībsarga 2007.līdz 2010.gada statistika

Tēma	Gads	Rakstveida iesniegumi	Ierosinātas pārbaudes lietas	Pabeigtās pārbaudes lietas	Atteikts ierosināt pārbaudes lietu	Noslēgtās pārbaudes lietas (izbeigtas)	Pārbaudes lietas izskatīšana	Mutvārdu konsultācija	Iesniegumi un konsultācijas kopā
Kopā	2010	1359	294	185	649	44	307	2242	3601
	2009	1986	609	402	772	93	242	1617	3603
	2008	2502	741	412	1009	138	247	2434	4936
	2007	2269	47	240	633	517	0	2831	5120
Tiesība uz dzīvību	2010	4	1	0	4	0	3		
	2009	3	3	2	0	0	2	3	6
	2008	10	3	3	3	1	1	14	24
	2007	7		0	1	1		4	11
Spīdzināšanas un pazemojošas apiešanās vai sodīšana	2010	113	10	13	60	2	42		
	2009	191	84	60	47	8	47	31	222
	2008	211	90	40	57	10	52	52	263
	2007	207	1	18	14	66		91	296
Tiesība uz brīvību un drošību	2010	196	12	11	72	1	22	34	
	2009	205	44	23	93	3	22	38	243
	2008	252	58	32	109	8	23	57	309
	2007	213	0	34	49	65		82	295
Tiesība uz taisnīgu tiesu	2010	177	31	24	130	2	26	111	
	2009	257	76	76	116	2	21	223	480
	2008	383	93	77	201	2	22	237	620
	2007	357	0	23	139	36		219	576
Tiesība uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību	2010	62	16	7	32	3	35	43	
	2009	102	36	43	17	0	29	49	151
	2008	117	40	42	35	9	13	83	200
	2007	104	2	7	21	16		105	209
Pārvietošanās brīvība	2010	3	2	2	1	0	2		
	2009	0	0	0	1	0	0	8	8
	2008	0	0	1	1	0	0	23	23
	2007	3		0	1	0		6	9
Personas tiesiskais statuss	2010	15	4	1	4	1	6	38	
	2009	21	13	6	6	4	4	60	81
	2008	20	11	6	9	0	3	72	92
	2007	32	2	8	2	2		116	148

Tiesībsarga 2010.gada pārskats

6.5.Statistika

Tiesība uz domu, apziņas un reliģijas brīvību	2010	1	0	0	1	0	0	3	
	2009	3	2	1	0	0	0	2	5
	2008	5	1	2	3	0	0	6	11
	2007	4		0	0	0		1	5
Vārda un izteiksmes brīvība	2010	9	2	2	5	0	2		
	2009	5	2	3	1	0	0	1	6
	2008	21	3	3	5	3	0	17	38
	2007	14		3	3	4		9	23
Biedrošanās un pulcēšanās brīvība	2010	0	1	0	0	0	1	1	1
	2009	3	1	1	0	0	0	0	3
	2008	2	2	1	1	0	1	11	13
	2007	3		0	0	0		5	8
Tiesība vēlēti un tikt ievēlēti	2010	4	2	0	0	0	2	7	11
	2009	6	2	3	0	0	0	2	8
	2008	1	0	0	1	0	0	3	4
	2007	2		1	0	1		0	2
Tiesība pildīt valsts dienestu	2010	1	1	0	0	0	5	1	2
	2009	8	5	1	1	0	4	2	10
	2008	4	2	4	1	0	0	1	5
	2007	0		0	0	0		0	1
Tiesība uz darbu	2010	28	1	1	10	0	6	19	47
	2009	32	8	4	26	0	6	30	62
	2008	52	12	4	21	1	3	63	115
	2007	50		2	24	15		192	242
Tiesība uz īpašumu	2010	67	24	11	32	4	22	28	95
	2009	58	26	13	32	2	13	65	123
	2008	100	41	13	51	14	14	123	223
	2007	99		2	46	6		188	287
Tiesība uz sociālo nodrošinājumu	2010	95	36	17	31	14	8	106	201
	2009	129	60	27	45	32	3	173	302
	2008	138	58	37	44	21	12	258	396
	2007	103		1	17	22		232	335
Tiesība uz mājokli	2010	74	28	16	19	4	11	144	218
	2009	91	24	24	51	6	3	191	282
	2008	157	45	36	82	13	9	452	609
	2007	156	0	8	66	26		505	661
Tiesība uz veselības aizsardzību	2010	61	6	3	29	1	21		
	2009	94	31	11	45	3	19	20	114
	2008	108	37	17	49	5	13	30	138
	2007	72	0	3	18	15		45	118

Tiesībsarga 2010.gada pārskats

6.5.Statistika

Tiesība uz izglītību	2010	9	5	5	6	0	1		
	2009	25	13	12	7	1	1	28	53
	2008	23	12	9	7	2	1	91	114
	2007	14	0	1	2	7		28	42
Tiesība uz labvēlīgu vidi	2010	1	1	0	1	0	4		
	2009	13	4	2	4	0	3	4	17
	2008	18	7	1	7	4	2	10	28
	2007	23	0	0	9	2		43	66
Bērna tiesības	2010	12	5	4	6	1	1		
	2009	28	14	14	17	2	1	94	122
	2008	41	19	16	12	4	1	134	175
	2007	32	0	0	1	3		148	180
Personas ar invaliditāti tiesības	2010	2	1	2	0	0	0		
	2009	4	4	2	1	1	1	9	13
	2008	3	1	1	0	1	0	27	30
	2007	3	0	0	2	0		28	31
Ieslodzīto tiesības	2010	11	0	0	7	0	1		
	2009	38	5	2	24	2	1	0	38
	2008	68	9	6	50	0	3	10	78
	2007	83	0	4	38	25		7	90
Diskriminācija	2010	63	47	30	9	9	24	28	91
	2009	101	69	34	23	23	16	80	181
	2008	127	98	30	20	32	27	193	320
	2007	112	41	16	7	96		192	304
Laba pārvaldība	2010	153	55	36	29	2	61		
	2009	162	72	36	113	4	44	154	316
	2008	285	87	27	132	5	43	178	463
	2007	279	1	12	50	59		162	441
Lūgums sniegt informāciju	2010	114	2	0	7	0	3		
	2009	173	2	1	20	0	1	213	386
	2008	196	6	3	24	1	4	187	383
	2007	176	0	89	49	32		211	407
Iesniegumi ar neskaidru saturu	2010	10	0	0	4	0	0		
	2009	9	0	0	7	0	0	5	14
	2008	13	1	0	8	1	0	11	24
	2007	32	0	2	19	0		22	54
Citi jautājumi	2010	75	1	0	35	0	2	222	397
	2009	225	9	1	75	0	1	132	357
	2008	147	4	1	76	1	0	91	238
	2007	89	0	6	55	18		190	279

7. Pielikumi

7.1. Satversmes tiesai sniegto viedokļu saraksts 2010.gadā

1.	03.02. 2010. № 1- 5/17	Izteikt viedokli lietā № 2009-107-01 par Valsts un pašvaldību profesionālo orķestru, koru, koncertorganizāciju, teātru un cirka mākslinieku izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 3.punkta (turpmāk – apstrīdētā norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1., 91. un 109.pantam.	Liene Zariņa
2.	24.02. 2010. №1- 5/48	Izteikt viedokli lietā № 2009-113-0106 „Par Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma 19.panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam un Līguma starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību 5.pantam”.	Guna Kukle
3.	01.03. 2010. № 1- 5/55	Sniegt viedokli lietā № 2009-115-01 „Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 116.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam”.	Gundega Bērziņa
4.	15.04. 2010. 1-5/86	Sniegt viedokli lietā № 2010-01-01 „Par Administratīvo pārkāpuma kodeksa 286. ¹⁴ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”.	Ieva Liepiņa
5.	10.05. 2010. № 1- 5/105	Sniegt viedokli lietā № 2010-08-01 un paust viedokli jautājumā, vai Civilprocesa likuma 396.panta pirmās daļas vārdi „vai ķīlas ņēmējs, kuram ir tiesības pārdot ķīlu par brīvu cenu”, 396.panta otrās daļas vārdi „bet, ja pieteikumu iesniedzis ķīlas ņēmējs, - arī ķīlas līguma noraksts, pierādījumi par parādnieka brīdinājumu, ja vien no paša akta vai likuma neizriet, ka šāds brīdinājums nav nepieciešams”, 397.panta pirmās daļas vārdi „nepaziņojot par to pieteicējam un parādniekam” un 397.panta otrās daļas vārdi „vai ķīlas ņēmēja parādniekam un ķīlas ņēmējam ir tiesības nekustamo īpašumu pārdot par brīvu cenu” atbilst Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam.”	Santa Tivaņenkova
6.	17.05. 2010. № 1- 5/110	Izteikt viedokli lietā № 2010-09-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” (1997.gada 4.decembra redakcijā) 30.panta otrās daļas vārdu „ja šie darījumi nav deklarēti šā panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā, -15 procentu apmērā no šo darījumu kopsummas, ja šajā pantā nav noteikts citādi” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”.	Ieva Dambe

7.	24.05. 2010. № 1- 5/115	Izteikt viedokli lietā № 2010-11-01 „Par Administratīvā procesa likuma 18.panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam”.	Santa Tivaņenkova
01	04.06. 2010. № 1- 5/132	Pieteikums par Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektās daļas 1.punkts vārdu „kuras augstums nepārsniedz 1,2 metrus” un Pārejas noteikumu 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 95. Un 1.pantam.	Juris Siļčenko
8.	04.06. 2010. № 1- 5/134	Izteikt viedokli lietā № 2010-06-01 „Par Likuma par budžetu un finanšu vadību 19.panta piektās daļas, Valsts kontroles likuma 44.panta otrās daļas un Tiesībsarga likuma 19.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.,83. Un 87.pantam”.	Natālija Vecgaile
9.	28.06. 2010. № 1- 5/150	Izteikt viedokli lietā № 2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. Un 110.pantam”.	Zanda Rūsiņa
10	05.07. 2010. № 1- 5/156	Izteikt viedokli lietā № 2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. Un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.,105. Un 109.pantam”.	Aiga Putniņa
11	16.07. 2010. № 1- 5/166	Izteikt viedokli lietā № 2010-17-01 „Par likuma „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” 20.panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.,91.,105. Un 109.pantam”.	Aiga Putniņa
12	20.07. 2010. № 1- 5/168	Izteikt viedokli lietā № 2010-22-01 „Par likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” pārejas noteikumu 7.punkta, ciktāl tas attiecas uz zemi zem daudzdzīvokļu mājām, un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pārejas noteikumu 40.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. Un 105.pantam”.	Guna Kukle
13	26.07. 2010. № 1- 5/170	Izteikt viedokli lietā № 2010-20-0106 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 1.punkta (daļā par Latvijas nepilsoņu darba un tam pielīdzināto periodu pielīdzināšanu apdrošināšanas stāžam) atbilstību Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvības aizsardzības konvencijas 14.pantam kopsakarā ar Pirmā protokola 1.pantu un Latvijas Republikas Satversmes 91.pantu”.	Gundega Bērziņa

14	03.08. 2010. № 1- 5/172	Izteikt viedokli lietā № 2010-29-01 par to, vai likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 30.punkts atbilst Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., un 109.pantam.	Liene Zariņa
15	13.08. 2010. № 1- 5/176	Izteikt viedokli lietā № 2010-38-01 un sniegt atbildi uz jautājumiem, kas saistīti ar rīcībbspēju.	Inga Zonenberga
16	25.10. 2010. № 1- 5/236	Izteikt viedokli lietā № 2010-52-03 „Par Ministru kabineta 2006.gada 30.maija noteikumu № 423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 44.4. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”.	Ineta Piļāne Solvita Anskaitē
17	01.11. 2010. № 1- 5/245	Izteikt viedokli lietā № 2010-50-02 un sniegt atbildi uz jautājumiem, kas saistīti ar tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvības ierobežojumiem brīvības atņemšanas iestādēs.	Velga Slaidiņa
18	01.11. 2010. № 1- 5/246	Izteikt viedokli lietā № 2010-51-01 „Par Pacientu tiesību likuma 10.panta piektās daļas 6.punkta, ciktāl tas neparedz tiesības Valsts kontrolei pieprasīt savu likumā noteikto funkciju veikšanai nepieciešamo informāciju par pacientu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 87., un 88. Pantam”.	Arvīds Dravnieks
19	09.11. 2010. № 1- 5/251	Izteikt viedokli saistībā ar Satversmes tiesā izskatāmo lietu № 2010-57-03 „Par Ministru kabineta 2009.gada 2.jūnija noteikumu № 511 "Grozījumi Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos № 740 "Noteikumi par stipendijām"" 1.1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 112.pantam”	Līga Biksiniece- Martinova
20	09.12. 2010. № 1- 5/274	Izteikt viedokli lietā № 2010-55-0106 un sniegt atbildi uz jautājumiem, kas saistīti ar Operatīvās darbības likumu.	Santa Tivaņenkova Ineta Piļāne

7.2. Atzinums pārbaudes lietā № 118-10B/4A par kratīšanas veikšanu žurnālistes Ilzes Naglas dzīvesvietā

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV – 1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2010.gada 28.septembrī № 26

2010.gada 13.maijā saskaņā ar Tiesībsarga likuma 24.panta pirmo daļu tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu № 118-10B/4A, vai, veicot kratīšanu žurnālistes Ilzes Naglas dzīvesvietā, nav pārkāptas Satversmē garantētās tiesības uz vārda brīvību un vai, pieņemot konkrētos lēmumus, policija un tiesa ir pievērsusi pienācīgu uzmanību preses brīvības ierobežojuma izvērtēšanai.

2010.gada 14.maijā Tiesībsarga birojā tika saņemts arī žurnālistes I.Naglas iesniegums (reģistrēts 17.05.2010. ar № 476), kurā iesniedzēja norādīja, ka uzskata par prettiesisku gan Valsts policijas Galvenās Kriminālpolicijas pārvaldes Ekonomikas policijas pārvaldes (turpmāk tekstā – VP GKPP EPP) izmeklētājas J.Fedeņevas 2010.gada 11.maijā pieņemto Lēmumu par kratīšanas izdarīšanu viņas dzīvesvietā, gan prokurores I.Minājevas doto piekrišanu šim lēmumam, gan arī policijas darbinieku faktisko rīcību kratīšanas izdarīšanas gaitā. Iesniedzēja uzskata, ka ir noticis Satversmē nostiprināto pamatprincipu un vispāratzīto cilvēktiesību, kā arī Kriminālprocesa likuma (turpmāk tekstā – KPL) un speciālā regulējuma attiecībā uz masu informācijas līdzekļu darbību pārkāpums.

KPL 375.panta pirmā daļa nosaka, ka kriminālprocesa laikā krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums un ar tiem drīkst iepazīties amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, kā arī personas, kurām minētās amatpersonas attiecīgos materiālus uzrāda KPL paredzētajā kārtībā. Ņemot vērā faktu, ka tiesībsargam ir ierobežota pieeja visiem krimināllietas № 11816003310 materiāliem, atzinums pārbaudes lietā 118-10B/4A ir balstīts uz valsts iestāžu [Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas, VP GKPP EPP, Finanšu un ekonomisko noziedzumu izmeklēšanas prokuratūras] sniegtajām ziņām kriminālprocesā, kā arī pašas žurnālistes I.Naglas sniegto informāciju.

Faktu izklāsts

2010.gada 4.februārī Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk–VID) ģenerāldirektora v.i. N.Jezdakova vērsās VP GKPP EPP ar sūdzību, ka laika posmā no 2009.gada 29.oktobra līdz 2010.gada 3.februārim notika nesankcionēta Elektroniskās deklarēšanas sistēmas (turpmāk–EDS) datu bāzē saglabāto dokumentu XML datņu ar fizisko un juridisko personu datiem lejupielāde, kā rezultātā trešo personu rīcībā nonāca valsts informācijas sistēmas datu bāzes saturs, pārkāpjot Valsts informācijas sistēmas likuma un Fizisko personu datu aizsardzības likuma normas. 2010.gada 10.februārī VP GKPP EPP uzsāka kriminālprocesu lietā № 11816003310 par iespējamo patvaļīgo piekļūšanu VID EDS.

2010.gada 14.februārī Latvijas televīzijas (LTV) raidījumā „De facto”, žurnāliste I.Nagla paziņoja, ka raidījuma redakcijas rīcībā ir nonākusi informācija par milzīgu personas datu „noplūdi” VID. Cita starpā tika ziņots, ka ir „noplūdusi” ne tikai informācija par valsts augstākajām amatpersonām, bet arī uzņēmējiem un citām privātpersonām. Tika minēts, ka šajos dokumentos atrodami dati par

ienākumiem, nomaksājamiem nodokļiem, personas kodi un citi dati. Par informācijas „noplūdi” raidījumam pavēstīja cilvēki, kas sevi dēvēja par „Ceturtais atmodas tautas armiju” (turpmāk – „4ATA”). „4ATA” rīcībā 2009.gada pavasarī nonāca informācija, ka VID EDS sistēmā ir nepilnības, kuru dēļ ikviens anonīms interneta lietotājs bez autorizācijas var lejupielādēt jebkuru EDS dokumentu, ierakstot noteiktu adresi un norādot dokumenta numuru, un ka nepilnības, iespējams, ir radītas pēc ļoti augstas VID amatpersonas norādījuma.

Pēc minētās informācijas publiskošanas 2010.gada 19.februārī LTV telpās ieradās policijas darbinieki, kuri tikās ar žurnālisti I.Naglu un LTV Ziņu dienesta vadītāju M.Gailīti, kā arī pieprasīja 14.februāra raidījuma ierakstu un „4ATA” sūtīto elektronisko vēstuli, kuru žurnāliste atteicās izdot. Tāpat no žurnālistes puses tika saņemts atteikums izpaust informācijas avota identitāti.

2010.gada 11.maijā VP GKPP EPP izmeklētāja kriminālprocesa № 11816003310 ietvaros pieņēma lēmumu par neatliekamas kratīšanas izdarīšanu žurnālistes dzīvesvietas telpās un palīgtelpās. Lēmumam par kratīšanas veikšanu minētajā dzīvoklī piekrita Finanšu un ekonomisko noziegumu izmeklēšanas prokuratūras prokurore. To 2010.gada 12.maijā apstiprināja Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas tiesnesis R.Silakalns.

2010.gada 11.maijā, no plkst.21:34 līdz plkst.22:30, pildot minēto lēmumu par kratīšanas izdarīšanu žurnālistes dzīvesvietā, kratīšanu veica VP GKPP EPP 4.nodaļas darbinieki, kuri kratīšanas vietā sastādīja protokolu, ko I.Nagla parakstīja, neizsakot pieteikumus un piezīmes par kratīšanas veikšanu.

2010.gada 26.maijā I.Nagla iesniedza sūdzību Rīgas pilsētas Centra rajona tiesā par kratīšanas veikšanu viņas dzīvesvietā. 2010.gada 14.jūnijā Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītāja tiesnese S.Meliņa, izskatot sūdzību par izmeklēšanas tiesneša 2010.gada 12.maija lēmumu par kratīšanas veikšanu žurnālistes dzīvoklī, nolēma sūdzību noraidīt un augstākminēto lēmumu atstāt negrozītu, kā arī atteikt atzīt 2010.gada 11.maijā veikto kratīšanu par prettiesisku un tās rezultātā iegūtos pierādījumus par nepieļaujamiem.

Vārda brīvība un žurnālistu pienākums aizsargāt informācijas avotu

Vārda brīvība ir viena no demokrātiskas sabiedrības pamatpazīmēm, kuru aizsargā gan Latvijas Republikas Satversme, gan arī vairāki starptautiskie cilvēktiesību līgumi, kuriem Latvijas Republika ir pievienojusies. Vārda brīvības nozīmi demokrātiskas sabiedrības veidošanā uzsver gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – ECK) 10.pants, gan ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām.

Satversmes 100.pants nosaka ikviena tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, kā arī paust savus uzskatus. Saskaņā ar Satversmes 116.pantu simtajā pantā noteikto brīvību var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Viena no vārda brīvības izpausmēm ir brīvu un neatkarīgu masu informācijas līdzekļu darbība, kur tie spēj ne tikai iegūt, bet arī tālāk publiskot objektīvu informāciju par sabiedrībā notiekošajiem procesiem, pat ja tā ir nepieņemama vai nepatīkama kādai sabiedrības daļai. Demokrātiskā sabiedrībā debates par sabiedrībai aktuāliem politiskiem un sabiedriskiem jautājumiem bez masu informācijas līdzekļu aktīvas līdzdalības nav iedomājamas. Tādēļ būtiski ir novērtēt vārda brīvības un žurnālistu lomu sabiedriskās diskusijas veicināšanā un informācijas avotu nozīmi žurnālistu darbā, iniciējot aktuālu politisko un sabiedrisko jautājumu apspriedi.

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pants nosaka, ka „Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez ierobežojumiem no valsts institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. (...)”. Tajā noteiktie principi tiek uzskatīti par tiesību respektēšanas minimālu standartu un dalībvalstu nacionālajiem likumiem un praksei skaidri jāaizsargā žurnālistu tiesības neizpaust informāciju, kas identificētu avotu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, interpretējot Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pantu, 1996.gada 27.martā spriedumā lietā “Gudvins pret Apvienoto

Karalisti” (Goodwin v. the United Kingdom) atzina, ka “žurnālistu informācijas avotu aizsardzība ir viens no preses brīvības pamatprincipiem⁹⁰”. Tas nozīmē, ka Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pants ietver žurnālistu tiesības neizpaust informācijas avotu. Pamatojot informācijas avota aizsardzības nepieciešamību, tiesa savā spriedumā norādīja, ka nepietiekamas aizsardzības gadījumā informācijas avoti atturēsies sniegt sabiedrībai to interesējošo informāciju, kā rezultātā var mazināties preses kā nozīmīga sabiedrisko procesu novērotāja loma, kā arī negatīvi tiktu ietekmēta spēja sniegt sabiedrībai precīzu un uzticamu informāciju. Tādējādi informācijas avotu aizsardzībai ir jābūt garantētai nacionālajā likumdošanā un tā izpaušana ir pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos sabiedrisko interešu aizsardzībai.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka, “apzinoties, kāda nozīme žurnālistu avotu aizsardzībai ir saistībā ar preses brīvību demokrātiskā sabiedrībā, un ka avota izpaušana var izraisīt atvēsinošu iespaidu uz šīs brīvības īstenošanu, šāds līdzeklis nav savienojams ar Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pantu, ja vien tas neattaisno sabiedrības interešu ārkārtējās prasības”⁹¹. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa noteica, ka aizsardzība attiecībā uz profesionālajām attiecībām starp žurnālistiem šajā aspektā ir svarīgāka nekā sabiedrībai paredzētās pašas informācijas vērtība.

Lai pastiprinātu un papildinātu tos principus, kas iekļauti spriedumā Gudvins pret Apvienoto Karalisti, Eiropas Padome 2000.gada 8.martā ir pieņēmusi „Ministru komitejas Rekomendāciju dalībvalstīm par žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotus”. Valstī, kur valda tiesiskums, policijai un tiesas iestādēm jādarbojas, pamatojoties uz likumu, un jārikojas diskreti pēc likuma būtības un gara. Tādējādi dalībvalstīm adresētā rekomendācija nodrošina pamatu kopīgiem Eiropas minimāliem standartiem attiecībā uz žurnālistu tiesībām neizpaust savus informācijas avotus⁹². Rekomendācijas 3.princips nosaka neizpaušanas tiesību robežas, paredzot tikai konkrētus gadījumus, kad pieļaujama prasība izpaust informācijas avotus:

“Avotu identificējošas informācijas izpaušana nebūtu jāuzskata par nepieciešamu, ja vien nav pārliecinoši pierādīts, ka:

- i. nepastāv saprātīgi alternatīvi līdzekļi, kā vien informācijas izpaušana, vai arī personas vai varas iestādes, kas pieprasa izpaušanu, tos nav izsmēlušī, un
- ii. izpaušanas tiesiskās intereses skaidri ir pārsvarā pār sabiedrības interesēm neizpaust informāciju, paturot prātā, ka:
 - ir pierādīta ārkārtēja nepieciešamība izpaust avotu,
 - apstākļi ir īpaši vitāli un nopietni,
 - izpaušanas nepieciešamība tiek identificēta kā atbilstoša pamatotai sabiedriskai nepieciešamībai, un
 - dalībvalstis var izmantot noteiktas izvērtēšanas robežas, nosakot šo nepieciešamību, bet šīs robežas ir cieši saistītas ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas uzraudzību.”

Šie principi ir jāievēro visās procesa stadijās. Turklāt Rekomendācijas 6. princips „Komunikācijas pārtveršana, uzraudzība un tiesiska kratīšana un konfiskācija” konkrēti uzskaita, kādi līdzekļi nedrīkstētu tikt lietoti, ja to mērķis ir apiet žurnālistu tiesības, kādas tiem šo principu ietvaros ir neizpaust avotus identificējošu informāciju:

- i. pārtveršanas pavēles vai darbības, kas saistītas ar žurnālistu vai viņu darba devēju komunikāciju vai saraksti,

⁹⁰ 1996.gada 27.marta Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedums lietā Gudvins pret Apvienoto Karalisti (*Goodwin v. UK*), 39.punkts.

⁹¹ 1996.gada 27.marta Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedums lietā Gudvins pret Apvienoto Karalisti (*Goodwin v. UK*), 37.punkts un noslēgums.

⁹² Paskaidrojošais memorands Rekomendācijai R (2000) №7 par žurnālistu tiesībām neizpaust savus informācijas avotus, 4.punkts.

- ii. uzraudzības pavēles vai darbības, ka saistītas ar žurnālistu vai viņu darba devēju kontaktiem, vai
- iii. kratīšanas vai konfiskācijas orderis vai darbības, kas saistītas ar žurnālistu vai viņu darba devēju privātām vai darba telpām, īpašumu vai saraksti, vai personas datiem, kas saistīti ar viņu profesionālo darbību.

Tādējādi pārbaudes lietā ir svarīgi noskaidrot ne tikai, vai ir noticis tiesību uz vārda brīvību pārkāpums, bet arī, vai valstī ir efektīvs uzraudzības mehānisms, lai kontrolētu, vai netiek ierobežota vārda brīvība un ir ievērota žurnālista informācijas avota aizsardzība.

Vārda brīvības iespējamais ierobežojums un tā samērīgums

Likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” noteic, ka sabiedriskā televīzija ir masu informācijas līdzeklis, kas vāc, sagatavo un izplata informāciju saskaņā ar Latvijas Republikas likumiem. Informācijas vākšanu un sagatavošanu izplatīšanai masu informācijas līdzeklī veic žurnālists. Veicot savu profesionālo darbību, žurnālists ir tiesīgs saskaņā ar minētā likuma 24.pantu vākt informāciju jebkādā ar likumu neaizliegtā veidā un no jebkura ar likumu neaizliegta informācijas avota un izplatīt ziņas, izņemot tās, kas nav izplatāmas saskaņā ar šā likuma 7.pantu.

Informācijas avota aizsardzību nosaka minētā likuma 22. pants par informācijas avota noslēpumu, kas paredz, ka: „Masu informācijas līdzeklis var nenorādīt informācijas avotu. Ja persona, kura sniegusi informāciju, prasa, lai tās vārds netiktu norādīts masu informācijas līdzeklī, šī prasība redakcijai ir saistoša. Lai aizsargātu personas vai sabiedrības būtiskas intereses, tikai tiesa, ievērojot samērīgumu, var uzdot norādīt informācijas avotu.”

Tas nenozīmē žurnālista absolūtu neaizskaramību kriminālprocesā, bet gan nepieciešamību ievērot žurnālista profesionālās darbības intereses un tiesiskās garantijas.

Procesa virzītāju lēmums par kratīšanas izdarīšanu pie žurnālistes I.Naglas balstījās uz informāciju, kas tika publicēta LTV raidījumā „De facto”. Kā redzams no kratīšanā meklējamo priekšmetu saraksta, procesa virzītājam bija būtiski nostiprināt pierādījumus un noskaidrot, kādā ceļā pie žurnālistes ir nonākusi informācijas par datu „noplūdi” VID EDS, un kas ir vainīgā persona. Formulējums kratīšanas lūgumā „informāciju par šo datņu iegūšanu un izplatīšanu” skaidri norāda uz procesa virzītāju mērķi identificēt informācijas avotu.

Tādējādi procesa virzītāju rīcība šajā gadījumā skar informācijas avota aizsardzību un līdz ar to ierobežo žurnālistes vārda brīvību.

Tai pat laikā žurnālistu informācijas avota aizsardzība nav absolūta un likumā noteiktā kārtībā var tikt ierobežota atsevišķos gadījumos, lai aizsargātu sabiedrības intereses. Tas nozīmē, ka procesa virzītājiem, pieņemot lēmumu attiecībā uz žurnālistu, ir jāvērtē arī vārda brīvības ierobežojuma aspekti un rīcības samērīgums, vai tiešām informācijas izpaušana ir nepieciešama un vai nepastāv saprātīgi alternatīvi līdzekļi, kā noteikts iepriekš minētajā Eiropas Padomes Rekomendācijas 3.pantā. KPL 12.pants nosaka: „(1) Kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē. (2) Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai [..]”.

KPL 154.pants nosaka, ka tiesa, ievērojot personas tiesību un sabiedrības interešu samērīgumu, var uzdot plašsaziņas līdzekļa žurnālistam vai redaktoram norādīt publicētās informācijas avotu. Savukārt KPL 179. un 180.pantā ir noteikta kratīšanas izdarīšanas kārtība (arī neatliekamības kārtībā).

Tādējādi secināms, ka pastāv tiesiskais regulējums informācijas avota atklāšanai, kratīšanai, kā arī tiesiskai un samērīgai cilvēktiesību ierobežošanai kriminālprocesa ietvaros un tas nozīmē, ka ierobežojumi ir noteikti ar likumu.

Lai izvērtētu ierobežojuma samērību un saudzējošāku alternatīvu līdzekļu iespējamību mērķa sasniegšanai, tiesībsargs atbildīgajām iestādēm uzdeva jautājumu, vai informācijas iegūšanai no žurnālista bija pietiekams pamats no KPL norādītajām izmeklēšanas darbībām izvēlēties kratīšanu, Turklāt neatliekamības kārtībā, nevis informācijas avota norādīšanas pienākumu, ko paredz KPL 154.pants.

Finanšu un ekonomisko noziegumu izmeklēšanas prokuratūra sniedza atbildi, ka kratīšanas mērķis bija nevis informācijas iegūšana no žurnālistes par viņas informācijas avotu, jo tas policijai jau bija zināms, bet gan pierādījumu nostiprināšana un iegūšana kriminālprocesā, tādēļ arī netika piemērota KPL 154.pantā noteiktā informācijas iegūšanas kārtība.⁹³ Prokuratūra uzskata, ka tai nav tiesību dot atzinumu par izmeklēšanas darbību pamatotību, tā kā izmeklēšanas tiesneša rīcību, kurš akceptēja minēto izmeklēšanas darbību, jau vērtē tiesas priekšsēdētāja.

Tiesa pamato neatliekamās kratīšanas nepieciešamību ar to, ka kriminālprocesā par faktiem, kas saistīti ar elektroniskās informācijas apriti, ir jāņem vērā minētā noziedzīgā nodarījuma kā kibernetiskuma specifika, kur elektronisko pierādījumu saglabāšana, iegūšana un fiksēšana ir apgrūtināta ar to, ka šādi pierādījumi var tikt ļoti ātri un neatgriezeniski sagrozīti vai iznīcināti.

Šāds apgalvojums ir vērtējams kritiski, jo Valsts policijas darbinieki vērsās pie I.Naglas ar lūgumu izdot datus par informācijas avotu 2010.gada 19.februārī, bet kratīšana neatliekamības kārtībā tika veikta 2010.gada 11.maijā. Tiesībsargam iesniegtajos materiālos no iestādēm un tiesas nav atrodama informācija, kas apstiprina faktu, ka žurnāliste turpināja nelikumīgu datu apstrādi un tālākizplatīšanu, vai arī būtu mēģinājusi minētos datus iznīcināt.

Nav izskaidrojama un tiesas vērtējumā atspoguļota nekavējošas kratīšanas žurnālistes dzīvoklī nepieciešamība, ja kriminālprocesā esošās ziņas deva pamatu pieņēmumiem, ka viņa, *visticamāk*, ir zinājusi, atbalstījusi vai piedalījies izmeklējamā noziedzīgā nodarījumā, vienlaikus izmantojot šo informāciju žurnālistikas mērķiem. Ja šādas ziņas procesa virzītāja rīcībā bija uz lēmuma par kratīšanas veikšanu brīdī, nav saprotama policijas rīcība, nenosakot žurnālistei aizdomās turētās personas statusu pirms kratīšanas, kā arī neveicot kratīšanu žurnālistes darba vietā.

Jāsecina, ka tiesas lēmums ir balstīts uz pieņēmumiem, kā arī tiesa lēmuma pieņemšanā nav respektējusi žurnālista statusu, kura imunitāte un aizsardzība pret avota izpaušanu ir noteikta likumā.

Līdz ar to var secināt, ka uzraugošais prokurors un tiesa, akceptējot procesa virzītāja lēmumu par kratīšanas izdarīšanu neatliekamības kārtībā, nav kritiski izvērtējuši minētās darbību veikšanas neatliekamību un pamatotību.

Tiesībsargs kritiski vērtē žurnālistes I.Naglas dzīvesvietā veikto kratīšanu neatliekamības kārtībā kā piemērotāko līdzekli informācijas izplatīšanas pārtraukšanai attiecīgajā izmeklēšanas stadijā. Procesa virzītājiem, rūpējoties par KPL 12.pantā nostiprināto kriminālprocesa pamatprincipu ievērošanu, būtu stingrāk jāizvērtē, vai izmeklēšanai nepieciešamo informāciju iespējams iegūt ar personas intereses saudzējošākiem līdzekļiem.

Tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāte

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pants nosaka: „Ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā Konvencijā, tiek pārkāptas, ir nodrošināta efektīva aizsardzība valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus”. Eiropas Cilvēktiesību tiesa praksē ir nostiprinājusies atziņa, ka, vērtējot tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti, nepieciešams noteikt, vai valstī eksistē normatīvais regulējums un vai šis aizsardzības mehānisms konkrētajā gadījumā ir darbojies efektīvi. Tāpat ir jāvērtē institucionālā sistēma tiesību aizsardzībai.

Saskaņā ar KPL 37. un 40.pantu uzraugošajam prokuroram un izmeklēšanas tiesnesim ir jāveic cilvēktiesību uzraudzība pirmstiesas izmeklēšanas procesā. Likums paredz aizsardzības mehānismu, arī pārsūdzības iespējas personai kratīšanas gadījumā. Ja kratīšana tiek veikta neatliekamības kārtībā, sākotnēji tā noris ar mazākām tiesiskām garantijām.

⁹³ Finanšu un ekonomisko noziegumu izmeklēšanas prokuratūras 03.06.2010 vēstule Nr.4-2430/10

Izmantojot KPL 180.pantā paredzēto kratīšanu steidzamības kārtībā, procesa virzītājam ne vēlāk kā nākamajā darba dienā pēc kratīšanas izdarīšanas, uzrādot materiālus, kas pamatoja izmeklēšanas darbības nepieciešamību un neatliekamību, par to jāpaziņo izmeklēšanas tiesnesim, kurš pārbauda kratīšanas tiesiskumu un pamatotību. Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa informēja⁹⁴, ka izmeklēšanas tiesnesis R.Silakalns procesa virzītāja pieņemto lēmumu ar prokurora piekrišanu par kratīšanas izdarīšanu žurnālistes I.Naglas dzīvesvietā 2010.gada 11.maijā apstiprināja 2010.gada 12.maijā ar lēmumu rezolūcijas formā pēc lēmuma un kriminālprocesa materiālu izvērtēšanas. Lēmums tika pārsūdzēts.

Ar Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītājas S.Meliņas 2010.gada 14.jūnija lēmumu tiesa noraidīja žurnālistes I.Naglas sūdzību par Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas izmeklēšanas tiesneša 2010.gada 12.maija lēmumu par kratīšanas izdarīšanu I.Naglas dzīvesvietā, kā arī atteica atzīt 2010.gada 11.maijā veikto kratīšanu par prettiesisku un tās rezultātā iegūtos pierādījumus par nepieļaujamiem. Tiesa norādīja, ka lēmuma par kratīšanu dzīvesvietā mērķis bija atrast lejupielādētās VID EDS datu bāzes XML datnes vai to atvasinājumus, programmatūru datņu apstrādei, *informāciju par šo datņu iegūšanu*, kā arī citus priekšmetus, kas satur ziņas par izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu, kā arī pārtraukt turpmāku nelikumīgu fizisko personu datu izplatīšanu, nevis atklāt informācijas avotu. Tiesa pamato savu nostāju ar to, ka procesa virzītājs ir izvēlējis citu ceļu informācijas avota atklāšanai un uz kratīšanas brīdi informācijas avots jau ir bijis zināms. Izejot no šādiem apsvērumiem, tiesa ir vērtējusi kratīšanas mērķi un neatliekamību. Taču šeit ir jāņem vērā, ka praktiski kratīšanas gaitā informācijas avots tika atklāts un sākotnēji tas notika bez tiesas sankcijas. Tiesas lēmums par kratīšanas pamatotību un procesu kopumā ir argumentēts un sūdzība izskatīta pēc būtības, taču pilnībā tas nenodrošina vārda brīvības klauzulu.

Analizējot lēmuma par kratīšanas veikšanu pieņemšanas kārtību, kā arī kontroles un uzraudzības mehānismu, jāsecina, ka, analizējot I.Naglas statusu procesā un atļaujot nekavējoties veikt kratīšanu viņas dzīvesvietā, ne prokurors, ne izmeklēšanas tiesnesis nav pienācīgi izvērtējuši vārda brīvības apdraudējumu.

Tā kā informācijas avots, veicot kratīšanu, jebkurā gadījumā tika atklāts, procesa virzītāji nedrīkstēja atteikties izvērtēt tā nepieciešamību un pamatotību no vārda brīvības ierobežošanas aspekta.

Lai arī atbildība par neatliekamās kratīšanas rezultātā iegūto pierādījumu atzīšanu par pieļaujamiem ir jāuzņemas izmeklēšanas tiesnesim, kura uzdevums saskaņā ar KPL 40.pantu ir kontrolēt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā, arī prokurora kontrole saskaņā ar KPL 37.pantu, atļaujot veikt aplūkojamā kriminālprocesā nav bijusi pietiekami rūpīga.

Ievērojot prokurora darbības pamatprincipus, jāapzinās, ka prokurora neatkarība lēmuma pieņemšanā nevar būt neierobežota gadījumos, kad tā var skart personas aizsargātas intereses. Ņemot vērā, ka prokurora dotajam akceptam bija neatgriezeniskas sekas, proti, lēmums tika izpildīts, un veiktās kratīšanas rezultātā izņemta apjomīga privāta rakstura informācija, kas neattiecas uz izmeklējamo lietu, tiesībsargam rodas bažas, ka kratīšanas rezultātā ir aizskartas ne tikai tiesības uz vārda brīvību, bet, iespējams, arī žurnālistes tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

KPL neparedz speciālu reglamentāciju procesuālajām darbībām, kurās tiek iesaistīti žurnālisti vai kuru intereses tas skar. Taču ir saprotams, ka žurnālistiem nav absolūtas kriminālprocesuālās imunitātes un viņus var saukt pie kriminālatbildības par izdarītajiem pārkāpumiem, kā arī viņiem jāpiedalās kriminālprocesuālajās darbībās. Tomēr atsevišķu darbību pieļaujamība jāvērtē, ievērojot ne tikai kriminālprocesa tiesību normas, bet arī citus normatīvos aktus. Procesuālo darbību veikšana nevar būt pamats preses brīvības interešu ignorēšanai un ir aplami žurnālistu identificēt kā līdzdalībnieku, pamatojoties tikai uz to faktu, ka viņš ir publiskojis viņam nodoto informāciju. Praktiski tas nozīmē, ka pirms procesuālo darbību veikšanas, kas aizskar žurnālista intereses, jābūt pārliecībai un faktiem, ka iecerēto darbību veikšanas iemesls nav saistīts ar žurnālistu profesionālo

⁹⁴ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2010. gada 27.maija starpatbilde Nr.1-18/287.

darbību un noteikto tiesību izmantošanu. Objektīvi tas uzliek procesa virzītājam papildu pienākumu motivēt savu lēmumu un faktiskās rīcības, kas skar žurnālistu intereses. KPL nav prioritārs attiecībā uz citiem likumiem un tā neievērošana neattaisno citu tiesību normu neievērošanu. Nav pieļaujams, ka kratīšana kā kriminālprocesuālais instruments tiek izmantots, lai neievērotu procesuālo kārtību, kas noteikta ar citu normatīvo tiesību aktu⁹⁵.

Tāpat jāuzsver, ka informācijas avota neizpaušanas principa ievērošana ir saistoša ne tikai žurnālistiem. Arī policijai un prokuratūrai ir jārespektē žurnālistu tiesības un pienākumi un minētās institūcijas nevar uzlikt par pienākumu izpaust žurnālistam informācijas avotu, kā arī tās nevar, izmantojot citas KPL noteiktās procesuālās darbības, apejot likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 22.pantu, lai iegūtu datus par informācijas avotu.

Noslēguma secinājumi:

Vārda brīvība ietver žurnālistu tiesības neizpaust informācijas avotu. Tikai tiesa, ievērojot samērīgumu, var uzdot norādīt informācijas avotu, lai aizsargātu personas vai sabiedrības būtiskas intereses,

Veicot kratīšanu žurnālistes I.Naglas dzīvesvietā un pamatojot to ar mērķi cita starpā atrast informāciju par EDS datu bāzes XML datņu iegūšanu un izplatīšanu, procesa virzītājs, nostiprinot pierādījumus un apejot avota izpaušanas pienākuma uzlikšanu žurnālistam tiesas ceļā, ir pieļāvis informācijas avota identitātei.

Uzraugošais prokurors un tiesa, akceptējot procesa virzītāja lēmumu par kratīšanas izdarīšanu neatliekamības kārtībā, nav kritiski izvērtējuši minētās darbības veikšanas neatliekamību un pamatotību, kā arī pietiekami izvērtējuši vārda brīvības apdraudējumu.

Tādējādi ir aizskartas personai Satversmē un saistošajos starptautiskajos līgumos garantētās tiesības uz vārda brīvību un žurnālista informācijas avota aizsardzību.

Procesa virzītājiem, pieņemot lēmumus, līdztekus speciālajām normām ir jāņem vērā Kriminālprocesa likuma 12.pants, kurš nosaka, ka kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.

Tā kā ar likumu aizsargātā žurnālistu kriminālprocesuālā imunitāte nav atrunāta KPL 8.nodaļā un prakse liecina, ka procesa virzītāji tam nepievērš pietiekamu uzmanību, būtu nepieciešams diskutēt par grozījumu veikšanu KPL 121.pantā. Iespējams, likumā konkrēti jānosaka, ka attiecībā uz žurnālistiem nedrīkst veikt izmeklēšanas darbības tās valdījumā esošajās telpās, ja ir pamats uzskatīt, ka tas var ierobežot žurnālistiem garantēto tiesību apjomu.

⁹⁵ Sabiedriskās politikas centra *Providus* pētnieka Alekseja Judina tiesībsargam paustais viedoklis 2010.gada 2.augusta vēstulē.

7.3. Viedoklis Satversmes tiesai lietā № 2010-57-03 par studējošo stipendiju piešķiršanas kritēriju atbilstību tiesiskās vienlīdzības principam

2010.gada novembrī tiesībsargs sniedza viedokli saistībā ar Satversmes tiesā izskatāmo lietu № 2010-57-03 „Par Ministru kabineta 2009.gada 2.jūnija noteikumu № 511 "Grozījumi Ministru Kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos № 740 "Noteikumi par stipendijām"" 1.1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 112.pantam”.

Apstrīdētā Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumu № 740 "Noteikumi par stipendijām" norma paredz: „Stipendiju konkursa kārtībā var saņemt šo noteikumu 1.1.apakšpunktā minētais studējošais, kurš noteiktajā termiņā ir sekmīgi nokārtojis nepieciešamos pārbaudījumus un ieguvis attiecīgajam akadēmiskā gada semestrim paredzēto kredītpunktu skaitu. Prioritāte stipendijas saņemšanā, ievērojot noteikto secību, ir studējošajam, ja:

- 3.1. studējošais ir invalīds, bārenis vai palicis bez vecāku gādības;
- 3.2. stipendiju konkursa norises laikā studējošā ģimenei, ar kuru viņam ir nedalīta saimniecība, ir piešķirts trūcīgas ģimenes statuss un ir normatīvajos tiesību aktos noteiktajā kārtībā izsniegta izziņa par atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam;
- 3.3. studējošais ir no ģimenes, kurā audzina trīs vai vairāk bērnu;
- 3.4. studējošā ģimenē ir bērni.”

Tas nozīmē, ka primāri stipendija tiek piešķirta sekmīgiem studentiem, kas pieder pie šīm grupām, bet atlikušais stipendiju fonds tiek maksāts studentiem secīgi, ņemot vērā vidējo novērtējumu studijuursos. Šī normu ir apstrīdējuši studenti, kas uzskata, ka tādējādi ir pārkāpts tiesiskās vienlīdzības princips, nepamatoti piešķirot privilēģijas pēc sociālā statusa, nevis sekmju līmeņa, kas ir pretrunā augstākās izglītības mērķiem un kvalitātes nodrošināšanai.

1. Kā izriet no Satversmes tiesas prakses, tiesiskās vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos(..) Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk. Satversmes tiesas 03.04.2001. g. sprieduma lietā № 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu*). Tādēļ ir svarīgi noskaidrot, vai personas un personu grupas, par kuru tiesībām ir runa konstitucionālajā sūdzībā, ir salīdzināmas. (*sk. Satversmes tiesas 14.06.2007.g. sprieduma lietā № 2006-31-01 14. punktu*). Šajā gadījumā personas atrodas salīdzināmos apstākļos. Uz stipendiju var pretendēt studenti, kuri studē budžeta grupā, sekmīgi nokārtojuši nepieciešamos pārbaudījumus un ieguvuši attiecīgajam akadēmiskā gada semestrim paredzēto kredītpunktu skaitu. Apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret šīm personām stipendiju saņemšanai, nosakot konkrētas prioritāras pazīmes, kas attiecas uz personas sociālo vai ģimenes statusu. Tālāk ir jāvērtē, vai šādi attieksmi ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips.

2. No Ministru kabineta atbildes raksta izriet, ka leģitīmais mērķis šādi attieksmi ir pilnvērtīgam studiju procesam nepieciešamo līdzekļu nodrošināšana studējošiem, kam ir smagāki sociālie apstākļi. Sociālā nodrošinājuma faktors būtiski ietekmē studiju gaitu un kvalitāti. Apstrīdētajā normā norādīto prioritāro grupu izvēle ir pamatota ar vairākiem nacionālā un Eiropas Savienības līmeņa

pētījumiem un politikas dokumentiem. Sociālā dimensija, kas ietver augstākās izglītības pieejamības veicināšanu sociāli mazāk nodrošinātiem studentiem, ir arī viens no Boloņas procesa (starptautisks augstākās izglītības politikas koordinēšanas process, kas balstīts uz Boloņas deklarāciju) principiem, kas saistošs arī Latvijai. Prioritātes saņemt stipendiju studējošiem, kuri ir sociāli mazāk aizsargāti, motivē lielāku skaitu personu stāties augstskolā, kas savukārt veicina lielāku iedzīvotāju ar augstāko izglītību īpatsvaru Latvijā. Tāpat tas veicina vienlīdzīgas iespējas izglītībā, respektīvi, to, lai augstākās izglītības ieguvēju vidū būtu vairāk pārstāvētas personas ar invaliditāti, bāreņi, jaunieši no trūcīgām un daudz bērnu ģimenēm, kuriem šobrīd augstākās izglītības iegūšana ir nepieejamāka materiālu apsvērumu dēļ. Tas nozīmē, ka sociālā pieeja stipendiju piešķiršanā uzskatāma par *atbalstošo pasākumu (positive measures)*, lai personas varētu līdzvērtīgi īstenot savas tiesības uz izglītību, un tas ir pozitīvi vērtējams.

Apstrīdētās normas leģitīmo mērķi teorētiski būtu iespējams sasniegt ar citiem, personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, nodrošinot studējošajiem pietiekamu atbalstu valsts vai pašvaldības sociālās palīdzības veidā. Tas ļautu arī individuāli izvērtēt katru konkrētu gadījumu un nepieciešamo palīdzību. Taču praktiski šāds sociālais atbalsts nav pienācīgi un regulāri pieejams. Tādēļ augstskolas, lai nodrošinātu personu vienlīdzīgas tiesības uz izglītību, sniedz šo sociālo atbalstu stipendiju veidā. Šāda pieeja izriet gan no Boloņas procesa kritērijiem, gan Eiropas Savienības izvirzītajiem mērķiem augstākajā izglītībā, gan tiek praktizēta daudzās Eiropas valstīs. Pie tam apstrīdētā norma neizslēdz iespēju uz stipendiju pretendēt arī tiem studējošiem, kuriem ir augstas sekmes, bet kuri nepieder pie sociāli mazāk aizsargātajām grupām. Kā noskaidrots Izglītības un zinātnes ministrijā, šobrīd augstskolās vidēji puse no stipendiju fonda tiek prioritāri izmaksāta studējošiem, kas pieder pie minētajām sociālajām grupām, bet pārējie līdzekļi – studentiem ar visaugstākajiem sekmju rādītājiem.

Tādējādi ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi, kuru valsts, nosakot šo ierobežojumu, vēlējusies sasniegt, kā arī tiek nodrošināts saprātīgs līdzsvars starp personas tiesību ierobežojumu un sabiedrības interesēm.

3. Augstskolu likuma 52.pantā ir dots deleģējums Ministru kabinetam regulēt kārtību, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem, kas ietver arī stipendiju piešķiršanu, kā arī konkrēts deleģējums noteikt stipendiju piešķiršanas kārtību. Likumā nav noteikti konkrēti kritēriji stipendiju piešķiršanai. Tādējādi studējošo stipendiju piešķiršanas mērķi un kritēriji ir valsts tiesībspolitikas jautājums, kas nav pilnībā izvērtējams tikai no juridiskiem aspektiem. Mērķis, ko valsts vēlas sasniegt, nosakot prioritātes stipendijas saņemšanā, izriet no izglītības politikas. Atbilstoši sociālās situācijas vai izglītības politikas nostādņu maiņai šie mērķi un līdzekļi to sasniegšanai var tikt pārskatīti. Šajā gadījumā Ministru kabinetam piemīt rīcības brīvība noteikt šos kritērijus, ciktāl tie nav diskriminējoši vai acīmredzami nesamērīgi. Satversmes tiesa jau agrāk savā praksē norādījusi, ka „izšķiršanās par tiesībspolitiskiem jautājumiem pamatā ir demokrātiski leģitimēta likumdevēja uzdevums, un tas netieši nosaka arī Satversmes tiesas īstenotās kontroles robežas. Tomēr Satversmes tiesai jānoskaidro, vai likumdevējs nav pārkāpis savas rīcības brīvības robežas un ir ievērojis samērīguma principu.”⁹⁶

Tiesībsargs uzskata, ka šajā gadījumā **likumdevēja rīcības brīvības robežas nav pārkāptas**, kā arī **ir ievērots samērīguma princips**.

⁹⁶ Satversmes tiesas 2010. gada 7. oktobra spriedums lietā Nr.2010-01-01.

7.4. Viedoklis Satversmes tiesai lietā № 2010-55-0106 par Operatīvās darbības likuma 7.panta piektās daļas atbilstību Satversmes 96.pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13.pantam

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV- 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2010. gada 9. decembrī № 1-5/274
Uz 16.11.2010. № 1-04/582-pav

**Satversmes tiesas tiesnesim
Kasparam Balodim**
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā № 2010-55-0106

Tiesībsarga birojā tika saņemts Jūsu lēmums, ar kuru Tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu lietā № 2010-55-0106, kā arī lūgts līdz 2010.gada 9.decembrim rakstveidā sniegt atbildes uz šādiem jautājumiem:

- 1) vai Operatīvās darbības likuma (turpmāk tekstā – ODL) 7.panta piektā daļa atbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk tekstā – Satversme) 96.pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – Konvencija) 13.pantam;
- 2) Vai ODL 35.panta pirmās daļas pirmais teikums atbilst Satversmes 92.pantam;
- 3) vai ir pieļaujams ODL 7.panta piekto daļu interpretēt tādējādi, ka tiesnešu akcepts nav jāsaņem, ja operatīvās darbības pasākumi ir pabeigti pirms 72 stundu termiņa iestāšanās.

[1] ODL 7.panta piektā daļa nosaka: „Gadījumos, kad jārikojas nekavējoties, lai novērstu terorismu, slepkavību, bandītismu, masu nekārtības, citu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kā arī tad, kad reāli ir apdraudēta personas dzīvība, veselība vai īpašums, šā panta ceturtajā daļā minētos operatīvās darbības pasākumus var veikt bez tiesneša akcepta. Par to 24 stundu laikā jāpaziņo prokuroram un 72 stundu laikā jāsaņem tiesneša akcepts. Pretējā gadījumā operatīvās darbības veikšana ir jāpārtrauc”.

[1.2] Satversmes 96.pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību.”

[1.3] Konvencijas 13.pantā ir teikts: „Ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā Konvencijā, tiek pārkāptas, ir nodrošināta efektīva aizsardzība valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus.”

7.4. Atzinums Satversmes tiesai lietā par operatīvās darbības likumu

[2] Sākotnēji jāizvērtē, vai ODL 7.panta piektā daļa aizskar Satversmes 96.pantā nostiprinātās tiesības.

[2.1] ODL 7.panta piektā daļa regulē izņēmuma kārtību, kādā tiek veikti pasākumi, kuri noteikti ODL 7.panta ceturtajā daļā, proti, operatīvo sarunu noklausīšanos, operatīvās personas paustās vai uzglabātās informācijas satura iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem, operatīvā nepublisku sarunu slepena noklausīšanās (arī pa tālruni, ar elektroniskajiem un cita veida sakaru līdzekļiem) un operatīvā iekļūšana. No iepriekš minētā uzskaitījuma redzams, ka tās ir darbības, kuru mērķis ir iegūt publiski nepieejamu informāciju par personas privāto dzīvi.

[2.2] Tādējādi nav šaubu, ka ODL 7.panta piektā daļā ietvertais regulējums skar Satversmes 96.pantā minētās tiesības.

[3] Satversmes 116.pantā noteikts: „Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu.”

[3.1] Satversmes 96. pantā noteiktās pamattiesības var ierobežot, ja ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir samērīgs.

[3.2] Jēdziens „noteikts ar likumu”, kā to interpretējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk - ECT) savā praksē, prasa ne tikai, lai nacionālajās tiesībās pastāvētu tiesību norma, kas attiecīgi pieļauj iekļūšanos personas privātajā dzīvē, bet arī izvirza noteiktus kvalitātes kritērijus attiecīgajai tiesību normai, proti, normai jābūt skaidri formulētai, lai atļautu personai paredzēt sekas, kas varētu rasties no iekļūšanās, un tai jābūt formulētai tik precīzi, lai ierobežotu rīcības brīvību, kā arī patvarīgu vai ļaunprātīgu normas piemērošanu⁹⁷.

Lai tiesību norma, kas regulē slepenu darbību realizēšanu, atbilstu pārredzamības prasībai, pēc ECT domām tai jāatbilst minimālām aizsardzības prasībām, kuras ir noteiktas normatīvajā regulējumā, proti, regulējumam stingri jāparedz:

- to pārkāpumu raksturs, kuri var būt iemesls noklausīšanās ordera izdošanai;
- to cilvēku uzskaitījumu, kuru telefoniem var tikt veikta noklausīšanās;
- laika ierobežojums attiecībā uz telefonu noklausīšanās ilgumu;
- iegūto datu apstrādes izmantošanas un glabāšanas kārtība;
- piesardzības pasākumus, kuri jāveic, nododot datus citām personām, un apstākļus, kuros ierakstus var izdzēst, izdzēst vai iznīcināt⁹⁸.

[3.3] Saskaņā ar ODL 7.panta piekto daļu, sevišķā veidā veicamos pasākums drīkst veikt, lai novērstu slepkavību, bandītismu, masu nekārtības, citu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kā arī tad, kad reāli ir apdraudēta personas dzīvība, veselība vai īpašums. Iepriekš minētā norma ir konstruēta, minot noziedzīga nodarījuma tiešos objektus (slepkavība, bandītisms, masu nekārtības), pēc noziedzīga nodarījuma smaguma (smags vai sevišķi smags noziedzīgs nodarījums) un noziedzīga nodarījuma grupas objekta (Krimināllikuma XII nodaļa „Nonāvēšana”, XIII nodaļa „Noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību” un XVIII nodaļa „Noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu”). Iepriekš minētajā normā ietvertie tiešie objekti atbilst tālāk uzskaitītiem noziedzīgiem nodarījumiem pēc smaguma.

[3.4] Likumības princips nosaka, ka likumam pietiekami skaidri jānosaka kompetentām institūcijām doto pilnvaru apjoms un to īstenošanas veids, ņemot vērā noteiktā līdzekļa

⁹⁷ 2000.gada 4.maija ECT spriedums lietā *Rotaru v. Romania*, 55.punkts.

⁹⁸ 2006.gada 29.jūnija ECT spriedums lietā *Nr.54934/00 Weber and Saravia v. Germany*, 95.punkts.

7. Pielikumi

7.4. Atzinums Satversmes tiesai lietā par operatīvās darbības likumu

leģitīmo mērķi, lai sniegtu indivīdam adekvātu aizsardzību pret patvaļīgu iejaukšanos.⁹⁹ ODL nav skaidri un nepārprotami noteikts, kādiem priekšnosacījumiem jāiestājas, lai neatliekamības kārtībā varētu uzsākt sevišķā veidā veicamās operatīvās darbības. Proti, izriet, ka neatliekamības kārtībā speciālās operatīvās darbības var veikt arī pēc atsevišķu noziedzīga nodarījuma grupas objektiem, kuru starpā ir arī noziegumi, kuri tiek kvalificēti kā kriminālpārkāpumi un mazāk smagi noziedzīgi nodarījumi.

[3.5] Ņemot vērā iepriekš minēto, secinu, ka šobrīd ierobežojums nav noteikts pietiekami skaidri un precīzi, tāpēc nevar atzīt, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu.

[3.6] Papildus Tiesībsargs vēlas vērst Satversmes tiesas uzmanību uz apstākli, ka sevišķā veidā veicamās operatīvās darbības drīkst veikt jau uzsākta kriminālprocesa ietvaros. Tādējādi var izveidoties situācija, ka noteiktas personas tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību var tikt aizskartas kā ar sevišķā veidā veicamām operatīvām darbībām, tā arī ar speciālajām izmeklēšanas darbībām, kas nav samērīgi. Jāatzīmē, ka Latvijas Republikā ir deviņas operatīvās darbības un astoņas pirmstiesas izmeklēšanas iestādes un divas atsevišķas amatpersonas, kuru kompetencē ietilpst veikt operatīvos pasākumus un sevišķā veidā veicamās izmeklēšanas darbības. No tām septiņas institūcijas ir tiesīgas veikt kā operatīvos pasākumus, tā arī sevišķā veidā veicamās izmeklēšanas darbības.

[4] Konvencijas 13.pantā ir teikts: „Ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā Konvencijā, tiek pārkāptas, ir nodrošināta efektīva aizsardzība valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus.”

[4.1] Efektīva aizsardzība saskaņā ar Konvencijas 13.pantu nozīmē aizsardzību, kas ir “tik efektīva, cik vien tas ir iespējams”, ņemot vērā attiecīgās lietas apstākļus (*sk., piemēram, ECT sprieduma lietā “Chahal v. the United Kingdom” 142. §*).¹⁰⁰ Proti, ka persona, izmantojot tiesību aizsardzības mehānismu, varētu panākt sev pozitīvu lēmumu pie noteiktiem faktiskajiem un juridiskajiem apstākļiem.

[4.2] ODL 5.pants paredz iespēju jebkurai personai vērsties ar iesniegumu prokuratūrā, ja tā uzskata, ka operatīvās darbības subjekts ar savu rīcību ir pārkāpis tās likumīgās tiesības un brīvību. Tomēr iepriekš minēto nevar attiecināt uz ODL 7.panta piekto daļu. Proti, lai izmantotu iepriekš minēto aizsardzības līdzekli, personai ir jāiesniedz sūdzība. Tas nozīmē, ka personai jābūt informētai par veiktajiem pasākumiem. Savukārt personas informētība par sevišķā veidā veicamiem operatīvās darbības pasākumiem, pat pēc to veikšanas, var nelabvēlīgi ietekmēt ODL noteikto mērķi.

[4.3] No iepriekš minētā izriet, ka personas informētība par operatīvās darbības pasākumu veikšanu nav vēlama. Savukārt prokuratūra neuzsāks pārbaudi, ja nebūs saņemts personas iesniegums. ODL nav ietverts regulējums, kurš noteiktu, ka prokuratūrai jāveic pārbaude, ja sevišķā veidā veicamie pasākumi tiek veikti saskaņā ar ODL 7.panta piekto daļu. Ņemot vērā iepriekš minēto, uzskatu, ka ODL 7.panta piektā daļa neatbilst Konvencijas 13.pantam.

[5] ODL 35.panta pirmās daļas pirmais teikums nosaka: „Uzraudzību pār operatīvās darbības atbilstību likumiem veic ģenerālprokurors un viņa īpaši pilnvaroti prokurori”.

[5.1.] Vērtējot, vai ODL 35.panta pirmās daļas pirmais teikums atbilst Satversmes 92.pantam, kas garantē personai tiesības uz taisnīgu tiesu, jāsecina, ka apstrīdētā tiesību norma drīzāk būtu aplūkojama no atbilstības Konvencijas 13.pantam, respektīvi, no tiesību aizsardzības mehānisma efektivitātes viedokļa.

⁹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984.gada 2.augusta spriedums lietā Nr.8691/79 *Malone v. The United Kingdom*

¹⁰⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr. 2004-06-01.

7. Pielikumi

7.4. Atzinums Satversmes tiesai lietā par operatīvās darbības likumu

Tiesībsargs jau sniedzot atbildi uz pirmo Satversmes tiesas uzdoto jautājumu secināja, ka ODL ietvertais operatīvo darbību uzraudzības mehānisms ir neefektīvs, tādēļ tas aizskar personai Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu.

[6] ECT savā judikatūrā ir norādījusi, ka „tā kā ne attiecīgajai personai, ne sabiedrībai kopumā nav iespējas detalizēti pārbaudīt, kā praksē tiek īstenoti pasākumi, kuri ietver personu slepenu novērošanu, tas būtu pretrunā ar likuma varas principu, ja izpildvaras institūcijām juridiski garantētā rīcības brīvība būtu neierobežota. Tādēļ likumam ir pietiekami skaidri jānosaka kompetentajām iestādēm piešķirtās rīcības brīvības apmēri un tās pielietošanas veids, ievērojot attiecīgā pasākuma leģitīmo mērķi, lai sniegtu personai adekvātu aizsardzību pret patvaļīgu iejaukšanos”.¹⁰¹

[6.1.] Atbildot uz Satversmes tiesas trešo jautājumu, vēlos norādīt, ka ODL 7.panta piektā daļa, ņemot vērā tās leģitīmo mērķi, būtu formulēta korektāk, ja noteiktu, ka pantā minētos operatīvās darbības pasākumus var uzsākt bez tiesneša akcepta, tomēr likumā noteiktajā laikā paziņojot par to uzsākšanu prokuroram un saņemot akceptu no tiesneša.

[6.2.] ODL 7.panta piektās daļas interpretācija tādējādi, ka tiesneša akcepts nav jāsaņem vienmēr, kad situācija prasa nekavējošu operatīvo darbību realizēšanu un operatīvās darbības ir pabeigtas 72 stundu laikā, būtu vērtējama kā būtisks cilvēktiesību pārkāpums. Ņemot vērā leģitīmās kontroles nozīmi atsevišķu operatīvo darbību apstiprināšanā, tiesneša akcepta saņemšana ir obligāta neatkarīgi no tā, kad operatīvās darbības pasākumi tiek pabeigti, jo tiesu kontrole sniedz labākās neatkarības, objektivitātes un pienācīgas procedūras garantijas gadījumos, kad valsts institūciju vara tiek īstenota slepeni. Kontroles trūkuma gadījumā operatīvās darbības subjektiem var tikt piešķirta pārāk plaša rīcības brīvība un iespēja normu piemērot patvarīgi vai pat ļaunprātīgi, tādējādi palielinot risku aizskart tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību¹⁰².

Ar cieņu

Tiesībsargs

R.Apsītis

67686780
Tivaņenkova
Piļāne

¹⁰¹ 2000.gada 4.maija ECT spriedums lietā *Rotaru v. Romania*, 55.punkts.

¹⁰² Uz minēto nosacījumu ECT ir norādījusi arī savā judikatūrā, piem., lietā *Rotaru v. Romania*, 55. un 59.punkts, lietā *Dumitru Popescu v. Romania*, 70.–73.p.p., lietā *Lordachi and others v. Moldova*, 40.punkts.

7.5. Atzinums Satversmes tiesai lietā № 2010-22-01 par „piespiedu nomu”

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV- 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

20.07.2010. № 1-5/168

Uz 03.06.2010. № 1-04/302-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesei Kristīnei Krūmai**

Jura Alunāna ielā 1, Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā № 2010-22-01

Šā gada 7.jūnijā Tiesībsarga birojā saņemts Jūsu lēmums, ar kuru Latvijas Republikas tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu lietā № 2010-22-01 „Par likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” pārejas noteikumu 7.punkta, ciktāl tas attiecas uz zemi zem daudzdzīvokļu mājām, un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pārejas noteikumu 40.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Lēmumā lūgts izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem pēc Tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā № 2010-22-01, citastarp sniedzot atbildes uz šādiem jautājumiem:

1) vai tiesiskā situācijā, ciktāl tā attiecas uz konstitucionālās sūdzības priekšmetu, kas izveidosies pēc tam, kad būs pagājis apstrīdētajās normās noteiktais pārejas periods, būs uzskatāma par Latvijas Republikas Satversmei (turpmāk – Satversme) atbilstošu; vai personām, tostarp arī pieteikuma iesniedzējai, varēja izveidoties tiesiskā palāvība, ka apstrīdētajās normās ietvertais termiņš netiks pagarināts un šāds iespējamais pamattiesību ierobežojums netiks saglabāts arī turpmāk;

2) vai var uzskatīt, ka Saeima ir izpildījusi Satversmes tiesas 2009.gada 15.aprīļa spriedumu lietā № 2008-36-01 un novērsusi pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārumu, ņemot vērā, ka pieteikuma iesniedzējas gadījumā 2009.gada nogalē nomas maksa par attiecīgo zemes gabalu nemainījās salīdzinājumā ar to nomas maksu, kas pastāvēja pirms minētā Satversmes tiesas sprieduma;

3) vai lietas № 2010-22-01 individuālajā gadījumā samērīguma principam atbilst tāda tiesiskā situācija, ka nomas maksa par zemes gabala iznomāšanu 2010.gadā atbilst 0,73 procentiem no tā kadastrālās vērtības;

4) vai, nosakot to, ka apstrīdētajās normās paredzētais periods ilgs līdz 2010.gada 31.decembrim, un ņemot vērā prognozējamo straujo nomas maksas pieaugumu 2011.gadā, ir rasts saprātīgs līdzsvars starp dzīvojamo māju (dzīvokļu) īpašnieku un zemes īpašnieku interesēm; vai ir paredzēta pietiekami saudzējoša pāreja uz tiesisko regulējumu, kad vairs netiks ierobežots nomas maksas pieaugums; kādas varētu būt alternatīvas šā jautājuma regulējumā.

7.5. Atzinums Satversmes tiesai lietā par „piespiedu” nomu

Likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12.panta otrā daļa (šajā rindkopā – normas redakcijā, kas bija spēkā līdz 2009.gada 31.oktobrim) noteica, ka gadījumā, ja bijušajiem zemes īpašniekiem vai viņu mantiniekiem atjaunotas īpašuma tiesības uz zemi, uz kuras atrodas šā likuma 12.panta pirmās daļas 3.punktā minētie objekti, kā arī daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, valstij vai pašvaldībām piederoši ūdensapgādes, siltumapgādes un energoapgādes objekti, zemes nomas maksa gadā nedrīkst pārsniegt 5 procentus no zemes kadastrālās vērtības. Atbilstoši šā likuma pārejas noteikumu 7.punktam zemes nomas maksa, kas noteikta atbilstoši šā likuma 12.panta pirmajā un otrajā daļā noteiktajai kārtībai, 2008., 2009. un 2010.gadā nedrīkst pārsniegt iepriekšējam gadam aprēķināto zemes nomas maksas apmēru vairāk nekā par 25 procentiem. Saskaņā ar likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54.panta otrās daļas pirmo teikumu zemes gabala nomas maksa privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nedrīkst pārsniegt piecus procentus gadā no zemes kadastrālās vērtības. Šā likuma pārejas noteikumu 40.punktā bija noteikts, ka privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam zemes gabala nomas maksa, kas noteikta atbilstoši šā likuma 54.panta otrās daļas pirmajā teikumā noteiktajai kārtībai, 2008., 2009. un 2010.gadā nedrīkst pārsniegt iepriekšējam gadam aprēķināto zemes gabala nomas maksas apmēru vairāk kā par 25 procentiem.

Satversmes tiesa ar 2009.gada aprīļa spriedumu lietā № 2008-36-01 atzina likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12.panta otrās daļas vārdus „daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas” un pārejas noteikumu 7.punktu, ciktāl tajā noteiktie nomas maksas ierobežojumi attiecas uz zemi zem daudzdzīvokļu mājām, un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54.panta otrās daļas pirmo teikumu un pārejas noteikumu 40.punktu par neatbilstošu Satversmes 105.pantam un spēku zaudējušu no 2009.gada 1.novembra.

2009.gada 22.oktobrī Saeima pieņēma grozījumus likumā „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”, ar kuriem, citastarp, pārejas noteikumu 7.punkts tika izteikts jaunā redakcijā: „Zemes nomas maksa, kas noteikta atbilstoši šā likuma 12.panta pirmajā, otrajā un 2.¹daļā paredzētajai kārtībai, 2009. un 2010.gadā nedrīkst pārsniegt iepriekšējam gadam aprēķināto zemes nomas maksas apmēru vairāk kā par 25 procentiem.” Ar 2009.gada 22.oktobra likumu „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” pārejas noteikumu 40.punkts tika izteikts šādā redakcijā: „Privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam zemes gabala nomas maksa, kas noteikta atbilstoši šā likuma 54.panta otrajā daļā paredzētajai kārtībai, 2009. un 2010.gadā nedrīkst pārsniegt iepriekšējam gadam aprēķināto zemes gabala nomas maksas apmēru vairāk kā par 25 procentiem.”

Tādējādi redzams, ka Saeima, izdarot grozījumus minētajās pārejas noteikumu normās, tās ir saglabājusi gandrīz identiskas (salīdzinot ar tām pārejas noteikumu normām, kuras ar Satversmes tiesas 2009.gada 15.aprīļa spriedumu lietā № 2008-36-01 tika atzītas par Satversmei neatbilstošām), izņemot no iepriekšējās redakcijas 2008.gadu un precizējot atbilstoši jaunajiem grozījumiem atsauci uz normu likuma tekstā (attiecīgi likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12.panta otro prim daļu un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54.panta otro daļu).

Līdz ar to secināms, ka šo 2009.gada 22.oktobra grozījumi ir formāli, to rezultātā nekas nav mainījies – zemes nomas maksa nedrīkst pārsniegt iepriekšējam gadam aprēķināto zemes gabala nomas maksas apmēru vairāk kā par 25 procentiem. Tā kā apstrīdētie pārejas noteikumi pēc būtības faktisko situāciju regulē tādā pašā veidā, kā tas bija līdz 2009.gada 31.oktobrim, tad secināms, ka Saeima nav izpildījusi Satversmes tiesas 2009.gada 15.aprīļa spriedumu lietā № 2008-36-01 daļā par apstrīdētajiem pārejas noteikumiem.

Tā kā Satversmes tiesas 2009.gada 15.aprīļa spriedumā lietā № 2008-36-01 ir argumentēts, kāpēc likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” pārejas noteikumu 7.punkts un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pārejas noteikumu 40.punkts neatbilst Satversmei, papildus vēršu uzmanību uz šādiem apsvērumiem.

7.5. Atzinums Satversmes tiesai lietā par „piespiedu” nomu

Kā konstatējusi Satversmes tiesa 2009.gada 15.aprīļa spriedumā lietā № 2008-36-01, pieteikuma iesniedzēja pamatoti norādījusi, ka zemes nomas maksas pieauguma ierobežojums, kas apstrīdētajās pārejas noteikumu normās noteikts uz trim gadiem, neatrisina situāciju ilgtermiņā. Tomēr Satversmes tiesa nepiekrīt pieteikuma iesniedzējas apgalvojumam, ka pārejas perioda beigās nomas maksas pieaugums būšot tikpat ievērojams kā tādā gadījumā, ja pieauguma ierobežojuma nebūtu. Ņemot vērā ekonomisko situāciju valstī, Satversmes tiesa atzina, ka ir sarežģīti prognozēt nekustamā īpašuma cenas un ar tām saistītās kadastrālās vērtības izmaiņas 2011.gadā. Savukārt zemes nomas maksas pieauguma apmēru 2011.gadā ir sarežģīti prognozēt tāpēc, ka zemes nomas maksa piespiedu nomas gadījumā ir tieši atkarīga no zemes kadastrālās vērtības.¹⁰³

Pieteikuma iesniedzējai piederošā zemes gabala kadastrālā vērtība 2008.gadā bija 37 869 lati (saskaņā ar pieteikuma iesniedzējas sniegto informāciju Satversmes tiesā izskatāmajā lietā № 2008-36-01), 2010.gadā tā vērtība ir 39 309 lati. Tādējādi redzams, ka zemes gabala kadastrālās vērtības krasas izmaiņas nav vērojamas. Arī no Saeimas atbildes raksta izriet, ka šogad noslēdzas periods, kurā kadastrālās vērtības būs stabilizējušās.

Apstrīdēto normu pieņemšanas rezultātā zemes nomas maksa nepieaug vairāk kā par 25 procentiem, salīdzinot ar iepriekšējā gada nomas maksu. Pieteikuma iesniedzējas gadījumā 2010.gadā zemes nomas maksa ir 286,43 lati. Atbilstoši Saeimas atbildes rakstā norādītajam apstrīdētās normas ir terminētas un šogad to darbība beigsies. Tādējādi secināms, ka 2011.gadā nomas maksa tiks aprēķināta saskaņā ar likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12.panta otro prim daļu un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54.panta otro daļu, proti, 6 procentu apmērā no zemes gabala kadastrālās vērtības. Ņemot vērā to, ka 2011.gadam noteikto zemes un ēku kadastrālo bāzes vērtību samazinājums attiecībā pret 2010.gada bāzes vērtībām ir salīdzinoši mazs¹⁰⁴ un to, ka kadastrālās vērtības stabilizējas, par pamatu provizorisks aprēķināms ir iespējams izmantot zemes gabala šā gada kadastrālo vērtību. Tādējādi pieteikuma iesniedzējas zemes gabalam nomas maksa nākamajā gadā varētu būt aptuveni 2359 lati, kas, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, palielinātos aptuveni 8 reizes jeb par 825 procentiem. Līdz ar to atzīstams, ka apstrīdētās normas nav samērīgas, tās nesasniedz to leģitīmo mērķi – aizsargāt daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekus no strauja zemes gabala nomas maksas paaugstinājuma. Šāda situācija neizbēgami novestu pie dzīvokļu īpašnieku tiesību nesamērīga ierobežojuma.

Jāņem vērā tas, ka Satversmes tiesa 2009.gada 15.aprīļa spriedumā lietā № 2008-36-01 norādījusi, ka apstrīdētās pārejas noteikumu normas zemes īpašnieka stāvokli neuzlabo, jo zemes kadastrālās vērtības pieauguma dēļ strauji samazinājusies zemes nomas maksas un zemes kadastrālās vērtības procentuālā attiecība. Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs, mēģinot novērst zemes nomas maksas apmēra būtisko pieaugumu, nav apsvēris iespēju mazāk ierobežot zemes īpašnieku īpašuma tiesības.

Pārejas noteikumi tiek pieņemti, ja ir nepieciešams noregulēt pāreju no pašreizējā tiesiskā regulējuma uz jauno regulējumu¹⁰⁵. Apstrīdētie pārejas noteikumi noteiktā laika posmā ierobežo zemes gabala nomas maksu ar mērķi panākt pakāpenisku zemes nomas maksas paaugstināšanu, respektīvi, uz laiku ierobežo likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12.panta otrās prim daļas un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54.panta otrās daļas piemērošanu. Līdz ar to apstrīdēto pārejas noteikumu mērķis ir saprātīgā un pārredzamā laika posmā nodrošināt adekvātu zemes nomas maksas pieaugumu, līdz nomas maksa sasniegtu likumā „Par

¹⁰³ Satversmes tiesas 2009.gada 15.aprīļa sprieduma lietā Nr.2008-36-01 14.punkts, www.satv.tiesa.gov.lv.

¹⁰⁴ Apstiprina kadastrālo vērtību bāzi 2011.gadam, <http://www.vzd.gov.lv/sakums/informacija-presei/?id=336>.

¹⁰⁵ Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata, 31.lpp., www.mk.gov.lv

zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12.panta otrajā prim daļā un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54.panta otrajā daļā noteikto nomas maksas apmēru. Apstrīdētie pārejas noteikumi šobrīd spēkā esošajā redakcijā šo mērķi nesasniedz. Likumdevējam būtu jārod piemērotāki līdzekļi šā mērķa sasniegšanai, piemēram, nosakot citādu procentuālu nomas maksas pieaugumu, izvērtējot iespēju izveidot brīvprātīgu dalītu īpašumu¹⁰⁶.

Raugoties no tiesiskās paļāvības principa viedokļa, personām, tai skaitā pieteikuma iesniedzējam, nevarēja izveidoties tiesiskā paļāvība, ka apstrīdētajās normās ietvertais termiņš netiks pagarināts un šāds iespējama pamattiesību ierobežojums netiks saglabāts arī turpmāk. Tas, ka Satversmes tiesa ar 2009.gada 15.aprīļa spriedumu atcēla konkrētajā lietā apstrīdētās normas, pats par sevi nedod pamatu secinājumam, ka turpmāk tiks atcelti absolūti visi ierobežojumi.

Kā norādījusi pati pieteikuma iesniedzēja konstitucionālajā sūdzībā, uz kā pamata tika izskatīta Satversmes tiesas lieta № 2008-36-01, zemes nomas maksas pieauguma ierobežojums turpmākajos trijos gados neatrisina situāciju ilgtermiņā: pārejas perioda beigās nomas maksas pieauguma lēciens būs tikpat ievērojams, kā ja pieauguma ierobežojuma nebūtu (Soņas Traubes 2008.gada 15.augusta konstitucionālās sūdzības 43.2.punkts). Tādējādi arī pati pieteikuma iesniedzēja apzinājās, ka likumdevēja izmantotie līdzekļi varētu nesasniegt apstrīdēto normu mērķi.

Tā kā nekustamo īpašumu jaunā kadastrālās vērtēšanas sistēma ir nesen ieviesta, kadastrālo vērtību izmaiņas 2008. – 2009.gadā bija grūti prognozēt. Tādēļ tika ieviesti nomas maksas ierobežojumi piespiedu nomas gadījumā. Līdz ar to secināt, ka pēc noteiktā perioda nebūs nepieciešams jauns ierobežojums, nebija pamata. Jāņem vērā tas, ka Saeima šā gada 17.jūnijā ir pieņēmusi grozījumus likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli”, pārejas noteikumu 22.punkta ievaddaļā aizstājot vārdus un skaitli „un 2010.gadā” ar skaitļiem un vārdiem „2010. un 2011.gadā”. Atbilstoši šiem grozījumiem nekustamā īpašuma nodokļa apmēra pieaugums ir aprobežots ar 25 procentiem no iepriekšējam taksācijas gadam aprēķinātā nodokļa apmēra arī 2011.gadā. Kā norādīts likumprojekta anotācijā, šādi grozījumi nepieciešami, lai novērstu nodokļa apmēra vairākkārtēju pieaugumu daļai nodokļa maksātāju (pārsvarā Rīgā, Jūrmalā un Rīgas rajonā)¹⁰⁷. Tādējādi likumdevējs netiešā veidā ir apliecinājis, ka nekustamo īpašumu kadastrālās vērtības ir pietiekami augstas, lai paredzētu tādu maksājumu ierobežojumus, kas saistīti ar nekustamā īpašuma kadastrālo vērtību.

Tiesībsarga pilnvarojumā
vecākā juriskonsulte

V.Slaidiņa

Kukle 67686768

¹⁰⁶ Nekustamā īpašuma tiesību regulējums pēc zemes reformas pabeigšanas – Civillikuma zemes un ēku (būvju) nedalāmības koncepta pilnīgas ieviešanas problēma: zinātniskais pētījums, www.tm.gov.lv.

¹⁰⁷ Likumprojekta „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli”” anotācija, www.saeima.lv.

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2010.gada 9.jūnijā № 20

ATZINUMS

Tiesībsarga birojā ir saņemti vairāki iesniegumi par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās. Ieslodzītie norāda, ka viņiem formāli medicīniskā palīdzība ir pieejama, bet faktiski viņi to nesaņem, jo trūkst atbilstošu medikamentu, nav iespējams saņemt nepieciešamās ārsta – speciālista konsultācijas, atsevišķu slimību diagnostika ir iespējama tikai par privātajiem līdzekļiem. Ieslodzīto rīcībā nav naudas līdzekļu, lai paši varētu segt ārstēšanās izdevumus. 2009.gada 25.jūnijā veikta Latvijas Cietumu slimnīcas reorganizācija, kā rezultātā par valsts līdzekļiem nav iespējama stacionārā ārstēšana. Par minētajiem jautājumiem Tiesībsargs 2008. un 2009.gadā ir ierosinājis vairākas pārbaudes lietas. Izvērtējot ierosinātās pārbaudes lietas par medicīnisko aprūpi ieslodzījuma vietās, tika konstatēts, ka efektīvāk jautājumu ir risināt kompleksi. Proti, apturēt individuālo pārbaudes lietu izskatīšanu, bet no ieslodzīto iesniegumiem izkristalizējušās problēmas medicīniskās aprūpes jomā apskatīt vienā atzinumā.

Informācija tika pieprasīta no Ieslodzījuma vietu pārvaldes, Latvijas Cietumu slimnīcas, Ilūciema cietuma, Brasas cietuma, Rīgas Centrālcietuma, Jelgavas cietuma, Jēkabpils cietuma, Daugavgrīvas cietuma, Valmieras cietuma, Vecumnieku cietuma, Liepājas cietuma, Veselības inspekcijas un Veselības ministrijas. Tiesībsarga biroja darbinieki savas kompetences ietvaros ir veikuši ieslodzījuma vietu apmeklējumus, pievēršot īpašu uzmanību medicīniska rakstura jautājumiem.

Jāatzīmē, ka vairākas saņemtās atbildes no ieslodzījuma vietām bija identiskas ne tikai pēc satura, bet arī pēc teikumu gramatiskās uzbūves, kas rada bažas, ka sniegtā informācija ir iepriekš saskaņota un var neatspoguļot reālo situāciju.

Medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzītajiem normatīvajos aktos noteiktā apmērā izvērtēšu, vadoties no šādiem kritērijiem:

1. Vai medicīniskās aprūpes organizēšana ieslodzījuma vietās ir tieši saistīta ar vispārējo valsts veselības aizsardzības sistēmu?
2. Vai ieslodzījuma vietās ir nepieciešamie ārsti-speciālisti, kā arī, vai ieslodzītais bez maksas var saņemt ārsta - speciālista konsultācijas, ja attiecīgais speciālists nav pieejams konkrētajā ieslodzījuma vietā?

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

3. Vai, reorganizējot Latvijas Cietumu slimnīcu (turpmāk tekstā – LCS), ieslodzītajiem tiek nodrošināta iespēja saņemt medicīnisko aprūpi tādā apjomā, kā pirms reorganizācijas?
4. Kādā kārtībā un par kādiem līdzekļiem ir iespējams veikt invaliditātes ekspertīzi?
5. Vai piešķirtais finansējums Ieslodzījuma vietu pārvaldei 2009.gada pēdējā un 2010.gada pirmajā ceturksnī bija pietiekošs, lai nodrošinātu veselības aprūpi normatīvajos aktos noteiktajā apjomā?

Izvērtējot pārbaudes lietas ietvaros iegūto informāciju, sniedzu šādu atzinumu:

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk tekstā – Satversme) 111.pants noteic, ka „valsts aizsargā cilvēka veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu”. Kā atzinusi Satversmes tiesa, šā panta saturs noskaidrojams ciešā sasaistē ar Satversmes 89.pantu, kas noteic, ka „valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”.¹⁰⁸ No šā panta redzams, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju. Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē.¹⁰⁹

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 12.pants noteic, ka šā pakta dalībvalstīs atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt augstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni. Pasākumu kopumā, kas pakta dalībvalstīm jāveic minēto tiesību pilnīgai īstenošanai, ietilpst tādi pasākumi, kas nepieciešami, lai nodrošinātu slimību, tostarp epidēmisko un endēmisko slimību, arodslimību un citu slimību, profilaksi un ārstēšanu, apkaršanu, kā arī tādu apstākļu radīšanu, kas ikvienam nodrošinātu medicīnisko palīdzību un medicīnisko kopšanu slimības gadījumā.

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas izveidota, lai uzraudzītu ANO Pakta īstenošanu tā dalībvalstīs, ir skaidrojusi tiesības uz veselību vispārējā komentārā № 14 „Tiesības uz visaugstāko sasniedzamo veselības līmeni”¹¹⁰ (turpmāk – Vispārējais komentārs № 14). Šajā komentārā norādīts, ka tiesības uz veselību nav saprotamas kā tiesības būt veseram. Tiesības uz veselību ietver gan konkrētas brīvības, gan konkrētas tiesības. Brīvības nozīmē, piemēram, to, ka ikviens cilvēks var brīvi kontrolēt savu veselību un ķermeni, kā arī būt brīvs no citu personu iejaukšanās attiecīgajos procesos, piemēram, cilvēks nedrīkst tikt ārstēts bez viņa piekrišanas. Savukārt tiesības ietver tiesības uz tādas veselības aizsardzības sistēmas pieejamību, kura nodrošina visiem cilvēkiem vienlīdzīgas iespējas sasniegt visaugstāko veselības līmeni. Taču ir jāņem vērā, ka valsts nevar uzņemt pilnīgu atbildību par indivīda iespējām sasniegt visaugstāko veselības līmeni, jo to ietekmē gan ģenētiskie faktori, gan personu atšķirīgā uzņēmība pret dažādām slimībām, gan arī neveselīgs dzīvesveids.¹¹¹

¹⁰⁸ Satversmes tiesas 2002.gada 22.oktobra sprieduma lietā Nr.2002-04-03 secinājuma daļas 1.punkts. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-04-03.rtf>

¹⁰⁹ Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 secinājuma daļas 5.punkts. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-03-01.rtf>

¹¹⁰ Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment No.14 (2000) „The right to the highest attainable standart of health”: 11/08/2000, E/C.12/2000/4. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G00/439/34/PDF/G0043934.pdf?OpenElement> (aplūkots 2009.gada 15.martā).

¹¹¹ *Ibid.*, para. 8.

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

Apvienoto Nāciju Organizācijas dokumenta “Pamatprincipi attieksmei pret cietumniekiem” 9.punktā ir noteikts, ka “Ieslodzītajiem ir jābūt pieejamiem veselības pakalpojumiem, kas ir sniedzami valstī bez diskriminācijas viņu juridiskā statusa dēļ”¹¹².

Valstij tiesību uz veselību īstenošanā attiecīgi ir gan negatīvie pienākumi – pienākums atturēties no tādām darbībām, kas ierobežo iespējas katrai personai pašai rūpēties par savas veselības aizsardzību, gan pozitīvie pienākumi – pienākums noteiktos gadījumos un līmenī, kas cieši saistīts ar valsts ekonomiskajām iespējām, veikt pasākumus, lai aizsargātu cilvēku veselību, uz ko norādījusi arī Satversmes tiesa¹¹³, interpretējot Satversmes 111.pantā ietvertās personas pamattiesības.

Saistībā ar valsts pienākumiem nodrošināt tiesības uz veselības aizsardzību Vispārējā komentārā № 14 cita starpā tiek izdalīts valsts pienākums nodrošināt veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību (*accessibility*) ikvienam bez diskriminācijas, izdalot četras daļēji pārklājošās dimensijas:

1) diskriminācijas aizliegums – veselības aprūpes pakalpojumiem jābūt pieejamiem ikvienam, it īpaši sabiedrības mazaizsargātajai daļai, bez jebkādas diskriminācijas;

2) fiziskā pieejamība – veselības aprūpes pakalpojumiem ir jābūt fiziski sasniedzamiem jebkuram sabiedrības slānim;

3) finansiālā pieejamība – veselības aprūpes pakalpojumiem jābūt tādiem, ka personas tos var finansiāli atļauties, tostarp maznodrošinātā sabiedrības daļa;

4) informācijas pieejamībai – tiesības pieprasīt, saņemt un sniegt ar veselību saistītu informāciju, vienlaikus saglabājot personas datu aizsardzību.¹¹⁴

Atbilstoši Latvijas Soduzpildes kodeksa 78.panta pirmajai daļai, ar brīvības atņemšanu notiesātajiem un apcietinātajiem brīvības atņemšanas iestāžu medicīniskie dienesti valsts garantēto medicīnisko palīdzību sniedz Ministru kabineta noteiktajā apjomā un kārtībā. Pārējo medicīnisko palīdzību ar brīvības atņemšanu notiesātie un apcietinātie saņem Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā. Proti, par personīgajiem finanšu līdzekļiem.

Ministru kabineta 2007.gada 20.marta noteikumu № 199 „Noteikumi par apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpi izmeklēšanas cietumos un brīvības atņemšanas iestādēs” (turpmāk – Noteikumi № 199) 2.punktā noteikts, ka ieslodzītais bez maksas saņem: 1) primāro veselības aprūpi¹¹⁵, izņemot plānveida stomatoloģisko palīdzību; 2) neatliekamo stomatoloģisko palīdzību; 3) sekundāro veselības aprūpi¹¹⁶, kura sniedzama neatliekamā kārtā, kā arī sekundāro veselības aprūpi, kuru sniedz cietuma ārsti atbilstoši specialitātei; 4) efektīvākās un izmaksas ziņā lētākās zāles, kuras izrakstījusi cietuma ārstniecības persona. Ieslodzītā ambulatoro veselības aprūpi nodrošina cietuma Medicīnas daļā, bet stacionāro aprūpi – Latvijas Cietumu slimnīcā.

¹¹² Pamatprincipi attieksmei pret cietumniekiem. Pieņemti un pasludināti ar ANO Ģenerālās asamblejas lēmumu Nr.45/111 1990.gada 14.decembrī. (Tulkojums latviešu valodā: Apvienotās Nācijas, Ņujorka un Ženēva, 1994).

¹¹³ Satversmes tiesas 2004.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr.2003-15-0106 secinājuma daļas 1.punkts. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-15-0106.rtf>.

¹¹⁴ Supra note 3, para. 12.

¹¹⁵ Primārā veselības aprūpe ir veselības aprūpes pasākumu kopums, ko primārās veselības aprūpes pakalpojuma sniedzēji sniedz personai ambulatorajās ārstniecības iestādēs, stacionārās ārstniecības iestādes ambulatorajās nodaļā vai dzīvesvietā. Primārās veselības aprūpes sniedzēji ir ģimenes ārsts, pediatrs vai internists, ārsta palīgs (feldšeris), māsa, vecmāte, zobārsts, zobārsta asistents, zobārsta māsa un higiēnists.

¹¹⁶ Sekundārā veselības aprūpe ir veselības aprūpes pakalpojumu kopums, ko personai sniedz kādā slimību profilā specializējusies ārstniecības persona vai ārstniecības atbalsta persona.

[1] Vai medicīniskās aprūpes organizēšana ieslodzījuma vietās ir tieši saistīta ar vispārējo valsts veselības aizsardzību?

Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijas Rec(2006) Eiropas cietumu noteikumu (turpmāk tekstā – Eiropas cietumu noteikumi) 40.2.punktā noteikts: „Veselības aizsardzības politika, kas tiek īstenota brīvības atņemšanas iestādēs, ir valsts veselības aizsardzības politikas daļa un ir ar to saderīga.” Vienlaikus tiek norādīts, ka ieslodzītajiem ir pieejami tieši tie paši medicīniskie pakalpojumi, kas pieejami sabiedrībai ārpus brīvības atņemšanas iestādes.

Ministru kabineta 2002.gada 9.aprīļa sēdē tika apstiprināts protokollēmums (prot.№ 15 38.§) „Konceptija normatīvo aktu sistēma veselības aizsardzības jomā”. Iepriekš minētās koncepcijas 1.pielikumā ir attēlota normatīvo aktu sistēma veselības aizsardzības jomā. No tās izriet, ka normatīvie akti, kuri regulē veselības aprūpi ieslodzītām personām, ir nošķirti no tiem normatīvajiem aktiem, kuri nosaka vispārējo valsts veselības aizsardzību.

Neskatoties uz to, ka normatīvie akti, kuri regulē vispārējo valsts veselības aizsardzību un ieslodzīto personu veselības aprūpi ir nošķirti, izvērtēšu, vai tie ir saturiski saderīgi.

2004.gada 9.martā Ministru kabinets izdeva rīkojumu № 150 „Sabiedrības veselības stratēģijas ieviešanas rīcības programma 2004.-2010.gadam”. Sabiedrības veselības stratēģijas un Sabiedrības veselības stratēģijas Rīcības programmas ieviešanas galvenais mērķis ir panākt Latvijas iedzīvotāju veselības stāvokļa uzlabošanu, tuvojoties labākajiem Eiropas valstu veselības rādītājiem.

Tieslietu ministrija kopā ar Veselības ministriju izstrādāja Ieslodzīto veselības aprūpes koncepcijas projektu, kas tika izskatīts Ministru kabineta komitejas 2006. gada 26. septembra sēdē. Projekta tālākā virzība tika atlikta. Ministru kabinets 2009.gada 13.janvārī pieņēma lēmumu pagarināt termiņu Ieslodzīto veselības aprūpes koncepcijas izstrādei līdz 2010. gada 1. februārim.

Koncepcijas projektā tika paredzēts jauns ieslodzīto veselības aprūpes kompetences sadalījuma modelis, kas nepieciešams efektīvas ieslodzīto veselības aprūpes nodrošināšanai. Projektā tika noteikts, ka ambulatoro palīdzību notesātie saņem ieslodzījuma vietas Medicīnas daļā, savukārt stacionāro palīdzību – Latvijas Cietuma slimnīcā. Koncepcijas projektā ietverta arī nepieciešamība nodrošināt, ka ieslodzītie saņem veselības aprūpi tādā pat apjomā, kādā to saņem pārējie iedzīvotāji, lai nodrošinātu ieslodzīto veselības aprūpes sistēmas atbilstību starptautiskajos dokumentos noteiktajam.¹¹⁷

Tiesībsarga rīcībā nav informācijas, ka iepriekš minētā koncepcija būtu izstrādāta.

2007.gada 17.decembrī Ministru kabinets izdeva rīkojumu № 811 „Veselības ministrijas darbības stratēģija 2007. – 2009.gadam”, kurā tika aptverts jautājums par ieslodzītajiem: „**Ieslodzīto personu veselības aprūpē** ir jānodrošina tāds pats pakalpojumu klāsts un līmenis, kāds tiek nodrošināts sabiedrībā - uz veselības aprūpes sistēmu ieslodzījuma vietās jāattiecas tām pašām kvalitātes, finansējuma un pakalpojuma līmeņa prasībām, jānodrošina diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana, garantējot personas cilvēktiesībām atbilstošu veselības aprūpi, vienlaikus izpildot ieslodzījuma režīma noteiktās prasības.”

Tomēr saskaņā ar Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumiem № 1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” (turpmāk tekstā - Noteikumi № 1046), ieslodzītie nav tiesīgi saņemt medicīnisko palīdzību par Veselības ministrijas budžeta līdzekļiem, izņemot medikamentus tuberkulozes un HIV/AIDS ārstēšanai, kā arī HIV/AIDS pacientiem noteikto

¹¹⁷ <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2005-03-24&dateTo=2010-03-24&text=ieslodz%C4%ABto+vesel%C4%ABbas&org=0&area=0&type=0> (aplūkots 2010.gada 24.martā).

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

laboratorisko izmeklējumu veikšanu, ko apmaksā no Veselības ministrijai iedalītajiem valsts budžeta līdzekļiem.

Jāatzīmē, ka Noteikumu № 1046 10.17.punktā noteikts, ka no pacienta iemaksas ir atbrīvotas par trūcīgām atzītas personas. Proti, par trūcīgām atzītas personas ir tiesīgas saņemt veselības aprūpes pakalpojumus bez maksas. Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumi № 299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” 2.punktā un 2.3 punktā noteikts, persona atzīstama par trūcīgu, ja tās ienākumi mēnesī pēdējo trīs mēnešu laikā nepārsniedz 50% no attiecīgā gada 1.janvārī valstī spēkā esošās minimālās mēneša darba algas apmēra un tā nesaņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas sniegtos pakalpojumus vai tā neatrodas ieslodzījumā. Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs esošo personu veselības aprūpes saņemšanas kārtība ir noteikta Noteikumu № 1046 10.10 punktā. Proti, no pacienta iemaksas ir atbrīvotas valsts sociālās aprūpes centru un pašvaldību pansionātu (centru) aprūpē esošās personas. Savukārt ieslodzītajām personām šāda iespēja nav paredzēta. Jāatzīmē, ka Satversmes tiesa savā 2004.gada 26.marta spriedumā lietā № 2003-22-01 ir atsaukusies uz Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras pausto viedokli, ka pilnā valsts apgādībā esot ne tikai cietumā, bet arī no valsts budžeta līdzekļiem finansētās sociālās un veselības aprūpes iestādēs¹¹⁸.

No iepriekš minētā izriet, ka ieslodzītās personas nesaņem analogisku veselības aprūpes pakalpojumu, kā pārējie Latvijas iedzīvotāji.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secinu, ka ieslodzīto personu veselības aprūpes organizēšana nav tieši saistīta ar valsts veselības aizsardzības sistēmu. Jau normatīvā līmenī ir nodalīti ar veselības aprūpi saistītie likumi un uz likuma pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi iedzīvotājiem un ieslodzītajiem. Atsevišķos veselības politikas plānošanas dokumentos ir ietverti jautājumi par ieslodzīto veselības stāvokļa uzlabošanu (piemēram, „Cilvēka imūndefecīta vīrus (HIV) infekcijas izplatības ierobežošanas programma 2009.-2013.gadam” , tomēr normatīvā līmenī veselības politikas plānošanas dokumentos paustās atziņas nav nostiprinātas.

2010.gada 1.jūnijā Ministru kabinets pieņēma protokollēmumu, kurā norādīja: „Ņemot vērā Tieslietu ministrijas iesniegto informāciju par Ministru kabineta 2006.gada 26.septembra sēdes protokollēmumu (prot. № 49 35.§) "Par Ieslodzīto veselības aprūpes koncepciju un par Latvijas Cietumu slimnīcas Olaines cietumā izveides problēmām un tās risinājumiem", atzīt, ka tā 2.punktā dotais uzdevums ir zaudējis aktualitāti¹¹⁹.”

Iepriekš minētā punktā Tieslietu ministrijai un Veselības ministrijai tika uzdots turpināt darbu ieslodzīto veselības aprūpes modeļa izstrādāšanā. 2010.gada 1.jūnijā Ministru kabinetā pieņemtais protokollēmums nozīmē, ka pašlaik valstī nav izstrādātas ieslodzīto personu veselības aprūpes koncepcijas un darbs pie tās izstrādes nenotiek. Proti, jautājumi par ieslodzīto personu veselības aprūpi ir atstāti pašplūsmā, kad situācija medicīniskās aprūpes jomā ir saasinājusies.

Izvērtējot ar veselības aprūpi saistītos normatīvos aktus secinu, ka ieslodzītajiem no valsts budžeta apmaksātais medicīniskās aprūpes pakalpojumu klāsts ir nesalīdzināmi mazāks nekā tām personām, kuras arī atrodas pilnā valsts apgādībā, kā arī personām, kuru ienākumu līmenis neļauj saņemt veselības aprūpes pakalpojumus par saviem finanšu līdzekļiem.

Tādējādi pastāvošā veselības aprūpes sistēma ieslodzītajiem neatbilst Eiropas cietumu noteikumos nospraustajām vadlīnijām. Proti, medicīniskās aprūpes organizēšana ieslodzījuma vietās nav tieši saistīta ar vispārējo valsts veselības aizsardzību.

¹¹⁸ Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta sprieduma lietā Nr.2003-22-01 12.2 punkts.

¹¹⁹ http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMProt_190310.784.doc (aplūkots 2010.gada 2.jūnijā).

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

Rekomendācija:

1. *Jāizstrādā ieslodzīto personu veselības aprūpes koncepcija un jāievieš tāds veselības aprūpes modelis, kurš nodrošinātu vienotu medicīnisko pakalpojumu saņemšanu personām neatkarīgi no to atrašanās vietas. Vienota veselības aprūpes modeļa ieviešana samazinātu dublējošās administratīvās izmaksas, kā arī ļautu efektīvāk izmantot pieejamos resursus.*
2. *Jāparedz, ka ieslodzītās personas, ja viņu rīcībā nav pietiekoši finanšu līdzekļi, tiek atbrīvotas no pacienta iemaksas, analogiski, kā ir noteikts par trūcīgām atzītām personām vai valsts sociālās aprūpes centru un pašvaldību pansionātu (centru) aprūpē esošām personām.*

[2] Vai ieslodzījuma vietās ir nepieciešamie ārsti-speciālisti, kā arī, vai ieslodzītais bez maksas var saņemt ārsta-speciālista konsultācijas, ja attiecīgais speciālists nav pieejams konkrētajā ieslodzījuma vietā?

Jāatzīmē, ka nacionālajos normatīvajos aktos tieši nav noteikts, kādiem ārstiem-speciālistiem vajadzētu būt ieslodzījuma vietās. Nepieciešamo ārstu-speciālistu loku var izsecināt no Noteikumu № 1046 20.punkta un Eiropas cietumu noteikumu 41.punkta, kurā noteikts, ka katrā brīvības atņemšanas iestādē pieejami vismaz viena kvalificēta vispārējās medicīnas prakses speciālista pakalpojumi, kā arī ikvienam ieslodzītajam ir pieejami zobārsta un optiķa pakalpojumi. Saskaņā ar Ministru kabineta 2009.gada 24.marta noteikumiem № 268 „Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu” 2.7.punktā noteikts, ka vispārējās prakses ārsts ir ģimenes ārsts. Saskaņā ar Noteikumu № 1046 239.punktu, ģimenes ārsta funkcijas veic arī primārās veselības aprūpes pediatrs un primārās veselības aprūpes internists. Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka ieslodzījuma vietās nepieciešamie ārsti ir: ģimenes ārsts vai internists, zobārsts un okulists.

No 11 ieslodzījuma vietām tikai Jēkabpils un Liepājas cietumā nav ģimenes ārsta vai internista.

Visās ieslodzījuma vietās ir pieejams zobārsts.

Tikai LCS ir pieejams okulists.

Ņemot vērā iepriekš minēto, varu secināt, ka tikai LCS ir pieejami nepieciešamie ārsti-speciālisti, lai nodrošinātu ieslodzītās personas primāro veselības aprūpi un medicīniskās aprūpes apjomu, kurš noteikts Eiropas cietumu noteikumos.

Noteikumu № 199 2.punktā ir noteikts, ka ieslodzītais bez maksas saņem primāro veselības aprūpi, sekundāro veselības aprūpi, kura sniedzama neatliekamā kārtā un sekundāro veselības aprūpi, kuru sniedz cietuma ārsts atbilstoši specialitātei. Iepriekš minēto noteikumu 8.punktā noteikts, ka cietuma ārsts izvērtē ieslodzītā veselības stāvokli un, ja nepieciešams, nosūta to sekundārās veselības aprūpes pakalpojuma saņemšanai pie cita speciālista cietuma medicīnas daļā vai uz LCS.

Izvērtējot ieslodzījuma vietu sniegtās atbildes, var secināt, ka labāka situācija ir sekundārās veselības aprūpes jomā. Proti, ieslodzījuma vietās kopumā ir plašs sekundārās veselības aprūpes ārstu-speciālistu skaits. Tomēr visplašākais klāsts ir pieejams LCS¹²⁰ (kardiologs, otolaringologs, dermatovenerologs, ftiziātrs, psihiātrs, neirologs, rentgenologs, ķirurgs, anestziologs-reanimatologs, ginekologs, USI speciālists, gastrointestinālās edoskopijas speciālists, EEG izmeklēšanas speciālists

¹²⁰ Informāciju par konkrētā ieslodzījuma vietā pieejamiem ārstiem – speciālistiem sniedza katra minētā ieslodzījuma vieta.

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

un laboratoriskie pakalpojumi). Brasas cietumā ir pieejami tikai laboratoriskie pakalpojumi. Rīgas Centrālcietumā ir dermatovenerologs, psihiatrs, ķirurgs un radiologs. Daugavgrīvas cietumā ir pieejams narkologs, psihiatrs, radiologs un fiziopulmanologs. Iļģuciema cietumā ir pieejams otolaringologs, dermatovenerologs, psihiatrs, ginekologs, radiologs un pediatrs. Jelgavas cietumā pieejams psihiatrs. Jēkabpils cietumā ir pieejams dermatovenerologs, psihiatrs, ķirurgs un fiziopulmanologs. Liepājas cietumā ir pieejams narkologs, psihiatrs, neirologs, ķirurgs, radiologs un terapeits. Šķirotavas cietumā ir pieejams psihiatrs. Valmieras cietumā ir pieejams narkologs, psihiatrs, radiologs un laboratoriskie pakalpojumi.

Iepazīstoties ar ieslodzījuma vietā pieejamiem ārstiem-speciālistiem, nav saprotams, pēc kādiem kritērijiem tiek noteikts, kādiem ārstiem speciālistiem vajadzētu būt konkrētajā ieslodzījuma vietā. Piemēram, Jelgavas un Jēkabpils cietumā atrodas aptuveni 600 ieslodzītie, bet pieejamo ārstu-speciālistu skaits ir atšķirīgs. Savukārt Liepājas cietumā, kur ieslodzīto skaits ir daudz mazāks (aptuveni 180 ieslodzīto), ir pieejami vairāki ārsti-speciālisti. Iepriekš minētais liecina, ka nav izstrādāti kritēriji, pēc kuriem noteiktu sekundārās veselības aprūpes sniedzēju ārstu-speciālistu nepieciešamību katrā ieslodzījuma vietā.

Tomēr nesamērīgi būtu prasīt, lai katrā ieslodzījuma vietā būtu visi nepieciešamie medicīnas darbinieki. Ārstu-speciālistu pieejamība nenozīmē, ka ieslodzītajai personai konkrētais speciālists būtu pieejams nekavējoties. Tomēr nokļūšanai pie ārsta-speciālista vajadzētu būt nodrošināta saprātīgā termiņā, kuru varētu aprēķināt, ņemot vērā konkrētas veselības problēmas saasinājumu, ārsta noslodzi un konvojēšanas iespējas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secinu, ka ieslodzītās personas, izņemot LCS, nav nodrošinātas ar tādu primāro veselības aprūpi un medicīniskās aprūpes apjomu, kurš noteikts Eiropas cietumu noteikumos.

Nav noteikts, kādiem ārstiem speciālistiem vajadzētu atrasties konkrētā ieslodzījuma vietā, ņemot vērā ieslodzīto personu skaitu un kontingentu.

Rekomendācija:

1. *Noteikt, kādi sekundārās veselības aprūpes ārsti-speciālisti nepieciešami konkrētajā ieslodzījuma vietā, ņemot vērā ieslodzīto personu skaitu un kontingentu. Vienlaikus paredzot, ka savstarpēji tuvākajās ieslodzījuma vietās sekundārās veselības aprūpes ārsti – speciālisti nedublētos, tādējādi radot iespēju ieslodzīto nodrošināt ar plašāku speciālistu klāstu.*
2. *Nodrošināt, lai katrā ieslodzījuma vietā būtu ģimenes ārsts vai internists un zobārsts, kā arī iespēju saņemt okulista pakalpojumus.*

[3] Vai, reorganizējot LCS, ieslodzītajiem tiek nodrošināta iespēja saņemt analogisku pakalpojumu?

Ieslodzījuma vietu pārvalde 2009.gada 14.maijā izdeva rīkojumu № 76 „Par organizatoriskajiem štatu jautājumiem”, ar kuru no 2009.gada 25.jūnija tika mainīta LCS struktūra. Proti, tiek reorganizētas slimnīcas nodaļas, kā rezultātā tiek izmainīts slimnīcas pakalpojumu sniegšanas apjoms. Pašlaik LCS nodrošina tuberkulozes un psihiatrijas slimnieku stacionāro ārstēšanu, kā arī nodrošina dažādu ārstu-speciālistu konsultācijas pie pieejamiem ārstiem-speciālistiem (skatīt 2.punkta septīto rindkopu).

Lai noskaidrotu, vai LCS reorganizācija nepasliktina ieslodzīto iespējas saņemt nepieciešamo medicīnisko palīdzību, jāizvērtē, vai ieslodzītajiem medicīniskā palīdzība pēc LCS reorganizācijas tiek sniegta ar tādiem pašiem nosacījumiem, kā LCS pirms tās reorganizācijas. Proti, ieslodzītām personām par konvojēšanu uz LCS un ārstēšanu LCS nebija jāmaksā.

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

Saskaņā ar Veselības inspekcijas sniegto informāciju, ieslodzījuma vietās, izņemot LCS, ir ambulatorās iestādes. Savukārt LCS sniedz stacionāro ārstēšanu tikai tuberkulozes un plaušu slimību, kā arī psihiatrijas pacientiem.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka ieslodzījuma vietās stacionārā ārstēšana netiek veikta, bet LCS stacionāri tiek ārstēti tikai tuberkulozes un psihiatrijas slimnieki. Stacionārā ārstēšana ieslodzītajiem tiek veikta publiskā ārstniecības iestādē.

Noteikumu № 199 15.punktā ir noteikta kārtība, kādā ieslodzītais var saņemt ārstēšanu publiskā ārstniecības iestādē, sedzot konvojēšanas un ar ārsta vizīti saistītās izmaksas. Kā norāda Ieslodzījuma vietu pārvalde 2009.gada 8.decembra vēstulē № 1/3-6840, ņemot vērā, ka neviens spēkā esošais normatīvais akts (ne iekšējs, ne ārējs) nenosaka izdevumu aprēķināšanas kārtību, samaksa par transporta un apsardzes izdevumiem pašreiz netiek prasīta. Tādējādi pašreiz personai ir jāsedz izdevumi tikai par saņemto veselības aprūpes pakalpojumu atbilstoši ārstniecības iestādes noteiktajam cenrādim. Ņemot vērā pastāvošo normatīvo regulējumu, secināms, ka nav tiesiska pamata prasīt un iekasēt izdevumus no ieslodzītajiem par personas konvojēšanu un apsardzi. Tomēr Tiesībsargs neizslēdz iespēju, ka no ieslodzītajiem varētu tikt prasīti finanšu līdzekļi, lai segtu izdevumus, kuri saistīti ar konvojēšanu un apsardzi.

Gadījumos, kad no ieslodzītā, lai veiktu medicīniskus izmeklējumus ārpus ieslodzījuma vietas, ir iekasēti privātie līdzekļi, kuri saistīti ar konvojēšanas un apsardzes izdevumu segšanu, vai šādi līdzekļi ir pieprasīti, pretējā gadījumā atsakot transportēšanu uz publisko ārstniecības iestādi, ieslodzītais ir tiesīgs vērsties ar pieteikumu Administratīvajā rajona tiesā par iestādes faktisko rīcību un prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu.

Rekomendācija:

1. *Rast iespēju un atjaunot situāciju, kāda bija pirms 2009.gada 25.jūnijā veiktās Latvijas Cietumu slimnīcas reorganizācijas, proti, atjaunot LCS darbību pilnā apmērā. Arī vienotas medicīniskas aprūpes gadījumā būtu praktiskāk, ja ieslodzītām personām stacionāro ārstēšanu veiktu tam piemērotā vietā, proti, vietā kur nav nepieciešams ieguldīt finanšu līdzekļus drošības pasākumu organizēšanā.*

2. *Ja situācija ar LCS paliek nemainīga, tad nodrošināt ieslodzīto personu stacionāro ārstēšanu publiskās ārstniecības iestādēs, nepieprasot finanšu līdzekļus no ieslodzītām personām medicīnisko pakalpojumu, konvojēšanas un apsardzes izdevumu segšanai.*

[4] Kādā kārtībā un par kādiem līdzekļiem ir iespējams veikt invaliditātes ekspertīzi?

Atbilstoši Noteikumu № 199 16.punktam ilgstošu vai pastāvīgu fizisko vai psihisko spēju ierobežojuma gadījumos cietuma ārsts, izvērtējot pacienta veselības stāvokli, nosūta ieslodzīto uz Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisiju invaliditātes ekspertīzes veikšanai.

Tādējādi pamats invaliditātes ekspertīzes veikšanai ir personai izsniegts cietuma ārsta nosūtījums uz Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisiju. Lai būtu iespējams šādu nosūtījumu izdot, ir nepieciešama visu ārstniecības un rehabilitācijas pasākumu veikšana un stabilas organisma funkciju ierobežojumu pakāpes konstatēšana¹²¹, kam atkarībā no personas veselības stāvokļa ir nepieciešami arī speciālistu atzinumi. Sakarā ar LCS reorganizāciju tajā sniegto pakalpojumu klāsts ir samazinājies, līdz ar to bieži vien vajadzīgos speciālista atzinumus iespējams iegūt tikai publiskās ārstniecības iestādēs ārpus brīvības atņemšanas vietas.

Kā norādījusi Ieslodzījuma vietu pārvalde, invaliditātes ekspertīze pēc būtības un mērķa nav veselības aprūpe, bet gan personas sociālo lietu kārtošana, kuras realizēšanai ieslodzījuma vietām nav iedalīti valsts budžeta līdzekļi. Līdz ar to papildu medicīniskie izmeklējumi, kuri nepieciešami

¹²¹ Informācija no Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas mājas lapas.
<http://www.vdeavk.gov.lv/index/index/page/55>

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

tikai nosūtīšanai uz Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisiju, bet nav nepieciešami personas ārstēšanai ieslodzījuma vietā, tiek veikti saskaņā Noteikumu № 199 15.punktu.

Atbilstoši minētajam punktam, ja saņemts ieslodzītā iesniegums, kas rakstiski saskaņots ar cietuma ārstu, cietuma administrācija par ieslodzītā konsultēšanu un ārstēšanu var vienoties ar tādas ārstniecības iestādes vadību, kura atrodas ārpus ieslodzījuma vietas. Ar veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu saistītos izdevumus, kā arī transporta un apsardzes izdevumus sedz no ieslodzītā līdzekļiem. (Par situāciju transporta un apsardzes izdevuma segšanā skatīt 3.punkta 6.rindkopu.)

No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski, lai personai nesamērīgi netiktu ierobežota piekļuve iespējai noformēt invaliditāti. Invaliditātes noteikšanas procesa organizēšana ir būtisks valsts sociālās aizsardzības elements, jo attiecīgā statusa iegūšana rada priekšnoteikumus sociālo tiesību, it īpaši tiesību uz sociālo nodrošinājumu un tiesību uz veselības aizsardzību, īstenošanai, kam ir būtiska nozīme, lai novērstu invaliditāti vai tās progresēšanu vai mazinātu invaliditātes radītās sekas, kā arī indivīda iesaistīšanai sabiedriskajā dzīvē.

Gadījumos, kad personai nav personīgo līdzekļu vai tie nav pietiekoši, lai būtu iespējams veikt nepieciešamos izmeklējumus, personai tiek liegta iespēja noformēt invaliditāti un attiecīgi izmantot ar to saistītās tiesības. Ārpus ieslodzījuma vietām personām, kurām trūkst līdzekļu, proti, tās normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā ir atzītas par trūcīgām, veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai ir paredzēts atbrīvojums no pacientu iemaksas. Līdz ar to arī attiecībā uz ieslodzījumā esošām personām būtu nepieciešams noteikt zināmus atvieglojumus atkarībā no šo personu materiālā stāvokļa, lai tās spētu vismaz pirmreizēji noformēt invaliditāti. Piemēram, par pozitīvu piemēru ir atzīstama Ilģuciema cietuma prakse, kad par valsts budžeta līdzekļiem personai tiek pirmreizēji noformēta invaliditāte. Tomēr jāsecina, ka ieslodzījuma vietās nav ieviesta vienota prakse. Tas parasti neprasa lielus finanšu ieguldījumus un vairāk ir saistīts ar labas pārvaldības principa neievērošanu.

Kā atzinusi Satversmes tiesa, personas ar invaliditāti, kuras atrodas ieslodzījuma vietā, nevar tikt uzskatītas par tādām, kas atrodas pilnā valsts apgādībā, jo ieslodzījuma vietās nav pieejama pilnvērtīga medicīniskā un sociālā aprūpe.¹²² Tādējādi nozīmīga loma ir personām ar invaliditāti garantētajam sociālajam nodrošinājumam (invaliditātes pensija, kaitējuma atlīdzība sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts), ko tām būtu iespējams novirzīt ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai.

It īpaši jautājums ir aktuāls pašlaik, kad saistībā ar ekonomisko situāciju Latvijā tiek samazināti valsts budžeta izdevumi, arī ieslodzījuma vietām paredzētais finansējums. Gan Ieslodzījumu vietu pārvalde, gan ieslodzījuma vietu administrācijas ir atzinušas, ka jau 2009.gadā nebija iespējams nodrošināt veselības aprūpi normatīvajos aktos paredzētajā apjomā, kā arī atbilstoši pašreiz piešķirtajam finansējumam to nebūs iespējams izdarīt 2010.gadā. Turklāt Noteikumos № 199 paredzētie valsts apmaksātie pakalpojumi negarantē personām ar invaliditāti pilnvērtīgu medicīnisko aprūpi, un tādējādi netiek nodrošinātas to īpašās vajadzības. Tāpat nevienā normatīvajā aktā nav paredzēta ieslodzīto sociālā aprūpe.

Ieslodzījuma vietu pārvalde norāda, ka personas, kuras ir noformējušas invaliditāti un saņem ar to saistīto sociālo nodrošinājumu, parasti to izmanto ikdienas vajadzībām, nevis ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai, arī atkārtotas invaliditātes ekspertīzes veikšanai. Jāatzīst, ka šāda situācija praksē pastāv. Šādā gadījumā gan būtu nepieciešams uzsvērt personas atbildību par savu veselības stāvokli un saņemto līdzekļu atbilstošu izmantošanu. Ņemot vērā, ka ieslodzījuma vietā personas pamatvajadzības tiek apmierinātas (tas ir - ēdiens, apģērbs, dzīvesvieta, pamata veselības aprūpe), šīm personām saņemto sociālo nodrošinājumu ir iespējams novirzīt ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai, piemēram, papildus medikamentu iegādei, atkārtotas invaliditātes ekspertīzes veikšanai. Tādējādi personai, kura saņem sociālo nodrošinājumu saistībā ar invaliditāti, būtu jāplāno

¹²² Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta sprieduma lietā Nr.2003-22-01 12.punkts.

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

savi izdevumi, un tā nevarētu atsaukties uz līdzekļu nepietiekamību, pieprasot, piemēram, no valsts budžeta apmaksāt papildu veselības aprūpes pakalpojumus vai atkārtotu invaliditātes ekspertīzi.

Papildus Tiesībsarga birojs vēlas norādīt, ka joprojām nav atrisināts jautājums par iespēju personai, atrodoties brīvības atņemšanas vietā, saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu saistībā ar invaliditāti. Tiesībsargs 2008.gada 5.jūnija atzinumā šādu situāciju ir atzinis par nepieļaujamu, informējot par to atbildīgās institūcijas – Tieslietu ministriju, Labklājības ministriju un Ieslodzījuma vietu pārvaldi.

Rekomendācija:

1. Paredzēt, ka personai, kurai nav finanšu līdzekļi pirmreizējai invaliditātes noformēšanai, arī izmeklējumu veikšanai, nepieciešamie izdevumi invaliditātes noformēšanai tiek segti no valsts budžeta līdzekļiem.
2. Pilnveidot kontroles mehānismu, kā brīvības atņemšanas iestādēs esošās personas izlieto personīgos līdzekļus, tādējādi veicinot personas atbildību par ar veselības aprūpi saistīto izdevumu segšanu un savu sociālo lietu kārtošanu.
3. Ņemot vērā, ka pašlaik netiek plānoti papildu veselības aizsardzības un sociālie pakalpojumi, nepieciešams aktualizēt jautājumu par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta izmaksu personām ar invaliditāti, kuras atrodas brīvības atņemšanas iestādēs.

[5] Vai piešķirtais finansējums 2009.gada pēdējā un 2010.gada pirmajā ceturksnī ir bijis pietiekošā daudzumā, lai nodrošinātu veselības aprūpi normatīvajos aktos noteiktajā apjomā?

Finansējuma esamība un pietiekamība ir viens no galvenajiem priekšnosacījumiem medicīniskās palīdzības pieejamībai kopumā. Ieslodzīto veselības aprūpes finansēšanai finanšu līdzekļi tiek administrēti gan Tieslietu ministrijas budžetā, gan Veselības ministrijas budžetā (valsts programmu ietvaros).

Lai noskaidrotu, vai Ieslodzījuma vietu pārvaldes budžetā iedalītie finanšu līdzekļi veselības aprūpes nodrošināšanai bijuši pietiekami, tika pieprasīta informācija no Ieslodzījuma vietu pārvaldes un ieslodzījuma vietām. Saņemtajās atbildēs ir norādīts, ka finansējums 2009.gada pēdējā ceturksnī nebija pietiekams, lai ieslodzītajiem nodrošinātu veselības aprūpi LR normatīvajos aktos noteiktajā apjomā. Salīdzinot piešķirto finansējumu 2008. un 2009.gadā, secināms, ka 2009.gadā finansējums piešķirts par aptuveni 30% mazāk, nekā tas bija 2008.gadā.

Savukārt piešķirtais finansējuma apjoms 2010.gadā ieslodzījuma vietās neļaus nodrošināt adekvātu veselības aprūpi normatīvajos aktos noteiktajā apjomā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secinu, ka Ieslodzījuma vietu pārvaldei piešķirtais finansējums veselības aprūpes nodrošināšanai nav pietiekams, kā rezultātā ieslodzītajām personām medicīniskā palīdzība nebūs pieejama atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajā apjomā.

Rekomendācija:

1. Izvērtēt Ieslodzījuma vietu pārvaldes finanšu izlietojumu medicīniskās aprūpes jomā. Sabalansēt finanšu līdzekļu izlietojumu medicīniskās aprūpes jomā, vairāk uzmanības veltot ieslodzīto veselības aprūpes nodrošināšanai.
2. Iepriekšējā punktā minēto pasākumu realizācijas gadījumā, ja tiek konstatēta finanšu līdzekļu nepietiekamība, nepieciešams palielināt finansējumu veselības aprūpes nodrošināšanai.

Apkopojot Atzinumā minēto, secinu, ka ieslodzīto veselības aprūpi atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem organizē Tieslietu ministrijas Ieslodzījuma vietu pārvalde. Ieslodzīto veselības un arī sociālā aprūpe ir nodalīta no vispārējās iedzīvotāju veselības un sociālās aprūpes sistēmas, kas traucē elastīgi reaģēt uz izmaiņām un jaunākajām attīstības tendencēm tajā. Ieslodzītie bez maksas nevar saņemt analogiskus medicīniskās aprūpes pakalpojumus, salīdzinot ar citām valsts pilnā apgādībā esošajām personām.

7.6. Atzinums par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās

Ieslodzīto veselības aprūpes finansēšanai finanšu līdzekļi tiek administrēti gan Tieslietu ministrijas budžetā, gan daļēji arī Veselības ministrijas budžetā (atsevišķu valsts programmu ietvaros). Tādējādi pastāv bažas par piešķirtā finansējuma neefektīvu izlietojumu.

Ieslodzījuma vietās nepieciešamie ārsti-speciālisti nav pieejami. Nav saprotams, pēc kādiem kritērijiem ieslodzījuma vietās tiek noteikti kādi sekundārās veselības aprūpes ārsti – speciālisti ir nepieciešami.

Latvijā ieslodzījuma vietu medicīnas daļas nodrošina ieslodzīto veselības aprūpi ambulatorā līmenī. Ieslodzīto veselības aprūpi stacionārā līmenī par valsts budžeta līdzekļiem Latvijas Cietumu slimnīcā tiek nodrošināta psihiatrijas, kā arī tuberkulozes un plaušu slimību pacientiem. Piešķirtais finansējums nav pietiekams, lai nodrošinātu medicīnisko palīdzību ieslodzītajām personām pašreiz spēkā esošo normatīvo aktu prasībām.

Izvērtējot iepriekš minēto, **nevaru uzskatīt, ka ieslodzītajām personām medicīniskā palīdzība ir pieejama pilnā apmērā, atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam.**

Tikai visu Atzinumā minēto rekomendāciju ieviešanas gadījumā varētu runāt par situācijas uzlabošanu ieslodzītajām personām veselības aprūpes jomā. Nav šaubu, ka sniegto rekomendāciju ieviešanas gadījumā būs nepieciešami papildus līdzekļi. Tomēr sākotnēji nepieciešams kā politiskā, tā arī normatīvā līmenī sakārtot veselības aprūpes sistēmu kopumā.

Vēlos piebilst, ka ierobežota medicīniskā palīdzības pieejamība ne tikai rada iespējamību par Satversmes 111.panta pārkāpumu, bet arī rada priekšnosacījumus Satversmes 95.pantā nostiprinātā spīdzināšanas vai citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma pārkāpumam.

Proti, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pants uzliek valstij pozitīvu pienākumu nodrošināt, lai visi ieslodzītie tiktu turēti apstākļos, kas ir savienojami ar cilvēka cieņu, lai pasākuma izpildes veids nepakļautu attiecīgo personu tādas intensitātes grūtībām vai pārbaudījumam, kas pārsniedz neizbēgamo ieslodzījumam piemītošo ciešanu līmeni un lai, ņemot vērā ieslodzījuma praktiskās prasības, ieslodzītā veselība un labklājība tiktu adekvāti nodrošinātas, jo īpaši, nodrošinot nepieciešamo medicīnisko aprūpi (skat. Mouisel c. France, № 67263/01, 40. punkts, CEDH 2002-IX, kā arī 1994. gada 28. janvāra spriedumu Hurtado c. Suisse, sērija A № 280-A, Komisijas viedoklis, 15.-16. lpp., 79. punkts). Tādējādi piemērotas medicīniskās aprūpes trūkums un, vispārīgāk, slimas personas ieslodzījums neatbilstošos apstākļos var principā veidot apiešanos, kas ir pretrunā ar 3. pantu (skat., piemēram, Ihan c. Turquie [GC], nr 22277/93, 87. punkts, CEDH 2000-VII, un Gennadiy Naumenko c. Ukraine, nr 42023/98, 112. punkts, 2004. gada 10. februāris).¹²³

Par pārbaudes lietā konstatēto informēšu atbildīgās amatpersonas.

Ar šo informēju, ka pārbaudes lieta ir pabeigta.

Tiesībsargs

R.Apsītis

Dzintars, Putniņa 67686768

¹²³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004.gada 2.decembra spriedums lietā Nr.4672/02 *Farbtuhs pret Latviju*.

7.7. Viedoklis Saeimai par „černobiliešiem”

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV – 1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2010.gada 13. novembrī № 1-8/7

Latvijas Republikas Saeimai

Jēkaba ielā 11

Rīgā, LV-1811

Par Černobiļas atomelektrostacijas avārijas
dalībnieku un cietušo tiesībām

2010.gada 2.februārī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā № 2009-46-01, ar kuru atzina Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma (turpmāk – ČAES cietušo aizsardzības likums) pārejas noteikumu 1. punkta pirmo teikumu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam un spēkā neesošu no 2010.gada 1.jūlija.

Līdz Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās brīdim minētā norma noteica, ka invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas, kas piešķirtas līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai un aprēķinātas kaitējuma atlīdzības apmērā, saskaņā ar šo likumu pārrēķinātas netiek, izņemot gadījumu, kad personai, kurai piešķirta invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā, mainās darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe. Viens no rādītājiem, kas tiek ņemts vērā, pārrēķinot invaliditātes pensiju saskaņā ar šo normu, ir Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem par iepriekšējo ceturksni. Tas ir rādītājs, kas līdz 2008.gadam nepārtraukti palielinājās. Tādējādi nereti, pārrēķinot pensiju saskaņā ar ČAES cietušo aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1. punktu, pensijas apmērs ievērojami palielinās arī pie nelielām darbspēju zuduma pakāpes izmaiņām.

2010.gada 1.jūlijā stājās spēkā grozījumi ČAES cietušo aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1. punktā, kas paredz, ka visas invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas, kas piešķirtas līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai un aprēķinātas kaitējuma atlīdzības apmērā, pārrēķina ar 2010.gada 1.jūliju un pārrēķinātās pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par pensijas apmēru pirms pārrēķina. Tādējādi saskaņā ar šiem grozījumiem visas invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas tiek pārrēķinātas neatkarīgi no darbspēju zaudējuma pakāpes izmaiņām.

Jaunais regulējums novērš nepamatoti atšķirīgo attieksmi starp invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmējiem pirmspensijas vecumā, taču turpina ierobežot pensionēšanās vecumu sasniegušo personu tiesības uz kaitējuma kompensējošā sociālā nodrošinājuma izlīdzināšanu.

Piemēram, vienam no Tiesībsarga birojā iesniegto sūdzību iesniedzējam – Černobiļas atomelektrostacijas avārijas dalībniekam, kurš invaliditātes pensijas vietā turpina saņemt vecuma pensiju 197 latu apmērā, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ir aprēķinājusi iespējamo viņa invaliditātes pensijas apmēru – 321,12 lati. Tas ir pensijas apmērs, kuru šī persona saņemtu, ja nebūtu sasniegusi pensionēšanās vecumu un viņas pensija tiktu pārrēķināta saskaņā ar ČAES cietušo aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1.punktu.

Kā risinājumu minētajai situācijai saskatu tādu grozījumu veikšanu ČAES cietušo aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1.punktā, kas tika ieteikti Labklājības ministrijai – paredzēt tiesības uz pensijas pārrēķinu šajā normā paredzētajā kārtībā arī personām, kuras invaliditātes pensijas vietā jau saņem vecuma pensiju. Pretējā gadījumā netaisnīgs kaitējuma kompensācijas apmērs, uz kuru norādīja Satversmes tiesa 2010.gada 2.februāra spriedumā № 2009-46-01, šai personu grupai saglabājas.

Nemot vērā minēto, saskaņā ar Tiesībsarga likuma 12.panta 8.punktu aicinu Saeimu novērst norādītos trūkumus ČAES cietušo aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1.punktā līdz 2011.gada 1.martam.

Ar cieņu

Tiesībsargs

R.Apsītis

Zariņa 67686768

